

TÜRK DEMOKRASİ HAYATINDA
12 MART 1971 MUHTIRASI
Serdar KÖSE
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN
Haziran, 2010

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DEMOKRASİ HAYATINDA 12 MART 1971
MUHTIRASI

Hazırlayan
Serdar KÖSE

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN

AFYONKARAHİSAR 2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/06/2010

Serdar Köse

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı :Yrd.Doç.Dr. Gürsoy ŞAHİN

Jüri Üyeleri :Prof.Dr.Sadık SARISAMAN

:Yrd.Doç.Dr.Şaban ORTAK

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Serdar KÖSE'nin "**Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 28.06.2010 günü saat 10:00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
Müdür

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TÜRK DEMOKRASİ HAYATINDA 12 MART 1971 MUHTIRASI

SERDAR KÖSE

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Haziran 2010

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN

Mustafa Kemal Atatürk, 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni kurmakla yeni Türk devleti için demokrasiye doğru ilk adımlarını atmış, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanı ile bu süreç iyiden iyiye pekişmiştir. Fakat demokratik süreç fazla uzun sürmemiş, yapılan darbelerle verilen muhtıralarla kesintiye uğramıştır.

Muhtıra; ordunun, doğrudan hükümeti devirip sivil idareyi ele alması yerine, ordunun kışlasında kalıp hükümeti uyarma olarak ifade edilir. 12 Mart 1971 günü uygulanan eylem de bu yönüyle muhtıradır. 12 Mart 1971 günü ordunun sivil idareye müdahalesiyle demokratik süreç 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bir kez daha kesintiye uğramıştır. Her gerçekleştirilen bir eylemin sebebi olduğu gibi 12 Mart günü muhtıra verilmesinin de birtakım sebepleri vardır. Bu nedenler arasında; komünizmin tehlike olarak ortaya çıkması, öğrenci-gençlik ve işçi eylemlerinin önünün alınmaması, ordu içindeki cuntacılık faaliyetleri ve dış güçlerin etkisi vardır. Bu araştırmanın konusunu, 12 Mart 1971 muhtırasına giden süreçte yaşanan siyasi ve sosyal olaylar ile muhtıra verilmesinin nedenleri ve sonuçları oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, 12 Mart 1971, Muhtıra, Komünizm, Cuntacılık

ABSTRACT

MEMORANDUM OF 12 MARCH 1971 IN TURKEY'S DEMOCRACY LIFE

SERDAR KÖSE

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

June 2010

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Gürsoy ŞAHİN

Mustafa Kemal Atatürk initiated democracy for the new Turkish Government establishing the Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920, and that went further with the declaration of republic on October 29, 1923. However, this democracy process did not last very long as it was disrupted by the military coups and memorandums.

Memorandum is defined as army's warning the government without taking any military action instead of toppling the government and taking it over . therefore, what happened on March 12, 1971 is a kind of Memorandum to the government from the army with this respect. With the military interruption civilian authority, democracy was disrupted once again since the military coup in 1960. As all action has some reasons, that note had several reasons as well, some of which are the emerging danger of communism, being unable to surpass the demonstrations of students, the young, and the workers, allegations of military junta, and interruptions from other countries. The subject of this study is to examine political and social events right before the Memorandum of 1971 as well as its reasons and results.

Key words: Democracy, 12 March 1971, Memorandum, Communism, Military junta

ÖNSÖZ

12 Mart 1971 Muhtırasına giden sürecin incelenip gün yüzüne çıkartılmaya çalışıldığı bu araştırmada, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile 1973 yılındaki genel seçimler arasında yaşanan sosyal ve siyasi olaylar incelenmiştir. Bu araştırma hazırlanırken, 27 Mayıs 1960 darbesi ile 12 Mart 1971 Muhtırasına kadar geçen süreçte gerçekleşen en önemli olaylar, bu olayların siyasi ve sosyal boyutu, ülke gündemini işgal eden durumlar ele alınarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Sonuca ulaşılırken de en tarafsız şekilde; objektif olarak, gerek birinci elden kaynaklardan; o dönemi yaşayan kişilerin anılarından, gerekse 12 Mart 1971 muhtırası hakkında hazırlanmış olan eserlerden yararlanılıp, olayların gazetelere yansımaları da ele alınarak incelenmiştir.

Araştırma, giriş bölümü ile ayrıca altı bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın giriş bölümünü; ordunun gücü ve önemi, ordunun neden darbelere gereksinim duyduğu, Osmanlı'dan 12 Mart 1971 tarihine kadar yaşanan süreçteki darbeler öz bir anlatımla ele alınmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde, 27 Mayıs 1960 darbesi ile yaşanan süreç, ülkeye kazandırılan yeni anayasa ve özellikleri, darbenin getiri ve götürüleri ile 1961 yılında yapılan seçimlerle demokrasiye geçiş süreci ele alınarak anlatılmıştır. İkinci bölümde, çok partili hayatın ürünlerinden biri olan Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla gelişen sosyalizm ve komünizm eksenli düşüncelerin yayılışı, bu amaçla kurulan sol örgütler ve faaliyetleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise döneme damgasını vuran, bu dönemle özdeşleşen dünyadaki ve ülkemizdeki öğrenci eylemlerinin nedenleri ve ne gibi ortamlara zemin hazırladığı anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, 12 Mart 1971 Muhtırasına giden süreçte dış güçlerin etkileri üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde de, Marksist bir darbe girişimi olan 9 Mart 1971 tarihli darbe girişimi, darbe girişiminin nedenleri ve neden başarısız olduğu ele alınarak incelenmiştir. Altıncı bölümde ise 12 Mart 1971 Muhtırası'nın nedenleri,

sonuçları, muhtıra sonrasında yaşanan gelişmeler, değerlendirmeler, muhtıranın neden olduğu hükümet değişiklikleri ve anayasada yapılan değişiklikler yer almıştır.

Bu araştırmanın en başından sonuna kadar bana her türlü maddi ve manevi desteği veren, hiçbir zaman yalnız bırakmayan ailem; İsmail ve Rukiye Köse ile Asuman ve İlker Toprakçı'ya, devamlı olarak bana teselli veren adını burada sayamayacağım akrabalarım ve yakın çevreme, benim için özel insan olan Burcu ifi'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bu araştırmayı bana hazırlama fırsatı veren Prof. Dr. Sadık Sarısamam hocama ve her türlü kahrımı çeken bana her konuda yardımcı olan, kendisinden çok önemli ölçüde faydalandığım Yrd. Doç. Dr. Gürsoy şahin hocama en derin saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Serdar Köse

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	iii
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM 27 MAYIS 1960 DARBESİ ve GETİRDİKLERİ

1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ ve SONRASI.....	15
1.1. ANAYASA ÇALIŞMALARI.....	18
1.2. 1961 ANAYASASI.....	19
2. 1961 GENEL SEÇİMLERİ.....	23
2.1. CUMHURİYET TARİHİNİN İLK KOALİSYON HÜKÜMETLERİ...	26
2.1.1. İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri.....	26
2.1.2. 22 Şubat 1962 ve 21-22 Mayıs 1963 Darbe girişimleri.....	29
2.1.3. Adalet Partisi Yeni Genel Başkanını Seçiyor.....	30
2.1.4. Ortanın Solu.....	34
3. 1965 SEÇİMLERİ.....	37
4. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ.....	44

İKİNCİ BÖLÜM 1961-1971 ARASI DÖNEMDE SOL FAALİYETLER

1. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ.....	47
2. MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM.....	53
3. YÖN DERGİSİ.....	55
4. DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK).....	59
5. FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU (FKF).....	60
6. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ ORDUSU (THKO).....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ

1. DÜNYA'DA ÖĞRENCİ EYLEMLERİ.....	68
2. TÜRKİYE'DE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ.....	72
3. ÖĞRENCİ EYLEMLERİNDE 1968 YILI.....	81
4. İŞÇİ EYLEMLERİ.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASINA DIŞ GÜÇLERİN ETKİSİ

1. KIBRIS KRİZİ.....	102
2. HAŞHAŞ KRİZİ.....	104
3. ORTADOĞU KRİZİ.....	105
4. U-2 KRİZİ.....	106

BEŞİNCİ BÖLÜM

MARKSİST BİR DARBE GİRİŞİMİ: 9 MART 1971

1. 9 MART 1971 ÖNCESİ SİYASİ DURUM.....	109
1.1. CHP'NİN BÖLÜNMESİ.....	111
1.2. DEMOKRAT PARTİLİLERİN AFFI MESELESİ.....	112
1.3. 12 EKİM 1969 GENEL SEÇİMLERİ.....	114
1.4. AP'NİN BÖLÜNMESİ.....	115
2. 9 MART 1971'E GİDEN SÜREÇ.....	117

ALTINCI BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI ve SONRASI

1. MUHTIRA ÖNCESİ.....	140
1.1. MUHTIRA 'NİN VERİLMESİ ve SONRASI GELİŞMELER.....	141
2. I. NİHAT ERİM HÜKÜMETİ.....	145
3. II. NİHAT ERİM HÜKÜMETİ.....	151
4. FERİT MELEN HÜKÜMETİ.....	152
5. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ.....	152
6. NAİM TALU HÜKÜMETİ.....	154
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA.....	161
EKLER.....	169

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e. :	Adı geçen eser
a.g.t. :	Adı geçen tez
AP :	Adalet Partisi
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
Bkz:	Bakınız
C :	Cilt
CGP :	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP :	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA :	Central Intelligence Agency
CKMP :	Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi
Çev :	Çeviren
DEV-GENÇ :	Devrimci Gençlik
DİSK :	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP :	Demokrat Parti
DTCF :	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed :	Editör
EMİNSU :	Emekli İnkılap Subayları
EOKA :	Ethniki Organosis Kyprion Agoniston
FKF :	Fikir Kulüpleri Federasyonu
GATA :	Gülhane Askeri Tıp Akademisi
Gen. Kur. Baş. :	Genelkurmay Başkanı
HKK :	Hava Kuvvetleri Komutanı
IMF :	İnternational Monetary Fund
İÜ :	İstanbul Üniversitesi
İTÜ :	İstanbul Teknik Üniversitesi

KMD : Komünizmle Mücadele Derneği
MBK : Milli Birlik Komitesi
MDD : Milli Demokratik Devrim

MGK :	Milli Güvenlik Kurulu
MHP :	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT :	Milli İstihbarat Teşkilatı
MP :	Millet Partisi
MTTB :	Milli Türk Talebe Birliği
NATO :	North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ :	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD :	Organisation for Economic Co-Operation and Development
s :	Sayfa
SKB :	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB :	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBP :	Türkiye Birlik Partisi
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKO :	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP :	Türkiye İşçi Partisi
TMGT :	Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF :	Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TRT :	Türkiye Radyo Televizyonu
vd :	Ve diğerleri
YTP :	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Darbe, ihtilal, devrim, müdahale gibi eylemler devlet mekanizmasının teşekkül ettiği günden beri, tarihin eski çağlarından günümüze kadar çeşitli vesileler aracılığıyla, askerin sivil yönetim üzerinde egemenlik kurmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Tabii ki sadece ordu yönetimi ele geçirerek sivil siyasete müdahale etmiş olmaz. Sivil halk da çeşitli isyanlarla, ayaklanmalarla sivil yönetimi devirip hükümetin değişmesine neden olabilirler. Ancak ordunun müdahalesi kadar hiçbir müdahale etkin ve kalıcı olamaz. Bunu hem devlet mekanizmasının bir parçası olduğuna yani dayanacağı bir güç olmasına, hem de silahlı donanımına sahip olmasına borçludur. Ordu, sivil hayat üzerinde, çok iyi bir şekilde disiplinli olarak örgütlendikleri için ve ellerinde silah bulunduğu için gücünü rahatlıkla kullanabilir. Ordunun her zaman her koşulda caydırıcılık gücü vardır.

Ordunun müdahale işlevini daha da açacak olursak, askeri rejimler hariç hangi rejimle yönetilirse yönetilsin, bir ülkede ordunun yönetime müdahalesi söz konusu olmamalıdır. Ancak ordu, bir takım sebeplerle müdahaleyi kendisine görev addederek, geçmişten günümüze sivil siyaset üzerinde birtakım eylemlerde bulunmuştur. Ordunun hangi sebeple olursa olsun sivil siyasete müdahalede bulunma eylemi günümüzde de hala tartışılan konular arasındadır.

Diğer taraftan ordunun görevlerini inceleyecek olursak, bu durumu iki ana başlık altında ifade edebiliriz: Ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı korumak. Dış tehdit; savaş tehlikesi olma durumunda ülkesini bir başka ülkeye karşı korumak, saldırı anında devletin ve milletin savunmasını yapmaktır. Normalde bu gibi durumlarda ordunun sivil siyasete müdahalesi pek söz konusu olmaz. Ne zaman ki sivil idarenin tarzı, kararları, aldığı kararlarla savaş ortamını iyi idare edememesi durumu söz konusu olursa, ordu kendince bazı nedenler öne sürerek yönetimi ele geçirmek ister. İç tehditte ise; hükümetin rejime bağlı kalmaması, rejimin gerektirdiği ilkelerden taviz vermesi, hükümetin ülkede düzen ve asayiş, güvenliği sağlayamaması ve bölücülük gibi durumlar söz konusudur. Yani bu ve benzeri nedenler iç tehdit oluşturmaya yeterli unsurlardır. Yine ordu bu iç tehdit karşısında da birtakım

nedenler ileri sürerek sivil siyasete müdahalede bulunmak görevini kendisine borç bilmiştir. Bu duruma ise ülkemiz tarihinde, özellikle Cumhuriyet tarihimizde sıkça rastlanmaktadır.

Ordu ülkemizde rejimin güvencesi olmuştur. Kendisini devletle ve milletle bütünleştirmiştir. Bu rejim de kendisini, egemen olan milletin sosyo-kültürel yapısıyla, siyasi kültürüyle, milli ve ahlaki değerleriyle, milleti yönetenlerin ise anayasaya bağlılığıyla gösterir. Bu yapıların bozulması ise, orduyu kendisince müdahaleye iten sebeplerdir. Ülkemizde gerçekleştirilen darbelerin gerekçesini de genel olarak hükümetlerin anayasaya bağlılıklarını yitirmesi oluşturmuştur. Cumhuriyetin temel ilkelerini tehlikeye soktukları için darbeler, müdahaleler yaşanmıştır. Gültekin Avcı, “Bizim ordu kuruluşdaki rolünden dolayı kendini Cumhuriyet’ten ve ülkeden sorumlu hissetmekte ve bu sorumluluğu da sivillere devretmekte istekli değildir”¹ açıklaması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Birsen Öz ise, ordunun yaptığı darbenin, nasıl meşru sayıldığını şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Ordu, belirli bir amaca hizmet eden bir araçtır. Bu amaç, savaşmak ve kazanmaktır. Ordunun kendine özgü temel özellikleri de bu birincil amaçtan kaynaklanmaktadır. Elindeki gücü ile sivil iktidara yardımcı olacağı düşünülebilmekle beraber, bu hiçbir zaman modern ordunun birincil amacı değildir. Birincil amaç ulusun güvenliğini sağlamak için mücadele vermek olduğundan, gerektiğinde sivil siyasete müdahalesini bu şekilde meşrulaştırabilmektedir.”²

Ordunun her türlü rejimde, her türlü sistemde mutlaka bir ağırlığı, önemi ve gücü bulunmaktadır. Bu inkar edilemez bir gerçektir. Ordu bu ağırlığını, önemini, bir şekilde gündemde tutmaya çalışır. Kendisinin bir güç olarak unutulmaması gerektiğini her zaman hatırlatır. Ordu, bu ağırlığını en gelişmiş dediğimiz batı ülkelerinde, “demokrasinin beşiği” olarak addedilen ülkelerde bile doğrudan olmasa bile dolaylı olarak ortaya koyar. Ancak az gelişmiş, ya da gelişmekte olan ülkeler bu kadar şanslı değildir. Bu ülkelerde ordu, doğrudan kendi ağırlığını hissettirir, gündemden düşmez. Yapılacak bir müdahalede de kısa sürede kışlasına çekilmez, belli bir müddet ülkeyi yönetir ya da perde arkasından sivil yönetime direktif vererek

¹ Gültekin Avcı; *Genelkurmay Cumhuriyeti Ordunun Devleti Mi – Devletin Ordusu Mu?*, Metropol Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s.75.

² Birsen Öz; *Türkiye’de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli]*, Der Yayınları, İstanbul 1996, s.31-32.

bu ağırlığını muhafaza eder. Az gelişmiş ülkelerde, genel olarak ordunun ağırlığı daha fazladır. Ordu devamlı olarak bir şekilde yönetimde ağırlığını hissettirir.

Geçmişe bakacak olursak, tarihte ilk askeri müdahale; Eski Yunan Atina şehir devletlerinde M.Ö 560 yılında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Askeri darbelerin çok sık yaşandığı dönem ise, 19. ve 20. yy'lar olmuştur. Bu yüzyıllarda Avrupa'da; İspanya, Portekiz, İtalya gibi ülkelerde; Latin Amerika ülkelerinde; bir kısım Afrika ve Arap ülkelerinde müdahaleler vuku bulmuştur.³

Osmanlı Devleti'nde de 15. yy'dan başlayan bir dönemden itibaren darbeler, isyanlar, ayaklanmalar meydana gelmiştir. Ordunun sivil düzen içinde yer alması ya da müdahale etmesi Osmanlı Devleti'nde sık sık görülen bir durumdur. Osmanlı Devleti içinde, ekonomi alanında en küçük yapıtaşını oluşturan tımar sistemi bulunmaktadır. Bu tımar sisteminin başında ise sipahi bulunurdu ve bu sipahi bir askerdir. Sipahi, aynı zamanda sivil bir idareciydi ve padişah adına köylüden vergi toplardı. Böylece ekonomi alanında da askerler önemli bir yer teşkil etmekteydi. Hatta tımarlı sipahilerin denetimini sağlayan sancak beyleri ve en üst bölgesel yönetim olan beylerbeyi de hem askeri hem de sivil olarak ülke yönetiminde görev almışlardır.⁴ Osmanlı Devleti'nin başı olan padişah da zaten hem asker hem sivil idarecidir. Osmanlı'nın idareci kademesinde asker-sivil ayırımı bulunmamaktadır. Barış zamanında sivil görevlerini, savaş zamanında ise askerlik görevlerini yerine getirmekteydiler. Osmanlı Devleti'nde ordu ile siyaset iç içe girmiş bu durumda pek çok isyanı beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kuruluştan yıkılışına kadar geçen sürede hüküm süren 36 padişahтан darbelerle isyanlarla tahttan indirilen padişah sayısı on ikidir. Bu padişahlar: II. Bayezid (1481-1512), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa⁵, Sultan İbrahim (1640-1648), IV. Mehmet (1648-1687), II. Mustafa (1695-1703), III. Ahmed

³ Uğur Güler; *Türkiye'de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s.23.

⁴ Metin Öztürk; *Türkiye'de Asker ve İktidar*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Yayın yeri ve tarihi yok, s.5.

⁵ I. Mustafa, iki kez tahta çıkıp indirilmiştir. İlk saltanat yılları 1617-1618 tarihleri arasında kapsamakta, ikinci saltanat yılları ise, 1622-1623 yılları arasında kapsamaktadır.

(1703-1730), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), Sultan Abdülaziz (1861-1876), V. Murat⁶ ve II. Abdülhamit'tir (1876-1909).⁷

Osmanlı Devleti'nde, yönetim kademesine yapılan ilk isyan II. Mehmed (Fatih) zamanında yaşanmıştır. II. Mehmed'in babası olan II. Murad, 1444 yılındaki Varna Savaşı'ndan sonra tekrar tahta çıkmamış ve böylelikle oğlu II. Mehmed'in tahta çıkmasının önü açılmıştır. Ancak II. Murad'ın tahtta kalmasını isteyen Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, II. Mehmed'in taraftarı olan Zağanos, Şehabeddin ve Saruca Paşalarla anlaşmazlık içine düşmüştür. II. Mehmed döneminde Macaristan Seferine katılan Şehabeddin Paşa, gerekli tedbirleri alamadığı iddiasıyla yeniçerilerin ölümüne sebep olduğu gerekçesiyle yeniçerilerin isyanına maruz kalmıştır. İsyanın diğer bir sebebi de paranın değeriyle oynanması suretiyle değerinin düşürülmesidir. Ayaklanmanın arka planında ise Çandarlı Halil Paşa vardır. Çandarlı Halil Paşa'nın II. Murad'ı tahta geçirmek istemesi yeniçerilerin ayaklanmalarına destek olmasını sağlamıştır. II. Mehmed'in isyan karşısında zor duruma düşmesiyle II. Murad, Osmanlı Devleti'nin Başkenti Edirne'ye davet edilerek tekrar tahta geçmiştir. 1446 yılındaki bu ayaklanma, bundan sonra devam edecek olan isyan ve darbelerin ilkinin oluşturması yönünden önemlidir.

II. Mehmed, babasından ikinci defa tahtı devraldıktan sonra 1451 yılında Karaman Seferine çıkmıştır. II. Mehmed Karaman seferinden dönerken Bursa'da yeniçeriler padişahın yolunu keserek, 'Padişahımızın ilk seferidir, kullara ihsan gerek' diyerek ayaklanmışlar ve bahşiş istemişlerdir. II. Mehmed ayaklanmanın daha fazla büyümemesi için yeniçerilere akçelerini vererek dağılmalarını sağlamıştır. Ancak II. Mehmed bu olayı kendisine yedirememiş, Yeniçeri Ağası olan Kurtçu Doğan'ı cezalandırarak görevinden uzaklaştırmıştır.⁸

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından sonra yükselmeye geçtiği dönemde ekonomik gücünün ekseriyetini toprak gelirleri, savaşlarla elde edilen ganimetler, vergiye bağlanan devletlerden alınan vergiler oluşturmuştur. Bunu sağlarken de bir devletin en önemli gücü olan orduyu kullanmıştır. Çünkü ordu başarısız, güçsüz

⁶ V. Murad akıl sağlığı yerinde olmadığı gerekçesiyle tahtta fazla tutulmamış, Mayıs 1876 tarihinde başlayan saltanatı, Ağustos 1876 yılında sona ermiştir.

⁷ Erhan Afyoncu; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s.13.

⁸ Erhan Afyoncu, a.g.e., s.14-16.

olursa ne toprak kazanılır ne ganimet elde edilir ne de başka devletler vergiye bağlanabilirdi. Asker, Osmanlı Devleti içindeki en önemli unsurdur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve özellikle yükseliş dönemindeki bu gücü 16. yy'ın sonlarından itibaren Avrupa'ya karşı gerilemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne zirve dönemini yaşatan Kanuni Sultan Süleyman zamanının son evrelerinde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde geniş çapta isyanlar meydana gelmiştir. Bu dönemdeki ilk isyanlar; Anadolu'nun batı bölgelerinde medrese öğrencilerinin sıklıkla çıkarmış olduğu ayaklanmalardır. 16. yüzyılın sonlarında, 17. yüzyılın hemen başlarında ise "Celali" ismiyle tarihe geçen ayaklanmalar vuku bulmuştur. Celali isyanları da, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan ve devlet yönetimine karşı ayaklanmalar olmasından dolayı, tarihimizde önemli bir dönemi teşkil etmektedir. Bu isyanı hazırlayan sebepler arasında ise; devlet yönetiminin, eyaletlerde ehil sahibi olan kişilerin elinden çıkması, para ayarıyla oynanmak suretiyle değerinin düşürülmesi, ekonominin her geçen gün daha geriye gitmesi, halka yüklenen vergi yükünün artması, eyaletlerde bulunan yeniçerilerin disiplin dışı hareketleri buna karşı esas süvari kuvvetler olan tımarlı sipahilerin ihmal edilmesi, kazalarda bulunan kadı ve naiplerinin görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmemeleri gibi olaylar bulunmaktadır. Ayrıca, bu dönemde meydana gelen Avusturya ile olan savaşın uzaması ile birlikte halktan alınan çeşitli vergiler dışında savaş vergisinin de devlet tarafından konması, isyanları daha da bir şiddetli kılmıştır.⁹ Bütün bu yaşanan gelişmeler; Osmanlı Devleti'nin her yönden zirveyi yaşadığı bir dönemin hemen akabinde cereyan etmesi ve bu olaylardan sonra Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş duraklayarak gerileme dönemine girmesi bakımından önemlidir.

17. ve 18. yy'da, Osmanlı bütün kurumlarıyla çökmeye yüz tutar hale gelmeye başlamıştır. Osmanlı çağa ayak uydurabilmek için, daha doğrusu Avrupa ile yarışabilmek için birtakım düzenlemelere ihtiyaç duymuş, bu amaçla da kurumlarda iyileştirme çabalarına gidilmeye başlanmıştır. Bu iyileştirme yapılan kurumlar arasında tabii ki en başta ordu gelmektedir. I. Abdülhamit zamanından itibaren batılı devletlerden uzman kişiler getirilerek iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır. III. Selim

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi III. Cilt 1. Kısım II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1995, s.99.

döneminde ise orduya daha bir fazla önem verilmiş ve ilk düzenli ordu kurulmuştur. Bu orduya da Nizam-ı Cedit adı verilmiştir. Oluşturulan bu yeni ordunun kuruluş amacı ise dağınık ve düzensiz olan yeniçerilerle herhangi bir başarı sağlanamayacağı düşüncesidir. Nizam-ı Cedit ile beraber Padişah III. Selim, kendisine bağlı, düzen içinde, disiplinli bir askeri güce kavuşmuş oluyordu. Ancak düzenli ordunun kurulmasıyla, çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören yeniçeriler, ulema ile beraber III. Selim'i 1807 yılında tahttan indirmişlerdir. Bunun sonucu olarak da Nizam-ı Cedit ordusu dağıtılmıştır. Yeniçeriler IV. Mustafa'yı padişah yapsalar da merkezi otorite artık bozulmuştur. Bunun üzerine reformcu, yenilikçi olarak bilinen Alemdar Mustafa Paşa, 1808 yılında iktidarı ele geçirerek, II. Mahmud'u padişah yapmıştır.¹⁰

II. Mahmud zamanında da orduya gereken önem verilmiş ve bunun için gerekli olan çalışmalar başlatılmıştır. Ordu, bu dönemde de savaşlarda herhangi bir varlık gösterememiş, yenilgilerle ülkeye dönmüşlerdir. II. Mahmud'un tahta çıkmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa, askeri alanda düzenlemeler yapmak amacıyla işe koyulmuştur. Bu amaçla da tıpkı III. Selim'in yaptığı gibi 14 Ekim 1808 tarihinde¹¹ Sekban-ı Cedit adında bir düzenli ordu meydana getirmiştir. Fakat kurulan bu ordu da yeniçerileri rahatsız etmiş, çıkarları zedelenmiş, dolayısıyla ara sıra memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Ancak daha fazla dayanamayan yeniçeriler ayaklanmışlar, Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürerek Sekban-ı Cedit'in dağıtılmasında başrol oynamışlardır.¹²

19. yy'ın sonlarına doğru gelindiğinde ise Osmanlı artık çökme noktasına kadar gelmiştir. Ülke bir taraftan topraklar kaybedip küçülmeye başlıyor, bir yandan da ayakta kalabilmek için çareler arıyor hale gelmiştir. Bunun için de önlem olarak, 1839 yılında Tanzimat Fermanı, 1856 yılında da Islahat Fermanı yayınlanarak sosyal ve siyasi hayat canlı tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bu iyileştirme çabaları da ülkede düzeni sağlamaya yetmemiştir. Milliyetçilik hareketlerinin artarak devam etmesi, azınlıkların bağımsızlık istekleri bu amaçla da Avrupalıların desteğini almaları, ülkedeki Müslüman Türklerin, Müslüman olmayanlarla eşit hakka sahip olmayı hazmedememeleri halkın bazı kesimlerinin batıcılığı benimsememesi, yani ülkenin

¹⁰ Metin Öztürk, a.g.e., s.6-7.

¹¹ Sina Akşin "Siyasi Tarih (1789-1908)", *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi 2 1600-1908*, Haz: Sina Akşin, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Yayın tarihi yok, s.96.

¹² Halil İbrahim İnal, *Osmanlı Tarihi*, NoktaKitap Yayınları, İstanbul 2008, s.403.

bir nevi içinden çıkılmaz bir duruma doğru sürüklenmesi, devletin ileri gelenlerini, aydınlarını, askerlerini yeni yollar aramaya sevk etmiştir. Bu yollardan biri, mutlakîyetin yıkılarak meşrutiyet yönetiminin getirilmesi fikridir. Bu amaçla Sultan Abdülmecit zamanında Bab-ı Ali'yi basarak padişahı devirip rejimi değiştirmeyi düşünmüşlerdir. Ancak fikirler eyleme dönüşmeden, yapılacakların haber alınması üzerine bu tezi ortaya atanlar bertaraf edilmişlerdir. Sonuç olarak Meşrutiyet Sultan Abdülmecit zamanında ilan edilememiştir.¹³

Abdülmecid'in ölümü üzerine yerine Sultan Abdülaziz geçmiştir. Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan ve bunu Gülhane'de halka ilan eden Mustafa Reşit Paşa, gençlerle özel olarak ilgilenmiş, batılı düşüncelerini gençlerle paylaşmış ve onları modern bir eğitim alması için Avrupa'ya göndermiştir. Avrupa'ya giden bu gençler, Batı kültürünü görmüş, yaşamış ve benimsemişlerdir. Edindikleri tecrübelerle Osmanlının yönetim biçimini Avrupa'ya uydurmak istemişlerdir. Bu gençler Osmanlı'da ilk gazeteyi kuranlar, Batılı anlamda ilk edebiyat eserleri verenler, mevcut düzenin değişmesi gerektiğini iddia ettikleri için ilk aykırı fikirleri öne süren kişilerdir. Bu gençler giderek teşkilatlanmışlar, 1865 yılında Yeni Osmanlılar bir diğer ifadeyle Genç Osmanlılar Cemiyetini kurmuşlardır. Batılı Osmanlılar olarak bilinen bu gençlere Avrupalılar Jön Türkler yani Genç Türkler adını vermişlerdir. Düşüncelerini eyleme geçirebilmek için cemiyet üyeleri yurtdışından dönemin padişahı Abdülaziz'e yönetim şeklinin değişmesinin gerektiğine dair mektuplar göndermişler¹⁴ ancak bir sonuç alamamışlardır. Bunun için Abdülaziz'in padişahlıktan indirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Diğer yandan Abdülaziz devrinde Hersek İsyanı, Bulgaristan İsyanı, yabancı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışması gibi durumlar söz konusu olmuştur. Ülkede asayiş kalmamış, Ruslara göre Müslümanlar, Hıristiyanları katletmek üzere ayaklanmışlardır. Bu sebeple de İstanbul'da oturan Hıristiyanlardan birçoğu ailelerini Avrupa'ya göndermişlerdir. Dünya kamuoyunda İstanbul'da asayiş kalmadığına dair haberler dolaşır olmuştur. Bu olayların oluş sebebi ise genel kaniya göre Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın kötü yöneticiliğidir. O halde Mahmud Nedim Paşa Sadarettten uzaklaştırılmalıydı. Ancak Sultan Abdülaziz de, bu genel kanının tersine

¹³ Metin Öztürk, a.g.e., s.10-11.

¹⁴ A. Şerif Aksoy, *İttihat ve Terakki*, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul 2008, s.12-13.

Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın arkasında durmaktaydı. Genç Osmanlılar ise henüz hükümet darbesi yapacak nitelikte değildi, hükümet ancak isyanla devrilebilirdi.

11 Mayıs 1876 günü, Fatih, Beyazıt, ve Süleymaniye medreselerindeki öğrenciler; devletin ve memleketin içinde bulunulan bu ortamda, derslerle uğraşmanın pek mantığı olmadığı gerekçesiyle ayaklanmışlardır. Babıali önüne gelerek 'Sadrazam ve şeyhülislamı istemiyoruz' şeklinde nidalar atmaya başlamışlardır. Abdülaziz ise, ayaklanmanın Mahmud Nedim Paşa tarafından bastırılmayacağına hükmederek onu Sadaret makamından azletmiştir. Şeyhülislam Hasan Efendi de bu durumdan payını almış ve Abdülaziz tarafından görevinden azledilmiştir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Meclis-i Vükela yenilenmiş, Yeni Meclis-i Vükela'da Sadrazamlığa Mütercim Mehmet Rüştü Paşa, Şeyhülislamlığa da Hüseyin Hayrullah Efendi getirilmiştir. Seraskerliğe ise Abdülaziz'i daha sonra tahttan indireceklerden biri olan Serasker Hüseyin Avni Paşa getirilmiş, memuriyete ise Mithat Paşa getirilmiştir..¹⁵

Oluşturulan yeni Meclis-i Vükela'da bulunan devlet adamlarının Sultan Abdülaziz ile ilişkileri pek iyi bir şekilde devam etmemiştir. Nasıl ki devletin içinde bulunduğu sıkıntılı ortamın Mahmud Nedim Paşa'nın kötü yöneticiliğinden kaynaklandığı dem vurulmaktaydı, yeni Vükela'da bulunan bu kişiler de sorunun devletin başında olduğunu, Sultan Abdülaziz'in devrilmedikçe ülkede huzurun sağlanamayacağını düşünmekteydiler. Ayrıca en kısa zamanda kendilerinin görevlerine son verileceğini, Mahmud Nedim Paşa'nın tekrar sadarete getirileceğini düşünmüşlerdir. Bu amaçla ayaklanan darbeciler, 30 Mayıs 1876 günü, sabaha karşı saat 3'de, Askeri Okullar Nazırı Süleyman Paşa komutasındaki birlikler ve Harbiyeli öğrenciler Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatmışlardır. Bu kuşatma altında Sultan Abdülaziz tahtında daha fazla kalamamış, tahttan indirilerek Ortaköy'deki Feriye Sarayı'na nakledilmiştir..¹⁶

Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra yerine V. Murad geçirilmiştir. Ancak V. Murad da depresif tavırlarından, sinir krizlerinden, alkol bağımlılığından

¹⁵ Enver Ziya Karal; *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri*, C. VII., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.Baskı, Ankara 1997, s.101-103.

¹⁶ Sina Akşin, "Siyasi Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600 – 1908*, Ed: Metin Hunt, Sina Akşin vd.; Cem Yayınevi, 5.Basım, İstanbul 1997, s.151.

ve vazifelerini yerine getirmede aciz kaldığından dolayı daha fazla tahtta tutulmayarak indirilmiş yerine Sultan II. Abdülhamit getirilmiştir.¹⁷

Meşrutiyetin ilan edileceği sözünü veren II. Abdülhamit tahta geçmiş, Sadrazamı olarak başa getirdiği Mithat Paşa'nın öncülüğünde oluşturulan bir kurul da Kanun-i Esasi'yi (Anayasa) hazırlamakla görevlendirilmiştir. I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876 yılında, Beyazıt Meydanı'nda tüm halka devlet ricali tarafından ilan edilmiştir. Meşrutiyete göre iki meclisli bir yapı benimsenmiştir: Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan. Bu meclislerde alınan kararlar padişahın onayından sonra yürürlüğe girecektir. Padişah ise bu rejimle; nazırları atama, görevden alma, savaş ilan etme, dış devletlerle antlaşma gibi yetkileri elinde bulundurmaktadır. Yine bu anayasaya göre herkes kanun önünde eşit sayılmış, vergilerin gelirlere göre alınması sağlanmıştır. Ancak Meşrutiyet'in ömrü fazla uzun sürmemiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bahane eden II. Abdülhamit, anayasal yetkisine dayanarak Meclisi feshetmiş, anayasa rafa kalkmış ve böylece I. Meşrutiyet sona ermiştir.¹⁸

I. Meşrutiyet sona ermiş, anayasa yürürlükten kalkmış, II. Abdülhamit baskıcı rejimini uygulamaya koymuştur. Genç Osmanlılar yurtdışına gönderilmiştir. Uygulanan baskıcı rejime rağmen meşrutiyet sevdasından vazgeçmeyenler tarafından bir gizli cemiyet kurulmuştur. Bu gizli cemiyetin adı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Bu cemiyet Genç Osmanlılar yani Jön Türkler'in benimsediği politikalar üzerine kurulmuş ve gelişmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri 1889 yılında, İstanbul'da Askeri Tıp Okulu öğrencileri'nin dönemin padişahı II. Abdülhamid'i tahttan indirmek amacıyla "devrimci" bir örgütün kurulmasıyla oluşmuştur.¹⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul'daki bazı sivil ve askeri okul öğrencileri arasında da taraftar kazanarak güçlenmeye çalışmıştır. Ayrıca Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye Yüksek Okullarında komiteler oluşturmuşlardır.²⁰ Bu cemiyetin amacı II. Abdülhamid'e meşrutiyet yönetimini zorla kabul ettirmektir.

¹⁷ Kemal H. Karpat; *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.75-76.

¹⁸ Halil İbrahim İnal, a.g.e., s.446-448.

¹⁹ Ernest Edmondson Ramsaur; *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev: Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972, s.30.

²⁰ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, C.10, s.283.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin harekete geçtiği tarih ise 1908 yılı olmuştur. İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola, 9 Haziran 1908 günü, o zamanlar Rusya'nın bir şehri olan Reval'de bir araya gelmişlerdir. Yapılan toplantının görüşme konularından birini Makedonya oluşturmuştur. Makedonya'nın masaya yatırılması, Osmanlı'nın parçalanacağı düşüncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri arasında tedirginlik yaratmıştır. Rusya, Makedonya için “adli ıslahat” yapılmasını öngörmüş; İngiltere ise bölgedeki Osmanlı askerlerinin azaltılmasını istemiştir. Böyle bir durumun asla kabul edilebilir bir yanı olmadığını düşünen cemiyet üyeleri Rumeli'de ayaklanmışlar ve bölgenin büyük bölümünde “hürriyet” ilan etmişlerdir. Ayaklanmanın daha fazla büyümesinden ve tahtının tehlikeye gireceğinden çekinen II. Abdülhamit daha fazla direnemeyerek 1878 yılında son verdiği Meşrutiyet'i 23 Temmuz 1908 tarihinde ikinci kez yeniden ilan etmek mecburiyetinde kalmıştır.²¹

Abdülhamid, II. Meşrutiyet'in ilanını pek içine sindirememiş olacak ki, nasıl Meşrutiyet yanlısı İttihat Terakki Cemiyeti gibi gizli bir cemiyet kurulduysa, Padişahın oğlunun da yer aldığı “İslam Birliği” adıyla meşrutiyet aleyhtarı olan gizli bir cemiyet kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu gizli örgütlenme, siyasette İslam'a daha fazla ağırlık verilmesini istemektedir. İstanbul'daki ordu arasında da Abdülhamit yanlısı askerler bulunmaktadır. Meşrutiyet'in üzerinden daha bir sene bile geçmemişken, halk ayaklanarak Meşrutiyet yönetiminin kaldırılmasını istemişlerdir. Bu olay Rumi takvime göre 31 Mart 1325 yılında yaşandığı için, tarihe “31 Mart Vakası” olarak geçmiştir. Miladi takvime göre ise bu olay 13 Nisan 1909 yılında gerçekleşmiştir. Ayaklanan eylemciler, Meclis'i basıp iki mebusu öldürmüşler ve şeriata uygun bir yönetim şekli benimsenmesini istemişlerdir. Selanik'te bulunan meşrutiyet yanlısı III. Ordu da bu olay üzerine Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a doğru hareket etmiştir. 24 Nisan günü İstanbul'a ulaşan III. Ordu, şeriat yanlılarıyla çatışarak onları etkisiz hale getirmişler ve İstanbul'a hakim olmayı başarmışlardır. Bu olaydan sonra ise 27 Nisan 1909 tarihinde Sultan Abdülhamit tahttan indirilerek Selanik'e sürgüne gönderilmiştir.²² M. Şevket Paşa ise, örfi idare ilan ederek içlerinde masumların da bulunduğu bir sürü insanı idam ettirerek meydanlarda halka teşhir etmiştir.²³

²¹ Sina Akşin vd.; *Zirveden Çöküşe...*, s.34.

²² Halil İbrahim İnal, a.g.e., s.468.

²³ Yılmaz Öztuna; *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, s.149.

İttihat ve Terakki Cemiyeti günden güne güçlenerek siyasi hayattaki yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde de başrol oynamasından dolayı, ülkenin kaderine hükmetme açısından önemli bir konum elde etmiştir. Gizli bir örgüt olmaktan çıkmış, siyasi bir parti haline gelmiştir. Her ne kadar meşrutiyetin kurulmasında büyük rol oynadıysa da, meşrutiyetten sonra kurulan ilk hükümetlerde fazla yer alamamışlardır. Kamil Paşa sadrazamlığında kurulan ilk hükümetle İttihatçıların arası pek iyi bir şekilde gitmemiştir. İttihatçıların çoğunlukta olduğu hükümet, Kamil Paşa hükümetine güven oyu vermeyince Kamil Paşa sadrazamlıktan istifa etmiş ve hükümet düşmüştür. Sonrasında ise Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığında kurulan Hükümetle de İttihatçıların arası daha da kötüleşmiştir. Bu arada “31 Mart Vakası” meydana gelmiş, bu gelişmeyle beraber II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmed Reşad padişah ilan edilmiştir. Bu durumdan sonra İttihatçılar güçlerini arttırarak ülke kaderine daha fazla hakim olma konumuna gelmişlerdir. Bu sefer İttihatçıların isteğiyle Roma Büyükelçisi olan İbrahim Hakkı Paşa sadrazam olmuştur. Ancak İbrahim Paşa'nın görevi çok fazla uzun sürmemiştir. Döneminde Trablusgarp Savaşı çıkmış, bu durum da onun istifasına neden olmuş ve yerine Said Paşa getirilmiştir. İttihat ve Terakki konumunu sağlamlaştırdıktan sonra, orduya da el atmıştır. Ordudaki gücünü arttırabilmek için de “alaylı” denilen subaylar yerine “mektebli” subaylar getirilmiştir. Bu durum da orduda ikilik yaratmış ve muhalif subaylar “Halaskar Zabitan” yani “Kurtarıcı Subaylar” adıyla yeni bir oluşum içine girmişlerdir.²⁴

Halaskar Zabitan; seçimlerin yenilenmesini ve ordunun siyasetten çekilmesini istemiştir. Bu olaylar sürüp giderken Trablusgarp Savaşı da devam etmektedir. Aynı zamanda Halaskar Zabitan'ın hükümete baskı uygulamaları Said Paşa Hükümeti'nin sonunu getirmiştir. Said Paşa'dan sonra İttihatçılara muhalif, Gazi Ahmed Muhtar Paşa sadrazamlığında bir hükümet kurulmuştur. Bu dönemde de Balkan Savaşı patlak vermiştir. Balkan Devletleri'nin saldırıları sebebiyle daha fazla hükümette kalamayacağını düşünen Gazi Ahmed Muhtar Paşa istifa ederek yerine yeniden Kamil Paşa Hükümeti kurulmuş, ilk iş olarak Balkan Devletleriyle barış

²⁴ Erhan Afyoncu, a.g.e., s.273-275.

görüşmelerine başlanmıştır. Bu görüşmelerde ise Edirne'nin düşeceği ihtimali doğmuştur.²⁵

Kamil Paşa'nın, Edirne'yi Bulgaristan'a teslim edeceği fikri İttihatçıları harekete geçirmiş, 23 Ocak 1913 tarihinde, Albay Enver komutasında bir grup subay, Babıali'ye baskın düzenleyerek Kamil Paşa Hükümetini silah zoruyla devirmişlerdir.²⁶ Böylelikle İttihatçılar hükümeti ele geçirmişler ve bizim I. Dünya Savaşı'nı yaşamamıza sebebiyet vermişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nda aldığımız yenilgiyle beraber ülkemiz işgal edilmiş, bazı yerler dış güçlerin eline geçmiştir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumla bu günlerden kurtuluş olamayacağının farkına varan Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'nin başlamasına vesile olmuştur. Anadolu halkının desteğini de arkasına alarak hareket eden Mustafa Kemal, canla başla mücadele ederek, ülkenin içinde bulunduğu yenilgi durumuna son vermiş, dış güçlere karşı alınan zaferlerle yeni bir ülkenin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Yaklaşık dört yıllık bir zaman zarfında verilen Kurtuluş Savaşı sonucunda ise, Mustafa Kemal Atatürk büyük bir devrim yaparak mutlakiyete son vermiş ve Cumhuriyet rejimini kurarak demokrasinin yerleşmesinde en büyük atılımları yapmıştır. Ancak cumhuriyetimizden sonra demokrasi adına pek iyi şeyler yaşanmamıştır. Atatürk'ün ölümünden yirmi iki yıl sonra demokrasi ilk darbesini yemiştir.

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Türkiye siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle 1950 seçimlerine kadar yaptığı çalışmalarla, meydanlarda verdiği demeçlerle, DP sürekli olarak demokrasiden ve yeni yapılanmalardan bahsetmektedir. DP'nin verdiği bu demeçlerden askerinin de etkilenmemesi söz konusu değildi. Bu yüzden de DP'nin kurulmasından kısa bir süre sonra yapılan genel seçimlerde CHP iktidarının yapmış olduğu usulsüzlükler bir kısım subaylar arasında tepkiye neden olmuştur. 1950 seçimleri gelip çattığında ise tekrar usulsüzlük yapılması halinde harekete geçmek üzere faaliyete girişmişlerdir. Bir kısım subay ise 1946'da yapılmış olan usulsüzlüklerin nasıl olsa tekrar

²⁵ William Hale; *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 1996, s.48.

²⁶ Alan Palmer; *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Bilgin Yayıncılık, İstanbul 1995, s.343.

yapılacağını düşünmüşler, bu amaçla teşebbüse girişmişler ve liderlerini de Korgeneral Fahri Belen olarak seçmişlerdir. Fakat Belen, önce seçim sonuçlarının beklenmesini dile getirmiş, böylelikle olası bir müdahaleyi önlemiştir.²⁷ Neticede bu seçimlerde herhangi bir usulsüzlük yaşanmamış, DP, verilen oylarla tek başına iktidara gelmiştir. Bu durum ordudaki bazı subayları memnun etmekle beraber bazılarını da endişeye sevk etmiştir. DP'nin iktidarı beklenildiği gibi sonuçlanmamış, yaptığı icraatlarla özellikle 1950'li yılların ikinci yarısından sonra aydınların, öğrencilerin, ordunun memnuniyetsizliğiyle karşılaşmışlardır.

Orduya göre kendisini rahatsız eden durumlar arasında, Demokrat Parti iktidarının Atatürk'ün ilkelerinden taviz vermesi, ilkeleri uygulamaması, anayasayı ihlal etmesi, muhalefete ve basına uyguladığı baskı politikaları bulunmaktaydı. Ordunun tepkisini çeken ilk olay ise DP'nin iktidar olur olmaz ordunun komuta kademesini emekliye sevk etmesi ve ezanın Türkçe'den Arapça'ya çevrilmesi oluşturmuştur. Menderes'in TBMM'de yapmış olduğu, 'Siz isterseniz Hilafeti bile geri getirirsiniz' şeklindeki konuşması, ordunun alarma geçmesinin ilk belirtileriydi.²⁸ Demokrat Parti döneminde irticai faaliyetler adı altında orduyu ve rejim yanlılarını endişeye sevk eden konular arasında birtakım cemaatleşmelere gidilmesi, Atatürk'e ait heykellerin tahrip edilmesi, "dini devlet kuracağız", "şeriatı geri getireceğiz" gibi nidaların atılması, laiklik ve inkılap karşıtı gösterilerin düzenlenmesi gibi konular da yer almıştır.²⁹

Özellikle 1954 seçimleriyle beraber DP'nin yeniden tek başına iktidara gelmesi, partinin kendisini güvende olmasını hissettirmiştir. 1957 seçimlerinde oyu düşmesine rağmen tekrar tek başına iktidarı göğüslemesi, DP'nin konumunu iyice güçlendirmiştir. Halktan aldığı bu güçle dikta rejimini uygulamaya koymuştur. Basına sansür uygulanmış, muhalefetin sesinin fazla çıkması engellenmiştir. Ülkenin bir dikta rejimine sürüklendiğini düşünen genç subaylar, üniversiteli öğrenciler ise bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Özellikle asker DP yönetime son vermek için çare arayışı içine girmiştir. Tüm bu faaliyetler, DP İktidarının sonunu hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 günü ordu, sivil siyasete müdahale ederek iktidarı ele geçirmiş ve bir

²⁷ Ali Haydar Soysüren; *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s.10.

²⁸ Uğur Güler; a.g.t., s.63.

²⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu; *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998, s.100-101.

süre kendi istekleri doğrultusunda ülkeyi yönetmiş ve yönetirmiştir. 27 Mayıs 1960 müdahalesi Cumhuriyet Tarihi’imizde yaşanan ordunun sivil siyasete müdahale ettiği ilk eylem olma özelliğinden dolayı büyük önem taşımaktadır.

27 Mayıs müdahalesinden sonra ise, aradan 11 yıl gibi kısa bir süre geçtikten sonra, 12 Mart 1971 tarihinde, Cumhuriyet Tarihimiz, ordunun sivil siyasete ikinci kez müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yalnız bu sefer ordu doğrudan iktidarı ele geçirmemiş, dönemin hükümetinin istifasını sağlayarak demokrasinin tökezleyerek de olsa işlemlerini sağlamıştır. Bu araştırmamızda da 12 Mart 1971’e giden süreç ve sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ ve GETİRDİKLERİ

1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ ve SONRASI

27 Mayıs 1960 gününde uygulanan eylem için kimileri “darbe”, kimileri “ihtilal”, kimileri ise “devrim” niteliğini kullanmaktadır. Bu karmaşıklığı önlemek için darbenin tanımından yola çıkarak sonuca rahatlıkla ulaşabiliriz. Darbe, “Ordunun silah gücüyle baskı ve zor kullanıp demokrasinin en temel ilkelerinden birini ihlal ederek sivil yönetimi devirmesi, siyasal iktidarı ele geçirmesi ve devlet yönetimine el koyması”³⁰ demektir. O halde 27 Mayıs 1960’da uygulanan yöntem bir darbedir.

Buna göre 14 Mayıs 1950 seçimleri ile başlayan Demokrat Parti dönemi³¹ 27 Mayıs 1960 darbesi ile sona ermiştir. Mayıs ayında halkın verdiği oylarla iktidara gelen bir parti, yine Mayıs ayında fakat bu sefer halkın isteği ile değil askeri darbe ile devrilmiştir.

Darbeden sonra oluşturulan Milli Birlik Komitesi hemen idareyi ele alarak, ilk icraatlarını uygulamaya başlamıştır. 3 Haziran 1960 tarihinde, Orgeneral Ragıp Gümüşpala Genelkurmay Başkanlığına, Orgeneral Cevdet Sunay da Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştır.³² Ancak Orgeneral Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs darbesine karşı bir tutum izlediği gerekçesiyle görevinden alınarak yerine Orgeneral Cevdet Sunay getirilmiştir.³³

27 Mayıs 1960 günü Demokrat Partiyi devirerek iktidarı ele geçiren Milli Birlik Komitesi toplam 38 kişiden oluşmaktaydı. Komite üyeleri arasında 5 general, 7 albay, 5 yarbay, 13 binbaşı ve 8 yüzbaşı bulunmaktaydı.³⁴ Komiteyi meydana getiren subayların hepsi aynı fikir etrafında birleşmemektedir. Kimilerine göre yönetim hemen sivillerin eline geçmeli, ordu kışlasına çekilmeli; kimilerine göre ise ülke yönetiminin sivillere geçmesinde pek aceleci davranılmamalıydı. Ordunun

³⁰ Uğur Güler; a.g.t., s.24.

³¹ Anadolu Ajansı İç Haberler Müdürlüğü; *Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi*, Anadolu Ajansı Yayını:3, 2. Baskı, Ankara 2004, s.146.

³² Anadolu Ajansı, a.g.e., s.187.

³³ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.188.

³⁴ Adem Çelik, Adem Üzümcü vd.; *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Ed: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s.397.

idareyi hemen bırakmaması lazım geldiğine inananların başında da Alparslan Türkeş gelmekteydi. Türkeş ve kendisi gibi düşünen arkadaşları, bir müddet sonra komite başkanı Cemal Gürsel ve diğer üyelerin fikirlerine uymadıkları için MBK'den ihraç edilmişlerdir. MBK, kendi içinde bir darbe yaparak, yönetimde daha fazla kalma taraftarı olan toplam 14 subayı, darbeden yaklaşık altı ay sonra 13 Kasım 1960 tarihinde³⁵ komiteden atmıştır. Kurtul Altuğ'a göre 14 subayın ordudan tasfiyesiyle ilgili Cemal Gürsel şu açıklamayı yapmıştır: 'Milli Birlik Komitesinin çalışmaları memleketin yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin talepleri üzerine, bugün, 13 Kasım 1960'dan itibaren Milli Birlik Komitesini feshettim.'³⁶ Cumhuriyet'in haberine göre ise Gürsel tasfiyeyle ilgili olarak: 'Bu karar asla şahıslara müteveccih değildir. Fikre, inanca ve düzenin sağlanması maksadına matuftur. Biz millete demokratik nizam getirmeye söz verdik, bu söz tutulacaktır.'³⁷ açıklamasını yapmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesi aynı zamanda, devletin en üst kademelerinde bulunan isimlerin de idam istemini beraberinde getirmiştir. Bu isimler arasında en önde gelenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'ydu. Fakat idamı istenen kişiler arasında belki de en ilgi çekici isim Celal Bayar'dır. Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü yapmış, İktisat Vekili olmuş, Mustafa Kemal Atatürk'ün Başbakanı olan ve 1950 yılına gelindiğinde devletin başına geçerek Cumhurbaşkanı olmuş, Atatürk'ün de iktisadi konularda övgüyle söz ettiği bir isimdi Celal Bayar. Bir insanın görüp görebileceği en büyük mertebelere sahip olan bir isim, özel olarak hazırlanmış Yassıda Mahkemesi'nde idam cezasına çarptırılmıştır. Fakat bu idam kararı Milli Birlik Komitesince onaylanmamış, Celal Bayar'ın idam cezası müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.

DP milletvekillerinin tümü tutuklanmış, anayasayı ihlal etmekle³⁸, Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranış içinde olmalarıyla, ülkeyi kardeş kavgası içine sürüklemekle ve otoriter tek parti yönetimini kurmakla suçlanmışlardır.³⁹ Bütün bu yargılamaların hepsi Yassıda'da adli ve askeri yargıçlardan oluşan 'Yüksek Adalet

³⁵ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.189.

³⁶ Kurtul Altuğ; *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul 1976, s.156.

³⁷ *Cumhuriyet*, 14.11.1960, s.1.

³⁸ Kemal H. Karpat; a.g.e., s.243

³⁹ Tanel Demirel; *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.23.

Divanı'nda⁴⁰, "Tarihi Duruşmalar"ın⁴¹ başladığı 14 Ekim 1960 ile, sona erdiği 15 Eylül 1961⁴² yıllarını arasını kapsayan bir süreçte alınmıştır. Mahkeme sonunda 282 kişi hakkında idam cezası istenmiş, 31 kişi ömür boyu hapis, 418 kişi de altı aydan yirmi yıla kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Yüksek Adalet Divanı'ndan ise on beş kişinin idamı kararı çıkmıştır.⁴³ Milli Birlik Komitesi ise yalnızca üç kişinin idamına hüküm vermiştir: Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan. 16 Eylül 1961'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları infaz edilmiş⁴⁴, 17 Eylül 1961'de de Adnan Menderes'in idamı infaz edilmiştir.⁴⁵

Milli Birlik Komitesi'nin hedefinde sadece siyasiler bulunmaktaydı. 27 Mayıs'tan sonra DP yönetimi tasfiye edilmişti ancak, komite üyeleri bununla yetinmek niyetinde değillerdi. 3 Ağustos 1960'da çıkan bir karar⁴⁶, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki 260 generalden 235'i ve 5000 subay emekli edilmiştir.⁴⁷ Kurtul Altuğ'a göre MBK, orduda tasfiyeye şu nedenle gitmiştir:

"27 Mayısçılar iki hareket noktası buldular. Bunlardan birincisi, ordudaki subay şişkinliği, ikincisi ise, bu şişkinliği giderirken bir yeni kadro oluşturmaktı.... Orduda yetenekli kabiliyetli, ihtilale yürekten inanmış subayların, ordu ile ilişkisini kesecekler, onları sivil hizmete sürecekler, öte yandan da ordunun şişkin kadrosunu hafifleteceklerdir. Yani orduyu modernize edeceklerdi."⁴⁸

Akşam Gazetesi'nden Müşerref Hekimoğlu'na göre de; "Orduda üst kadrolardaki bu boşalma, bir yandan tıkanıklığı önleyecek, bir yandan da orduyu gençleştirecek"tir.⁴⁹

Yine bu tarihte, milli birliği bozanlara yönelik asker ya da sivil 3 yargıç ve 1 savcıdan oluşacak İnkılap Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin görevi, 1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle beraber son bulmuştur.⁵⁰

⁴⁰ Bülent Ruscuklu; *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, Alfa Yayınları, İstanbul 2008, s.52.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 13.10.1960, s.1.

⁴² Sadi Irmak; *İlk Mücahitler Milli Mücadele'de Atatürk'ün Çevresi*, Genç Yayınları, İstanbul 1986, s.81.

⁴³ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.52.

⁴⁴ *Milliyet*, 17.09.1961, s.1.

⁴⁵ *Milliyet*, 18.09.1961, s.1.

⁴⁶ Adem Çelik, a.g.e., s.401.

⁴⁷ Bernard Lewis; *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007, s.15.

⁴⁸ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan...*, s.101.

⁴⁹ Müşerref Hekimoğlu. "Bana Kalırsa", *Akşam*, 06.08.1960, s.2.

⁵⁰ *Akşam*, 04.08.1960, s.1.

Enteresandır ki MBK Başkanı Cemal Gürsel, 1960 yılının Ağustos ayı başlarında askerleri ilgilendiren açıklamasında ‘Ordu memleket işlerine müdahale etmemelidir’ diye bir tabir kullanmıştır. Ayrıca da politikaya kapılmanın tehlikelerinden dem vurmıştır.⁵¹ Ancak kendisi 27 Mayıs 1960 günü bilfiil sivil siyasete müdahale hareketinin başında bulunmuştur. Tabii, bu durum da ancak kendi içinde bir çelişkiyle açıklanabilir.

Ordudan sonra tasfiyeler eğitim alanında da sürdürülmüş, 27 Ekim 1960’da⁵² üniversitelerde 147 öğretim elemanının görevine son verilmiştir.⁵³

1.1 ANAYASA ÇALIŞMALARI

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Demokrat Parti devrilmiş, Meclisin kapısına kilit vurulmuş ve Anayasa lağvedilmiştir. Artık yeni bir düzen başlayacak ve bu düzenin işleyişi için de yapılacak ilk icraatlar arasında, baştan sona yeni bir anayasa yapmak yer alacaktır.

Milli Birlik Komitesi, anayasanın bir Kurucu Meclis tarafından hazırlanmasını öngörmüş, bunun içinde ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu başkanlığında bir bilim kurulu oluşturulmasını istemiştir.⁵⁴ Kurucu Meclis kurulup yeni anayasayı yapana kadar da, 12 Haziran 1960’ta geçici anayasa yürürlüğe konarak feshedilen meclisin tüm yetkilerini MBK kullanmıştır.⁵⁵

1961 Anayasasının mimarı Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi’nden oluşmaktaydı. MBK’yı 23 kişilik komite üyeleri (Cemal Gürsel ve 14’ler hariç), Temsilciler Meclisi’ni ise, DP dışındaki parti temsilcileri ve çeşitli kuruluşların temsilcileri oluşturmaktaydı. Bunların toplam mevcudu ise 273 idi.⁵⁶

Kurucu Meclis’in iki görevi bulunmaktaydı: Bunlar; halkoyuna sunulacak yeni anayasayı ve yeni seçim kanununu hazırlamaktır.⁵⁷ Kurucu Meclis, 6 Ocak

⁵¹ *Akşam*, 03.08.1960, s.1.

⁵² Adem Çelik, a.g.e., s.402.

⁵³ Bernard Lewis, a.g.e., s.15.

⁵⁴ Şükrü Karatepe; *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul 2009, s.213.

⁵⁵ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.242.

⁵⁶ Davut Dursun; *12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2003, s.14.

⁵⁷ Aydın Erdoğan; *Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Türk Siyasi Yapısına Etkileri (1923-1980)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2007, s.82.

1961’de toplanarak anayasa komisyonunu seçmiş, anayasa komisyonunca hazırlanan metin de kurucu meclis tarafından kabul edilerek 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuştur.⁵⁸ Yapılan halkoylamasında, 10.282.561 oy geçerli sayılmış olup, bunlardan 6.348.191 kabul, 3.934.370’i red yönünde olmuştur.⁵⁹ Bu sayıyı orana vurduğumuzda %60.4 kabul, %39.4 ise red oyuna tekabül etmektedir⁶⁰. Bu sonuçtan, neredeyse yarı yarıya bir oranla kabul edilen 1961 Anayasası’nın halk tarafından da pek benimsenmediğini söyleyebiliriz. Özellikle DP’li hiçbir kimsenin temsil edilmediği kurucu mecliste kabul gören 1961 anayasası, halkın %40’ı tarafından kabul görmemiştir. Bunu da, darbe yapılarak askerin sivil yönetime el koymasına, halkın da böyle bir şeyi kabul etmediğine bağlayabiliriz. 1961 Anayasasının tüm toplumu kucaklayamama sorunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, anayasa halkoyuna sunulduğu sırada anayasayı eleştirme özgürlüğü de tanınmamıştır.⁶¹

1.2. 1961 ANAYASASI

27 Mayıs darbesiyle beraber 1924 Anayasası lağvedilmiş yerine kurucu meclis tarafından yeni anayasa oluşturulmaya başlanmış ve 1961 Anayasası meydana getirilmiştir.

1961 Anayasası, 1924 Anayasası’na göre daha özgürlükçü, çağdaş gelişmeleri dikkate alan, liberal açılımlara dayalı bir anayasa niteliğindedir.⁶² Ancak anayasanın yapısına, getirdiği “devrim” niteliğindeki yeniliklere bakılmaksızın yapılma aşamasındaki yanlışlıklar ortaya ciddi çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Çünkü anayasa yapılırken hiçbir DP’li fikir beyan edememiş, anayasa çalışmalarına katılamamıştır. Millet için hazırlanan yeni anayasanın oluşumunda o dönemde ülkede en fazla seçmene sahip olan DP’liler yer teşkil edememişlerdir. Zaten halk da, bu durum karşısında verdiği % 39.4 oranındaki red oyu ile tepkisini dile getirmiştir.

Yürürlüğe giren 1961 Anayasası ile beraber iki meclisli bir yasama organının oluşumu sağlanmıştır. Bu durum, anayasanın getirmiş olduğu en önemli yeniliklerden birisidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında birleşen iki meclisli yapının ilkini Millet Meclisi, ikincisini ise Cumhuriyet Senatosu

⁵⁸ Şükrü Karatepe, a.g.e., s.215.

⁵⁹ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.245.

⁶⁰ Davut Dursun, a.g.e., s.15.

⁶¹ Kurtuluş Kayalı; *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs 12 Mart*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, s.87.

⁶² Davut Dursun, a.g.e., s.13.

oluşturmuştur⁶³. Millet Meclisi; 4 yıllığına seçilen 450 milletvekilinden oluşurken, Cumhuriyet Senatosu ise; 150 seçilmiş senatör, MBK üyeleri, eski cumhurbaşkanları ve cumhurbaşkanının seçtiği üyelere oluşmuştur.⁶⁴ Cumhurbaşkanının seçtiği 15 üyeye kontenjan senatörü, MBK üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarına ise doğal (tabii) senatör denmiştir.⁶⁵ 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra 23 MBK üyesinden 21'i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmişti) tabii senatör olarak senatoya katılmışlardır.⁶⁶ Seçil Karal Akgün'e göre iki meclisli bir yapının oluşum gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır:

'Birinci Meclis'te beliren siyasi tercihleri, temelinden değiştirmemek şartıyla yeniden gözden geçirecek; kendi seçim tarihlerinin ve bu sebeple üyeleri arasındaki siyasi gruplaşma nispetlerinin Birinci Meclis'ten az çok farklı oluşu dolayısıyla, oradaki siyasal tercihlerin kamuoyundaki çoğunluğu daha yakından takip edebilmesini sağlayacak, tartışmalarda derinlik ve genişlik yaratacak, Birinci Meclis'teki tercihin etraflı tartışmalar yoluyla, halkoyuna daha iyi aksetmesini kolaylaştıracak ve nihayet Birinci Meclis'teki tartışma usullerinin ve sürat zaruretlerinin yaratabileceği mahsurları önleyecektir.'⁶⁷

1961 Anayasası ile ortaya çıkan bir kurum da Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi'nin kurulma amacını Seçil Karal Akgün şöyle belirtmektedir: "Mecliste oy çokluğuna sahip partinin egemenliğinin ulusun kaderine hakim olmasının engellenmesiydi"⁶⁸. Milletın kaderinin zaten mecliste bulunması ve Anayasa Mahkemesinin buna engel oluşturması ancak kendi içinde bir çelişkiyle açıklanabilir. Anayasa Mahkemesi, ülkenin yönetiminde, alınan kararlarda, yapılmak istenen yeni uygulamalarda meclisin önünde, dolayısıyla milletin önünde bir engel oluşturmuştur. Demokrasilerde çoğunluğun azınlığa tahakkümü bulunmaması gerekir; ancak, mecliste çoğunluk tarafından benimsenen bir kararın, bir yasanın kabul edilmesi kadar da doğal bir şey yoktur. Ayrıca meclisteki çoğunluğu tek parti üzerinden ele almak da doğru değildir. Mecliste iki-üç partinin anlaşmaya vardığı bir konuda, anlaşma dışında kalan bir parti bu konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşıyorsa, işin özü itibarıyla bu durumun ne kadar da yanlış bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum aynı zamanda meclisin yasama görevinin de yavaşlamasına sebep olacaktır.

⁶³ Yavuz Atar; *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1961 Anayasası TBMM İktüzüğü*, Mimoza Yayınları, Konya 1996, s.221.

⁶⁴ Kemal H. Karpat, s.g.e., s.247.

⁶⁵ Şükrü Karatepe, s.g.e., s.220.

⁶⁶ *Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Sabah Yayınları, C.13, s.574.

⁶⁷ Seçil Karal Akgün; *27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s.193-194.

⁶⁸ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s.185.

Anayasa Mahkemesi'ne gitmek için çok özel şartlar konmalı, ancak bu şartlar olgunlaştığı zaman Anayasa Mahkemesi devreye girmelidir. Hangi parti olursa olsun, hangi siyasi görüş olursa olsun, kim cumhuriyetin temel taşları ile oynuyorsa, devleti parçalama, yıkma gibi faaliyetlerde bulunuyorsa ancak bu gibi durumlarda Anayasa Mahkemesi aranmalıdır.

Yapılan anayasa değişiklikleriyle ordu, devlet yapısı içinde etkinleştirilmeye çalışılmıştır. Askerlerle ilgili yargısal işlemler Danıştay'dan alınarak, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi adıyla oluşturulmuş yeni bir askeri yargı mekanizmasına devredilmiştir. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu'nun danışma kurulu olduğunu belirten 'yardımcılık etmek üzere' ibaresi kaldırılıp, 'tavsiye eder' ibaresi getirilmiştir.⁶⁹

1961 Anayasası, hakimlerin görevlerinde bağımsız olduğunu, görevine son verilemeyeceğini vurgulayarak yargı organını güçlendirmiştir. Yüksek Hakimler Kurulu, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, sendikalar, toplu sözleşme, grev hakkı gibi getirileriyle oldukça geniş, özgür bir yapıya sahip olmuştur.⁷⁰

Anayasayı hazırlayan komisyonun başkanlığını yapan Ord. Prof. Enver Ziya Karal, 1961 Anayasası'nın özelliğini şu sözlerle anlatmıştır:

'Bazı Anayasalar yaşayabilmek için yeni nesillerin hayat görüşlerine ve gelecek hakkındaki ümitlerine cevap verebilmek için kısmen değiştirilmiş veya tefsir edilmiştir. Bu böyle olduğu içindir ki komisyonumuz, çalışmalarında herhangi bir başka Anayasa'yı alıp ondan iktibaslar yapmak suretiyle yeni bir Anayasa meydana getirmeyi asla düşünmemiştir ve asla düşünmemiştir ki bir Anayasa yapılırken başka şartlar içinde meydana gelmiş bir Anayasa'ya uydurulmak istenirse o Anayasa muvaffak olabilir. Bu sebeple komisyonumuz, bu Anayasa'nın milli temellere ve memleketimizin gerçek temayüllerine uygun olması için bazı genel ilkeleri göz önünde tutmuştur. Bunlardan birincisi milletimizin psikolojisi, ikincisi tarihi gelişme, üçüncüsü de batı demokrasilerindeki Anayasa hareketleri olmuştur. Bu üç ilkenin genişliğine ve derinliğine tetkikiyle Anayasa'nın sağlam temellere istinad ettirilmesi mümkün olabilir ve olmuştur. Komisyonumuz Anayasa'yı milletimizin psikolojisine uygun bir şekilde düzenlemek için milletimizin maşeri vicdanında daima yaşamış olan değerleri dikkate almıştır.'⁷¹

1961 Anayasası, Türkiye'nin bu döneme kadar hiç görmediği özgürlük ortamını beraberinde getirmiştir. Başta Marksist eserler olmak üzere, sol eserler Türkçe olarak yaygın bir şekilde basılıp okunmuş, bunun sonucu olarak, ülkede sol düşünceler geniş ölçüde gençlik ve aydın kesimler tarafından benimsenmeye

⁶⁹ Sedef Bulut; *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.36.

⁷⁰ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s.185.

⁷¹ Seçil Karal Akgün, a.g.e., s.184.

başlanmıştır.⁷² Yeni düşüncelere kapı aralayarak “sol ideoloji” ve “sağ ideoloji” eğilimlerinin teşkilatlanmasına olanak sağlamıştır. Gençlik, kendi ideolojilerine yakın siyasi partilerle karşılıklı iletişim halinde bulunmuştur. Anayasanın sağladığı bu özgürlükçü ortamda, demokratikleşme adına herkes ya da her kurum kendisini daha iyi ifade etme olanağına sahip olmuştur. Ancak ne zaman ki fikir beyan etme adına silahlar konuşunca, tahrik olaylarına girişilince, kardeş kavgası yaşanınca bu özgürlükler dönemine gölge düşmüştür.

1961 Anayasası, işçilerin meslek ve çıkar temelinde siyasal olarak örgütlenmelerini de beraberinde getirmiştir.⁷³ İşçilere; grev, sendika, toplu sözleşme gibi haklar tanınmıştır.⁷⁴ Bu anayasa, halk içindeki bazı kitlelerin ekonomik, sosyal ve siyasal haklarını geliştirmelerinde önemli bir dayanak noktası olmuştur.⁷⁵

Nihat Erim, 12 Mart 1971 Muhtırası’ndan sonra başbakan olduktan sonra anayasanın çok özgürlükçü bir yapıda bulunduğuna atıfta bulunarak şu ifadeleri kullanmıştır: ‘Türkiye Anayasası birçok Avrupa ülkesinin anayasalarından daha liberal bir anayasadır. Türkiye böyle bir lüksü kaldıramaz. Anayasada değişiklik yapılarak temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılmasını önleyecek hükümler getirilecektir.’⁷⁶ Gerçekten de 1961 Anayasası, gelişmekte olan bir Türkiye için fazla özgürlükçü bir yapıda idi. Anayasanın ikinci maddesinde yer alan, “...sosyal bir hukuk devletidir.”⁷⁷ tanımından, sosyal devleti sosyalizm olarak algılayanlar bunun en açık delilini oluşturmuşlardır. 1961-1971 arası döneme damgasını vuran sosyalizm ve komünizm hareketlerinin bir başlangıç noktasını da bu anayasa oluşturacaktır.

2. 1961 GENEL SEÇİMLERİ

27 Mayıs 1960 darbesinden 12 Ocak 1961 tarihine kadar her türlü siyasi faaliyet yasaklanmış, yeni parti kurma çalışmalarına izin verilmemiştir.⁷⁸ Bu tarihten sonra ise hızla yeni partiler kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri; emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala’nın başkanlığını yaptığı Adalet Partisi, diğeri ise sosyalist Türkiye İşçi Partisi olacaktır.

⁷² Oral Çalışlar; *Denizler İdama Giderken*, Güncel Yayınları, 6. Baskı, İstanbul Yayın tarihi yok, s.24

⁷³ Kemal H. Karpat, s.288.

⁷⁴ M. Şehmus Güzel; *İşçi Tarihine Bakmak*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007, s.115.

⁷⁵ İsmail Cem; *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1993, s.141.

⁷⁶ Sedef Bulut, a.g.t., s.91.

⁷⁷ Yavuz Atar, a.g.e., s.202.

⁷⁸ Adem Çelik, a.g.e., s.423.

Diğer yandan, darbeyi yapanlar ve buna taraftar olanlar, 1961 seçimlerinin favorisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni görmüşlerdir. CHP'nin lideri İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda görev yapan Atatürk'ten sonraki ikinci önemli şahsiyettir. Bu durumdan dolayı darbeciler ve taraftarları rejimin teminatı olarak İsmet İnönü'yü başbakan olarak görmek istemişlerdir. Böyle bir lider ve bu liderin partisi genel seçimlerden mutlaka birinci parti çıkmak zorundaydı. Yoksa yine rejim tehlikeye girebilirdi. Darbecileri bu kadar umutlu kılan olay ise bazı gençlik gruplarının ve bazı aydın kesimin sanki halkın çoğunluğunu yansıtıyormuş gibi darbeye alkış tutması olmuştur.

Kurucu Meclis, 21 Temmuz'da aldığı kararla genel seçimlerin tarihini 15 Ekim 1961 olarak belirlemiştir.⁷⁹ Akşam Gazetesi, 15 Ekim 1961 günü "Milli irade bugün tecelli edecek" manşetiyle çıkmıştır. Cemal Gürsel seçim günü; 'Milletimizin tam bir vakar içinde vazifesini yapacağına inanıyorum' açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Gürsel, gerçekleştirdikleri 27 Mayıs 1960 darbesini Cumhuriyet'in felsefesiyle özdeşleştirmiş, 27 Mayıs'tan sonrasını II. Cumhuriyet'in kuruluşu olarak belirtmiştir.⁸⁰ CHP'nin, oyların büyük çoğunluğunu alarak tek başına iktidara gelmesine kesin gözüyle bakılan seçimlerin sonuçları ise şöyle gerçekleşmiştir:

15 Ekim 1961 Genel Seçim Sonuçları⁸¹

Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy %	Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	3.527.435	34.8	158
Cumhuriyet Halk Partisi	3.723.752	36.7	172
Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi	1.415.390	14	54
Yeni Türkiye Partisi	1.391.934	13.7	65

İlginçtir ki seçimlerin yapıldığı sırada AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CHP'lilerin bazı il ve ilçelerde usulsüzlükler yarattığını ve hadiseler çıkardığını belirtmiştir.⁸² Bu suçlamaya CHP daha öncede yani 1946 yılında da DP ile girdiği seçimlerde maruz kalmıştı. İkinci defa böyle bir olayla suçlanması CHP'nin tarihi açısından pek de iyi izler bırakmamıştır.

⁷⁹ Sadettin Bilgiç; *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002, s.57.

⁸⁰ *Akşam*, 15.10.1961, s.1.

⁸¹ Sadettin Bilgiç; *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s.9.

⁸² *Akşam*, 16.10.1961, s.1.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimin sonuçlarına göre Millet Meclisi'ne dört parti milletvekili sokabilmiştir. Bunlar; İsmet İnönü'nün genel başkanı olduğu CHP, Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanı olduğu AP, Ekrem Alican'ın genel başkanı olduğu YTP ve Osman Bölükbaşı'nın genel başkanı olduğu CKMP idi.⁸³ Yine bu seçim sonuçlarına göre; AP 70, CHP 36, CKMP 16, YTP 28 senatör kazanmıştır.⁸⁴

Adalet Partisi'nin, 11 Şubat 1961'de kurulmasından⁸⁵ seçimlere kadar geçen yaklaşık sekiz aylık zaman zarfında bu kadar oy alabilmesi gerçekten bir parti için oldukça heveslenilecek bir durum idi. CHP'nin kesin kazanacak gözüktüğü seçimlerde Adalet Partisi çok çok iyi bir oranda oy almıştı. Tabii AP'nin bu oy patlamasını, DP'ye borçlu olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü AP, DP'nin mirası üzerine kurulmuş, onun peşinden gelen bir parti niteliği taşımaktaydı. AP Genel Sekreteri Şinasi Osma'nın verdiği şu beyanat bu cümleyi doğrular niteliktedir: "Biz AP'nin, DP'nin varisi olduğu şeklinde bir beyanatta bulunmadık. DP'ye bağlı kalanlar, DP'nin programını beğenenler milyonları aşar. Biz bu programa göre hareket edeceğimizi söyledik. Böylece önceden DP'ye oy verenlerin çoğu bizim partiyi tuttu."⁸⁶

Böylece, 27 Mayıs'tan sonra kurulan MBK'nin hükümetteki görevi genel seçimlerin yapılıp, parlamentonun açılmasıyla sona ermiştir. Ancak, darbe eğilimli subaylar, bu genel seçim sonuçlarını beğenmemişlerdir. Çünkü, bu subaylar askeri idarenin devamını istemişler, en kötü ihtimalle CHP'nin seçim kazanmasını beklemişlerdir. Ancak seçimler de kendi istediklerinin aleyhine sonuçlanınca hemen müdahale etme girişiminde bulunmak istemişlerdir. Bu müdahaleyi ise Silahlı Kuvvetler Birliği⁸⁷ adındaki illegal bir yapılanma gerçekleştirecekti. SKB, 21 Ekim 1961'de döneme damgasını vuran '21 Ekim Protokolü'nü imzalamıştır. Buna göre; bütün siyasi partiler yasaklanacak, genel seçim sonuçları geçersiz sayılacak, darbeyi

⁸³ Süleyman Yeşilyurt; *Türkiye'nin Başbakanları*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2006, s.258-259.

⁸⁴ *Akşam*; 21.10.1961, s.1.

⁸⁵ Feroz Ahmad; *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev: Ahmet Fethi. Hil Yayınları, İstanbul 2007, s.288-289.

⁸⁶ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.66.

⁸⁷ Tevfik Çavdar; *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2008, s.115.

gerçek temsilcilerine teslim etmek için yeni bir darbe yapılacak ve 25 Ekim'den önce yani TBMM'nin açılmasından önce bu kararlarını uygulayacaklardı.⁸⁸

Müdahale girişimi Orgeneral Cevdet Sunay'ın araya girmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Cevdet Sunay, askerlerin bu isteklerini parti liderlerine belirteceğini söyleyip Cemal Gürsel'le görüşmüş ve Cemal Gürsel de parti liderlerini toplayarak şu hususlara dikkat edilmesini istemiştir:

“- Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı seçilecektir.

- Eminsular (Ordudan tasfiye edilen 5000 kadar subay) orduya geri dönmeyecekler

- 147'ler üniversiteye alınmayacaklar

- Yassıda mahkumları affedilmeyeceklerdir.”⁸⁹

Seçimler yapılmış ve olası bir müdahale girişimi de atlatıldıktan sonra, TBMM ilk toplantısını 25 Ekim 1961'de yapmıştır. TBMM toplanmadan iki gün evvel MBK, Türk Silahlı Kuvvetlerine, “demokrasi”den dem vurarak, yapılan seçimlerle ilgili olarak şu mesajı yayımlamıştır: “27 Mayıs 1960 sabahı, gerçekleştirdiğin ihtilalin, ilk gün milletimize açıklanan hedefine, devlet ve milletimizin hayatında, derin iz ve etkileri olacak hiçbir hataya düşülmeden bütün güçlükler bir bir aşılarak, varılmıştır.”⁹⁰

25 Ekim günü toplanan Meclis'in ilk görevini ise yeni cumhurbaşkanını seçmek olacaktır. Cemal Gürsel, 19 Ekim 1961 günü Cumhurbaşkanlığına aday olduğunu açıklamıştır.⁹¹ Meclis, 26 Ekim 1961'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde 607 üyeden, 403'ünün oyunu alan Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçmiştir⁹², yada seçilmek zorunda bırakılmıştır diyebiliriz. Yani milletin kaderini asker belirlemiştir. Partilere ve millete 27 Mayıs darbesi zorunlu olarak kabul ettirilmiştir.

2.1 CUMHURİYET TARİHİNİN İLK KOALİSYON HÜKÜMETLERİ

1961 Anayasası'nın ilan edilmesinden sonraki ilk genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi ülke genelinde en yüksek oyu almış olmasına rağmen tek başına iktidar olabilecek gücü gösterememiştir. Ülke, ta ki 1965 yılında Adalet

⁸⁸ Adem Çelik, a.g.e., s.405.

⁸⁹ Tevfik Çavdar; a.g.e., s.115-116.

⁹⁰ *Akşam*, 24.10.1961, s.5.

⁹¹ *Akşam*, 20.10.1961, s.1.

⁹² Süleyman Yeşilyurt; *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür-Sanat Yayınları, Ankara 2008, s.32.

Partisi'nin tek başına iktidara gelmesine kadar koalisyonlarla yönetilecektir. Bunun sonucunda da cumhuriyet tarihinin ilk koalisyonlar dönemi CHP lideri İnönü'nün; 'Milli menfaat neyi icap ettiriyorsa onu yapacağız'⁹³ sözlerinin ardından başlamıştır. Cemal Gürsel, koalisyon hükümeti ile ilgili olarak; 'Memleketin Sükuna ihtiyacı vardır Milli Koalisyonu faydalı bulurum'⁹⁴ açıklamasını yapmıştır.

2.1.1. İnönü'nün Koalisyon Hükümetleri

Hiçbir partinin tek başına iktidarı kuramaması üzerine mecburen koalisyon hükümeti kurma yoluna gidilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti İnönü'nün Başbakanlığında 20 Kasım 1961 günü CHP ve AP ile kurulmuş olup, 1 Haziran 1962 yılına kadar devam etmiştir. İkinci koalisyon hükümetinde AP yer almamış, yine İnönü'nün Başbakanlığında 25 Haziran 1962'de kurulan CHP-CKMP-YTP'den oluşan koalisyon hükümeti 2 Aralık 1963'de sona ermiştir. Üçüncü koalisyon hükümeti ise CHP ve bağımsızlardan oluşmuş ve 25 Aralık 1963 ile 13 Şubat 1965 yılları arasında görev yapmıştır.

Koalisyon hükümetleri sırasında mecliste tartışılan en önemli konular arasında, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra tutuklanan DP'liler için genel af meselesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın nasıl olacağı yolundaki tartışmalar bulunmaktadır.⁹⁵ Özellikle DP'lilerin affı meselesi üzerinde çok durulmuş ancak, ordunun sert çıkışları yüzünden bu mesele daha sonraya bırakılmıştır. Çünkü ordu 27 Mayıs darbesini DP'yi düşürmek için yapmış ve onlara siyaset yolunu kapatmıştır. Bu yüzden DP'lilerin tekrar affedilip siyaset sahnesine dönmesi orduyu kendi içinde çelişkili duruma düşürebilirdi.

CHP ile AP'nin kurduğu birinci koalisyon hükümeti de DP'lilerin affı meselesi yüzünden düşmüştür.⁹⁶ Koalisyon kurulmaz kurulmaz AP'liler DP'lilerin affını gündeme getirmiş ancak bir sonuç alınamamıştır. Sadece bir kısım cezalar hafiflemiş ve sağlık nedenlerinden dolayı tahliye edilenler olmuştur. Fakat bu durum da gerek ordu içinde gerekse ordu dışında DP'ye karşı olanları iyice sinirlendirmiştir. Bunun en çarpıcı örneği de Celal Bayar'ın sağlık nedenlerinden dolayı cezaevinden tahliye edilmesi sonrasında yaşanmıştır. Bu tahliye olayı, Ankara'da büyük

⁹³ *Akşam*, 19.10.1961, s.1.

⁹⁴ *Akşam*, 20.10.1961, s.1.

⁹⁵ Birsen Öz; a.g.e., s.157.

⁹⁶ Suna Kili; *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler –Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s.184.

gösterilerin yapılmasına neden olmuş, AP Genel Merkez binası taşa tutulmuş ve AP'nin politikalarını savunan taraf medyada protestocuların tahribine maruz kalmıştır. AP ise bu tür olaylardan sonra koalisyonda daha fazla kalamayarak hükümetten çekildiğini açıklamıştır.⁹⁷ Böylelikle I. Koalisyon Hükümeti'nin görevi sona ermiştir.

22 Kasım 1963 günü Amerikan Başkanı John. F. Kennedy'nin, Teksas'ta suikast sonucu öldürülmesinin ardından dönemin başbakanı olan İsmet İnönü, 27 Kasım 1963 günü Amerika'ya giderek Kennedy'nin cenaze törenine katılmıştır. Ertesi gün ise yeni Başkan Johnson ile görüşmesi vardı. Ancak İsmet Paşa, Johnson ile görüşmeye hazırlanırken, hükümetin iki ortağı CKMP ve YTP koalisyondan çekildiklerini açıklamışlardır. Yani İnönü'nün kurduğu ikinci koalisyon hükümeti de böylece çökmüştür. Bu hükümet krizinden sonra başlayan süreçte yine İnönü Başbakanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. CHP ile bağımsızların kurduğu yeni koalisyon hükümeti de mecliste salt çoğunluğu saylayamamış ve Türkiye'nin ilk azınlık hükümeti olarak tarihe geçmiştir. Bu hükümetin tarih açısından ayrı bir önemi daha bulunmaktadır, o da İsmet Paşa'nın son başbakanlığı olmasıydı.⁹⁸

İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti düşmüş yerine kurulan üçüncü koalisyon hükümeti de fazla uzun ömürlü olmadan 13 Şubat 1965'de⁹⁹ dağılmıştır. 13 Şubat 1965 günü mecliste bütçe oylaması yapılacaktı. Metin Toker'in anlattığına göre, İnönü; "kırmızı oylar, ... beyaz oylardan, ... bir tane fazla çıkarsa istifa edecekti."¹⁰⁰ ve gerçekten de öyle olmuş, oylama sonucunda 225 üyenin red oyu vermesiyle¹⁰¹ bütçe kabul edilememiş ve İnönü istifa etmek zorunda kalmıştır. Sadettin Bilgiç ise hatıralarında İnönü'nün son koalisyon hükümetinin düşürülüşünü şöyle anlatmaktadır:

"Genel İdare Kurulu'nun 9 Ocak 1965 günkü toplantısında ... beş maddelik bir önerge verdim. Önergem şöyle idi:

'1. Bütçe'de İnönü'nün bağımsızlarla destekli hükümeti düşürülmelidir. Bunda salt çoğunluğa ihtiyaç yoktur. Yeni Hükümet kurulmalı ve vatandaşın kafasındaki: 'AP seçimi

⁹⁷ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.116.

⁹⁸ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Mehmet Ali Birand vd., *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 2008 s.121-123.

⁹⁹ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.212.

¹⁰⁰ M. Ali Birand, a.g.e., s.142.

¹⁰¹ Erol Kılınc; *İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s.74.

kazansa bile iktidar verilmeyecektir' görüntüsü silinmelidir. Çünkü bu görüntü henüz silinmemiştir.

2. Bu iş için YTP, CKMP ve MP ile birleşmelidir.

3. Genel Başkan Kontenjan Senatörü olarak Meclis'e girip Başbakan olmamalıdır. AP olarak tabii senatörlük ve kontenjan senatörlüğüne karşıyız. Bağımsız Başbakanın başkanlığında hükümeti kurmalıyız. Ortağımız olacak partilerin genel başkanlarının başkanlığında bir hükümete giremeyiz.

4. Diğer partilerin genel başkanları hükümete girip Başbakan yardımcısı olsalar bile, AP Genel Başkanı Başbakan Yardımcısı olarak koalisyona girmelidir. Bu suretle hükümet ve grup çalışmalarını başkalarından işitmek yerine bizzat takip etmelidir.

5. Ortağımız olacak partiler istedikleri bakanlıkları alabilirler. Çünkü bu bir seçim hükümetidir.

6. Seçimlere kadar af ve seçim kanunları üzerinde durmamalıyız. Çünkü koalisyon ortağı olacak partilerin varlığı onunla ancak mümkündür'

Bu önergem üzerine Genele İdare Kurulu'nda müzakere açıldı ve bağımsızlarla destekli İnönü Hükümeti'nin bütçesinin Meclis'ten geçirilmemesine karar verildi.¹⁰²

İsmet İnönü'nün koalisyonlar hükümeti döneminde gelişen en önemli olay, Talat Aydemir'in iki defa darbe teşebbüsünde bulunmasıdır. Diğer önemli olaylar ise: Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefat ederek yerine Süleyman Demirel'in geçmesi, İnönü'nün "Ortanın Solu" ideolojisini benimsemesidir.

2.1.2 22 Şubat 1962 ve 21-22 Mayıs 1963 Darbe Girişimleri

1961 Ekiminde genel seçimler yapılmış, demokrasiye geçiş için adımlar atılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs darbecilerinin tüm istekleri harfiyen yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak ordu içinde, ülkenin mutlaka en azından belli bir süre daha askeri rejimle idare edilmesi gerektiğini savunan subaylar bulunmaktaydı. Bunların başında da Kurmay Albay Talat Aydemir bulunmaktaydı. Talat Aydemir ve onun gibi düşünen arkadaşları darbeyi o kadar çok benimsemişlerdi ki demokrasiye tahammülleri bulunmamaktaydı.

1962 yılının Ocak ayında Talat Aydemir ve bazı arkadaşları Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da olduğu bir toplantıda, ordunun müdahale etmesi gerektiğini belirtmişler ve bunun da hiyerarşik bir düzen içinde yapılmasını istemişlerdir. Komutanlar ise böyle bir şeyi asla düşünmediklerini ve buna müsaade edemeyeceklerini belirterek karşı gelmişlerdir.¹⁰³ Ancak Talat Aydemir, tüm bunlara

¹⁰² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.137.

¹⁰³ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.59.

rağmen darbe sevdasından vazgeçmemiş, ilk teşebbüs tarihi olan 22 Şubat 1962 gecesi darbe için harekete geçmiştir.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Ankara'daki Harp Okulunu ziyareti sırasında Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in bir hareket planladığını anlamış, bunu engellemek için de müdahalede bulunacak subayların tayinini gündemine almıştır. Bu tayin haberini öğrenen Aydemir, 22 Şubat 1962'de harekete geçmiş, akşamüzeri Harp Okulu öğrencileri ve Harp Okuluna bağlı tanklar, Ankara'da önemli yolları tutmuşlardır. Bu sırada İnönü ve bazı bakanları, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile toplantı halindeydiler ve bu toplantı devam ederken Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı da, darbecilerden Fethi Gürcan'ın denetimine geçmiştir. Köşktekilere ne yapılacağını Aydemir'e soran Gürcan, 'bizim onlarla işimiz yok bırakın gitsinler' talimatını almıştır. İnönü ve bazı bakan arkadaşları da Köşk'ten çıkarak güvenli bir yer olan Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na giderek, darbecilere karşı harekatı yönetme hazırlıkları içine girişmiştir. Üst düzey komutanlar, bu darbe girişimine destek vermedikleri için 22 Şubat 1962 darbe girişimi başarıyla bastırılmıştır. Darbeciler ise emekli edilmek üzere affedilmişlerdir.¹⁰⁴ İsmet Paşa, 22 Şubat 1962 darbe teşebbüsünden sonra gazetecilere şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

'Şimdi herkes merak ediyor. İsmet Paşa bunları neden affetti? Neden Divanharbe vermedi diye? Bakın size bir şey söyleyeyim. 22 Şubat zincirin bir halkasıdır. Eğer onu koparıp atarsanız yerine yeni halkalar eklenir. Ordu nazik bir kuruluştur. Biz, ben ve Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarımızda hep bunu dikkate almışızdır. Ordu ile iyi ilişkiler kurmuşuzdur. Bir zaman geldi, Genelkurmay Başkanları Başbakanların kapısında sıra bekledi. Sonunda da 27 Mayıs geldi. 22 Şubat bir askeri isyan hareketidir, ama ben verdiğim sözü tutarım. Onlar kan dökmediler, bir disiplin suçu işlediler. Onları emekliye sevkettim. Akıllarını başlarına alırlar ve hayatlarını yaşarlar. Bundan böyle başka bir disiplinsizliği en sert şekilde cezalandırırım.'¹⁰⁵

Ancak, İnönü'nün bu son cümlesindeki sert çıkışına rağmen, Talat Aydemir yine rahat durmayacak yeni bir darbe teşebbüsüne daha girişmiştir. 1963 yılının Mayıs ayı geldiğinde artık darbe beklenir olmuştu. İsmet İnönü ise her şeyin farkındaydı ve yaptığı bir konuşmada; 'Vaziyet çok mühim ve kritiktir, 3-4 gün içinde her şey olabilir. Dikkatli olun' demiştir.¹⁰⁶ Metin Toker, İnönü'nün darbe girişiminden nasıl haberi olduğunu şöyle anlatmaktadır: "... Paşa'nın iki kaynağı

¹⁰⁴ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.120-121.

¹⁰⁵ Kurtul Altuğ; *27 Mayıs'tan...*, s.309.

¹⁰⁶ Mehmet Ali Birand vd., a.g.e., s.102.

vardı: Birincisi herkes Talat Aydemir'in yeni bir darbeye hazırlandığını biliyor ve görüyordu. İkincisi, ordunun içinde İsmet Paşa'nın kendisine mahsus istihbarat kaynaklarından ulaşan haberler de , Albay'ın yeni bir darbeye teşebbüs edeceğine dair bilgi veriyordu"¹⁰⁷

21-22 Mayıs gecesinde Talat Aydemir darbe için tekrar teşebbüse geçmiş, ancak yine İnönü'nün ve kuvvet komutanlarının kararlı tutumu karşısında bu darbe girişimi de başarılı bir şekilde bastırılmıştır. Ordu hiyerarşiyi bozan bir müdahaleye izin vermeyeceğini göstermiştir.¹⁰⁸ İsmet İnönü sözünde durmuş, suçluları en sert biçimde cezalandırmıştır. Harp Okulu öğrencileri okuldan atılmış, Talat Aydemir ve fethi Gürcan tekrar affedilmeyerek idam edilmişlerdir.¹⁰⁹

2.1.3 Adalet Partisi Yeni Genel Başkanını Seçiyor

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ordu, Menderes Hükümetini dolayısıyla Demokrat Parti'yi devirmiş ve anayasayı yok saymıştır. Bu aşamadan sonra Milli Birlik Komitesi kurulmuş, ülke bir süreliğine bu Komite'nin uygulamalarına göre yönetilmiştir. Bu yönetim ta ki 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yapılan genel seçimlere kadar sürmüştür. Bu dönemde DP'nin kapatılmasıyla kendisini merkez sağda sayan yeni bir parti kurulmuştur: Adalet Partisi.

Adalet Partisi 11 Şubat 1961 tarihinde¹¹⁰ Ragıp Gümüşpala tarafından kurulmuştur.¹¹¹ Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs darbesine kadar orgeneral olarak askerlik mesleğini devam ettirmekteydi. 27 Mayıs'ın hemen ardından ise Milli Birlik Komitesi tarafından Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. Ancak 27 Mayıs darbesine karşı olduğu gerekçesiyle yaklaşık üç buçuk ay sonra görevinden alınıp emekliye sevk edilmiştir.¹¹² Adalet Partisi, darbeyle iktidardan indirilen Demokrat Parti'yi destekleyen halkı, kendi çatısı altında birleştiren bir partiydi.¹¹³ Parti tabanının neredeyse hepsini DP seçmeni oluşturmaktaydı. Bu durumda zaten 1961 seçimlerine yansımış, Adalet Partisi beklenmedik bir çıkışla seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır. Kısa zamanda kurulup, kuruluşundan seçimlere kadar geçen

¹⁰⁷ M. Ali Birand, a.g.e., s.103.

¹⁰⁸ Adem Çelik, a.g.e., s.432.

¹⁰⁹ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.60.

¹¹⁰ Tanel Demirel, a.g.e., s.28.

¹¹¹ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.192.

¹¹² Tanel Demirel, a.g.e., s.32.

¹¹³ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1992, C.1, s.82.

yaklaşık dokuz aylık bir sürede AP'nin bu kadar çok oy alması doğal olarak DP'nin devamı olduğunun resmi olarak göstermese bile en açık delildir.

DP gibi AP'yi de iş dünyasından kişiler, tarımla uğraşanlar ve köylüler desteklemiştir.¹¹⁴ AP'nin çok kısa bir süre içerisinde teşkilat haline gelip gelişmesi ve büyümesi, DP'nin örgüt teşkilatlarını devralmasıyla mümkün olmuştur.¹¹⁵ DP'nin bakanlarından Samet Ağaoğlu, DP ile AP ilişkisini şöyle açıklamaktadır: “Adalet Partisi'nin halk hareketi niteliğini taşıyan yanı, başı koparılmış eski Demokrat Parti teşkilatının her şeye rağmen canlılığını muhafaza ederek bu partiye geçmiş olmasıdır.”¹¹⁶

Adalet Partisi o dönemde, tıpkı 27 Mayıs darbesi öncesi Demokrat Parti'ye benzer yönüyle yalnızları oynamaktaydı. 27 Mayıs darbesi olmuş, ülke darbe yandaşları ve darbe karşıtları olarak ikiye ayrılmıştı. Ordu, basın, gençlik, üniversiteler, CHP, yani bütün potansiyel güçler birlik olup 27 Mayıs'ı kutlarken Adalet Partisi ise 27 Mayıs karşıtı görüşleriyle tek başına bırakılmıştır. Tek bir desteği bulunmaktaydı; o da, DP seçmenleriydi.

Ragıp Gümüşpala, Adalet Partisi'nin kuruluşundan 5 gün önce 6 Şubat 1961'de parti politikasını şöyle açıklamıştır:

‘Gayemiz siyasette sıcak politikayı takip etmek, vatandaşlar arasında yaratılan münafereği kaldırmak, vatandaşı birer kardeş olarak birleştirmektir. Ve bu da memleketin yükselmesi için 28 milyonun birliğine yönelecek bir politika olacaktır. İktidar Partisine karşı mütalaalarımız tenkit şeklinde değil, fikir ve kanaatlerimizi ifade etmek şeklinde olacaktır. Partimizin istikameti irticaya karşı mücadele olduğu kadar komünizme de taviz vermemektir. İnkılaplara bağlı olarak memleketçilik, milliyetçilik anlayışı içerisinde istikametimizi tayin edeceğiz.’¹¹⁷

Adalet Partisi'nin ilk kurulduğu yıllarda, parti teşkilatı içinde çeşitli siyasi geçmişe sahip üyeler bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, politikaya ilk defa Adalet Partisi ile adım atanlardı. 27 Mayıs darbesinden sonra emekli edilen ordu mensupları, serbest meslek sahibi kişiler ve Devletin üst kademelerinde görev yapan eski bürokratlar bu grubu oluşturmaktaydı. İkinci grupta ise, DP'li eski milletvekilleri bulunmaktaydı. Ancak bu DP'liler, 1957 seçimlerinde Meclis'e giremeyen ve darbeden önce partiden ayrılan kişilerdir. Üçüncü grubu ise liderliğini Sadettin

¹¹⁴ Birsen Öz, a.g.e., s.158.

¹¹⁵ Sedef Bulut, a.g.t., s.105.

¹¹⁶ Nuray Mert; *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul 2007, s.23.

¹¹⁷ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.44.

Bilgiç'in yaptığı, milliyetçiliğe ve maneviyata önem veren milletvekillerinin oluşturduğu kişiler meydana getirmekteydi. Bu gruplaşmalardan politikaya yeni girenler ile eski DP'liler 'İlmhılar', Sadettin Bilgiç'in liderliğini yaptığı grup ise 'Aşırı'lar' olarak adlandırılacaktı.¹¹⁸ Tabii ki bu ayrılıkçı fikirlerin bir partide uzun ömürlü kalması olanaksızdı. Özellikle 1965 seçimlerinden sonra partide ayrışmalar başlayacaktır.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, kısmi senato seçimleri için yurt gezisine çıktığı bir sırada, İstanbul'da mitinge hazırlanırken geçirdiği kalp krizi sonucu¹¹⁹ tarihler 5 Haziran 1964'ü gösterdiğinde vefat etmiştir.¹²⁰ Bu ani ölüm Adalet Partisinde tüm dengeleri alt üst etmiştir. Yeni genel başkanın seçimi için 27 Kasım 1964 günü genel kongreye gidilmiştir.¹²¹ Parti tüzüğü gereği, genel başkan seçilene kadar, Temsilciler Meclisi toplanıp bir genel başkan vekili seçmeliydi ve kongreye kadar partinin başında bulunmalıydı. Partinin Temsilciler Meclisi, Demirel'i Genel Başkan Vekilliği'ne getirmek istemişler bunun içinde Sadettin Bilgiç'i görevlendirmişlerdir. Demirel ise gelen bu teklifi kabul etmemiş, bunun üzerine partinin Temsilciler Meclisi, 12 Haziran 1964'de Sadettin Bilgiç'i Genel Başkan Vekili seçmişlerdir.¹²²

Adalet Partisi Genel Başkanlığı için ilk başta yarışan iki aday vardı. Bunlar: 'Aşırı'lar' yada 'Hışımlılar' olarak bilinen grubun lideri Sadettin Bilgiç, diğeri ise 'İlmhılar'dan Tekin Arıburun idi. Hışımlı grup, Adalet Partisi'nin bu güne kadar orduya karşı izlediği "ezik" politikanın artık sona ermesinden yanaydı. İlmhı grup ise uzlaşmacı bir tavır sergilemek istiyor ve ordu ile ilişkileri gerginleştirmek istemiyordu.. Adalet Partisi'nin başına geçecek olan Süleyman Demirel ise o sıralarda ODTÜ'de yarım gün ders verip, diğer zamanlarında ise ODTÜ'nün yeni kampüsünün yapımını üstlenen Amerikalı Morrison firmasının Türkiye'deki temsilciliğini yürütmekteydi. Demirel'in Genel Başkanlığı için, Adalet Partisi'nden bir arkadaşı, Demirel'e gelip şöyle diyecektir: "Dedik ki, "gel seni Genel Başkan vekili seçelim. Çünkü Temsilciler Meclisi'nde biz hakimiz o zaman. Kongreye

¹¹⁸ Arsev Bektaş; *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, s.150-151.

¹¹⁹ Hilmi Tutar; *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul 2006, s.129,130

¹²⁰ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.207.

¹²¹ *Cumhuriyet*, 28.11.1964, s.1.

¹²² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.124.

götürelim. Kongrede de tek ay ol. Genel Başkanımız ol” dedik.”. Süleyman Demirel de, “Evet ben bu işte varım”¹²³ diyerek, Türkiye Siyaset Tarihi’ndeki yerini alma yolunda en önemli virajı dönmüş oluyordu.

Artık ortada üç aday vardı: Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun ve Süleyman Demirel. Kongrenin yapılacağı tarih yaklaşırken Bilgiç aleyhine gelişen bazı olaylar, onun başkanlık yarışında yaralanmasına yol açacaktır. Bu talihsiz olaylardan biri, Bilgiç’in Kıbrıs mevzusunda yapacağı konuşma olacaktır. Bilgiç o talihsiz olayı şöyle anlatmaktadır: “İlk defa halka açık, radyodan da yayınlanan bir oturumda Kıbrıs mevzuunda bir konuşma yaptım. Ama yazılı metni okumak zorunda kalınca da metni rahat okuyamadığım için, Kıbrıs müzakerelerindeki o konuşmam, Kongreye birkaç ay kala benim aleyhime büyük bir şekilde istismar edildi.”¹²⁴

Gelişen bu olaylar karşısında kongrenin son günü gelip çatmış, genel başkanlık yarışı daha da kızışır hale gelmişti. Ancak Süleyman Demirel diğer iki adaya göre daha şanslı görünmekteydi. Kongrenin sonunda 29 Kasım 1964 tarihinde, Süleyman Demirel, genel başkan seçilerek¹²⁵ Türk Siyasi Tarihi’nin en önemli simalarından biri haline gelmiştir. Oylama sonucunda, Sadettin Bilgiç 552, Tekin Arıburun 39, Süleyman Demirel ise 1072 oy almıştır.¹²⁶ Demirel’in Genel Başkan seçilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Demirel hakkında; “iyi yetiştirilmiş, mazisi pak, karakteri sağlam vatanperver bir şahsiyet” olduğunu söylemiştir. AP heyetine ise; ‘Rejimin teminatısınız’ şeklinde sözler sarfetmiştir.¹²⁷

Süleyman Demirel, Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim görmüş, 1954 yılında Barajlar Daire Başkanı olmuş, Demokrat Parti döneminde ise Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’ne getirilmişti. Politika sahnesinde yer alması ise 1962 yılında Adalet Partisi Genel İdare Kurulu üyeliği ile başlamıştı.¹²⁸

2.1.4. Ortanın Solu

CHP, 27 Mayıs 1960 darbesi ile hiçbir zarara uğramamış, aksine ordu, gençlik, basın, üniversiteler CHP’yi destekler hale gelmiştir. CHP’de bu güçlere dayanarak, darbeden yaklaşık on yedi ay sonra gerçekleştirilen 1961 yılının Ekim

¹²³ M. Ali Birand, a.g.e., s.131-133.

¹²⁴ M. Ali Birand, a.g.e., s.134.

¹²⁵ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.209.

¹²⁶ *Cumhuriyet*, 30.11.1964, s.1.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, 02.12.1964, s.1.

¹²⁸ Hilmi Tutar, a.g.e., s.132,133.

ayındaki genel seçimlere çok büyük beklentilerle gitmiştir. Fakat seçim sonuçları CHP ve taraftarlarının beklediği gibi çıkmamış, çok az farkla kazandığı seçim sonuçları neticesinde tek başına iktidara gelememiş gibi koalisyon hükümeti kurmak zorunda kalmıştır. 1965 Şubatı'na kadar ülkeyi koalisyonlarla yöneten CHP, bir türlü etkin bir güç olarak politikadaki yerini sağlamlaştırılmamıştır. Bu duruma bir de Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması ve gelişmesi eklenince CHP yeni arayışlar içine girmek zorunda kalmıştır. TİP, sol ideolojisine sahip bir partiydi, keza CHP'de öyle. TİP'in gelişip de sol kulvarda yükselmesi, haliyle CHP'nin işine gelemezdi. Bu yüzden partiye taze kan olarak "ortanın solu" ideolojisi benimsetilmiştir. Bu ideolojinin benimsenmesinde doğal olarak başka faktörlerde bulunmaktaydı. Ancak sol adına, başka bir partinin ve bu partiye bağlı olarak başkaca görüşlerin ortaya çıkması, CHP'nin bu kavramı benimsemesindeki en önemli faktördür. CHP bu taze kanla 1965 yılının Ekim ayındaki seçimlere gitmiştir. İsmet İnönü, seçimlerden önce "ortanın solu" düşüncesinden hareketle 'Anayasamız da solda'¹²⁹ diye bir açıklamada bulunarak, kendisine dayanak noktası oluşturmak istemiştir.

"Ortanın Solu" ideolojisi, parti içinde daha dillenmeden önce, 16-18 Ekim 1964 tarihleri arasında yapılan 17. Kongre'de birtakım yeni fikirler ortaya atılmıştır. Bu amaçla, Bülent Ecevit ve Turhan Feyzioğlu tarafından hazırlanan 'İleri Türkiye Ülkümüz' hedefli bir program hazırlanmıştır. Bu programda; toprak reformu, sosyal adalet, sosyal güvenlik, devletçilik, eğitim, laiklik, milliyetçilik, gençlik gibi konular ele alınmıştır. Böylelikle halkın uç partilere kayması engellenmek istenmiştir.¹³⁰ Ancak benimsenen bu program ve ele alınan konular CHP'yi pek tatmin etmemiş olacak ki hızlı adımlarla "ortanın solu" ideolojine geçiş planları yapılmıştır.

1965-71 döneminde sol adına ülkenin siyasi gündemini işgal eden konulardan birisi işte bu CHP'nin benimsediği "ortanın solu" ideolojisidir. "Ortanın solu" hareketine yönelik ilk belirtiler 1965 yılı içerisinde görülmeye başlanmıştır.¹³¹ Bu ideoloji ilk kez, İsmet İnönü tarafından 1965 seçimlerinden önce, 25 Temmuz 1965'te Beşiktaş'ta, Parti Meclisi toplantısında dile getirilmiştir.¹³²

¹²⁹ *Akşam*, 08.10.1965, s.1.

¹³⁰ Feroz Ahmad, a.g.e., s.314.

¹³¹ H. Bayram Kaçmazoğlu; *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayıncılık, 3.Baskı, Yayın yeri ve tarihi yok, s.210.

¹³² Gülsüm Tütüncü Esmer; *CHP: 1965-1970 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006, s.59.

“Ortanın Solu” ile anlatılmak istenen; toprak reformu, sosyal hakların genişletilmesi, kırsal kalkınma ve gelir adaletinin sağlanması gibi konulardır.¹³³ Bu amaçla da , bu ideoloji ile, genel olarak CHP’ye oy vermeyen işçiler, köylüler, gecekonduda yaşam mücadelesi verenler, partiye kazandırılmak istenmiştir.¹³⁴

Aclan Sayılğan’a göre İnönü’nün sola açılım sebepleri ise; Kıbrıs konusunda “Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye karşı tutumu”, bunun paralelinde “Sovyetler Birliği’nin yardımını sağlamak istemi” ve “İnönü’nün ekonomik güçlükler karşısında imkanı geniş ve ödenmesi kolay olarak dış yardımı Sovyetlerden sağlayacağı düşüncesi” idi.¹³⁵ Bu sebeplerden yola çıkarak tamamen Amerikan aleyhtarı bir durumun benimsendiği, Sovyetlere yaklaşılmak istendiği ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği burada önemli bir unsur oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği dillere pelesenk edilerek dönemin sosyalistlerinin CHP çatısı altında birleştirilmesine önem verilmiştir. Bununla da sosyalist düzeni getirmek isteyen TİP’e karşı bir önlem alınmak istenmiştir. Hatta bu “ortanın solu” ile “Sovyetler Birliği” ülkesi AP’lilerce özdeşleştirilmiş, ortaya çıkan bu durumu ‘Ortanın Solu Moskova Yolu’¹³⁶ sloganı şeklinde CHP’nin sosyalizme kaydığını vurgu yaparak, kendi lehlerinde kullanmışlardır.

H. Bayram Kaçmazoğlu’nun anlattığına göre Mustafa Sencer’in tanımı ile “ “ortanın solu”, “demokrasi için burjuvazinin varlığını zorunlu saymakla birlikte , sermaye dahil bütün üretim faktörlerini kamu yararı adına, özel girişkenliği ulusal ekonominin ihtiyaçları ve sosyal amaçları çerçevesinde denetim altına alıp sınırlandıran bir devletçilik anlayışdır.” Yani çok katı bir devletçilik anlayışı yerine biraz daha yumuşak bir anlayış benimsenmiştir. Ancak yine de özel girişimin devlet eliyle sınırlandırıldığı bir politika olmaktan öteye geçememiştir. Yine Kaçmazoğlu’na göre Bülent Ecevit’in tanımı ile “ortanın solu”; “aşırı solun halkı isyana teşvik edici konumu ile aşırı sağ akımların toplumu geriye çeken , sosyal özden yoksun ve biçimsel bir demokrasi ile halkı oyalayıp aldatan ve sömüren tutumuna karşı geliştirilen bir sistem olarak ortaya atılmaktadır.”¹³⁷

¹³³ Adem Çelik, a.g.e., s.446.

¹³⁴ Gülsüm Tütüncü Esmer, a.g.e., s.113.

¹³⁵ Aclan Sayılğan; *Türkiye’de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2009, Ed. Erol Cihangir, s.310.

¹³⁶ Feroz Ahmad, a.g.e., s.315.

¹³⁷ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.211-212.

İnönü'nün ortaya çıkardığı “ortanın solu” ideolojisi; aşırı solun karşısında yer alan, CHP'nin kurulduğu günden itibaren benimsenen parti politikalarını dışlamayan ve devletçilik ilkesinin öne çıktığı bir anlayıştır. Ve yine bu anlayış, İnönü'ye göre, Kemalizm'den, Atatürk'ün ilkelerinden sapma değildir.¹³⁸ İnönü, CHP'nin sağa ve aşırı sola karşı olduğunu, komünizme varan sosyalizmle ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir.¹³⁹ Aşırı soldan kasıt ise döneme damgasını vuran Marksizm'dir. “Ortanın solu” ile amaç Marksizm'in bir güç haline gelmesini engellemektir.

İsmet İnönü'nün ortaya attığı bu ideoloji, CHP Merkez Yönetimi tarafından da kabul görmüştür. Fakat bu ideoloji daha sonra parti içinde ayrılıkların çıkmasına sebebiyet vermiştir. CHP içinde bu ideolojiyi benimsemeyen “sol” içindeki “sağcılar” CHP'yi sosyalistlikle suçlamışlardır. Bunların liderliğini de Turhan Feyzioğlu yapmıştır.¹⁴⁰ Feyzioğlu, bu ideolojinin benimsenmesine karşı çıkmıştır. Ancak İnönü'nün “ortanın solu” yönünde ağırlığını koyması, muhaliflerin daha fazla sesinin çıkmasını engellemiştir.¹⁴¹ Partinin diğer ağır toplarından Bülent Ecevit ise “ortanın solu” ideolojisine sıkı sıkıya sarılmıştır.¹⁴² Ecevit, “ortanın solu”na karşı gelenlerin, Atatürkçülüğe karşı geldiklerini savunmuş ve devletçiliği daha da egemen kılmak gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴³ Özellikle 1965 seçim sonuçlarına göre CHP'nin seçimi kaybetmesi parti içindeki sağcılar tarafından “ortanın solu” ideolojisine bağlanmıştır. Bu durum üzerine de parti içindeki sağcıların lideri konumundaki Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları daha sonra partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kuracaklardır.

1965 yılının Temmuz ayından beri dile getirilen “ortanın solu” ideolojisi, 18-21 Ekim 1966 tarihleri arasında yapılan partinin 18. Kurultayında resmen parti politikası olarak benimsenmiştir. Yine bu kurultayda Bülent Ecevit, CHP Genel Sekreteri olmuştur.¹⁴⁴

3. 1965 SEÇİMLERİ

1961 yılı ile 1965 yılları arasında CHP'nin liderliğindeki üç koalisyon hükümeti de pek sıkıntılı günlerden geçmiştir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler

¹³⁸ Gülsüm Tütüncü Esmer, a.g.e., s.172.

¹³⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.211.

¹⁴⁰ Feroz Ahmad, a.g.e., s.321.

¹⁴¹ Adem Çelik, a.g.e., s.446.

¹⁴² Mehmet Niyazi Yavuz, *Kurucu Atatürk Tutucu İnönü*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006, s.339.

¹⁴³ Sedef Bulut, a.g.t., s.140.

¹⁴⁴ Anadolu Ajansı, s.220.

seçimlerden sonra yönetimi sivillere bırakmıştı ancak içleri de pek rahat değildi. En azından bir süre daha yönetimde kalmak istemişlerdir. İşte bu korku o zamanlar için her an tekrar darbe olacak endişesini beraberinde getirmiştir. Sivil idare bu açıdan pek rahat hükümet edememiştir. Talat Aydemir'in iki defa darbe teşebbüsünde bulunması ülkeyi bir kez daha sıkıntılı günlerin beklendiğinin habercisi olmuştur. Darbe sevdalıları öyle bir zihniyet içindeydiler ki, hükümet ya CHP'ye teslim edilecek, ya da tekrar bir darbeye ordu yönetimi ele geçirecekti. 1965 seçimlerine kadar atmosfer bu şekilde solunmaktaydı.

1965 seçimleri yaklaşırken dönemin siyasi ortamı öyle gerginleşmişti ki, CHP dışında bir parti iktidara gelirse, müdahale yapılır havası oluşturulmaya çalışılmıştır. Demirel'de bu durumdan rahatsız olacak ki seçim alanlarından halka şu şekilde seslenmiştir: 'AP'ye iktidarı vermeyeceğiz diyorlar. AP iktidar olsa da verilmeyecek, diyorlar. Kim vermeyecek iktidarı? Ordu! Kim verdirmeyecek? CHP. Peki ama, ordu, CHP'nin muhafız alayı mı, ordu milletin malı değil mi?'¹⁴⁵ sözleriyle sitemini dile getirmiştir.

Adalet Partisi tek başına iktidara gelmesi durumunda asla baskıcı bir yönetim uygulamayacaklarını, hiçbir vatandaşın, kurumun ve özellikle askerin bundan tedirginlik duymaması gerektiğini şöyle açıklamıştır: 'Parlamentoda tek partinin mutlak çoğunluğu alması ile, memleketin istibdada sürüklenmesi tehlikesi bahis konusu olamaz. Yeni anayasamızın getirdiği müesseseler bütün kademelerde siyasi iktidarı kontrol ve murakebe altında tutabilecek niteliktedir.'¹⁴⁶ sözleriyle orduyu bir nebze olsun yumuşatmaya çalışmıştır. Öyle bir hal ortaya çıkmıştı ki, siyasi partiler halka sesleneceği, yaptıklarını ya da yapacaklarını halka anlatacağı yerde, demeçleriyle devamlı olarak orduyu yumuşatmaya çalışmışlardır.

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, seçim propagandalarını yürütürken, Samsun'da 29 Haziran 1965 günü yaptığı bir konuşmada şu açıklamalarda bulunmuştur: 'Biz komünist düşmanımız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız. Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız. Nüfusumuzun %98'i Müslüman olduğu için komünizm Türkiye'ye giremez.

¹⁴⁵ Cüneyt Arcayürek; *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Ankara 1985, s.20,21.

¹⁴⁶ Ümit Cizre; *AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2002, s.49.

Kendimize Müslüman bir millet diyebilmeliyiz.’¹⁴⁷ Zaten 1964 yılında gerçekleştirilen 2. Büyük Kongre’de açıklanan programa göre; ‘insan hürriyet ve haysiyetini yok eden komünist düşünce ve sistemleri reddetmektedir.’¹⁴⁸ görüşü benimsenmiştir.

1965 seçimlerine ise Suat Hayri Ürgüplüğü Başbakanlığındaki Hükümet ile gidilmiştir. Çünkü o dönemde, yani 13 Şubat 1965 yılında İsmet İnönü’nün 3. Koalisyon Hükümeti bütçe görüşmeleri sırasında çökmüş ve yerine kimin geçeceği karmaşası yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, meclis dışından birisini başbakan seçmek istemekteydi, fakat meclis dışından birisi başbakan olamayacağı için, cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak seçilen bir kişi başbakan olabilirdi. AP Genel Başkanı Demirel ise o tarihte milletvekili olamadığı için başbakan olma gibi bir şansı yoktu. O da senatör seçilip başbakan olabilirdi ama henüz başbakanlığı kendisi için erken bulmaktaydı. Bu gelişmeler ışığında Gürsel, zamanın ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş’ın başbakan olmasını, Adalet Partisi ise Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı’nın başbakan olmasını istemekte, meclisteki diğer partiler ise Demirel’in başbakan olmasını istemekteydiler. Cemal Gürsel, bu durumu biran evvel açıklığa kavuşturup, başbakanı belirlemek için parti liderleriyle Çankaya Köşkü’nde toplantılar düzenlemiştir. Üç gün süren bu toplantılar sonucunda ise Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında bir koalisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu koalisyon ise CHP’nin dışında, AP, MP, CKMP ve YTP ortaklığında kurulmuştur.¹⁴⁹ 1965 yılının Ekim ayında yapılacak seçimlere kadar ülkeyi bu koalisyon hükümeti yönetmiştir.

Demirel o dönemi şöyle anlatmaktadır: “Biz önce İsmet Paşa’yı istifaya mecbur ettik. Şubat 1965’dir. Sayın Ürgüplü ile hükümeti kurduk. Çünkü ben Meclis üyesi değildim. Koalisyon kurduk Sayın Bölükbaşı, Sayın Alican’la. Koalisyonu ben götürdüm Ekim’e kadar. Ekim’de de de tek başımıza iktidar olduk...”¹⁵⁰

1965 seçimlerine giderken sağ cenahta gelişen bir olay da Alparslan Türkeş ve Türkeş’in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne katılmasıdır. Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren, ordunun yaptığı müdahaleyi radyodan

¹⁴⁷ Feroz Ahmad, a.g.e., s.241,242.

¹⁴⁸ Ümit Cizre, a.g.e., s.44.

¹⁴⁹ Adem Çelik, a.g.e., s.437.

¹⁵⁰ Kurtul Altuğ; *Demokrasinin Yaralı Yılları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.69,70.

anonsla halka duyuran, Milli Birlik Komitesi içinde yer almış subaylardan birisidir. Türkeş, darbenin ardından hemen seçimlere gidilip idareyi sivillere bırakmayı hedefleyen diğer MBK üyelerinden ayrı düşmüştür. Bu ayrılık da, kendisiyle beraber askeri rejimin devamını isteyen arkadaşlarının MBK ve ordu içinden tasfiyesini getirmiştir.

Türkeş, darbenin ardından, MBK'nın kendi içinde yaptığı bir operasyonla 13 Kasım 1960 tarihinde, Komite'den ihraç edilip, yurtdışına gönderilmiştir.¹⁵¹ Yurda geri döndükten sonra ise politikaya atılmak için birtakım faaliyetlere girişmiştir. Şansını önce AP'de denemiş, ancak kabul görmemiştir. 31 Mart 1965 tarihinde ise CKMP'ye¹⁵² parti müfettişi sıfatıyla katılmıştır.¹⁵³

1948 yılında kurulan Millet Partisi, 1954 yılında kapatılmıştı. Aynı yıl partinin eski yöneticileri Cumhuriyetçi Millet Partisini kurmuşlardı. Bu parti daha sonra 19 Mayıs 1952'de kurulan Köylü Partisi ile birleşmiş, böylece Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi adını almıştır.¹⁵⁴

Türkeş, CKMP'ye katılırken şu çağrıda bulunmuştur:

'Bugün politik, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan memleketin içinde bulunduğu durum çok düşündürücüdür. Gerçeklere cesaretle parmak basacak, dertleri isabetle ortaya koyacak, köklü tedbirlerle çağdaş uygarlık düzeyine giden yolu açmaya ve aşmaya çalışacak yerde, kin ve garezlerin doyurulması, şahıs ve zümre çıkarlarının sağlanması uğrunda yapılan kısır politika kavgaları, vatandaşın huzurunu kaçırmış bulunmaktadır. Ayrıca aşırı akımların yıkıcılığı gittikçe endişeleri arttırmaktadır.... Duygu ve düşüncelerimizi paylaşan bütün vatandaşları bilgisi, zekası, iman ve hizmet aşkıyla davamıza hizmet edecek bütün aydınları, memleket için mutlak zararlı olduğuna inandığımız aşırı akımların ve özellikle komünizmin karşısında bulunan milliyetçi, ahlakçı, köylücü ve sosyal adaletçileri saflarımızda toplanmaya çağırıyoruz.'¹⁵⁵

Türkeş, siyaset sahnesindeki yerini aldıktan sonra özellikle Komünizm tehdidi üzerinde durmuştur. Türkeş'in komünizm düşmanı olması, Komünizmle Mücadele Derneği'nin desteğini almasını sağlamıştır. KMD ise, 1956 yılında kurulmuş, Fahri Başkanlığını bir süre Cemal Gürsel yapmıştır. KMD, 27 Mayıs darbesinden sonra AP ile bir bağ kurmuş, özellikle AP'nin iktidar olmasından sonra; İzmir, Antalya, Adana, Erzurum, Kars, Trabzon gibi illerde komünizmi lanetleyen

¹⁵¹ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.189.

¹⁵² Adem Çelik, a.g.e., s.450.

¹⁵³ Hilmi Tutar, a.g.e., s.140.

¹⁵⁴ Sedef Bulut, a.g.t., s.164.

¹⁵⁵ Metin Turhan; *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009, s.5,6.

gösteriler düzenlemiştir.¹⁵⁶ Daha sonra ise CKMP'yi benimseyerek bu parti etrafında faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁵⁷ Türkeş, komünizm hakkında ise şu sözleri dile getirmiştir:

“Muzır akımlar yurdumuzun bazı kesimlerinde yayılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca milli benliğimizi yok etmeyi ve bizi sömürge haline düşürmeyi mümkün kılacak komünizm faaliyetleri de genişleme gayreti içindedir. Bu akımlar memleketimizdeki parti mücadelelerini kızıştırarak bizleri birbirimize karşı barışmaz düşmanlar haline getirmeye çalışmaktadır. Bunların er geç büyük hüsrana uğrayacaklarına şüphe yoktur.”¹⁵⁸

CKMP'nin ilk genel başkanlığını Osman Bölükbaşı yapmıştır. Daha sonra ise sırasıyla, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve 30-31 Temmuz 1965 tarihlerinde yapılan parti olağanüstü kongresinde de Alparslan Türkeş, genel başkanlık koltuğuna oturmuştur.¹⁵⁹ Böylelikle CKMP, Türkeş başkanlığında 1965 seçimlerine gitmiştir.

1965 seçimlerine katılan diğer bir partide Türkiye İşçi Partisi idi. Kurulduğu günden itibaren yoğun bir çaba harcayan ancak 1961 yılının Ekim ayında yapılan seçimlere katılamayan TİP, 1965 seçimleri için hazırды. TİP'in seçimler arifesinde yaptığı propagandalar ise; “milli bağımsızlık”, “ABD üslerinin derhal kapatılması”, “banka ve sigortaların devletleştirilmesi”, “toprak reformu”, “halktan yana planlı devletçilik” gibi konulardı.¹⁶⁰ TİP'in bu hazırlıklarına paralel olarak da özellikle 1965 yılından itibaren günlük, haftalık, aylık basında sosyalizm konuları yer edinmeye başlamıştır.¹⁶¹ TİP'in kurulması ve gelişmesi ikinci bölümde daha detaylı incelenmiştir.

1965 seçimlerinin dikkat çeken bir özelliğini de sadece AP ve CHP'nin tüm ülkede teşkilatlanıp milletvekili adaylarını çıkarmaları, diğer partilerin ise seçime tüm illerde girememeleri oluşturmuştur. Bu dönemde toplam 67 il bulunmaktaydı ve bu illerden toplam 450 milletvekili çıkarılması gerekmekteydi. AP ve CHP, 67 ilin hepsinde milletvekili adaylarını belirlemişken, YTP 48 ilde 335 milletvekili, CKMP 48 ilde 356 milletvekili, MP 52 ilde 381 milletvekili, TİP 51 ilde 385 milletvekili adayı çıkarabilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁶ Alpay Kabacalı; *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Güner Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2007, s.165.

¹⁵⁷ Adem Çelik, a.g.e., s.451.

¹⁵⁸ Metin Turhan, a.g.e., s.4.

¹⁵⁹ Hilmi Tutar, a.g.e., s.140.

¹⁶⁰ Adem Çelik, a.g.e., s.440.

¹⁶¹ Ali Haydar Soysüren; a.g.e., s.41.

¹⁶² *Akşam*, 10.10.1965, s.1.

Adalet Partisi yeni genel başkanıyla; Cumhuriyet Halk Partisi, İnönü'nün partiye benimsetmeye çalıştığı “ortanın solu” ideolojisiyle; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Alparslan Türkeş ile; Türkiye İşçi Partisi de sosyalizm savunuculuğu ile 1965 seçimlerine girmişlerdir. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçim sonuçlarına göre ortaya şöyle bir tablo çıkmıştır.¹⁶³

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy %	Milletvekili Sayısı
AP	4.921.235	52.9	240
CHP	2.637.785	28.7	134
CKMP	208.609	2.2	11
YTP	346.514	3.7	19
TİP	276.101	3	15
MP	582.704	6.3	31
Bağımsızlar	296.524	3.2	-

Bu sonuçlara göre Adalet Partisi kazandığı 240 milletvekili ile tek başına iktidara gelmiştir. CHP ise “ortanın solu” ile başarı sağlayamamıştır. Yani bu seçimlerde CHP'nin yenilgiye uğraması, halk tarafından “ortanın solu” ideolojisinin benimsenmediğinin en açık delilini oluşturmuştur. CHP artık toparlanamayacak şekilde eski gücünü kaybedecektir.

AP, büyük bir başarı göstererek seçimleri kazanmış, ancak bu durum bazı çevrelerin de rahatsızlık duymasına yol açmıştır. Özellikle AP'yi, DP'nin devamı olarak görenler AP'nin tek başına iktidar olmasından doğan çekincelerini dile getirmişlerdir. Bu rahatsızlığı duyanlar aynı zamanda 27 Mayıs 1960 darbesini savunan, benimseyen kişilerdir. Mesela Cumhuriyet Gazetesi'nden Nadir Nadi “Neyin Zaferi” başlıklı köşe yazısında bu konuyla ilgili şöyle bir açıklama getirmiştir:

“... ne yazık ki biz henüz normal bir demokratik düzene kavuştuğumuzu göğsümüzü gere gere iddia edebilecek bir durumda değiliz. Beş yıl önce bir ihtilal geçirdik, demokratik düzeni bozan bir rejimi devirerek bir daha kimse bozmasın düşüncesiyle yeni bir

¹⁶³ Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de...*, s.10.

düzen kurduk bir çoklarımızın gözünde A.P., silah gücü ile düşürülen eski devri temsil eder görünmektedir. O devre özlem duyanların, işbaşına geldikten sonra öç alma hırsı ile içi yananların bu parti saflarında yer aldıklarına da şüphe yoktur. A.P. yürürlükteki Seçim Kanununu bir daha değiştirmek ve dilediği anda seçimleri yenilemek imkanını bugün elinde tutmaktadır. Bunu yaparsa yarın Mecliste Anayasayı da istediği gibi değiştirebilecek bir çoğunluğu elde etmesi pek ala mümkündür. O zaman Anayasanın muhalefete ve vatandaşlara sağladığı güven şartları ortadan kalkar ve yurdumuz nasıl gelişeceği bilinmeyen bir karanlık devre yine sürüklenebilir.

A.P. yöneticilerini bu yola zorlamak isteyen [isteyen] partizanların parti saflarında bol bol yer aldığını düşünürken biz aldanmadığımızı sanıyoruz. Bütün umudumuz, A.P. yönetici kadrolarının yurt gerçeklerini iyi görmelerinde ve son seçim zaferi ile gözleri dönmiyerek [dönmeyerek] davranışlarını parti çıkarlarına değil, Türkiye çıkarlarına göre ayarlayabilmelerindedir [ayarlayabilmelerindedir.] bunu başarabilecekler mi? İşte günün sorunu.”¹⁶⁴

Yine Cumhuriyet’ten Ecvet Gürses “Günün Notları” adlı köşesinde ise AP iktidarını şu sözlerle yorumlamaktadır:

“Adalet Partisi’nin zaferini etkileyen ve seçim sonucunu şaşırtıcı hale sokan bir ... önemli faktör, ihtilalden sonra iş başına geçen hükümetlerin, özellikle 3.5 yıl iktidarda kalan C.H.P. koalisyonlarının beklenen hızı gösterememiş olması, geçmiş iktidarlara yapılan mukayeselerde statik kalmış bulunmasıdır.... bugün için söylenecek söz şudur: Tarihi, ekonomik, sosyal, v.b bütün nedenlerin tartışması bir tarafa, Türkiye 1965 seçimleriyle yeni bir devreye girmiştir.... Demokratik oyunun kurallarına uygun olarak yapılan seçimlerin sonucunu herkes kabul etmek zorunluluğundadır. Temennimiz gürültülü geçen yıllardan sonra Türkiye’nin [Türkiye’nin] kaderine hakim olan Adalet Partisinin [Partisi’nin] memleketi Anayasa düzeni içinde, tecrübelerden aldığı derslerle, yönetmesi ve Türkiye’nin [Türkiye’nin] bir huzura kavuşabilmesidir.”¹⁶⁵

1965 seçimleriyle ortaya çıkan sonucun en önemli sürprizini TİP yapmıştır. İlk defa yasal olarak kurulan sosyalist bir parti TBMM çatısı altına girerek siyaset yapacaktı. Aşırı sol ideolojilerin; sosyalizmi, komünizmi benimseyenlerin sesi de TİP ile beraber daha gür çıkmaya başlayacaktır. Bu dönemde TİP’in meclise girmesiyle sosyalist eserler daha çok okunmaya çalışılmış ve tartışılmıştır. Basında sola, sosyalizme daha sık yer verilir hale gelmiştir.¹⁶⁶ TİP’in 15 milletvekilinden 12’sini aydın, 3’ünü ise işçi çevresinden kişiler oluşturmuştur.¹⁶⁷ TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, seçimlerden sonra, ‘En önemli olay TİP’in Meclise girmesi’ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁶⁸

1965 seçimlerinin bir özelliği de, 1950’den bu yana katılım oranının en düşük olduğu seçimlerdi. 1954’de katılım oranı % 88.6, 1957’deki katılım oranı % 76.6,

¹⁶⁴ Nadir Nadi. “Neyin Zaferi”, *Cumhuriyet*, 12.10.1965, s.1.

¹⁶⁵ Ecvet Gürses. “Günün Notları”, *Cumhuriyet*, 13.10.1965, s.1.

¹⁶⁶ İsmail Cem, a.g.e., s.339.

¹⁶⁷ Adem Çelik, a.g.e., s.444.

¹⁶⁸ *Akşam*, 13.10.1965, s.1.

1961'deki katılım oranı % 81 olurken 1965 seçimlerindeki katılım oranı ise %71.3 idi.¹⁶⁹

1965 seçimleriyle beraber, ülke koalisyon hükümetlerinden kurtulmuş, 1971 yılına kadar tek partinin; Adalet Partisi'nin hüküm sürdüğü bir yönetim altına girmiştir. Artık bundan sonra AP'nin sesi daha gür çıkacaktır. Öyle ki Adalet Partisi, bu gücü elde ettikten sonra, sürekli olarak 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilemeyeceğini, biran evvel anayasanın değiştirilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. 1961 Anayasası'nın yargıya aşırı yetki verdiğini düşünerek eleştirmiştir.¹⁷⁰ AP'nin anayasayı eleştirmesinin nedenini ise egemenliğin kullanılması konusu oluşturmuştur. AP, egemenliğin millete dolayısıyla meclise ait olması gerektiğini savunurken, anayasanın buna yeni ortaklar getirdiğini belirtmiştir: Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet Senatosu gibi. AP'ye göre bu anayasa, yasama ve yürütmenin gücünü azaltmıştır.¹⁷¹ CHP ise bu görüşe karşı gelmiş, sorunların anayasadan kaynaklanmadığını aksine sorunun anayasayı uygulamak istemeyen Adalet Partisi'nde olduğunu vurgulamış ve Adalet Partisi'nin iktidardan çekilmesi durumunda sorunların da halledilebileceğini savunmuştur.¹⁷²

1965 seçimlerinden sonra kurulan I. Demirel Hükümeti, 172 red, 10 çekimser oya karşılık 252 oyla güvenoyu alarak görevine başlamıştır.¹⁷³ Seçimlerden sonra 1966 yılına girilirken Süleyman Demirel'in devraldığı tablo pek iç açıcı değildir. Ekonomi alanında yatırımlar durmuş, istikrarsız bir dönemden geçilmektedir. Demirel ilerleyen yıllarda parti içinde oluşacak olan muhalefetle uğraşırken bir yandan da İnönü ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Belki de en önemlisi, 27 Mayıs darbesinden sonra durmadan sivil idareye müdahale eden orduyla kendi aralarını iyi tutmak zorundaydı. Orduyu, yapacağı icraatlarla hoşnut tutmak durumunda kalacaktır.¹⁷⁴ 1965 ve 1971 yılları arasında gelişen öğrenci-gençlik ve işçi eylemleri de Adalet Partisini zor durumda bırakacak, bu olaylar 12 Mart 1971'de muhtıra verilmesinin nedenlerinden birini oluşturacaktır.

¹⁶⁹ Feroz Ahmad, a.g.e., s.243.

¹⁷⁰ Ergun Özbudun; *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Çev: Ali Resul Usul, Doğan Kitap Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul 2007, s.54.

¹⁷¹ Uğur Güler, a.g.t., s.75.

¹⁷² Davut Dursun, a.g.e., s.17.

¹⁷³ Erol Kılınç, a.g.e., s.75.

¹⁷⁴ Mehmet Ali Birand, a.g.e., s.159.

4. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Demirel'in 1965 yılının Ekim ayında yapılan seçimlerle iktidara gelmesinin ardından fazla zaman geçmeden Cumhurbaşkanlığı sorunu ortaya çıkmıştır. 1961 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüren Cemal Gürsel 1966 yılının ilk aylarına gelindiğinde görevini yerine getiremeyecek kadar rahatsızlanmıştır.

Gürsel'in rahatsızlığı giderek artmaya devam etmiş ve tedavisinin ABD'de yapılmasına karar verilmiştir. ABD Başkanı Johnson da kendisine ait özel uçağını Türkiye'ye göndererek Gürsel'i ABD'ye getirtmiştir. Ancak burada da tedavisi olumlu sonuçlanmamış yaklaşık kırk gün sonra yeniden Türkiye'ye dönmüştür. GATA'ya yatırılan Cemal Gürsel'in, 38 doktorun imzasıyla görevine devam edemeyeceği kanıtlanmış ve böylece seçim süreci de başlamıştır. 1966 yılında da siyasetteki ordu korkusu bir türlü giderilememiştir. AP tek başına iktidarı elinde bulundurduğu halde bu korkuya bir son verememiş aksine kendisi de ordudan çekinerek siyasi faaliyetlerini yürütür hale gelmiştir. AP, bu durumdan dolayı sivil birisinin yerine asker birisinin Cumhurbaşkanlığını daha uygun görmüştür. Bu çekinceye göre doğal olarak cumhurbaşkanı olacak kişi de dönemin Genelkurmay Başkanı olan Cevdet Sunay'dır. CHP'nin de bu duruma bir itirazı yoktu.¹⁷⁵

Ancak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine tek adayla gidilmemişti. CKMP'nin de kendi adayı vardı. O da Alparslan Türkeştir. CKMP, neden Sunay'ı desteklemediğini, partinin niçin aday gösterdiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“ Sayın Sunay'ın ve Genelkurmay Başkanlığı görevini ifa etmiş bir şahsiyetin Cumhurbaşkanlığı makamına daima layık olabileceği doğru olmakla beraber, Cumhurbaşkanlığına giden yolun Genelkurmay Başkanlığından geçeceği yolunda bir teamül başlangıcı demokratik rejimin temel ilkelerine uygun düşmeyecektir.... Partimiz Cumhurbaşkanlığına aday olarak Genel Başkan Alparslan Türkeş'i göstermekle Büyük Meclis'in Cumhurbaşkanlığı seçimine tek adayla girmemiş bulunmasını da sağlamakla ve bunu Yüce Meclis'in itibarına layık bir jest telakki etmektedir. Karar TBMM'nin olacaktır ve ulaşılan sonuç ne olursa olsun Cumhurbaşkanlığına seçilecek olan şahsın başarıları için Meclis içinde ve dışında yüksek görev duygusu ile bütün gayretimizi göstereceğiz. Seçimin Türk Milletine hayırlı olmasını dileriz.”¹⁷⁶

CKMP'nin Cumhurbaşkanlığı seçiminde tek başına mücadelesi yeterli olmamış, AP ve CHP meclisten çıkardıkları bir kararla Cemal Gürsel'in görevine son vermişler, sonrasında ise Genelkurmay Başkanlığından istifa eden Cevdet Sunay'ı kontenjan senatörü yapıp, seçime gitmişlerdir. Toplam 532 milletvekilinin oy

¹⁷⁵ Adem Çelik, a.g.e., s.440.

¹⁷⁶ Metin Turhan, a.g.e., s.17,18.

kullandığı seçimlerde, Sunay 461 oy alıp ezici bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilirken, Türkeş ise sadece 11 oy alabilmiştir.¹⁷⁷

İKİNCİ BÖLÜM

1961-1971 ARASI DÖNEMDE SOL FAALİYETLER

Türkiye kendisini, 1961 yılının başlarından itibaren gelişip, 1965'den sonra zirveye ulaşan sol bir hareketlenmenin içinde bulmuştur. Bu yıllar, aşırı solun; sosyalizmin, komünizmin ilk defa açıktan açığa dillendirildiği bir dönemdir. Özellikle 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortamdan yararlanmak isteyen aşırı sol eğilimli kişiler, "özgürlük" adı altında her türlü düzen bozucu faaliyetlere girişmişlerdir. Bu olayları gerçekleştirenlerin çoğu da aydın, öğrenci ve işçiler olmuşlardır. Bu üç grup da özellikle 1968 yılından sonra faaliyetlerini arttırarak düzen bozucu eylemlerine devam etmiştir.

Aşırı solcular; özellikle aydın grup, 1961 Anayasası'nın kendileri için bir şans olduğunu, bunu en iyi şekilde kullanarak, önce sosyalizme ardından da komünizme geçmenin yollarını aramışlardır. Bunun çalışmalarını da iki şekilde sürdürmüşlerdir: Birincisi; yasal yollarla, yani parlamentodaki TİP vasıtasıyla, halk nezdinde önemli bir itibar edinilerek güç oluşturmak, şartlar müsait olunca da sosyalizme ardından komünizme geçmektir. İkincisi ise; parlamento dışı yollarla, yani yasal olmayan illegal yollarla, ordu-aydın işbirliğinde bir darbe gerçekleştirilecek ve ardından yönetim aşırı sol ideolojisine sahip kişilerin eline geçecektir. Bu sürece giden yolda ise en önemli güçlerini öğrenciler oluşturacaktır. Kendilerince öğrenciler, gençler, işçiler, ayaklanıp ülkeyi kaosa sürükleyecekler ve ardından da ordu yönetime el koyacaktır.

Bu dönemdeki sol örgütlenmeler başlıca iki ana güç etrafında şekillenmiştir. Bunlar; TİP ve YÖN'dür. Sosyalizmi yasal zeminde savunmak isteyenler TİP taraftarlarını oluştururken; darbeyi savunanlar, sosyalizme giden yolda ordu-sivil

¹⁷⁷ Seyfi Öngider; *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul 2006, s.96,97.

işbirliğini savunanlar yani parlamento dışı faaliyetleri kendilerine hedef olarak seçmek isteyenler ise YÖN taraftarlarını oluşturmuştur. Ayrıca bu sol akımlardan TİP içinde “Milli Demokratik Devrim” düşüncesi doğmuş, işçi kesimini ilgilendiren DİSK kurulmuş ve komünizm eğilimli öğrencileri bir çatı altında toplayan Fikir Kulüpleri Federasyonu meydana getirilmiştir.

1. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde 12 sendikacı tarafından kurulmuştur. 27 Mayıs'tan sonra sağlanan özgürlükler ortamında sol düşünceler iyice kendini belli etmeye başlamış, sosyalizm arayışları içine girilmiştir. Bu amaçla da işçileri ve öğrencileri, kendi ideolojileri etrafında toparlamaya çalışılmıştır.¹⁷⁸ TİP'liler ve taraftarları halkın içine girerek onlara sosyalizmi anlatmaya koyulmuşlardır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, TİP'in kuruluşu için; ‘... İşçi Partisi'nin kurulması, gelişmesi yurdumuz için gereklidir. İşçi Partisi'ni muhabbetle selamlarım’¹⁷⁹ ifadelerini kullanmıştır.

TİP'in ilk Genel Başkanı Avni Erakalın'dır.¹⁸⁰ TİP, kurulduğu yıl içerisinde pek bir varlık gösterememiştir. Bundan dolayı partiye daha sosyalist, TİP'in ideolojisine daha uygun birisini bulmak gerekmektedir. Bu kişi de Mehmet Ali Aybar'dır. Mehmet Ali Aybar, Avni Erakalın'ın yerine 9 Şubat 1962 tarihinde; yani kuruluşundan yaklaşık bir sene sonra partinin genel başkanı seçilince, TİP de artık sendikacıların partisi olmaktan çıkmış, sosyalist bir partiye dönüşmüştür.¹⁸¹ Mehmet Ali Aybar, TİP genel başkanı olduktan sonra, Türk Ceza Kanunu'ndaki, komünizm ideolojisine sahip insanları mahkum eden 141. ve 142. maddelerin demokrasiye aykırı olduğunu, 27 Mayıs'ın ruhuna ve gerekçesine uymadığını belirtmiştir.¹⁸² TİP, kendisini “İşçi sınıfının demokratik öncülüğünde dar gelirliilerin, küçük köylünün ve esnafın, ilerici gençliğin, demokratik bağımsız ve sosyalist siyasal örgütü”¹⁸³ olarak tanımlamıştır. İsmail Cem ise TİP'i; “sosyalist hareketin 1960'lar Türkiye'sindeki çekirdeğini meydana getirmiştir.... TİP, Türkiye'deki sosyalist oluşumun temel

¹⁷⁸ Tarkan Tufan; *Deniz Fırtınalı Yıllar*, Nokta Kitap Yayınları, 10.Baskı, İstanbul 2008, s.67.

¹⁷⁹ Nihat Sargın; *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler 1*, Felis Yayınevi, İstanbul 2001, s.118.

¹⁸⁰ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.303.

¹⁸¹ Yıldırım Koç; *100 soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998, s.98.

¹⁸² İlhan Darendelioğlu; *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, Toker Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 1976, s.491.

¹⁸³ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.12, s.5934.

direği olmuştur.”¹⁸⁴ şeklinde açıklamıştır. Yine İsmail Cem’e göre TİP; “Türkiye’deki işçi haklarını kendisine en büyük amaç edinen bütün çalışmalarını bu doğrultuda sürdüren bir kuruluş”¹⁸⁵ olarak ortaya çıkmıştır.

TİP, düzenlediği ilk basın toplantısında kendisini ‘Türkiye’de ezilen işçi sınıfının haklarını korumayı’¹⁸⁶ hedef alan bir parti olarak nitelemiştir. Yine bu toplantıda, ‘işçinin şimdiye dek çeşitli siyasi partilerin kadroları içinde eriyip kaybolduğunu; TİP’in ise, işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğu...’ belirtilmiştir.¹⁸⁷ TİP bu yönüyle, her ne kadar sınıfsız bir toplum yaratmak istediklerini söylese de, aslında bir sınıf partisi olduğunu kabul etmiştir. Partinin ağır toplarından Behice Boran ise, TİP’in, diğer sosyalist partilerden ayrılışını şu sözlerle anlatmaktadır:

‘Daha önceleri kurulmuş ve kapanmış olan sosyalist partiler hep aydınlar tarafından kurulmuştur. Aralarında birkaç kişi olsa da teşebbüs aydınlardan gelmiştir ve yönetim aydınlarda kalmıştır. TİP ise çeşitli iş kollarına mensup on iki sendikacı tarafından kurulmuştur, aralarında bir tek yüksek tahsil görmüş insan yoktur. Sadece bu nokta bile TİP’i hem geçmişteki sosyalist nitelikli partilerden hem de öncelikle burjuva partilerinden ayırmaktadır.’¹⁸⁸

Davut Dursun’a göre partinin kuruluş amacı; ‘işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını savunmak ve işçiler lehine yasaların çıkarılma mücadelesini parlamentoya taşımak’¹⁸⁹ ve ‘Türkiye’de tam bağımsızlıkçı, demokratik bir sosyalizm kurmak’¹⁹⁰ şeklinde açıklanmıştır. Mehmet Ali Aybar, Türkiye için sosyalizmi şöyle açıklamıştır:

‘Türkiye birden bire sosyalizme geçemeyecektir. Hiçbir toplum birden bire sosyalizme geçemez. Çünkü sosyalizm halkla kurulduğu için bir “birikim” işidir. Halk uyanacak bilinçlenecek; bir sosyalist parti saflarında örgütlenerek etkin bir politik güç haline gelecek ve toplumdaki kuvvet dengesinin kendi lehinde dönüşmesiyle iktidara geçecektir. Bundan sonra köklü dönüşümlerle bir yandan sosyalist bir ekonominin temelleri atılırken, bir yandan da kapitalist ilişkiler yerine, sosyalist üretim ilişkileri kurulacaktır. Hiçbir zaman sosyalizm bir anda kurulamaz. Çünkü halksız veya halka rağmen “tepeden inme sosyalizm olmaz, olamaz. Türkiye Sosyalizmi bağımsız bir harekettir: bağımsız kalacaktır.”¹⁹¹

¹⁸⁴ İsmail Cem, a.g.e., s.341.

¹⁸⁵ İsmail Cem, a.g.e., s.66.

¹⁸⁶ Adem Çelik, a.g.e., s.443.

¹⁸⁷ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.105.

¹⁸⁸ Elçin Ateşoğlu; *Türk Siyasal Yaşamında Milli Demokratik Devrim*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006, s.29-30.

¹⁸⁹ Tarkan Tufan, a.g.e., s.128.

¹⁹⁰ Davut Dursun, a.g.e., s.30.

¹⁹¹ Songül Aydın; *12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s.54.

Aybar, kapitalist sistem yerine sosyalist bir sistemin savunuculuğunu yapmıştır. G. S. Solus'a göre kapitalist sistemde; "toplumun çok büyük bir çoğunluğu, yani emekçiler, sömürücü bir azınlık için çalışmak zorundaydı." Sosyalist sistemde ise, bu haksızlık ortadan kaldırılır, "Sosyalist devrim ... sömürücü sınıflar iktidarını yıkar ve emekçi sınıflar iktidarını kurar"¹⁹² Bu açıklamaya göre, halkın seçtiği kişilerin iktidarı yıkılıp emekçi sınıfının iktidarı kurulmak istenmektedir. Yani sosyalistlerin kendileri sınıfsız bir toplum isterken, herkes eşit haklara sahip olsun isterken, aslında kendileri emekçi-işçi sınıfı diye bir sınıf yaratıp, bu sınıfı iktidara taşımak suretiyle tek başlarına ülkeye egemen olmak istemektedirler.

Parti tüzüğünde, partinin temel niteliklerini belirten programın 2. maddesine göre TİP'in özelliği şu şekilde belirtilmiştir:

'... Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır. TİP, yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir, onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesi için mücadele eder...'¹⁹³

TİP, 1962 yılında kendisine üç ana hedef belirlemiştir. Bunlar: "... işçilerin ve emekçilerin partisi olarak yurt ve dünya olaylarına onların açısından bakmak, onların çıkarlarını savunmak; emekçileri yurt işlerinde söz ve karar sahibi yaparak, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek ve tam bağımsız olmak."¹⁹⁴ TİP, ayrıca ideoloji olarak Marksizm'i kendilerine hedef olarak seçmiştir.¹⁹⁵

TİP'in meclise girmesiyle demokratik yollarla iktidara yürümek isteyen sosyalist kesim, siyasi yollardan hakkını savunabilme şansını elde etmiştir. TİP, devamlı olarak yasal yollardan mücadele vermeyi savunmuştur. Yasal olmayan parlamento dışı muhalefeti ise reddetmiştir. Ya demokratik yollardan, meclis içinde parti çalışmalarıyla sosyalizm adına bir yerlere gelinecek, ya da halk nasıl oy verip TİP'i meclise taşıdıysa, halkın istemediği zamanda, mecliste temsil edilememeyi de

¹⁹² G. P. Solus; *Sosyalizmin Ekonomi Politikası*, Çev: Muzaffer S. Kabagil, Sol Yayınları, 2.Baskı, Ankara 1979, s.12.

¹⁹³ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.139-140.

¹⁹⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.107.

¹⁹⁵ Davut Dursun, a.g.e., s.30.

göze alacaktır. Halkın istememesi durumunda zaten boşa çabalamanın bir faydası olmayacağı görüşündeydiler.

Bu bağlamda, TİP'in demokrasi anlayışı şu yöndedir: "Türkiye'de sosyalizm çok partili düzene dayandırılacak; sosyalizmin insancıl ve hürriyetçi özellikleri uygulanarak sosyalist partilerle sosyalist olmayan partiler arasında bir ayırım yapılmayacaktır." Yine bu anlayışa göre; 'TİP, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğünde toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların, kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasi teşkilatıdır. Kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan' çekilecektir.¹⁹⁶

TİP'in, 7. kuruluş yıldönümünde Genel Başkan Aybar, dönemin sol yayınlarından olan Ant dergisine verdiği röportajda, 'TİP emekçi sınıf ve tabakaların partisidir....'¹⁹⁷ açıklamasında bulunmuştur. Sınıf partisi olduğunu, yani ülkenin tamamını kucaklamadığını belirtmiştir.

TİP, Doğu ve Güneydoğu'daki Kürt vatandaşlarımızın haklarının savunuculuğunu da kendisine görev adetmiştir.¹⁹⁸ TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Kürt vatandaşlarımız hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

'Bir büyük meselemiz var: Doğu ve Güney Doğu illerimizde daha çok kürtçe [Kürtçe] ve arapça [Arapça] konuşan ve alevi [Alevi] mezhebenden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Ulusal menfaatlerimize en uygun, en insanca çözüm yollarını bulmak, ihmal edilmeyecek bir yurt vazifesidir.

Meselenin birçok yönü var: Tarihi yönü var, etnolojik yönü var, hukuki yönü var. Ve bunların hepsinin üstünde insanlığın ve Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin emrettiği yönü var. Bu yurttaşlarımız bugüne kadar genel olarak Devlete vergisini ödemiş, yurt savunmasında kanını akıtmış ve emeğini esirgememiştir. Her işte şevkle çalışmıştır. Ama buna karşılık hak ettikleri yurttaşlık nimetlerinden gerektiği kadar yararlandırılmamışlardır. Bu gerçekleri olduğu gibi kabul etmek, meselenin yurt yararına çözümü için, yurttaş yararına çözümü için, ilk şarttır.

Meseleyi gerçekçi bir gözle ele almak gerekmektedir: Bir kere bu yurttaşlarımıza eşit yurttaş muamelesi yapılmalıdır. Anayasada herkese tanınan hak ve hürriyetler tastamam bu yurttaşlarımıza tanınmalıdır. Daha doğrusu, tanınmış olan bu hak ve hürriyetlerden yararlanmaları sağlanmalıdır.

Doğu ve Güney Doğu illeri bir mahrumiyet bölgesi olmaktan kurtarılmalıdır. Şimdiye kadar ihmal edildiklerini de göz önünde bulundurarak okulun, fabrikanın, hastanenin, kütüphanenin, tiyatrunun, yolun en çoğu bu illerde açılmalıdır. Memurun en iyisi, en insancılı ve yurtseveri bu illere gönderilmelidir....

¹⁹⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, 27 Mayıs'tan..., s.119.

¹⁹⁷ Songül Aydın, a.g.t., s.53.

¹⁹⁸ Tefik Çavdar, a.g.e., s.188.

Türkiye İşçi Partisi bu mesele karşısında da Anayasanın eksiksiz, kesintisiz, tastamam uygulanmasını ister. Bundan dolayı bu vatandaşlarımızın Anayasa haklarına kavuşturulması savunurken, bir yandan gene Anayasanın hükümlerine uyararak Türkiye'nin milleti ve ülkesi ile bölünmezliğini aynı taassupla savunur. Ve bölgeciliğin, bölücülüğün her çeşidini kesinlikle ret eder.¹⁹⁹

TİP'in ülke genelinde tanınmasının en önemli aşamasını, partinin basın organlarını kullanması oluşturmuştur. O dönemde, en hızlı iletişim aracı radyodur. TİP de, 17 Kasım 1963 yerel seçimler öncesi radyodan halka seslenme şansına kavuşmuştur.²⁰⁰ Bu da TİP'in halk tarafından daha hızlı tanınmasına yol açmıştır. TİP, basın hayatına ise, 1962-1963 yılları arasında partinin resmi yayın organı olarak yayımlanan Sosyal Adalet dergisi ile girmiştir.²⁰¹ TİP'li gençler ise 1967 yılına kadar "Dönüşüm" adlı dergiyi yayımlamışlardır. TİP, kendi bünyesi içinde başka bir yayına sahip olmamıştır.²⁰²

TİP, 1961 yılında yapılan genel seçimlere katılamamıştır. Çünkü yasa gereği, seçimden en az 6 ay önce ve 15 ilde bütün ilçeleriyle beraber örgütlenmiş olunması gerekmektedir.²⁰³ Fakat TİP, yasanın gerektirdiği bu koşulları sağlayamamıştır. 1963 yılındaki yerel seçimlerde ise, 9 il ve bu illerin 31 ilçesinde seçime girmiş, toplamda aldığı 35.507 oyla Diyarbakır ile Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde meclis üyelikleri kazanmıştır.²⁰⁴ TİP için bu sonuçlar büyük bir başarıydı. Çünkü kurulalı daha iki sene olmuş ve kısa zamanda alınan bu seçim sonuçları TİP'in yurt genelinde tanınmalarını sağlamıştır. TİP, 1965 seçimlerinde ise 15 milletvekili çıkarmayı başarmış ve Türkiye Tarihi'nde ilk defa sosyalist politikaları benimsemiş bir parti TBMM'ye girmiştir. Parti özellikle 1965 seçimlerinde, özellikle taşradaki Kürt ve Alevi vatandaşlardan oy toplamıştır.²⁰⁵ 1966 senato seçimlerinde ise 116.375 oyla % 3.79 oy oranını yakalamış ve sadece 1 senatörlük kazanmıştır. O senatör de Ziraat Doktoru Hikmet İşmen'dir.²⁰⁶ TİP, 1969 seçimlerinde ise aldığı % 2.7 oy oranı ile meclise sadece 2 milletvekili gönderebilmiştir.²⁰⁷

¹⁹⁹ Nihat Sargın, *Tip'li Yıllar 1*, s.167.

²⁰⁰ Tarkan Tufan, a.g.e., s.68.

²⁰¹ Gülsüm Tütüncü, a.g.e., s.54.

²⁰² Songül Aydın, a.g.t., s.23.

²⁰³ Nihat Sargın, *Tip'li Yıllar 1*, s.72.

²⁰⁴ Nihat Sargın, *Tip'li Yıllar 1*, s.186.

²⁰⁵ Tarkan Tufan, a.g.e., s.69.

²⁰⁶ Nihat Sargın, *Tip'li Yıllar 1*, s.369.

²⁰⁷ Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de...*, s.11.

TİP, ilk zamanlar ülke genelindeki tüm sol hareketi kapsamaktaydı. Ancak 1965’lerde başlayan muhalif akım, Sovyetler Birliği’nin 1968 yılında Çekoslovakya’yı işgal etmesiyle iyice kendini belli etmiş ve parti parçalanma sürecine girmiştir. Aybar, Çekoslovakya’nın tarafında yer alarak, Sovyetler’in işgaline karşı gelirken; Behice Boran, Sadun Aren, Çetin Atlan gibi partinin diğer ileri gelenleri ise, yanlısın Marksizm’de olmadığını Sovyetler’de olduğunu savunmuşlardır. Bu ayrılıkçı fikirler ise, iktidarı illegal yollardan ele geçirme projesinin geçerlilik kazanmasını kuvvetlendirmiştir.²⁰⁸ Aybar, Sovyetlerin Çekoslovakya’yı işgal etmesiyle ilgili olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

‘Her toplumun sosyalizmi kendi şartlarına en uygun biçimlerde ve tam bir bağımsızlık içinde gerçekleştirmesi şarttır. Hiçbir gerekçe bir sosyalist devletin bir başka sosyalist devletin iç işlerine karışmasını maruz gösteremez. Sosyalist devletler arasında varolması gereken eşitlik ve özgürlük içinde dayanışma, bir güçlü devletin iradesini küçüklere dayatması biçimini almamalıdır.... Bu bakımdan Çekoslovakya olayını endişeyle izliyoruz. Sovyetler Birliği, sosyalist devletlerle ilişkilerinde büyük devlet olmanın üstünlüğü ile hareket etme alışkanlığından vazgeçmelidir.’²⁰⁹

İşte TİP, 1968 yılına kadar Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Behice Boran önderliğinde birlik içinde gelmiştir. Ancak yaşanan bu gelişme partiden kopmaları da beraberinde getirmiştir. Partinin Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, bu olaydan kısa bir süre sonra parti başkanlığından ayrılmış, TİP, yoluna 12 Mart’a kadar Aren-Boran ikilisi ile devam etmiştir.²¹⁰

TİP içindeki diğer bir ayrılık da ideolojik farklılıktan kaynaklanmaktadır. TİP, “Sosyalist Devrim”i savunurken, parti içindeki ve dışındaki bazı muhalifler ise “Milli Demokratik Devrim”i benimsemişlerdir. TİP’e göre sosyalizme giden tek yol sosyalist devrimden geçmektedir. Bu devrim için de ülkenin şartları hazırды, Demokratik Devrim’e gerek yoktu. Ülke zaten bağımsızdı. MDD ise ülkenin bağımsız olmadığını, emperyalistlerin sömürüsü altında bulunduğunu vurgulamıştır. MDD’ye göre önce bağımsızlık kazanılacak sonra sosyalist düzene geçilecektir. TİP, parlamentoda yasal mücadele vermeyi benimserken, MDD ise darbe peşinde koşmaktadır. TİP, bu karmaşa ortamında, 12 Mart 1971’e kadar gidecektir.

TİP, Marksist bir partiydi. Önce sosyalizmi daha sonra Komünizmi hedeflemişlerdir. TİP’in benimsediği sosyalizm, milliyetçi bir sosyalizmdir. Yani

²⁰⁸ Sedef Bulut, a.g.t., s.39.

²⁰⁹ Nihat Sargın; *TİP’li Yıllar (1961-1971) Anılar – Belgeler II*, Felis Yayınevi, İstanbul 2001, s.661.

²¹⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.104.

sosyalizmin ve komünizmin Türkiye'ye uygulanış şeklidir. Mehmet Ali Aybar en başından beri bu düşünceyi savunmuştur. Diğer sosyalist ülkelerin politikalarından bağımsız bir politika benimsemiştir.

TİP'in genel başkanlıklarını sırasıyla; Avni Erakalın, Mehmet Ali Aybar, Mehmet Ali Arslan, Şaban Yıldız, son olarak da Behice Boran yapmıştır.²¹¹ Behice Boran'ın başkanlığı sırasında 12 Mart Muhtırası verilmiş ve Behice Boran ile TİP'li arkadaşları tutuklanmış, parti ise kapatılmıştır.

2. MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM

Milli Demokratik Devrim, TİP içinde 1960'ların ikinci yarısından sonra ortaya çıkan yeni bir anlayışın benimsendiği bir ideolojidir. TİP içinde yaşanan tartışmaya “sosyalist devrim” ve “milli demokratik devrim” damgasını vurmuştur. Bu iki anlayış da sonuç olarak aynı hedefe ulaşmak istiyorlardı, fakat izleyecekleri yollar farklıydı.

Mihri Belli önderliğindeki MDD'ciler, Türkiye'de proletaryanın; yani işçi sınıfının çok zayıf olduğunu, sosyalizmin gerçekleştirilmesi için yapılacak olan devrimin, ancak ordu-aydın işbirliği ile sağlanabileceğini savunmaktaydı.²¹² Mihri Belli, MDD'nin, sosyalist devrime ulaşma yolunda bir hazırlık safhası olduğunu, sosyalist devrimin ancak MDD ile bir bütünlük kazanabileceğini ve MDD'nin zorunlu olarak bir uzantısı olduğunu belirtmiştir.²¹³ Mihri Belli, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin tam bağımsız bir devlet olmadığını vurgulayarak; ‘... Ülkemiz tam bağımsız olmadıkça sosyalizm kurulamaz’ şeklinde bir demeç vermiştir.²¹⁴

MDD'cilerin iddiası; Türkiye'nin dışa bağımlı bir ülke olduğunu²¹⁵, yarı-sömürge, feodal bir yapıda olduğunu, bu özelliğinden dolayı da sosyalizme gidecek yolda bir mücadele içine giremeyeceği yönündedir.²¹⁶ MDD'cilere göre Türkiye, hala sömürgeci güçlerin egemenliği altındadır. Bundan kurtulmak için de demokratik devrim şarttır. O yüzden önce demokratik devrim gerçekleştirilerek bağımsızlık sağlanacak, daha sonra ise sosyalist bir düzene geçilecektir. Bunu sağlamanın yolu

²¹¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.136.

²¹² Songül Aydın, a.g.t., s.17-18.

²¹³ İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s.547.

²¹⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.141.

²¹⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.140.

²¹⁶ Songül Aydın, a.g.t., s.21.

da işçi sınıfına güvenilmediği için ordunun desteğini sağlayarak darbe gerçekleştirmek, daha sonra bu başarıyı işçi sınıfına yükleyerek, onun öncülüğünde sosyalist devrimi gerçekleştirmekten geçmektedir. MDD'cilerin demokratik hedefi ise Elçin Ateşoğlu'na göre şu şekilde açıklanmaktadır:

“feodal ilişkileri tamamen ortadan kaldırmak, büyük toprak sahiplerinin, tefecilerin, ağaların emekçi köy halkı üzerindeki baskısını ve sömürü olanaklarını yok etmektir... topraksız ya da az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmak, devletin denetimindeki kredi kurumlarını köylü emekçilerinin yararına işleyecek kurumlar haline getirmektir”²¹⁷

Liderliğini Mihri Belli'nin yaptığı MDD hareketi, ideolojisini; Marks, Lenin, Stalin ve Mao'nun düşüncelerinden almıştır.²¹⁸ Mihri Belli, devamlı olarak ‘Marksist cunta’ beklentisi içindeydi²¹⁹ ve devamlı olarak darbe hevesliliği yapmaktaydı. Mahir Çayan, “Milli Demokratik Devrim Teorisi, Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisi”²²⁰ demektedir. Marksizm ise, sınıflar savaşımının galibinin işçi sınıfı olacağını, işçi sınıfının diktatörlüğünde komünizme varılacağını içeren bir ideolojidir. Yani sınıflar savaşını esas alır. Herkesin eşit olacağını, özgür olacağını belirten komünizm eğilimli kişiler, kendi ideolojilerini, bu dönemde illegal yollarla Türk halkına benimsetmeye çalışmışlardır. MDD'ciler özellikle Çinli komünist lider Mao Che Thung'tan etkilenmişlerdir. Mao'ya göre:

‘Komünist partinin yönettiği Çin devrim hareketinin bütününde iki aşama olacaktır: demokratik devrim ve sosyalist devrim. Bunlar farklı nitelikte iki devrim durumudur. Ama ancak birincisi bittikten sonra ikincisine geçilebilir. Demokratik devrim sosyalist devrimin gerekli bir hazırlık unsurudur. Sosyalist devrim ise demokratik devrimin mantiki bir sonucu olacaktır.’²²¹

MDD'ciler, Mao'nun tüm bu düşüncelerini benimsemişler, Mao'nun Çin'de uyguladığı bu politikayı, milli bir üslupla Türkiye'ye uygulamak istemişlerdir. MDD'ciler, emellerini gerçekleştirecek yolun evrim ve devrimden geçtiğini belirtmişlerdir. Evrim hareketi, devrime zemin hazırlayan ilk dönemdir. Bu devrede sosyalizme giden bütün şartların oluşması gerekir. Sonra ise devrim gelir. Devrim, evrimi tamamlar ve sosyalist düzen gerçekleşir. Evrim döneminde proletarya, kapitalist sistemle mücadele içinde bulunur, hatta kapitalizmle savaşarak iktidarı zorla ele geçirir. Yani evrim döneminin işçi sınıfının üstünlüğü ile kapanması,

²¹⁷ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.96.

²¹⁸ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.13.

²¹⁹ Hasan Cemal; *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap Yayıncılık, 18.Baskı, İstanbul 2008, s.162.

²²⁰ Mahir Çayan; *Toplu Yazılar*, Su Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2008, s.82.

²²¹ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.23.

iktidarın işçi sınıfında olması gerekir. Sonrasında ise devrim gelir. Böylece sosyalist düzen kurulur.²²²

MDD mücadelesi TİP içinde başlamış, fakat TİP yönetimi MDD'ciler tarafından ele geçirilemeyince TİP'ten tamamen kopmuştur. Daha sonrada kendi aralarında çeşitli bölünmeler yaşamışlardır.²²³ TİP ile MDD'ciler arasındaki ilk ayrılık 1964 yılında oluşmaya başlamıştır. Behice Boran ve partinin üst tabakası, Marksizm'i savunurken, yani işçi sınıfına önem verirken, MDD'ciler buna muhalif olarak doğmuşlardır. 1965 yılından sonra da muhalif güç kendisini iyice belli etmeye başlamıştır.²²⁴ 1966 yılında gerçekleştirilen TİP'in ikinci kongresinde Mihri Belli'nin başını çektiği MDD'ciler, Aybar-Boran-Aren tarafından partiden tasfiye edilmişlerdir. Bu durum üzerine TİP içinde faaliyet gösteremeyeceklerini anlayan MDD'ciler 1967 yılında "Türk Solu" dergisini çıkararak, TİP dışında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²²⁵ TİP, demokratik yoldan, parlamento yoluyla, işçi sınıfının liderliğinde sosyalizme geçmeyi hedeflerken, MDD'ciler ordu-aydın birliğinin yardımlarıyla önce demokratik devrime sonrada sosyalizme geçmeyi hedeflemişlerdir.²²⁶ MDD'cilere göre, Türkiye'de güçlü bir işçi sınıfı yoktu. Sanayi ülkesi değildi ve hala emperyalistler tarafından sömürülmekteydi. O yüzden de Türkiye'nin önce sosyalist devrime değil, demokratik devrime ihtiyacı vardı.²²⁷

3. YÖN DERGİSİ

Yön dergisi, 'planlı devletçiliği' hedef alan bir anlayışla, 162 kişinin imzalı bildirisi ile²²⁸, 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.²²⁹ Yön dergisinin yazarları arasında; Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Sosyal, İlhan Selçuk, İlhami Sosyal, Şevket Süreyya Aydemir, Atilla İlhan, Çetin Atlan, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, Melih Cevdet Anday, Fazıl Hüsnu Dağlarca, Ceyhun Atıf Kansu gibi isimler bulunmaktaydı.²³⁰ Yön dergisi hızlı bir ekonomik kalkınmayı benimseyerek yeni bir

²²² Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.15-16.

²²³ Taha İslam; *Zirvedeki Mankurtlar*, Birikim Yayınları, Ankara 2003 s.154.

²²⁴ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.53.

²²⁵ Tarkan Tufan, a.g.e., s.132-133.

²²⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.140.

²²⁷ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.58.

²²⁸ Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar I*, s.69.

²²⁹ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.71.

²³⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.58-59.

devletçilik fikri ortaya atmıştır. Bu anlayışa göre gelir dağılımındaki adaletsizlik giderilecek; işçi ücretleri, haksız kazananlar aleyhine yükseltilecektir.²³¹

YÖN dergisi kendisince bir de bildiri yayımlamıştır.²³² Bu bildiri de özetle; ülkenin ekonomik ve sosyal bunalımları anlatılmış ve bunlardan çıkış yolları aranmıştır. Varmak istedikleri nokta ise yeni bir devletçilik anlayışıyla, iktisadi ve sosyal hayatı düzene sokmaktır. Bunu gerçekleştirmek içinde millete güvenmeyerek, ordudan destek görmek istemişlerdir. Yön bildirisine imza atanların büyük çoğunluğunu ise aydınlar oluşturmuştur.²³³ O dönemdeki sosyalistlerin kalesi olarak görülen Yön dergisi, sosyalist aydınlar için bir “çatı” işlevi görmektedir.

Yöncüler, Kemalizm’i, zamanın şartlarına uydurarak kullanmak istemişler, böyle yaparak da daha rahat mücadele ortamı içine girebileceklerini düşünmüşlerdir.²³⁴ Anıl Çeçen de Kemalizm’e atıf da bulunarak “Kemalizm, Türkiye’de Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan doğan ulusalcı sol akımın adıdır”²³⁵ demektedir. Kemalizm’in, Çeçen’in belirttiği gibi solculukla alakası bulunmamaktadır. Kemalizm sol değildir. Kemalizm milliyetçilik, ülke değerlerine sahip çıkmaktır. Siz Kemalizm’e sol dersiniz, Milli Mücadele içindeki sağ kesimi hiçe saymış olur ve solun kazanımı için sağın bu uğurda kullanılmış olduğunu kabul etmiş olursunuz ki, bu durumun Kemalizm’le uzaktan yakından alakası bulunmamaktadır. Yön dergisinin kurucusu Doğan Avcıoğlu ise, Atatürk’ün başlattığı Kurtuluş Savaşı’nın tamamlanmadığını ileri sürerek, şöyle bir açıklama getirmiştir:

‘Atatürk’le başlayan Milli Kurtuluş Hareketi tamamlanamamıştır. Türkiye bugün birçok az gelişmiş memleket gibi, milli kurtuluş hareketi safhasında bulunmaktadır. Bu hareket başarıya ulaşmadıkça [ulaşmadıkça], demokrasi ve sosyalizm yolunda ilerleme kaydetmek mümkün değildir. Sosyalizme giden yol, Milli Kurtuluş Hareketlerinden geçmektedir....’²³⁶

Yöncüler, sosyalizmi millileştirerek Türk sosyalizmi ile sosyal adaleti kurmayı amaçlamışlardır.²³⁷ Yön’ün sahibi Doğan Avcıoğlu’nun sosyalizm anlayışı

²³¹ Gülsüm Tütüncü Esmer, a.g.e., s.51.

²³² Bildirinin tam metni için bakınız Ek 1; Muzaffer Ayhan Kara; *Yön’ün Devrimi Devrim’in Yönü*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006, s.292.

²³³ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.117-118.

²³⁴ Taha İslam, a.g.e., s.153.

²³⁵ Anıl Çeçen; *Ulusal Sol*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2.Basım, İstanbul 2005, s.252 .

²³⁶ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.328-329.

²³⁷ Gülsüm Tütüncü Esmer, a.g.e., s.51.

şu yöndedir: ‘Sosyalizm tektir ve bütün sosyalist akımlar kaynağını aynı sosyalist idealden alırlar. Bu ideal, en geniş şekli ile bütün insanların hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin ışığı altında, en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine imkan veren bir toplum düzenine ulaşma çabası şeklinde özetlenebilir.’²³⁸ Yön dergisinin ideolojilerini benimseyen aydınların ise benimsedikleri görüş şu yöndedir:

‘Türkiye, az gelişmiş bir ülkedir, bu nedenle de işçi sınıfı hem sayıca azdır ve hem de bilinçsizdir. İçinde bulunduğumuz bu koşullar işçi sınıfının devrimci eylemle öncülük etmesini olanaksızlaştırmaktadır. Oysa, Türkiye’de ara tabakaların, asker-sivil aydın zümrenin, kökeni tarihimizde bulunan devrimci bir geleneği vardır. Öncülük bu tabakalardadır ve onlarda olmalıdır. Öte yandan, Türkiye’de solun seçim kazanma olanağı yoktur. Çünkü toplumumuz teres bir biçimde koşullandırılmıştır ve kapitalistlerin, ağaların, tefecilerin ördüğü bir ağ içinde tutsaktır. Parlamentoda çoğunluğu saylayarak iktidara geçmek sol için bir düştür. Olanaklı olsa bile bu çok uzun bir süreyi gerektirir ki Türkiye’nin bu süreye dayanma gücü yoktur. Ne var ki devrimci bir yönetim toplumdaki yana olursa toplum onu kendiliğindene [kendiliğinden] destekleyecektir. [destekleyecektir]’²³⁹

Yön; demokrasi, bağımsızlık, sosyalizm, devletçilik, kalkınma gibi konular üzerinde durmuştur. Tam bağımsızlıktan kasıtları; siyasi, askeri, ekonomi ve kültürel alanlarda bağımsız olmak, bunun dışında da milletlerarası ittifaklara karşı çıkıp, silahsız bir şekilde bir arada yaşamaktır. Kalkınmada ise ‘hızlı kalkınma’ benimsenmiştir. Batı dünyası ile ara ancak böyle kapanabilirdi. Yöncüler sürekli olarak Batıyı eleştirmişler, Sovyetler’e ise özel bir önem vermişlerdir. Demokrasi konusunda ise tek parti düşüncesi benimsenmiş ve yüceltilmiştir.²⁴⁰ Kendilerince ‘Türk Solu’ adına çalışmalarında bulunmuşlardır.²⁴¹

Yöncülere göre izlenecek kalkınma yolları üç çeşittir: Amerikan tipi kalkınma, komünist kalkınma ve milli devrimci kalkınma.²⁴² Milli devrimci kalkınma yolu, bir diğer ifadeyle devletçi kalkınma yoludur. Yöncüler de Amerikan ve komünist tipi kalkınma yolları yerine milli devrimci kalkınma yolunu benimsemişlerdir. Türkiye’yi kalkındırmada yardımcı olacak ve bunu başaracak yolun milli demokratik devrimden geçtiğini savunmuşlardır.²⁴³

Türkiye’nin kalkınması için sanayiye önem verilmesi gerektiğini söyleyen Yöncüler, bunu başarmanın yolunun da şu dört koşulun gerçekleştirilmesiyle

²³⁸ Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.73-74.

²³⁹ Davut Dursun, a.g.e., s.29.

²⁴⁰ Davut Dursun, a.g.e., s.32.

²⁴¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.59.

²⁴² Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.74.

²⁴³ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.70.

mümkün olabileceğini savunmuşlardır: “1. Üretimin artırılması ve toprak reformu, 2. Dış ticaretin ve bankaların kamulaştırılması, 3. Temel sanayinin devlet elinde olması, 4. Devlet örgütlerinin yeniden düzenlenmesi.” Yöncülerin planladıkları yeni düzenin temel dayanak noktasını ise, ‘özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfı’ oluşturacaktı.²⁴⁴

27 Mayıs’ın beklenildiği gibi sonuçlanmadığını söyleyen Yöncüler, yeni 27 Mayıs’a hazır olmak gerektiğini vurgulamışlardır. Ordu öncülüğünde gerçekleştirilecek bu yeni düzene kendileri kadro hazırlamayı bile düşünmüşlerdir. Yöncüler bir umutlarını da İnönü’den yana sürdürmüşlerdir. İnönü’nün orduyu arkasına alıp parlamento içinde sosyal adalete ve hızlı kalkınmaya yönelmiş bir devrimci politikayı gerçekleştirebileceğini düşünmüşlerdir.²⁴⁵

Yön dergisi, ilk yıllarında TİP ve taraftarlarına hitap etmektedir. Bu yüzden de 1965 yılına kadar karşılıklı etkileşim içinde bulunmuşlardır.²⁴⁶ Ancak Yöncüler özellikle 1960’lı yılların ikinci yarısından sonra parlamentonun faşizme giden bir yol olduğunu savunmuşlar ve devamlı olarak ihtilal istemişlerdir.²⁴⁷ İlhan Selçuk, Yön’ün 5. sayısı için yazdığı bir yazısında, adeta orduya davetiye çıkaran şu cümleleri kullanmıştır: ‘Tarihi gerçek şu ki, her ileri harekette Ordu halk, halk Ordu olmuştur.’²⁴⁸ Yine Yöncü yazarlardan İlhami Soysal, “Türkiye’nin bütün ilericilerine bütün zinde kuvvetlerine düşen iş, memleketimizin en kudretli, en organize ve güvenilir kuruluşu olan ordunun etrafında kenetlenmektir. İçten ve dıştan gelecek gerici veya sömürücü her tecavüzü önleyecek ordudur.”²⁴⁹ diyerek darbe çıkırtkanlığı yapmıştır. Yöncü gençler ise “iktidar değişiminin ancak gençliğin öncülük ettiği kent ya da köy gerillacılığı ile sağlanabileceğini”²⁵⁰ benimsemişlerdir. Yani sosyalizmi zorla silah yoluyla halka benimsetme çalışmaları içine girmişlerdir. Yöncüler, orduyu kendi ideolojileri eksenine çekmeye çalışmışlar, böylece genç subaylar arasından taraftar toplamak istemişlerdir. Demokrasiyle, hakla, hukukla, yasal yollarla iktidara

²⁴⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.86.

²⁴⁵ Ergun Aydınoglu; *Türk Solu 1960-1971 Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s.66.

²⁴⁶ Songül Aydın, a.g.t., s.19.

²⁴⁷ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.463.

²⁴⁸ Hasan Cemal, a.g.e., s.91.

²⁴⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.80.

²⁵⁰ Sedef Bulut, a.g.t., s.39.

gelemeyeceklerini çok iyi bilen Yöncüler, aynen Milli Demokratik Devrimciler gibi silaha sarılarak, ülkede terör havası estirmişlerdir.

Yön dergisi toplam 222 sayı çıkararak, 30 Haziran 1967 yılında kapanmıştır.²⁵¹ Yöncüler daha sonra 1969 yılında çıkardıkları “Devrim” dergisinde görüşlerini dile getirmeye devam etmişlerdir.²⁵² Yöncüler, Devrim dergisinde de; çok partili hayata şiddetle karşı çıkmışlar, böyle bir sistemin Türkiye’ye düzen sağlamayacağını, tek partili rejim için çalıştıklarını ve bu rejime gidilen yolun da darbeden geçtiğini belirtmişlerdir.²⁵³

4. DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK)

DİSK’in, yani Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun kurulmasına, 15 Ocak 1967 yılında, 17 sendikacının İstanbul’da katıldığı bir toplantıda karar verilmiştir. Bunun sonucunda da, 13 Şubat 1967 yılında 5 sendika tarafından (Türkiye Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Türkiye Gıda-İş ve Türk Maden-İş) kurulmuştur. Bu sendikalardan 4’ünün kurucusu (Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, Basın-İş Genel Başkanı İbrahim Güzelce, Türkiye Gıda-İş Genel Başkanı Kemal Nebioğlu) ise aynı zamanda TİP’i kuran 12 sendikacı arasında yer almaktadır.²⁵⁴

1967 yılında kurulan DİSK, işçilerin daha bağımsız hareket etme isteklerinin bir sonucuydu. Devlet tekelindeki sendikacılığa karşı bir tepkiyi yansıtmaktaydı. DİSK, hükümetle ‘iyi geçinme’ politikasına, ABD sendikacılığı ile iç içe olmaya karşıdır ve bağımsız bir sendikal anlayışı benimsemektedir. İdeoloji olarak ise TİP’e yakın bir politika izlemektedir.²⁵⁵ Bu yüzden de 1969 genel seçimlerinde TİP’i destekleme kararı almıştır.²⁵⁶

Tevfik Çavdar’a göre DİSK’in kurulma nedenleri arasında; “işçi sınıfının siyasete ağırlığını koymasına gerekliliği konusundaki görüşler, sınıfsal mücadelenin siyasetin dışında tutulamayacağı, sendikacılığın ekonominin kalıpları arasında hapis bırakılamayacağı”²⁵⁷ gibi düşünceler gösterilmiştir.

²⁵¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan...*, s.58.

²⁵² Elçin Ateşoğlu, a.g.e., s.78.

²⁵³ Ertuğrul Alatl; *Belgeleriyle 09 Mart 1971 “Antiparlementarist-Baasçı” Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s.15.

²⁵⁴ Yıldırım Koç, a.g.e., s.80-81.

²⁵⁵ Tarkan Tufan, a.g.e., s.114.

²⁵⁶ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.6, s.3218.

²⁵⁷ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.130.

DİSK, 6. Genel Kurulu toplantısında, ‘Tüm ulusal ilerici, demokrat, yurtsever örgüt ve güçlerin anti-faşist, anti-emperyalist ve anti-tekel cephede savaşım birliğinin kurulması; NATO²⁵⁸ gibi askeri örgütlerden çıkılması; ikili anlaşmaların iptal edilmesi, yabancı üs ve tesislerin kapatılması; AET, IMF²⁵⁹, OECD²⁶⁰ gibi ekonomik örgütlerden çıkılması; yabancı sermayenin millileştirilmesi²⁶¹ gibi görüşleri benimsemiştir.

DİSK, Türkiye’nin ilk ve en büyük işçi kuruluşu olan Türk-İş’e karşı kurulmuştur.²⁶² DİSK, Türk-İş sendikasıyla ayrılmış “Marksist-Leninist” kişilerin oluşturduğu darbe özlemi çeken bir uç sol örgüttür.²⁶³ Kuruluşundan itibaren DİSK, parlamento dışı muhalefette ve kitle hareketlerinde sol adına etkin rol oynamaya başlamıştır.²⁶⁴ Dönemin Güven Partisi Milletvekili Turhan Feyzioğlu da mecliste DİSK hakkında; ‘D.İ.S.K., Marksçı, Leninci, komünist [komünist] bir örgüttür.’²⁶⁵ tanımını yapmıştır. Kurulduğu yıl 1967’de 40.000 üyesi olan DİSK, 1970 yılına gelindiğinde üye sayısı 100.000’e kadar ulaşmıştır. DİSK daha çok özel şirketlerde örgütlenmiştir.²⁶⁶

DİSK’in öncülüğünde gerçekleşen 15-16 Haziran 1970 işçi olayları, 12 Mart Muhtırasına giden yolda önemli bir dönemeci oluşturmuştur. Önu alınamayan İşçi eylemleri muhtıra verilmesinin nedenlerinden birini oluşturacaktır.

5. FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU (FKF)

Fikir Kulüpleri Federasyonu, adından da anlaşılacağı üzere çeşitli fikir kulüplerinin bir araya getirilerek oluşturulan konfederasyonun ismidir. Yalnız bu fikir kulüpleri üniversitelerdeki öğrenciler tarafından kurulmuş olup, üniversite dışı kurulan fikir kulüplerini kapsamamaktadır. Bu federasyonun en önemli özelliği ise

²⁵⁸ II. Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin öncülüğünde Sovyet Rusya’ya karşı kurulan askeri örgüt. ABD, özellikle Avrupa Kıtası’ndaki ülkelerde Sovyet tehdidini bertaraf için bu örgütün kurulmasına ön ayak olmuştur. NATO’nun dilimiz karşılığı; Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’dür.

²⁵⁹ Uluslararası Para Fonu.

²⁶⁰ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü.

²⁶¹ Aclan Sayılğan, a.g.e., 624.

²⁶² *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.6, s.3217.

²⁶³ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.624.

²⁶⁴ Davut Dursun, a.g.e., s.27.

²⁶⁵ Ferit Tolga Ayan; *XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara 2006, s.52.

²⁶⁶ M. Şehmus Güzel, a.g.e., s.117.

hedef olarak sosyalizmi, komünizmi benimsemiş olması ve Marksçı-Leninci bir yapılanma içine girmiş olmasıdır.

FKF'nin kurulması için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, 12 Kasım 1965 günü genel görüşme yapılmasına karar verilmiş, yapılan toplantılar sonucu alınan kararlar doğrultusunda hazırlanan tüzük, 17 Aralık 1965 günü Ankara Valiliği'ne verilerek, FKF'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. FKF'nin kurulmasına 5 Fikir Kulübü iştirak etmiştir: Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fikir Kulübü, Fen Fakültesi Fikir Kulübü, Hukuk Fakültesi Fen Kulübü ve Yüksek Öğretmen Okulu Fikir Kulübü.²⁶⁷ FKF, Dev-Genç iddianamesini hazırlayan savcı Naci Gür, FKF'nin İstanbul'daki kuruluş sürecini şöyle açıklamaktadır:

'İstanbul'da fakülte ve yüksek okullarda fikir kulübü adı altında öğrenci örgütlerinin kurulmasına 1963 yılında başlanılmıştır. İstanbul'da ilk olarak 8.2.1963'de Hukuk Fakültesi Fikir-Sanat Kulübü kurulmuş bunu 2.5.1963'de İktisatçılar Fikir Kulübü izlemiştir. İ.Ü. Hukuk Fikir Kulübü'nün kurulması ile birlikte TİP bu örgütle ilişki kurma çabasına başlamıştır. Özellikle TİP gençlik kolları seminer çalışmasını planlamıştır. TİP Fikir Kulüplerine açıktan açığa ismini vermekten kaçınmış, Hukuk Fikir Sanat Kulübü'ne bağlı bir sinema kulübü kurularak diğer fakültelerdeki TİP gençlik kolları üyeleri bu kulübe girerek üye kaydolunmuştur. 1964-65 yıllarında hemen her fakülte ve yüksek okulda Fikir Kulüpleri kurulmuş ve 1962 yılından başlayarak ülkemizde sosyalist potansiyele hakim olan TİP paraleline girmiştir.'

İlk sayısını 22 Nisan 1965 tarihinde çıkaran "Dönüşüm" dergisi de FKF'nin kurulmasında rol oynamıştır. Dönüşüm; Aziz Nesin, Sadun Aren, Cem Eroğul gibi yazarların yer aldığı, Ataol Behramoğlu'nun sahipliğini yaptığı bir dergidir. Derginin başyazısında ise; 'derginin yurt içinde ve dışında hep halkın, sömürülenlerin, baskı altında tutulananların sesi olacağını, üniversite gerçeğine eğileceklerini, sözde gençlik temsilcisi olduğunu söyleyenlerin neden maşa olduklarını açıklayacaklarını'²⁶⁸ belirtmişlerdir.

FKF, kurulduğu ilk yıllarda TİP'in gençlik üzerindeki temsilcisi olarak hareket etmektedir. Yani bir bakıma TİP'in üniversitelerdeki uzantısıdır. Ancak 1965 seçimlerinde TİP'in meclise girmesinden sonra TİP içinde ayrılıklar baş göstermeye başlamıştır. Bunun nedeni de TİP içinde yer alan bazı muhaliflerin TİP'in ideolojisini beğenmemesidir. TİP yönetimi parlamento yoluyla bir yerlere gelmeyi

²⁶⁷ Ali Yıldırım; *FKF / DEV-GENÇ Tarihi 1965-1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, Doruk Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s.47-48.

²⁶⁸ Ali Yıldırım, a.g.e., s.45.

hedeflerken, muhalif kesim, parlamento dışı faaliyetlere de girişilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Komünizm ideolojisini benimseyen kişiler, gençliği de illegal yollarda kullanmaya başlamış ve gençlik üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. 1967'lerden itibaren hız kazanan parti içindeki ihraçlar yüzünden TİP yönetimi; gençlik, dolayısıyla FKF üzerindeki etkinliğini yitirmiştir.²⁶⁹

TİP'in üniversitelerdeki öğrenciler ile yaptığı çalışmalar, öğrenciler üzerindeki ideolojik baskıları, komünizm propagandasını arttırmıştır. Sosyalist Fikir Kulüpleri, TİP'in üniversitelerdeki uzantısıdır. Sosyalist Fikir Kulüplerini tek çatı altında birleştiren FKF ise, aşırı sol eğilimli öğrencilerin görüşlerini açıkça ortaya koyan bir organ niteliğindedir. Ancak FKF, daha sonradan üniversitelerde yürütülen fikir mücadelesinin dışına çıkmıştır. TİP'in politikasını eleştiren FKF, Mihri Belli ve Behice Boran taraftarları olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Mihri Belli etrafında toplananlar, TİP'in en önde gelen, en aktif elemanlarıdır. Mihri Belli, gençliğe saldırganlığı önermekte ve onları kışkırtmaktaydı. Behice Boran ve TİP'in üst düzey yöneticileri yani "parlamentarizm"i savunanlar ise bunun tam tersini savunmuşlardır. TİP'in üst düzeydeki isimleri "sosyalist devrim"i savunurken, Mihri Belli ise "milli demokratik devrim"i savunmuş ve askerle işbirliğini savunarak ihtilal yapılması gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Gençler de bu akımdan etkilenmiş, sonunda da FKF'ye MDD taraftarları hakim olmuş ve ülkede anarşi faaliyetleri başlamıştır.²⁷⁰

FKF üyelerinin amacı, 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinin havasını yaratarak, kendi çıkarları doğrultusunda tasarladıkları bir müdahale ile orduyu kullanarak iktidara gelmektir.²⁷¹ Bu amaçları doğrultusunda işçileri kullanmışlardır. İşçilerle kendilerini aynı kulvara sokmak istemişlerdir. Öğrenciler; işgallerle, gösterilerle, boykotlarla eylemlere girişmişler, bu yönleriyle de işçi sınıfıyla bir yakınlık kurmaya çalışmışlardır.²⁷² Bundan sonra her iki kesimde iktidarı ele geçirmek için vargüçleriyle çalışacaklardır.

1968 yılından sonra, TİP'in FKF üzerindeki etkinliğinin yavaş yavaş sona ermesi üzerine FKF örgütü, anti-emperyalist eylemlerde, kitle eylemlerinde daha rahat yer alabilmekte ve gösterilere rahatlıkla katılabilmekteydiler. Örneğin; 1969

²⁶⁹ Oral Çalışlar; '68 Anılarım, Güncel Yayıncılık, 6.Baskı, İstanbul 2008, 73.

²⁷⁰ Geniş bilgi için Bkz: Aclan Sayılğan, a.g.e., s.525.

²⁷¹ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.352.

²⁷² Tarkan Tufan, a.g.e., s.91.

yılıının Şubat ayında Ege Bölgesi'nde tütün mitingleri düzenlemeye girişmişlerdir. Çok sayıda üniversite öğrencisi Ege Bölgesi'ne akın etmiş ve köylülerle birlikte gösteri hazırlıklarına girişmişlerdir.²⁷³

FKF Merkez Yürütme Kurulu, sosyalist teoriyi üyelerine öğretmek amacıyla bir eğitim çalışması başlatmıştır. Bu çalışmaya göre; “Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Yaşasın Halk Savaşının Savaşçıları, Tarihi Diyalektik, Materyalizm, Emperyalizm, Kapitalist Ekonominin Tenkidi”²⁷⁴ gibi konular üzerine yoğunlaşacaklardı. Yani komünizme doğru ilerlemeye, ülkeye komünizm getirme yolunda adımlar atmaya devam edeceklerdi.

9-10 Ekim 1969 tarihlerinde yapılan FKF Olağanüstü Kurultayı'nda örgüt isim değişikliğine giderek Ertuğrul Kürkçü başkanlığında²⁷⁵ DEV-GENÇ (Devrimci Gençlik Federasyonu) adını almıştır.²⁷⁶ Kurulduğu günden 1970 yılının Mart ayına kadar herhangi bir yayın organına sahip olmayan örgüt, bu aydan itibaren sahipliğini Atilla Sarp'ın yaptığı “İleri” dergisini çıkarmaya başlamıştır. Sadece altı ay çıkabilen dergi, Aralık 1970'de son sayısını çıkarmış ve yayın hayatı son bulmuştur.²⁷⁷

FKF, DEV-GENÇ olduktan sonra da düzen bozucu faaliyetlerine son hız devam etmiştir. DEV-GENÇ, sadece üniversite gençliği ile yetinmeyip, köylüleri de kışkırtarak teşkilatlandırma, köylerde miting düzenleme, toprak işgallerini destekleme yolunda birçok faaliyette bulunmuşlardır. Köylüler ise tamamen iyi niyetinden dolayı, ürünlerine daha fazla ücret ödenmesini sağlamanın dışında başka düşünceleri olmayan köylü halkı DEV-GENÇ militanlarına kanmışlardır.²⁷⁸ DEV-GENÇ, il ve ilçelerdeki devrimcilerin, köy ve köylü meseleleri ile ilgili olarak şu kaynakları okumalarını istemişlerdir:

- “1. Toprak Meseleleri-Lenin
2. Köylü Meseleleri ve Sosyalizm-Lenin
3. Ekonomi Politik-Nikitin
4. Leninizmin İlkeleri-Stalin
5. İşçi-Köylü İttifakı-Lenin

²⁷³ Oral Çalışlar, '68 Anılarım, s.33.

²⁷⁴ Ali Yıldırım, a.g.e., s.195.

²⁷⁵ Hakan Yılmaz; *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2008, s.368.

²⁷⁶ Ali Yıldırım, a.g.e., s.317.

²⁷⁷ Ali Yıldırım, a.g.e., s.486.

²⁷⁸ Sami Şener; *Beklentileri, Problemleri ve Düşünceleriyle Türkiye'de Gençlik Olayı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1991, s.169.

6. Sosyalist Ekonominin Meseleleri-Stalin²⁷⁹

Bu eserlere baktığımızda, hepsinin sosyalizm ve komünizm içerikli eserler olduğunu söyleyebiliriz. Ülke insanının birlik ve beraberliğine, kültürüne önem verdiğini söyleyen komünizm ideolojisine sahip kişiler, fikir ithalatı yaparak Türkiye'nin refaha erme kaynağını dış kaynaklı öğretilerde aramışlardır. Aşırı sol ideolojisine kişilerin, okunsun diye tavsiye ettikleri yazarlardan birisi Lenin'dir. Lenin'in nasıl bir düşünceye sahip olduğunu öğrenmek adına, şu açıklaması yol gösterici niteliktedir:

“Din, her yerde başkaları için sürekli çalışmalarıyla, yokluk ve kendi başına bırakılmışlıklarıyla çekilmez bir yük altına sokulmuş halk yığınlarının üzerine amansızca çöken ruhsal baskı araçlarından biridir.... Din, halk için afyondur. Din öyle bir ruhsal içkidir ki, sermayenin köleleri onda insanca düşüncelerini, insana az ya da çok yaraşır bir yaşama olan isteklerini boğarlar.”²⁸⁰

Komünizm ideolojisine sahip kişilerin, ülkeye getirmek istedikleri düzenin isim babalarından olan Lenin; dinsiz, inançlara saygısı olmayan, demokrasiyi hazmedememiş, kültürü hiçe saymış, gelenek görenek bilmeyen, eşitlik adı altında belli bir sınıfın iktidarını savunan materyalist bir kişidir. Bunun karşısına Atatürk'ü koyduğumuz zaman ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Bütün inançlara saygısı olan, Türkiye milliyetçiliğini benimsemiş bu ideolojiyle yaşamış, sonuna kadar demokrasinin gerekliliğini savunmuş, Türk kültürüne, gelenek ve göreneklerine sonuna kadar bağlı, Türk milletini yabancıların boyunduruğunun altından kurtaran, Türk milletine mal olmuş üstün bir şahsiyettir. Türk gençliğinin yaşantısından dolayı, değerlerinden dolayı, ahlakından ve karakterinden dolayı Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alması gerekirken, Türk milletiyle, kültürüyle, ahlakıyla, örf ve adetleriyle uzaktan yakından alakası olmayan Lenin'i, Mao'yu, Stalin'i, Marks'ı örnek almaları düşündürücü bir durum olması bakımından önemlidir.

Marks'a göre millet “bir burjuva icadıydı, din de aynı şekilde... millet fikrini yok edip enternasyonal bir proletarya yaratılacaktı ve din ortadan kaldırılıp ateizm ve materyalizm hakim olacaktı.”²⁸¹ Yani düşünülebilir mi ki, milli bir kimliğimizin oluşabilmesi için tarihi süreç içinde geçmişten günümüze verilen mücadeleler yok sayılacak, örf, adet, bizi biz yapan değerler, din yok sayılacaktır. Bu yüzden

²⁷⁹ Ali Yıldırım, a.g.e., s.447.

²⁸⁰ Lenin; *Sosyalizm ve Din*, Çev: Öner Ünalın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994, s.10.

²⁸¹ Gökçe Fırat; *Atatürkçülük ve Sosyalizm*, İleri Yayınları, İstanbul 2008, s.13.

milliyetçiler, vatanseverler, örfüne adetine sahip çıkanlar bu dönemde ülke değerlerine aykırı bir şekilde gerçekleşen komünizme karşı mücadele vermişlerdir.

12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı olan Sadi Koçaş DEV-GENÇ hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Dev-Genç kurulduğu zaman Atatürkçü bir gençlik olarak tanıtılmıştı bize. Kısa zamanda eylemleri başlayınca bu hareketlerin Atatürk'çülükle ilgili olmadığını herkes anlamıştı.”²⁸² Aslında komünizm ideolojisine sahip kişilerin bütün faaliyetleri Atatürkçülük adına yapılıyordu, fakat bu sadece bir göz boyama idi. Amaçları ise “sömürüye son”, “özgürlük ve bağımsızlık” adı altında eylemlere girişerek, ülkemizin düzenini yıkmak, asayişi bozarak ülkeye komünizmi getirmektir. Fakat, tüm planlanan eylemler, ülke insanı tarafından kabul görmeye değer bulunmadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yani bir nevi sistem kendi içinde bu aykırılığı yok etmiştir.

O dönemin aşırı sol eğilimli devrimcilerine, ‘SSCB’nin mezalimi altında inleyen, kendi dilini konuşan, kendi soy ve dininden olan 80 milyon soydaş var’ denildiğinde; ‘onlar bizi ilgilendirmez’²⁸³ diyerek Türk insanını umursamaz tavırlar sergilemişler, milletperverliği reddetmişlerdir. Mustafa Kemal Atatürk’ün, Orta Asya’daki Türk devletleriyle mutlaka ilişkiye geçilmesine inandığı düşüncesini hiçe saymışlar ve yaptıkları eylemlerin de Atatürkçülük adına yapıldığını iddia etmişlerdir.

6. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ ORDUSU (THKO)

THKO'nun mimarı Deniz Gezmiş, 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra 1971 yılına kadar artarak devam öğrenci olaylarının önemli liderlerinden birisidir. Daha lise yıllarında sol ideolojiyle tanışmıştır. 1965 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin Üsküdar İlçe Örgütüne üye olan Gezmiş, 1966'da da İÜ Hukuk Fakültesine kayıt yaptırmıştır. 30 Ocak 1968 tarihinde ise, arkadaşlarıyla beraber ‘Devrimci Hukuklular Örgütü’nü kurmuştur. 1968 Haziranı'ndan başlayan üniversite eylemlerinde de başrol oynayan Gezmiş, 6. Filo'yu protesto girişimlerinde de geri kalmamıştır. Bu eylemlerinden dolayı 30 Temmuz günü tutuklanan Gezmiş, 20 Eylül günü serbest bırakılmıştır.²⁸⁴

²⁸² Sadi Koçaş; *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, İstanbul 1978, s.29.

²⁸³ Sadettin Bilgiç; *Hatıralar*, s.175.

²⁸⁴ Tarkan Tufan, a.g.e., s.139-140.

Deniz Gezmiş, TİP içinde yaşanan ideolojik ayrılıklarda bir taraf tutmak zorunda kalmıştır. O da Milli Demokratik Devrim ideolojisini benimseyerek hangi tarafta yer alacağını belli etmiştir. Daha sonrada bu ideolojinin “devrimci” öğrenciler arasında yayılmasına yol açmıştır. 1968 yılının Kasım ayı geldiğinde ise ABD Büyükelçisi Kommer’in İstanbul’a gelişi esnasında Havaalanında Kommer’e karşı protesto girişimlerinde bulunmuştur. Bu sebeple tekrar tutuklanan Gezmiş bir süre sonra tekrar serbest bırakılmıştır. 31 Mayıs 1969 günkü üniversite eylemlerinde tekrar liderlik görevi üstlenen Gezmiş, güvenlik güçleriyle çıkan çatışmada yaralanıp kaçması üzerine hakkında gıyabi tutuklama kararı çıkartılmıştır. Haziran sonunda ise Filistin’e kaçarak gerilla kamplarına katılmıştır. Bu olaylardan sonra ise Gezmiş öğrenci eylemlerinden kendisini soyutlamış, silaha sarılarak mücadelesini kırlarda sürdürmeye başlamıştır. Bu amaçla da Hüseyin İnan, Sinan Cemgil, Cihan Alptekin gibi arkadaşlarıyla THKO’yu kurmuştur.²⁸⁵ İlhan Darendelioğlu’na göre THKO; “DEV-GENÇ’e bağlı komünist militanların, Türkiye’de silahlı bir halk savaşını başlatmak amacıyla kurdukları teşkilatın adıdır.”²⁸⁶ Türkiye Halk Kurtuluş Ordusuna mensup kişilerin görüşleri ise şu yöndedir:

“Türkiye, Amerikan emperyalizminin sermaye, askeri kontrol ve kısmen işgali altındadır. Türkiye cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletlerine bağlı yarı bağımlı bir ülkedir. İşbirlikçi sermaye, feodal unsurlar, tefeciler, vurguncular, üretim araçlarına ve siyasi iktidara sahiptir. Devrimci güçler, satılmış iktidarın polisi tarafından baskı altındadır. Sömürü düzenine karşı çıkan gençler kasıtlı olarak öldürülmekte ve faileri yakalanmak şöyle dursun, aranmamakta ve hatta himaye görmektedir. Ağalara, tefecilere, finans-kapitale ve onların temsilcisi siyasi iktidara karşı mücadelede yasal yollar kapanmıştır. Bu mücadele silahlı mücadele olacaktır. Gayri milli unsurlar zor ve cebirle tasfiye edilecektir. Marksist-Leninist düzen silah zoru ile getirilecektir. Halk kurtuluş ordusu bu mücadelenin başlangıçta öncülüğünü yapacaktır. Mücadele, şehirden kıra intikal ettikçe, kitleler bu mücadeleye sahip çıkacaklardır.”²⁸⁷

THKO, birçok banka soygununa, adam kaçırma olayına karışmıştır. Bunları da kendi davaları için lüzum görmüşlerdir. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Sinan Cemgil, 29 Aralık 1970 tarihinde Yusuf aslan tarafından çalınan 06 FR 888 plakalı otomobiliyle Ankara’daki Amerikan Büyükelçiliği önünde nöbet tutan polislerle yakın mesafen ateş ederek yaralanmalarına sebep olmuşlardır. Yine 11 ocak 1971 günü İş Bankasının Bahçelievler Emek şubesi, Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından soyulmuştur. 1971 yılının Şubat ayı ortalarında ise İstanbul’da bulunan bir

²⁸⁵ Tarkan Tufan, a.g.e., s.140141.

²⁸⁶ İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s.542.

²⁸⁷ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.357-358.

Amerikan Motoru bombalanmıştır. 20 Şubat gecesi ise İstanbul Edrinekapı’da nöbet tutan iki polisin yaralanmasına sebep olmuşlardır.²⁸⁸ 12 Mart’ın arifesinde 4 Mart 1971 günü ise, THKO, Amerikalı askerleri kaçırmak için devrimcilerin serbest bırakılmasını ve fidye isteme girişimlerinde bulunmuşlardır. Böylece de silahlı mücadeleyi başlattıklarını açıklamışlar ve bir de bildiri yayınlamıştır.²⁸⁹

4 Mart’taki Amerikalı askerlerin kaçırılma eylemleri, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının sonunu hazırlamıştır. 12 Mart’tan sonra, 16 Mart 1971 günü Sivas Gemerek’te yakalanan Deniz Gezmiş için 18 Mart 1971 tarihinde tutuklama kararı çıkarılmıştır. 5 Nisan 1971 günü tutuklama kararı verilen Yusuf Aslan da, Gezmiş’le birlikte Şarkışla’da yakalanmıştır. 23 Mart günü Pınarbaşı’nda yakalanan Hüseyin İnan ise 24 Mart 1971 tarihinde tutuklanmıştır.²⁹⁰

Deniz Gezmiş’in davası 16 Temmuz 1971 tarihinde Ankara Altındağ Veteriner Okulu binasında başlamış, 9 Ekim 1971 günü ise karara bağlanmıştır.²⁹¹ Mahkemenin verdiği karar ise, Deniz Gezmiş’in ölüm cezası ile cezalandırılması yönünde olmuştur. Mahkemenin verdiği karar, Yargıtay, Meclis ve Cumhurbaşkanı tarafından onanmış, ve 6 Mayıs 1972 günü Deniz Gezmiş; Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ile idam edilmiştir.²⁹²

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA’DA ve TÜRKİYE’DE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ

²⁸⁸ *Cumhuriyet*, 05.03.1971, s.7.

²⁸⁹ Bildiri metni için bakınız Ek 2, Tarkan Tufan, a.g.e., s.148.

²⁹⁰ Nihat Behram; *Darağacında Üç Fidan*, Everest Yayınları, 27.Basım, İstanbul 2004, s.10.

²⁹¹ Nihat Behram, a.g.e., s.17.

²⁹² Anadolu Ajansı, a.g.e., s.250.

1. DÜNYA'DA ÖĞRENCİ EYLEMLERİ

Araştırmamızın konusu gereği dünyadaki öğrenci hareketlerini ülke bazında tek tek ele almamız olanaksızdır. O yüzden sadece genel olarak öğrenci eylemelerinin ve buna paralel olarak işçi eylemlerinin nedenlerini birkaç ülke üzerinden değerlendireceğiz.

1960-1971 arası dönem özellikle Avrupa'da öğrencilerin, bir takım yeni düşüncelerin benimsendiği, üniversite ders programlarının, üniversite düzeninin eleştirildiği, bunlara bir çözüm bulmak amacıyla eylemlere geçildiği daha demokratik bir üniversite ve sosyalizm, komünizm gibi düşünceleri benimseyerek bu amaçları doğrultusunda hareket ettikleri bir ara dönem olmuştur. İşçiler açısından ise daha iyi iş ortamlarında çalışmak, ücretlerine zam, işten atılmaların durdurulması gibi tepkimelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu ara dönem içinde ise, öğrenci hareketliliğinin en yoğun, en fazla yaşandığı, öğrenci eylemlerinin ve işçi eylemlerinin önünün alınmadığı dönem 1968 yılı olmuştur. O yüzden de bu dönemle ilgili olarak kullanılan nitelermelerde "68 kuşağı" denilmesi manidardır.

Fransa'nın yıllardır sömürdüğü Kuzey ve Orta Afrika ülkeleri, ABD'nin Vietnam'ı işgali, İngiltere'nin daha güçlü olmak için Ortadoğu, Afrika, Arap Yarımadası gibi bölgeleri sömürmesi, İspanya, Portekiz gibi devletlerin sömürüsüne maruz kalan halk ve halkın içindeki en aktif öge olan gençlik, içinde buldukları bu durumdan dolayı ayaklanır hale gelmiştir.²⁹³ 1968 yılı genel olarak; İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin, sosyal ve ekonomik içerikli yaşattığı bir hoşnutsuzluğun eyleme dönüştüğü en olaylı yıldır.²⁹⁴

Alpay Kabacalı'ya göre, dönemin Time dergisi, 1968 yılı öğrenci eylemlerinin niteliğini şöyle belirtmektedir:

'... Avrupa'da öğrencilerin yönettiği 1848 İhtilali'nden bu yana en büyük öğrenci gösterilerine bu yıl tanık olunmaktadır. Yıllardır ilk kez, geri kalmış ülkelerde değil de, zengin sanayi ülkelerinde öğrenciler yürüyüş yapıyor, gösteriler düzenliyor, grev yapıyor ve polisle vuruşuyorlar. Aktivist öğrenciler, toplumda değişikliklerin kendileri tarafından gerçekleştirilmesini istiyorlar. Üniversitenin statükoyu koruyacak bir birim olmaması gerektiğini, üniversitelerin reformlara öncülük etmesinin şart olduğunu ileri sürüyorlar. Öğrencilerin aktif bir dünyaya girmeye hazırlanan kişiler değil, fakat bu aktif dünyada bir güç meydana getiren kişiler olduklarına inanıyorlar.

Dünya çapındaki bu gösteriler, birkaç yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrencilerin, üniversite içinde daha geniş özgürlük ve karar verme yetkisi istemeleriyle

²⁹³ Tarkan Tufan, a.g.e., s.12.

²⁹⁴ Tarkan Tufan, a.g.e., s.14.

başlamıştır. Bu öğrencileri harekete geçiren başlıca iki büyük duygusal etken vardır. Birincisi medeni haklar sorunudur. 1960 yılı başlarında yaptıkları gösterilerle Amerikalı öğrenciler, kanun yapıcılarını harekete geçirebilecek güce sahip olduklarını anlamışlardır. Bundan sonra ortaya Vietnam sorunu çıkmıştır. Vietnam, öğrenciler için bir bakıma kişisel bir sorun olmuştur. Çünkü, savaşta vurularak ölmek, çoğunluğu dehşete düşürmektedir. Gençler, savaşı adalete aykırı ve ahlak dışı saymaktadırlar. Amerika'daki öğrenci gösterileri bütün dünyayı etkilemiştir. Berlin'de, Rio de Janeiro'da, Tokyo'da aktivist öğrenciler, Amerikalı öğrencilerin kullandıkları taktikleri yakından incelemişlerdir. Televizyonda Londra ya da Manhattan'daki öğrenci gösterileri görülür görülmez, Amsterdam'da ve Prag'da da öğrenciler derhal yürüyüşe geçmektedirler.

....

Aktivist öğrenciler hakkında yapılan araştırmalar, bunların çoğunun zengin, siyasi bakımdan faal ve liberal ailelere mensup olduklarını ortaya koymuştur.... Bütün dünyada aktivist öğrencilerin ilk hedefleri üniversitedir. Gördükleri eğitimin bugünün yaşam biçimine uygun olmadığını farkındadırlar. Profesörlerini seçerken, dersleri tespit ederken kendilerine daha çok söz hakkı tanınmasını istiyorlar. Özellikle Avrupalı ve Latin Amerikalı radikal öğrenciler, sınıf farklarıyla, çeşitli bürokrasileriyle ve maddi hedeflere doğru yönelmesiyle üniversiteyi toplumun küçük çapta bir modeli olarak görmektedirler. Onların amacı, üniversiteyi ekonomi için kişisel bir araç olmaktan çıkarıp, sosyal protesto ve reformlar için daha sesli bir güç haline getirmektir....²⁹⁵

Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ni özünde mahveden olay, Vietnam Savaşı'dır. ABD'nin 1965 yılında Vietnam'a asker çıkarmasıyla birlikte emperyalizm karşıtı öğrenci hareketleri başlamış ve çok önemli ölçüde Avrupa'nın diğer ülkelerinde de sıçramıştır. Amerika'da, gençlik harekete geçerek, binlerce gencin katıldığı protestolu mitingler düzenlemiştir. Öğrencilerle polisler arasında çıkan çatışmalar, öğrencilerin askerlik şubelerine olan saldırıları, Pentagon'u kuşatmaları, öğrenci eylemlerinin hangi boyutlara ulaştığının göstermesi açısından önemlidir.²⁹⁶

Bir emperyalizm sevdalısı olan ABD, izlediği sömürü politikasından dolayı bırakalım dünya milletlerini kendi halkı tarafından bile acımasızca eleştirilmiştir. Öğrenci hareketlerine en fazla sebep olan olay ise Vietnam Savaşı ve ırk ayrımcılığıdır. ABD'nin sürdürdüğü bu politika; özellikle Vietnam Savaşı, diğer ülkelerdeki öğrenci hareketlerinin de başlamasının ana sebeplerinden birisi olmuştur.

1965 yılından beri dünyada, öğrencilerle idareciler arasında çatışmalar yaşanır hale gelmiştir. Bu çatışmalar dünyanın bütün bölgesine yayılmıştır. Japonya'da öğrenciler 1965 yılından beri çatışma içinde bulunmaktaydı. Yine İngiltere'de de bu dönemde öğrenci eylemleri pek şiddetli olmasa da yaşanmaktaydı. İspanya'da ve İtalya'da da buna benzer örnekleri görmem mümkündür. Buradaki

²⁹⁵ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.178-179.

²⁹⁶ *Bizim '68*, Evrensel Basım Yayın, 11.Baskı, İstanbul 2008, Ed: Aydın Çubukçu, s.32.

eylemlerin belli başlı sebeplerini de; bazı üniversitelerin yöneticilerinin ırkçı bir anlayışa sahip olması, öğrencilere verilen disiplin cezaları, öğrencilerin özgür üniversite istemeleri ve Vietnam Savaşı oluşturmaktaydı. Bütün bu durumlar da aşırı solun etkisinin artmasına neden olmuştur.²⁹⁷

Öğrenci eylemlerinin ve işçi eylemlerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri Fransa'dır. Fransa'da öğrenciler ve işçiler on yıldır ülke yönetiminde söz sahibi olan De Gaulle'nin idareciliğinden yakınır hale gelmişlerdir. Bu yakınma eylemlerinin çoğunluğu da komünizm eğilimli kesimden gelmektedir. Fransa'da ki 68 olayları, 22 Mart günü aşırı sol düşünceli bir öğrencinin, ülkedeki Amerikan kuruluşlarından birine saldırıp tutuklanmasıyla başlamıştır. Bu günün akşamı da Nanterre Üniversitesi'nin konsey odası öğrenciler tarafından işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkede sadece öğrenci eylemleri yaşanmamış, bunu izleyen günlerde yaklaşık dokuz milyon işçinin katıldığı devasa boyutta işçi eylemleri de yaşanır hale gelmiştir. 22 Mart'taki bu işgal üzerine üniversitenin 1 Nisan'a kadar kapatılmasına karar verilmiştir. Fakat bu karar eylemlere çözüm olmamış, aşırı sol öğrencilerle sağ öğrencilerin kavgaları gittikçe sıklaşır hale gelmiştir. Gelişen bu olaylar üzerine üniversite 2 Mayıs günü tekrar kapatılmıştır. Öğrencilerde Sorbonne üniversitesinde toplanıp bu kararı protesto etmişler, bunun üzerine de polis üniversiteyi ve öğrencileri kuşatma altına almıştır.²⁹⁸ Hürriyet Gazetesi ise Fransa'da yaşanan bu öğrenci eylemlerini "PARİS'te polis-öğrenci çatışmasının önü alınamıyor", "BİN YARALI, 500 TUTUKLU VAR" manşetiyle yayınlamıştır.²⁹⁹ 11 Mayıs günü ise polisle öğrenciler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmanın nedenini ise öğrencilerin tutuklu arkadaşlarının biran evvel serbest bırakılmalarını istemeleri oluşturmuştur. Çıkan bu çatışmada Paris Polis Müdürü'ne göre, 367 kişi yaralanmış, 468 kişi ise tutuklanmıştır.³⁰⁰ 19 Mayıs günü ise bazı sağ kuruluşlar, solcu öğrencilere karşı eylemlere girişmişlerdir. Bu eylemlerde birçok kez çatışma çıkmış ve sağ kuruluşlar, 'Komünizm yürümez', 'Fransa Fransızlarındır' gibi dövizlerle aşırı

²⁹⁷Geniş bilgi için Bkz: Erol Kılınç, a.g.e., s.17.

²⁹⁸Geniş bilgi için Bkz: Erol Kılınç, a.g.e., s.37.

²⁹⁹ *Hürriyet*, 09.05.1968, s.1.

³⁰⁰ *Hürriyet*, 12.05.1968, s.1.

sol ideolojisine sahip kişileri protesto etmişlerdir.³⁰¹ 11 Haziran 1968 günü öğrenci olayları tekrar vuku bulmuş, çıkan olaylarda 2 kişi ölmüş ve 26 kişi yaralanmıştır.³⁰²

Bu dönem sadece gençlik eylemleriyle sınırlı kalmamış, işçi sınıfı da dönemin huzur bozucu şartlarından dolayı harekete geçmiştir. İşçiler, öğrencilerle beraber pek çok ülkede “devrim” adı altında faaliyetlere girişmişlerdir.³⁰³ Fransa’da 1967 yılında, işçilerin ücretlerine zam istemeleri ve işlerinden dolayı herhangi bir kazaya maruz kalabilme düşüncesiyle tazminat istekleri için eylem hazırlığı içine girişmişlerdir. Yine Fransa’nın Horainne bölgesinde binleri aşkın işçi, işten çıkarmalara bir son vermek amacıyla birtakım işgallere girişmişlerdir. 1968 yılının Mayıs ayında; işçiler, gençlik, öğrenci ve öğretmenler hep birlikte kenetlenip sloganlar atarak yürüyüşe geçmişlerdir.³⁰⁴ 21 Mayıs 1968 tarihi itibarıyla Fransa’daki grevci işçi sayısı yaklaşık altı milyonu bulmuştur.³⁰⁵

Fransa’da 1968 yılının ilk aylarından itibaren başlayan öğrenci ve işçi eylemleri çok çabuk alevlenmiş ve sene sonuna doğru sönmeye başlamıştır. Bunda etkili olan olaylar ise; işverenlerle işçilerin aralarının düzeltilmesinin sağlanması ve Sosyalist Parti’nin araya girmesiyle işçiler için çözüm yolları aranması olmuştur. Komünizm gelmeden ülkeyi devrimcilerden arındıran Fransa artık siyasette ve ekonomide yeni bir yapılanma içine girmiştir. Ayrıca grevler tümüyle sonlandırılmış ve işbaşı yapılmaya başlanmıştır.³⁰⁶

İtalya gençliği de, eğitim gördükleri üniversitelerin demokrasiyle bağdaşmayan özellikler taşıdığını, bu yüzden de demokratik haklarını elde etmek için mücadeleye girişilmesi gerektiğine inanmaktaydılar. 1963 yılında İtalya’nın Torino ve Milano kentindeki mimarlık fakültelerinde ilk öğrenci eylemleri yaşanmış ve fakültede demokrasi olmadığını belirterek, protesto girişiminde bulunmuşlardır.³⁰⁷ İşgal birkaç hafta sürmüş ve Torino Mimarlık öğrencileri kurulu genel sekreteri Guido Morbelli ‘... fakülteyi, topluma ve ülkeye daha yararlı hale getirmenin savaşını veriyorduk’³⁰⁸ diye bir açıklama yapmıştır.

³⁰¹ *Hürriyet*, 20.05.1968, s.9.

³⁰² *Tercüman*, 12.06.1968, s.1.

³⁰³ Tarkan Tufan, a.g.e., s.81.

³⁰⁴ Aydın Çubukçu, a.g.e., s.34-35.

³⁰⁵ *Hürriyet*, 22.05.1968, s.1.

³⁰⁶ Aydın Çubukçu, a.g.e., s.45.

³⁰⁷ Ronald Fraser; *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, Belge Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2008, s.76.

³⁰⁸ Ronald Fraser, a.g.e., s.77.

İtalya'daki ilginç öğrenci eylemlerinden biri de taşra üniversitelerinden birinde meydana gelmiştir. Kız öğrenciler cinsel ayrıma maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu öğrencilerden Fiorelli Farinelli şöyle açıklamıştır:

‘Erkeklerle eşit muamele görmek istiyorduk.... Bütün derslerimiz ve kahvaltı hariç yemeklerimiz için, erkeklerin bölümüne gitmek zorundaydık. Müdüre gidip eğer bu yönlerden aşağı görülüyorsak, sıra notlarımıza gelince de ikinci sınıf kabul edilmemiz gerektiğini, gelecekte mezuniyet derecelerimizin de herhalde erkeklerden daha aşağıda olacağını söyledik. Erkek ve kız öğrencilerden ve bazı öğretmenlerimizden oluşan bir toplantı yaptık. Müdür bize ayrı yemekhane kurulmasını önerdi. Reddettik. Eşit muamele istiyorduk. Ve kazandık!’³⁰⁹

İtalya’da da 1968 olayları, düzene başkaldırı girişimleri 1971 yılına kadar devam etmiştir. Burada da öğrenciler ve işçiler düzene karşı başkaldırmış, ancak arkalarında yeterli halk desteği göremedikleri için düzenin değişmesi adına fazla etkili olamamışlardır. 1971 yılına gelindiğinde de eylemler son bulmaya başlamıştır.³¹⁰

1968 yılı, özellikle Mayıs ayı dünya tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu tarihte dünya ülkelerinde çok geniş çapta öğrenci olayları yaşanmış, üniversite gençliği ve işçiler kurulu düzene karşı ayaklanmışlardır. Bu olaylardan Türkiye’de nasibini almış, ülkede önü alınmaz öğrenci olayları meydana gelmiştir.

2. TÜRKİYE’DE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ

12 Mart’a giden süreçte özellikle öğrenci eylemlerinin ayrı bir önemi vardır. Her zaman toplumun en aktif elemanı olarak gençler, ülke siyasetine yön vermeyi başaramışlardır. Bu dönemde öğrenci eylemlerine işçi eylemleri de eklenmiş, iki kulvardan gelişen bu eylemler, 12 Mart 1971 günü muhtıra verilmesinin en önemli nedenlerini oluşturmuştur.

Bu dönemin öğrenci eylemleri de, dünyadaki öğrenci olayları gibi çağdaş, tüm gereksinimleri karşılayan bir eğitim sisteminin benimsenmesi için demokratik bir şekilde başlamıştır. Eğitim alanı biri olarak eğitim verenlerin ya da eğitim verilen yerlerin aksaklıkları, düzensizlikleri, çağı yakalayamamaları, demokratik yollardan dile getirilmesi en doğal haktır. Öğrenci eylemleri, başlangıç olarak da zaten eğitim-öğretim düzensizlikleri, öğrencilerin kalacak yer sıkıntısı, üniversite yönetiminde yer almak eğitimde çağdışı politikalar izlenmesi gibi nedenlerle başlamıştır. Fakat ne

³⁰⁹ Ronald Fraser, a.g.e., s.79.

³¹⁰ Aydın Çubukçu, a.g.e., s.46.

zaman öğrencilerin bu demokratik hakları, öğrencilerin yasadışı yolları seçerek, ülkede asayiş, düzeni bozarak, silaha sarılarak, ülkeyi kaosa sürükleyecek raddeye geldi, işte o zaman bu eylemler demokratik hak olmaktan çıkmıştır. İdeolojilerin sağ-sol diye ikiye ayrılması da bu nedenlerden dolayı vuku bulmuştur. Rayından çıkan bu eylemler de ülkeyi ordunun sivil idareye müdahalesine kadar götürmüştür.

Demokratik hakların dışına çıkararak gelişen bu eylemler, özellikle 1965-1971 yılları arasındaki dönemde, üniversitelerde aşırı uç akımların birbirlerine zarar verecek şekilde savaşım vermelerine, derslerin çoğu zaman yapılamamasına, üniversitelerin aşırı uç militanların saklandığı bir barınak haline gelmesine neden olmuştur.³¹¹

Daha çağdaş, daha iyi bir öğrenim hayatı isteyen üniversiteli gençlik, zamanla siyasete de bulaşmış ve ne gibi politikaların izlenebileceği yöndeki fikirlerini gerek yasal yollarla, gerekse illegal yollarla, düşüncelerini gençliğe, halka, hükümete ve askere duyurmuşlardır. Öğrenci hareketlerinin siyasallaşması ise; “petrolün millileştirilmesi”, “toprak reformu”, “NATO’ya Hayır”, “montaj sanayiye hayır”, “ortak pazara hayır”, “milli sanayi ve ağır sanayi oluşturulması gerekir” gibi sloganlarla ve bu amaçlar doğrultusunda yapılan mitinglerle oluşmuştur.³¹²

Özellikle 1960’lı yılların ikinci yarısından sonra ülkede siyasi sosyal ve ekonomik düzen bozulmuştur. Öğrenci hareketleri, üniversiteleri işgal edecek boyuta kadar ulaşmıştır. Siyaset artık siyasiler tarafından siyasi platformlarda değil, sokakta öğrenciler tarafından yapılır hale gelmiştir. Öğrenciler kendilerince ülke problemlerine çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu çözüm yolları da benimsedikleri ideolojiye göre “sağ” ve “sol” şeklinde ayrılmıştır. Sağda ve solda örgütlenmeler artmıştır. Sol cemahta yer alan komünizm eğilimli öğrencilerin niyeti önce devrimle sosyalizmi gerçekleştirmek ve ardından komünizme ulaşmak idi. Yani Marksist ideolojiyi benimseyerek Türk insanının sahip olduğu neredeyse bütün değerleri yok etme çabası içine girmiştir. Sağ cenah ise, kendilerince Türk milliyetçiliğini ve Türk milletini var eden tüm değerlerini benimseyerek ve sahip çıkarak aşırı sol eğilimli kişilerin faaliyetlerine karşı mücadele vermişlerdir. İşin

³¹¹ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.85.

³¹² Hulki Cevizoğlu; *Kod Adı: 68 68’lilerin Dünyü Bugünü*, Ceviz Kabuğu Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2009, s.23.

ilginç yanı, o dönemin aşırı solcuları, kendilerini “ilerici”, “aydın” addederken, milli değerlere önem veren, yabancılaşmayı reddeden, ithal fikirlerle; yani Marksizm’le Leninizm’le bu ülkenin yönetilemeyeceğini, bu tür sistemlerin siyasi ve sosyal hayatımıza uymayacağını belirten sağcılara “gerici”, “çağdışı” “faşist” yakıştırmalarında bulunmuşlardır. Siyasi ideoloji uğruna, ülkemiz insanına bu tür yakıştırmaların yapılması kanaatimizce uygun değildir.

Fakat her dönemde olduğu gibi bu dönemde de iki grubun da kendi içinde bir birlik kurduğundan söz edilemez. Gerçi, amaçları aynıydı ama izlenecek yollar farklıydı. Sol komünizme varmak istemekte ama nasıl bir yol izleneceği hakkında kendi içinde çelişkiler yaşamaktaydı. Aynı şekilde sağda; kendi içinde çelişki yaşıyordu. Dini temel ölçü alan dini değerlere daha fazla ağırlık veren kesim ülkenin kalkınmasının “din” baz alınarak çözülebileceğini vurgularken, milliyetçi grup ise, maneviyatla beraber “milliyetçi-toplumcu” bir düzenle ülkenin refaha kavuşabileceğinden bahsetmekteydi. Ancak sağ cenahtaki bu ayrılık komünizme karşı mücadele olduğu zaman ortadan kalkıyor tüm sağ tek çatı altında birleşebiliyordu.

Bu dönemin üniversitelerde faaliyet gösteren öğrenci örgütlenmelerinin en önemlileri arasında; Milli Türk Talebe Birliği, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Ülkü Ocakları, Fikir Kulüpleri Federasyonu (daha sonra DEV-GENÇ olarak isim değişikliğine gitti) gibi örgütler vardı.

Bu dönemin sağ kanadında meydana gelen örgütlenmeler arasında şu örgütler yer almaktadır: Komünizmle Mücadele Derneği, İlim Yayma Cemiyeti, Türkiye Kuran Kursları Kurma Koruma ve İdame Ettirme Cemiyetleri, Milliyetçi Kültür Birlikleri, Türkiye Yüksek Öğretim Huzur ve Dayanışma Cemiyeti, Anadolu Milliyetçiler Derneği, Genç Kuvayı Milliye Derneği, Türkiye Din Adamları Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu.³¹³

1961 Anayasası’nın üniversitelere vermiş olduğu özerklik ve özgürlük ortamıyla öğrenciler, burada her türden fikirleri tartışır hale gelmiştir. Bu özgürlükler ortamıyla beraber, örgütlenmelerde gençlik içinde artmış ve her siyasi düşüncüyü benimseyen çeşitli gruplaşmalar meydana gelmiştir. Bu gruplaşmalardan sosyalist

³¹³ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.207.

gençler önce fikir kulüplerinde sonra devrimci gençlik derneklerinde; milliyetçi gençlik ise ülkü ocaklarında kendilerine yer edinmişlerdir.³¹⁴ Bu dönemdeki öğrenci gruplarından Milli Türk Talebe Birliği kendisini merkez sağda tanımlarken, Türk Milli Talebe Federasyonu da CHP düşüncesindeki öğrencilerin içinde bulunduğu bir grubu oluşturmuştur. Fikir Kulüpleri Federasyonu ise, TİP sempatzanı gençlerin, yani sosyalist gençlerin oluşturduğu bir örgüttür. Bu dönemdeki öğrenci derneklerinden bazıları doğrudan öğrencileri ilgilendiren sorunlarla uğraşırken (harçlar, kitap fiyatları, sınav yönetmeliği), bazıları da içinde bulunulan durumun sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı üzerinde (Kıbrıs sorunu, Türk-Amerikan ilişkileri, kalkınma modeli) durmuştur.³¹⁵

Temelleri 1960'dan önce atılan, 27 Mayıs darbesinden sonra iyice belirginleşen diğer bir harekette “milliyetçi-toplumcu” düşüncedir. Bu ideolojinin temeli 1948 yılında kurulan Millet Partisi'ne dayanmaktadır. Millet Partisi, 27 Ocak 1954 yılında laiklik ilkesine ters düştüğü için kapatılmış yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. Bu parti de 16 Ekim 1958 yılında Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi adını almıştır. CKMP, Alparslan Türkeş'in partiye katılımıyla Türkiye siyasetinde önemli bir yer edinmiştir.³¹⁶

Türkeş, ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı gençliğe özel bir önem vermiştir. Çünkü gençlik sosyalizm, komünizm, marksizm sevdasına kapılmış ve milli değerlerini kaybetmeye yüz tutar hale gelmiştir. Bu amaçla da gençleri teşkilatlandırarak onlara vatan ve millet sevgisini aşılamıştır. MHP'nin milliyetçi gençler için oluşturduğu eğitim kamplarında; beş vakit namaz kılınıp Türk-İslam tarihinden bilgiler verilmiştir. Spor faaliyeti olarak da judo, güreş, boks, yakın dövüş ve kültür-fizik eğitimi verilmiştir.³¹⁷ Türkeş, 27 Ağustos 1969 günü Kayseri'de Gençlik Kolları Kongresi'nde milliyetçi gençlerin neden judo, güreş gibi sporları yaptığını şöyle açıklamıştır: ‘Komandolar bir dava ve ülkeye sahip çıkmaktadır. Şayet bu gençler güreş, judo gibi spor yapmakta iseler bunun gayesi anarşist ve sosyalist militanlar gibi vurmak, kırmak, tahrip etmek için değil, bu hareketleri

³¹⁴ Turhan Feyizoğlu; *Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor*, Ozan Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul 2007, s.235.

³¹⁵ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların ...*, a.g.e., s.41-42.

³¹⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan...*, s.240-241.

³¹⁷ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.77.

tesirsiz bırakmaktadır. Bu meşru bir savunma hareketidir.’³¹⁸ Türkeş’in bu sözüyle, ülkeyi komünizme karşı korumak amacıyla bu tür faaliyetlere giriştiğini söyleyebiliriz. Bu amaçla da üniversitelerde Ülkü Ocakları kurulmaya başlanmıştır.

İlk Ülkü Ocağı 1966 yılının Mart ayında Ankara Üniversitesi’nde kurulmuştur.³¹⁹ Ülkü Ocaklarını bir araya getiren bir üst kuruluş ise Ülkü Ocakları Birliği’dir. Dönemin İstanbul Ülkü Ocakları Birliği Başkanı Osman Bahadır da ilk genel kurul toplantısında şu açıklamayı yapmıştır. ‘Komünistler hiçbir zaman unutmasınlar ki, komünizmden anarşizme kadar milletimizin inanç ve değerler sistemini tahrip eden her türlü “izm”in kökünü kazıyacak gençler de vardır. Bu gençler milliyetçi Türk gençleridir.’³²⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere, milliyetçi gençliğin hareket noktasını komünizme karşı mücadele oluşturmuştur. Türkeş, ülkücülerin nasıl teşkilatlandığını ise şöyle anlatmaktadır:

‘Fikri ideolojiler, basit polis tedbirleriyle önlenemezdi. Bir fikirle ideolojinin, ancak kendisinden daha çekici, daha cazibeli başka bir fikir ve ideoloji tarafından önlenebileceğini konuştuk. Daha sonra böyle bir ideolojinin ne olabileceğini tartıştık. Türk Milliyetçisi ideolojisi olabilir, dedik. Ve bu ideolojinin etrafında toplanmaya karar verdik.’³²¹

Özellikle sol çevreler, milliyetçi gençlere “komando” sıfatı takmışlardır. Eli silahlı, ülkeyi çatışmaya sürükleyen insanlar olarak görmüşlerdir. Türkeş ise, böyle bir yakıştırmanın etik olmadığını şu sözleriyle açıklamaktadır:

‘1. Parti olarak, ne komando kelimesiyle ifade edilen eğitim ve kamplar kurmuş, ne de buna benzer çalışmalara müsaade edilmiştir. Komando tabiri partimiz dışındaki kimseler tarafından icat edilerek partimize mal edilmeye çalışılmıştır.

Ancak partimiz Türkiye’nin kurtuluş ve kalkınmasını milliyetçi fikirlerin memlekette yerleşmesinde ve gelişmesinde gören milliyetçi bir partidir. Komünizmin Türkiye için en büyük yıkıcı tehlike olduğu kanaatindedir. Bunun için komünizmle mücadele etmek partimizin kabul ettiği başlıca esaslardandır.

2. Gençliğin milli ahlak ve milli kültürle yoğrularak ve sıhhatli olarak yetişmesi partimizin başlıca gayelerindendir. Bu maksatla gençliğin kahve köşelerine, kumar masalarında, diskoteklerde, fuhuş yuvalarında ve meyhanelerde çürümemesi için tedbirler almak başlıca milli vazifelerimizdendir.

Bunun için gençleri milli halk oyunlarımızı oynamaya, açık havada milli sporlarımızı yapmaya, onları hayata hazırlayacak milli kültürle yoğurmaya mecburuz. Bunun için gençlerimizin boş zamanlarını sporla, okuma ve kültür faaliyetlerle geçirmesi için onlara yardımcı olmak, partimizin başlıca gayelerindendir....’³²²

³¹⁸ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, Ozan Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul 2005, s.67.

³¹⁹ Sedef Bulut, a.g.t., s.172.

³²⁰ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yıllarda...*, s.34.

³²¹ Erol Kılınç, a.g.e., s.189.

³²² Metin Turhan, a.g.e., s.26-27.

Milliyetçi gençlik, aşırı sol eğilimli gençlikle mücadele içine girmiştir. Türkes, aşırı solcularla milliyetçiler arasındaki farkı ise şöyle değerlendirmiştir:

“Bu iki gençlik grubu arasında esaslı farklar vardı, küçük bir azınlık olan komünistler Moskova ve Pekin gibi dış merkezlere bağlı iken Ülkücüler kendi tarihlerine bağlıdır. Komünistler, yalancı bir ideolojinin uşağı iken Ülkücüler Türk milliyetçisidir. Komünistler üniversiteyi Türkiye’yi yıkmak için bir üs olarak kullanırken Ülkücüler üniversiteyi bir ilim yuvası diye tanırlar. Komünist saldırgan, Ülkü Ocaklı koruyucudur. Komünistler her şeye ve herkese karşı saygısız, Ülkü Ocakları ise terbiyelidir. Komünist tahripkar, Ülkü Ocaklı yapıcıdır.”³²³

Cumhurbaşkanı Sunay ve İnönü arasındaki geçen bir konuşmada İnönü; anarşiyi Ülkü Ocaklarının çıkarttığını savunurken, Sunay ise bu iddiaya karşılık, ‘Bunlar vatansever gençlerdir, komünizme karşı mücadele etmektedirler. Ülkü Ocakları milliyetçi gençleri sinesinde toplamıştır. Bunun için bu gençlerin anarşi çıkardıkları düşünülemez.’³²⁴ demiştir. Bu dönemdeki öğrencilerin kendi aralarındaki çatışmaları da genel olarak milliyetçilerle komünizm ideolojisine sahip kişiler arasında meydana gelmiştir.

1960 sonrası sol fikirlerin yaygınlaşması çok hızlı olmuştur. Vietnam’ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgali, emperyalizmin sorgulanmasına neden olmuş, mevcut kapitalist sistemin dışında başka sistemler, başka çözümler aranmaya başlanmıştır.³²⁵ Çözüm arayanlar arasında öğrenciler de bulunmaktaydı. Dönemin devrimci gençliği adı altında faaliyet gösteren komünizm eğilimli öğrenciler, mevcut düzenin yıkılarak, önce sosyalizm sonrasında ise komünizmi ülkemiz için uygun görmüşken; kimi grupta, Atatürk’ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin niteliklerine bağlılığını korumak çabasıydı. Bu yönüyle gençliğin eğitimle ilgili reformist talepleri, yerini siyasi taleplere bırakmıştır.

1960-1971 arası dönemde vatan kurtarıcılığına soyunan bir kısım öğrenciler, ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumdan şikayetçi olmuşlardır. Özellikle yabancılaşmaya karşı, gençler kenetlenmiş, bu duruma güçlerinin yettiğince izin vermemeye çalışmışlardır. Yer yer mitingler düzenleyerek yabancı sermayeyi protesto etmişlerdir. Dış kaynaklı bu sorunun yanında ülke içinde de eğitim sorunları, öğretimdeki düzensizlikler, sağlık sorunları, Amerika’nın

³²³ Metin Turhan, a.g.e., s.101.

³²⁴ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s.40.

³²⁵ Ahmet Turan; *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs-12Mart-12 Eylül Anılar Gözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul 2007, s.83.

ülkemizdeki üsleri protesto edilmiştir. Bu dönemde özellikle Amerikan aleyhtarı gösteriler düzenlenmiş, çok ciddi bir şekilde Amerikan düşmanlığı sergilenmiştir. Dönemin ODTÜ öğrencisi Müfit Özdeş, öğrencilerin Amerika düşmanlığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Birinci neden Türkiye’nin ekonomik olarak sömürüldüğünü, ekonomisinin çarpıtıldığını gençlerin rakamlarıyla, verileriyle öğrenmesi halkın da öğrenmeye başlaması (Akşam ve Cumhuriyet Gazetelerinden) ABD, ekonomik olarak sömüren bir ülke. Bu yüzden de siyasi bir etkinliği olan bir ülke. Türkiye’nin sırtından bu ipoteği atması zorunlu. Böylesi rasyonel bir düşünce yatıyor anti-amerikanizmin temelinde. İkincisi anti-emperyalist ve demokratik özellikler. Türkiye’de anti-demokratik ne varsa Amerikan yanlısı. Öğrenci deviminin demokratik istemleri olması onları Amerika’yla, Amerika yanlılarıyla karşı karşıya getiriyor. Bir de ‘vay bizim kadınlara nasıl sarkıntılık ederler? Vay Kıbrıs, vay bayrağımızı yırttılar gibi son derece duygusal nedenlerin de etkinliği var. O dönemde bir de tüm dünyada insanları bizde halkı ve gençliği etkileyen Vietnam savaşımı var. Vietnam halkının kahramanca savaşımı var. Dünyanın başka yerlerinde Amerika’ya karşı direnmekte olan başka halklar var. Bunlar itici bir güç oluşturuyor.”³²⁶

Öğrenci eylemlerinin şiddetli bir şekilde arttığı 1960’lı yılların ikinci yarısında iktidardaki Adalet Partisi ülkeyi tek başına yönetmekteydi. Cüneyt Arcayürek’e göre Demirel’in öğrenci olaylarına bakışı ise ‘masum istekleri’ aşmış³²⁷, ülkenin düzenini değiştirmek isteyen anarşik faaliyetlere girişildiği yönündeydi. Toktamış Ateş ise, 1960’tan sonra öğrenci olaylarının artmasını, özellikle 1969’dan sonra hız kazanmasını Adalet Partisi iktidarının, TİP’i 1965 yılında meclise sokan “milli bakiye” sisteminin kaldırılmasına bağlamıştır.³²⁸ Yani ufak partiler artık parlamentoda temsil edilemeyeceklerdir. Böylece komünizm sempatisini öğrenciler, illegal yollarla kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Adalet Partisi milletvekili Aydın Yalçın, ‘ihtilalci Marksistlerin memleketi parlamento dışı mücadele yoluyla anarşiye sürükleyerek bir iç savaş çıkarmak isteyen maceralarında üniversite gençliğini kendilerine hedef aldıklarını unutmamalıyız’³²⁹ şeklindeki açıklamasıyla haklı tepkisini ortaya koymuştur. O dönemin özelliğini, Hasan Cemal şu sözleriyle çok güzel özetlemektedir: “Devrimi çok sevmiştik! Ama önce darbe yapacaktınız. Evet, askeri kullanarak!”³³⁰

Dönemin komünizm ideolojisine sahip gençlik liderlerinden Harun Karadeniz, gençliğin neden ülke sorunlarıyla ilgilendiğini şöyle açıklamaktadır:

³²⁶ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s.64-65.

³²⁷ Cüneyt Arcayürek; a.g.e., s.238.

³²⁸ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s.51.

³²⁹ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.239.

³³⁰ Hasan Cemal, a.g.e, s. 15.

‘Gençlik olarak biz ülke sorunlarıyla ilgilenmeyi iyi biliyoruz. Ve ülke sorunları ile ilgilenip etken olduğumuz ölçüde görevimizi yaptığımıza inanıyoruz. Çünkü ülkenin geleceği, gençliğin geleceğinden ayrı düşünülemez. Biz ülke sorunlarıyla ilgilenmek ile gerçekte kendi geleceğimize sahip çıkmış oluyoruz.’³³¹ Harun Karadeniz’in bu sözleri yerinde bir tespittir. Tabii ki her Türk genci, gelecekte, daha iyi bir Türkiye’de yaşamak için kendisini her yönden geliştirme çabası içine girmelidir. Fakat, fakat geleneği ve kültürel değerleri de tahrip etmemeyi önemsemek gerektiği kanaatindeyiz. Sosyalizm ideolojisini benimseyen devrin öğrencilerinden Şahin Alpay ise, o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Benim okuduğum Mülkiye’de gelişen fikir sosyalizmdi. Önce Çetin Altan’ın ‘İsveç ve Kibutz Sosyalizmi’ni’ sonra Mehmet Ali Aybar’ın ‘Türkiye sosyalizmi’ni derken, bunların en hakikisinin Karl Marx’ın sosyalizmi olduğunu keşfettik... Lenin’i okumak bambaşka bir olaydı. Sanki her şey yerli yerine oturuyordu. ‘Devlet ve İhtilal’i’ okuyup bitirdiğimde, kendimi artık ‘gerçek bir sosyalist’ sayıyordum. ‘Yeryüzünde cennetin anahtarı’ni bulmuştum”³³²

Gençler arasında ilk kıpırdanmalar, 6 Ocak 1962 yılında Taksim’de meydana gelmiştir. Sağcılarla solcular çatışma içine girmişlerdir. Sağcı gençler; Yön, Cumhuriyet, Milliyet, Dünya, Akşam gibi yayınları protesto ederek kendilerince haklı gerekçelerini şöyle bir demeç vererek açıklamışlardır:

‘Onlarla ebediyen mücadele edeceğimize ant içiyoruz. Onlara buradan haykırarak diyoruz ki, memleketimizin problemleri komünizm metodlarıyla çözülemez. Bu metodlar, Türk milletine düşman fikirlerin metodlarıdır. Onun için milletin masumiyetini karanlıklara götürenler iyi bilsinler ki, Türk bayrakları bu göklerde dalgalandığı müddetçe bu topraklarda kızıl emperyalizme ve metodlarına hayat hakkı tanımayacağız. Dün Nazım Hikmet’i müdafaa edenlerin bugün, ortam kendi lehlerinde zannederek yaymak istedikleri ideolojiyi her an kahretmeye hazırız ve muktediriz’

13 Ocak 1962 günü de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde de aynı görüşler dile getirilmiş, yine aynı gün TMTF, MTTB ve TMGT, Tandoğan Meydanı’nda bir araya gelerek komünizmi lanetleme eylemine girişmişlerdir.

9 Ekim 1962 günü de İstanbul-Beyazıt meydanında bir araya gelen solcular, Yeni İstanbul Gazetesi’nin Şişhane’deki yerinin önüne gelerek, gazetenin 27 Mayıs’a karşı yayınlarını protesto etmişlerdir. Sağcı gençlerde solcuları protesto etmek amacıyla harekete geçmişler, arada bir çatışma çıkmadan gruplar dağılmışlardır. 11

³³¹ Fulya Gürses ve Hasan Basri Gürses; *Dünya’da ve Türkiye’de Gençlik*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s.57.

³³² Şahin Alpay, “Otuz yıl sonra”, *Milliyet*, 23.05.1996, s.20.

Kasım 1962’de de sağcı gençler, TİP’in Beyazıt’taki toplantısına gelerek Genel Başkan Mehmet Ali Aybar’ı protesto etmişlerdir.³³³ Bu olay milliyet gazetesinde şöyle haber olmuştur:

“Türkiye İşçi Partisi’nin ‘Anayasaya aykırı kanunların kaldırılması ve Faşizmin önlenmesi’ konulu olarak dün Beyazıt’ta bir düğün salonunda yaptığı açık oturum hadisesi geçmiş, oturma katılanlar birbirleriyle yumruklaşmışlardır. Hatiplerin konuşması istiklal marşı söylenerek sık sık kesilmiştir. Saat 15’de yapılacağı bildirilen açık oturuma bazı kimselerin alınmaması ve kapıların kapatılması olayların başlamasına sebep [sebep] olmuştur. Açık oturumun yapıldığı beş katlı hanın merdivenlerini dolduran büyük bir kalabalık ‘Kahrolsun komünistler’ diye bağırarak içeri girmek istemişlerdir. Bu arada salona girmek isteyen grupla diğer grup arasında itişmeler olmuştur. Neticede açık oturum aleyhinde tezahürat yapanları kapıları kırarak salona girmişlerdir.³³⁴

Ülkede, sosyalizm ve komünizm değerlerini benimseyen TİP’in kurulması; Yön Hareketi; DİSK’in kurulması; sosyalizm, komünizm, Marksizm ile ilgili eserlerin Türkçe’ye tercüme edilerek gençlik içerisinde, aydın kesimde ve ordu içinde okunmaya başlaması, CHP’nin merkezden sola doğru kayması, AP’nin ise ülkede gelişen düzen bozucu eylemlerin önüne geçebilmek için çareler aramayışı, ülkede asayiş bozucu durumları beraberinde getirmiştir. Özellikle demokrasi dışı komünizm propagandası yapan aydınlar ve gençler, ülkede terör havası estirecek durumu yaratmışlardır.

Turhan Feyzioğlu’na göre devrimciyiz, sosyalistiz diye geçinen gençler, “Tarihe, dine ait her şeye saldırmış, taklit, uydurma bir Avrupalılık kisvesine bürünmüş, milli değerleri küçümsemiş, özde değil sözde Atatürkçü olmuş... sosyalist yalancıların yalanlarına kanmış”tır.³³⁵ 1965’lerden sonra, özellikle 1968 yılı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de öğrenci eylemlerinin komünizm sevdasına kapılarak zirve yaşandığı bir yıl olmuştur.

3. ÖĞRENCİ EYLEMLERİNDE 1968 YILI

Avrupa ve Amerika’da başlayan ve zirvesine 1968 yılında ulaşan öğrenci olayları, kısa sürede başka ülkelere de sıçramış, ülke rejimlerini tehdit eden bir durum haline gelmiştir. Dünyada olup biten bu hadiselerden Türkiye’nin de etkilenmemesi mümkün değildi. Bütün dünya gençliği birlik olup, kendilerini yönetenlere karşı isyan bayrağını açmıştır. Dünya gençliği öz olarak daha iyi bir eğitim sistemi ve ABD’nin sömürü politikasına son vermek istemiştir. Bu amaçla da

³³³ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.160-161.

³³⁴ *Milliyet*, 12.11.1962, s.1.

³³⁵ Turhan Feyzioğlu, *Fırtınalı Yıllarda...*, s.24.

çeşitli eylemlere girişmişler bazen işçilerle, bazen halkla beraber hareketlerini yürütmüşlerdir. Ülkemizde de sol ideolojisine sahip öğrenci hareketleri; özellikle ABD'ye karşı sert muhalif hareketleriyle, ABD 6. filosunun İstanbul'u ziyaret etmesinin ardından gelişen olaylarla, ABD Büyükelçisi Kommer'in arabasının yakılmasıyla, "Kanlı Pazar" olaylarıyla zirveye ulaşmıştır. 1970 yılından itibaren ülkedeki şiddet olayları artarak devam etmiş, 1971 yılında ise banka şubelerinin soyulması, adam kaçırmaya eylemleri, devlete ait binaların işgal edilmesi, ülkemiz insanında tedirginlik ve huzursuzluk yaratmıştır.³³⁶ Öğrenciler kapitalist sistemi benimsememiş, yabancılaşmayı reddetmiş, milli bir politika izlenmesini istemişlerdir. Buna paralel olarak da düzenin değişmesi gerektiğine inanmışlar, sosyalizmin ve komünizmin tohumlarını ülke topraklarına ekmeye çalışmışlardır.

1968 yılına gelinmeden önce de ülkede birtakım öğrenci eylemleri yaşanmıştır. 1964 yılında TMTF ve MTTB işbirliğiyle, 'Toprak reformu', 'Türkiye-ABD ilişkileri' 'Tam bağımsızlık', 'Üniversite reformu', 'Demokratik gelişmeyi engelleyen Anayasa'ya aykırı kanunlar' gibi konularla alakalı, gösteriler yürüyüşler ve mitingler düzenlemişlerdir. 1965 yılının Mayıs ayında, TMTF'nin liderliğinde birtakım öğrenci örgütlenmeleri 'Milli Petrol Kampanyası' balatmışlar, ülkemizde bulunan yabancı petrol şirketlerini protesto etmişlerdir. İlk kez bu gösterilerde sokaklara yazı yazılmış ve afişler kullanılmıştır.³³⁷

1966 yılının Kasım ayında Genelkurmay Başkanı Cemal Tural solun faaliyetleriyle ilgili olarak, yıkıcı faaliyetlerde bulunanlara karşı hazır bulunmaları gerektiğini bildiren bir emir yayınlamıştır. Bu emir, 23 Ocak 1967'de kamuoyuna açıklanmış ve siyasilere çoğu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu bildiriye destek veren siyasi lider sadece Demirel olmuştur. Sonrasında, Cumhurbaşkanı Sunay ise, anayasanın aşırı uçlara komünizm ve faşizm gibi sosyalizme de kapalı olduğunu belirtmiştir.³³⁸

1967 yılı içinde de birtakım öğrenci olayları yaşanmış, bu olaylar daha çok; oturma düzenleme, bildiri dağıtma, gösteri yürüyüşleri düzenleme şeklinde gerçekleşmiştir. Yapılan zamlar protesto edilmiş, Vietnam savaşı karşıtı mitingler

³³⁶ Davut Dursun, a.g.e., s.41-42.

³³⁷ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.163-164.

³³⁸ Feroz Ahmad, a.g.e., 251-252.

tertup edilmiş, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı tarafından ‘açlıkla savaş’ kampanyaları düzenlenmiştir. Bu yıl içinde eyleme neden olan bir diğer olayda Amerikan 6. Filosu’nun İstanbul’u ziyaret etmesi olmuştur. Dönemin komünizm ideolojisine sahip gençlik liderlerinden Harun Karadeniz o günleri şöyle anlatmaktadır:

‘İlk eylem olarak 6. Filo Komutanlığı’nın Taksim anıtına koyduğu elenk... bir toplantıda yakıldı. Yakılan elengın yerine, üzerinde “Emperyalizmin kanlı eli Ata’mıza uzanmasın, kırılacaktır” yazılı gençlerin çelengi konuldu. Gençlerin elengi bir saat içinde polis tarafından kaldırıldı. Bunun zerine yüz kadar İT ğrencisi, üzerinde aynı sözler bulunan bir başka çelengi götürüp anıtı bıraktı. İkinici eleng kaldırılması... 24 Haziran’da, 6. Filo’yu protesto için Beyazıt’tan Taksim’e yrnd. Taksim’de yapılan mitinge 10 binin üstünde insan katılmıştı. Yryşler Dolmabahçe’den geçerken, Dolmabahçe rıhtımında asılı bulunan Amerikan bayrağı indirildi ve yerine Türk bayrağı çekildi. Miting gençlik liderlerinin konuşmalarıyla sona ermişti... 1967 yılının Ekim ayında 6. Filo yeniden geldi İstanbul’a. Gençlik rgtleri 7 Ekimde [Ekim’de], Dolmabahçe’de bir oturma mitingi düzenlediler. Amerikan erleri o gün karaya ıkmadılar. Gençler Filo’ya karşı eylemlerini Dolmabahçe’de açlık grevi, Amerikan erlerinin görüldüğü yerlerde hırpalanması, şapkalarının toplanması ve kafalarına yumurta atılması biçiminde sürdürdüler.’³³⁹

1968 yılına gelindiğinde ise daha yılın ilk aylarında sağ ve sol arasında gergin olaylar yaşanmaya başlanmıştır. 20 şubat 1968 günü TİP Milletvekili etin Atlan saldırıya uğramıştır. Ertesi gün ise Milli Türk Talebe Birliği Başkanı İsmail Kahraman, komünizmle mücadele edeceklerini belirten bildiriler yayınlamıştır.³⁴⁰

Mayıs ayına geldiğimizde ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ğrencileri öğrenim gördükleri fakülte binasını işgal etmişlerdir. Gereğeleri ise; okuldan atılan Hatice Babacan ve Mustafa Doğrusöz isimli öğrencilerin tekrar fakülteye geri alınmamaları, bazı ğretim üyelerinin değiştirilmemesi, başörtüsüne karışıldığı ve din konusunda yeteri kadar özgürlükçü davranılmadığı gibi nedenlerdir.³⁴¹

Yine Mayıs ayının ortalarında, FKF’nin İstanbul Sekreterliği’nin öncülüğünde 14-19 Mayıs 1968’de ‘NATO’ya Hayır’ haftası düzenlenmiştir. 13 Mayıs’ın gecesinde ise caddelere sokaklara yazılar yazılmaya, afişler asılmaya başlanmıştır. Bu arada da karşıt görüşlü öğrenciler birbirleriyle çatışmış, polisin olaya müdahale etmesiyle yaklaşık yüz civarında ğrenci gözaltına alınarak çeşitli karakollarda sorgulanmışlardır. 14 Mayıs günü Taksim’e çıkan gençlik; ‘NATO’ya

³³⁹ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.168-170.

³⁴⁰ Aydın ubuku, a.g.e., s.67.

³⁴¹ Aydın ubuku, a.g.e., s.72-73.

hayır diyoruz, çünkü Amerika'ya karşıyız. NATO'ya hayır diyoruz, çünkü emperyalizme karşıyız. NATO'ya hayır diyoruz, çünkü emekçi halk yığınlarının yani Türkiye'nin çoğunluğunun çıkarlarından yanayız.” Diyerek protestolarda bulunmuşlardır.³⁴²

1 Haziran 1968'de milliyetçi gençlik, 'Milli Hareket Yürüyüşü' adı altında Türk bayraklarıyla beraber gösteriler düzenlemiş ve olaysız bir şekilde dağılmışlardır.³⁴³ Türkiye'de 1968 olaylarının yoğun bir şekilde yaşanmasına yol açan olay 10 Haziran 1968 günü Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, öğrencilerin “üniversitede reform” talepleriyle ortaya çıkan boykot ve işgallerle başlamıştır. Adı geçen fakültede başlayan işgaller daha sonra Hukuk ve Fen Fakültelerine de sıçramıştır.³⁴⁴ Fakülte binasını işgal eden öğrenciler Dekan Emin Bilgiç'e 'muhtıra' niteliğinde bir bildiri metni hazırlamışlardır. Bu bildiriye göre;

“-Fakülte Dekanı ya Atatürk ilkelerine saygılı olmalı ya da derhal görevini terk etmelidir.

-Fakülte mezunları layık oldukları görevlere layık oldukları ücretlerle derhal atanmalıdır.

-Lisan barajı tamamen kaldırılmalıdır.

-Öğrencilere Şubat hakkı tanınmalıdır.

-Belge tamamen kaldırılmalıdır.

-Harçlar dondurulmalıdır.

-Birinci sınıftan imtihan kaldırılmalıdır.

-Filolojilerde imtihanlar kaldırılmalıdır.

-Fakülte yönetimine öğrencilerin katılması sağlanmalıdır.

-Fakülteye girecekler belli bir oranda alınmalıdır.

-Bir günde birden fazla sınava girilmemelidir.”³⁴⁵

Dönemin öğrenci derneği başkanlarından Celal Kargılı 10 Haziran olaylarının nedenlerini şöyle değerlendirmiştir:

‘Dünya gençliği bizden çok daha iyi şartlarda bulunurken, daha iyi olanaklara kavuşmak için mücadele verirken, pek ilkel koşullarda, en ilkel yönetmeliklerle öğrenime devam etmemiz, Türk gençliğinin devrimcilik görüşü ile bağdaşmamaktadır. Biz, bu hareketle, Türkiye'deki bütün üniversite gençliğinin devrimci hareketlerine, fakültemiz bahçesini mücadele alanı olarak ayırdık. Haklarımız verilinceye kadar mücadelemize devam edeceğiz. İsteklerimizin gerçekleşmesi için 8000 öğrenci, kanımız pahasına ant içmiş bulunuyoruz.’³⁴⁶

³⁴² Alpay Kabacalı, a.g.e., s.175-176.

³⁴³ Erol Kılınç, a.g.e., s.92.

³⁴⁴ *Hürriyet*, 12.06.1968, s.1.

³⁴⁵ *Milliyet*, 11.06.1968, s.7.

³⁴⁶ Aydın Çubukçu, a.g.e., s.73.

Ankara’da yaşanan bu gelişmelere İstanbul’da kayıtsız kalmamıştır. 12 Haziran günü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de öğrenciler tarafından işgal edilmiştir. Öğrenciler, “Haklarımızı alıncaya kadar boykotu durdurmayaçığımızı and içiyoruz”³⁴⁷ diyerek kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Milliyet’in haberine göre olay şöyle gelişmiştir:

“İSTANBUL Hukuk Fakültesi öğrencileri de dün ‘reform isteğiyle’ boykota başlamışlar ve imtihanların yapılmasına engel olduktan sonra Rektörlük binasını ve Profesörler evini, Hukuk Fakültesini işgal edip büyük demir kapıları kapayarak, merkez binaya elkoymuşlardır. Öğrenciler Rektör Ekrem Şerif Egeli’yi istifaya çağırarak otomobiline binmesine mani olmuşlardır. Rektör bu durum karşısında, lastiklerinin havası indirilen otomobilini terk ederek yan kapıdan dışarı çıkmıştır.

Öğrenciler Hukuk Fakültesi’nin telefon santrali ile teksir odasını işgal ettikten sonra isteklerini bildiri ile açıklamışlar ve daha sonra Rektör Egeli’nin odasına giderek kendisiyle görüşmüşlerdir. İstanbul Üniversitesi ve Hukuk Fakültesi Yönetim Kurulları Rektörün başkanlığında toplantı yaparak durumu görüşmüşlerdir. Öğrenciler saat 1’e doğru yayınladıkları ilk bildiride isteklerini şöyle sıralamışlardır:

- Fakülte yönetimine kayıtsız şartsız ortak olmak
- İmkansız öğrencilere burs sağlanması
- Öğrencilerin barınacağı yurtların sağlanması
- Bugüne kadar gelen öğrenci aleyhindeki tüm yönetmeliklerin iptali³⁴⁸

Bu ilk bildiriden başka öğrenciler başka birtakım isteklerde daha bulunmuşlardır:

“Profesörler ile öğrenciler arasındaki münasebetler düzenlenmeli. Bu münasebetle karşılıklı sevgi ve saygı ilk plana çıkmalıdır.

Her dersin bir kitabı olmalı ve öğrenci sene başında imtihanında sorumlu olacağı kitabı sağlama imkanını bulmalıdır.

Bir yıl bir profesörün dersine girip o yıl sorumlu olduğu kitabı çalışarak girdiği imtihanlarda başarılı sağlayamayan öğrenciler ertesi yıl kürsü profesörü değişmişse başka bir kitapta sorumlu tutulmaktadır. Bu durum önlenmelidir.

...
Kitap fiyatları ucuzlatılmalıdır.”³⁴⁹

İstanbul Üniversitesi Rektörü Şerif Egeli ise öğrenci eylemleri hakkında şu yorumda bulunmuştur:

“Türk gençliği olarak herhangi bir tesir altında bu harekete geçmiş olmalarını, aynı hisleri taşıyan ve bu alandaki duygu ve düşüncelerini, gençliğini hiçbir zaman kaybetmemiş bir vatandaş olarak düşünmek bile istemem. Türk yaratıcıdır ve kendine, vatanına en yararlı ve uygununu seçer, yapar. Gençlerin yıllardır sürüp gelen dilekleri birçok yönleriyle ele alınmıştır. Fakat görülüyor ki bu gayretler ve alınan sonuçlar yeterli ölçüde olmamıştır.”³⁵⁰

³⁴⁷ *Tercüman*, 13.06.1968, s.1.

³⁴⁸ *Milliyet*, 13.06.1968, s.1.

³⁴⁹ *Milliyet*, 13.06.1968, s.7.

³⁵⁰ *Hürriyet*, 13.06.1968, s.1.

Dönemin İstanbul Valisi Vefa Poyraz ise fakültede yaşanan bu olayla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: ‘Üniversitedeki boykot olayı, üniversitenin iç işidir. İdareyi ve polisi ilgilendirmez. Bizim herhangi bir müdahalemiz düşünülemez.’³⁵¹ Bu kadar devasa boyuta ulaşan bir olayda, bir kargaşa, kavga ortamında güvenlik güçlerinin müdahale yetkisi olmazsa, oradaki insanların can güvenliğinin sağlanmasında sorunlar çıkabilir ki Ankara’da 15 Haziran günü yaşanan öğrenci olayları kan akmasına sebebiyet vermiştir. Ankara’da İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi’nde yaşanan olaylar esnasında 3’ü ağır yaklaşık 20 öğrenci yaralanmıştır. Sağlık İdaresi Okulu’nda da 3 öğrenci yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır.³⁵²

İstanbul Hukuk’ta bunlar yaşanırken, diğer fakültelerde de öğrenciler boykot ve işgallere girişmişlerdir. 14 Haziran günü Eczacılık, Dişçilik, İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi’nde de öğrenciler işgal eylemlerine girişmişlerdir.³⁵³ 15 Haziran günü ise İstanbul’daki bütün özel okullar tatil edilmiştir.³⁵⁴ 17 Haziran günü de, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Maçka Teknik Okulu öğrencilerin boykot ve işgale uğramıştır.³⁵⁵ İşgal komitelerini oluşturan öğrenciler birleşerek, ‘İşgal Komiteleri Konseyi’ni oluşturmuşlardır. Bu konsey de ‘İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler’ başlıklı bir bildiri hazırlamıştır. Bu bildiri: ‘.... doçent-profesör ayrımının kaldırılması, kürsü başkanlığı yerine kürsü kullarının oluşturulması.... öğrencilerin ve asistanların yönetime katılması, dekan ve rektör seçiminde oy sahibi olması... öğrenci örgütleri seçimlerinin üniversite içinde yapılmasının sağlanması’ gibi istekleri içermekteydi. Ancak Rektör ve üniversite yönetimi, işgalci konseyin bu isteklerini dikkate almamışlardır. Daha sonra araya giren bazı öğretim üyelerinin ve Öğretim Üye ve Yardımcıları Sendikası’nın çabaları sonucu, üniversite yönetimi öğrencilerle görüşmeyi kabul etmişlerdir. Sendika bir de bildiri yayımlamıştır:

‘1. Sendikamız öğrenci sorunlarının çözümlenmesi ve üniversite reformunun bir an önce gerçekleştirmesi kanısındadır. Üniversite reformu yepyeni bir anlayış içinde hazırlanacak Üniversiteler Kanunu ile sağlanabilir. Sendikamız yönetim bu kurulu bu hususu temin için birkaç ay önce faaliyete geçmiş ve yeni bir kanun tasarısının esaslarına ilişkin görüşlerini tespit etmiştir. Bu çalışma, tertiplenen bir seminerde tartışılmış, hazırlanana metin çoğaltılarak üyelerimize dağıtılmıştır.

³⁵¹ *Milliyet*, 13.06.1968, s.7.

³⁵² *Tercüman*, 16.06.1968, s.1.

³⁵³ *Hürriyet*, 15.06.1968, s.1.

³⁵⁴ *Tercüman*, 16.06.1968, s.1.

³⁵⁵ *Hürriyet*, 18.06.1968, s.1.

Yönetim kurulumuz bu esasların hamleci gençliğin fikir ve istekleriyle bağdaştırılarak Üniversite Senatosu'nca ele alınabileceğine inanmaktadır.

2. Üniversitemizi çağın anlayışına uygun bir düzeye ulaştırabilmek için ön şart, öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile üniversitenin yetkili organlarının karşılıklı anlayış içinde ve bir çözüm yolu bulmak amacı ile en kısa zamanda konuşmalara geçmelidir.

3. Sendikamız, Üniversite Senatosu'nun sürekli toplantılar sonunda yayımladığı, öğrencilerle ilişki kurmak yönündeki bildirisinden ve boykotçu öğrencilerin bu çağrıya olumlu cevap vermelerinden memnuluk duymuştur.

4. Bu görüşmelerin karşılıklı anlayış içinde bir an önce başlaması ve olumlu bir sonuca varması için Üniversite Senatosu'nun normal çalışma olanağına kavuşturulması gerektiğine inanmaktayız.³⁵⁶

Bu işgallerden sonra kimi öğrenci temsilcilerinin ve kimi öğretim üyelerinin ara buluculuğu ile üniversite yönetimi ile yapılan görüşmelerde en son 26 Haziran³⁵⁷ günü öğrenci isteklerinin pek çok kısmının kabul edilmesiyle anlaşılabilirliği sağlanmış ve işgal sona erdirilmiştir. Öğrenci olayları devam ettiği sırada ise İsmet İnönü şu açıklamayı yapmıştır:

‘Milli eğitim politikasını doğru bir istikamete sevk etmek kararı verilmedikçe iktidarın gençlik meselesine bir çare bulması ümit olunamaz. İktidar, şimdiye kadar gençlik hareketlerini suni olarak yarattığı ve beslediği mütecaviz karşıtı örgütlerle halletmeyi düşünmüştür. Ümit ederim ki böyle bir yola sapılmaz. Böyle bertaraf edilecekse bunun neticelerinden çok endişe ederim. Bu yanlış zihniyeti terk edip doğru bir yola yönelecek ise, yani bütün eğitim düzenimizi yeniden gözden geçirip ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimde fırsat ve imkan eşitliğini, yurt gerçeklerine ve halka dönük bir öğretim programını sağlayacak adımlar atacaksa, kendisini ilke tebrik eden biz olacağız.’³⁵⁸

21 Haziran günü ise Nihat Erim mecliste öğrenci isteklerinin haklılığını savunan şu konuşmayı yapmıştır:

‘Bu bir patlamadır. genç kuşağın patlamasıdır. Gençliğimiz esasında yerden göğe kadar haklıdır. Üniversitelerimiz ve genel olarak bütün eğitim sistemimiz baştan sona reforma ve düzeltmeye muhtaçtır. Gençler üniversite için isteklerinde birleşiyorlar. Diyorlar ki: ‘Üniversitelerin yönetiminde bizde söz sahibi olalım. Profesörler üniversiteye bütün vakitlerini versinler, imtihan usulleri ıslah edilsin, ders verme ve öğretme şekli modern ve teknik ilerlemeye ayak uydursun. 500, 1000 kişilik sınıflara kürsüden 50 dakika konuşup öğrenciyi kendi haline terketme yerine, daha küçük gruplarla hocalar yakın bir çalışma işbirliği kurulsun deniyor. Bunların hepsi yerinde istekler.’³⁵⁹

Başbakan Süleyman Demirel de yaptığı açıklamayla öğrenci hareketlerini şu yönde değerlendirmiştir: ‘Talebe hareketleri de dahil, hiçbir hareketin devleti, meclisleri, anayasa müesseselerini ve meşru organları tehdit ve baskı altına alması düşünülemez. Bu gibi tehdit veya baskılara karşı devlet mücehhezdir.’ Yine Demirel sözlerine şu şekilde devam etmiştir: ‘Siyasi mücadelenin minderi üniversiteler

³⁵⁶ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.191-192.

³⁵⁷ *Milliyet*, 27.06.1968, s.1.

³⁵⁸ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.193.

³⁵⁹ *Milliyet*, 22.06.1968, s.1.

değildir. Siyasi teşekküller, cemiyetler kanununa göre, siyasi faaliyette bulunmaması lazım geldiği halde, birtakım dernekler, üniversiteleri bir mücadele vasıtası olarak kullanmağa yeltenmekten vazgeçmelidirler.³⁶⁰

Dönemin Tercüman Gazetesi'nden Kadircan Kafılı, köşesinde; üniversite yönetiminin, eğitiminin eksik yanlarını, yanlışlarını, öğretim üyelerinin tavırlarını ve sol kesimdeki öğretim üyelerinin duruşunu şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye Üniversitelerin programları fazla dolgun ve beyni tahrip edicidir. Öğretim üyeleri kitap yazmışlar veya tercüme etmişler, ezber istemişler, dip notlarına kadar sormuşlardır. Ben bir fakültenin yalnız bir dersinin onbeş [on beş] kadar kitabı bulunduğunu gördüm. Üstelik öğretim üyeleri öğrencilerin bazılarını, siyasi, ideolojik veya şahsi sebeplerle kasden [kasten] sınıfta bırakmışlardır. Bunun için birçok fakültelerin birinci sınıfında 1400 kişi varken dört sene sonra ancak dört kişi mezun olmuştur. Bazı üniversite öğretim üyeleri öğrencileri sınıfta bırakmaktan haz duymuşlar, hatta bunu marifet sanmışlardır.

....

Solcu öğretim üyeleri birer zehir kumkumasıdır, öğrencilere ilim değil, siyaset ve ihtilal aşılarlar. Son olaylar sırasında bunlardan onbeşi [on beş] Beyazıt'da [Beyazıt'ta] Çınaraltı kahvesinde toplanmışlar, kargaşalığı tahrik usulleri üzerinde müzakere yapıyorlarmış, bir gazeteci fotoğraflarını çekecek olmuş, zavallıyı dövmüşler, tekmelemişler, komaya sokmuşlar ve filmini almışlar! Bunlar arasında solcu bir Öğretmen Sendikasının idarecileri de varmış! Böylelerinin yapmayacakları habislik yoktur; gençlere iyilik değil kötülük yaparlar.³⁶¹

Haziran ayındaki bu üniversite olaylarından sonra kendisine sağ çizgide yer veren Milli Türk Talebe Birliği 27 Haziran 1968 günü düzenlediği mitingde şöyle bir bildiri yayımlamıştır:

‘Büyük Türk milleti, Büyük Türk ordusu, imanlı Türk gençliği, cefakar Türk polisi! Memleketimizin anarşiye sürüklenmek istendiği şu günlerde, Türk yüksek tahsil gençliğini temsilcisi MTTB memleketinin milli menfaatlerini müdrük, milletinin milli ve manevi değerlerinin şuurulu bekçisi olarak sizlere hitap ediyor. Hedefimiz her çeşit anarşiye hayır, meşru hukuk ve devlet otoritesine saygıdır. Aziz milletim, muhakkak ki fikren tasvip etmediğin merak saikiyle gövde olarak iştirak ettiğin çatışmalarda Moskof uşakları tarafından tahrip edilip elin kana bulaştırılabilir. Türk ordusu, Türk polisi ve milliyetçi bütün teşekküllerin saflarından ayrılmamanı ve onların karşısında hareketlerde seyirci dahi olmamanı yüce milletimizin selameti, huzuru için zaruri görüyoruz. MTTB olarak hadiseleri yakından takip ettiğimizi, milli bütünlüğümüze kastedecek komünistlere gerektiği anda en büyük darbenin indirileceğini bilmenizi isteriz.³⁶²

MTTB, milliyetçi bir çizgide olduklarını belirttikleri bir diğer açıklamada da şu ifadeleri kullanmıştır:

³⁶⁰ *Hürriyet*, 25.06.1968, s.1.

³⁶¹ Kadircan Kafılı. “Merhaba”, *Tercüman*, 20.06.1968, s.3.

³⁶² Zülküf Oruç; *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Pınar Yayınları, İstanbul 2005, s.61.

‘Milliyetçiyiz: Bunu tarihi bir zaruret olarak kabul ediyoruz. Tarih gösteriyor ki, milletler ancak kendilerine has olan milli seciye şartları içinde yükselebilirler. Milli seciyelerini kaybeden milletler başkalarına yem olurlar. Biz yemlik bir millet değiliz, yemlik olamayız ve olmayacağız.... Bize göre milli seciye: Türk milletini her milletten ve milli misakla sınırlanmış Türk toprağını her topraktan üstün tutan ruh. Tarihin Türk milletine verdiği vazifeyi kavrayan ve büyük neslin çocuklarına bu vazifenin ifasını kolaylaştıracak manevi gücü aşlamayı ülkü edinen ruh. Türk mazisine, Türk ananesine, Türk büyüklerine kıymet veren, onları saygılayan ve bu düşünceye bağlı olarak maziyi inkar eden bir zihniyetle, kozmopolitiklikle ve nankörlükle mücadele eden bir ruh...’³⁶³

Haziran ayından sonra Temmuz ayında da olaylar devam etmiş, 15 Temmuz 1968 günü üniversite gençliği, İstanbul’a gelen Amerikan 6. Filo’suna karşı protesto eylemlerine girişmişlerdir. Öğrenciler Amerikan 6. Filo’sunu “Yolumuz devrim yolu/Gelin kardaşlar gelin, Yurdumuza yankee dolmuş/Vurun kardaşlar vurun”³⁶⁴ sloganlarıyla karşılamışlardır. Dolmabahçe’deki Amerikan bayrağı yarıya indirilmiş, sokak ve caddelere de filoyu protesto eden yazılar yazmışlardır. Bir grup genç, akşam saatlerinde Amerikalı askerler üzerine boya atmak suretiyle tacizlerde bulunmuşlardır. 16 ve 17 Temmuz günü de gençlerle Amerikan askerleri arasında gerginlik devam etmiş, sonrasında ise Taksim’e yürüyen gençler Amerikalıların anıta koyduğu çelengi parçalamışlardır. Polisler tarafından öğrencilerin bu davranışları engellemeye çalışılmış, öğrenciler de polisten kaçarak İTÜ’nün Gümüşsuyu yurduna sığınmışlar, o sıralarda yurdun çevresinde bulunan Emniyet Amiri Necati Karahasanoğlu’nu rehin almışlardır. Bu olaydan sonra öğrencilerle polis arasında çatışmalar çıkmış ve polis, yurdu basma girişiminde bulunmuştur. Polis baskını sırasında yurdun penceresinden aşağı atlayan Vedat Demircioğlu isimli öğrenci ağır yaralanmış ve kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirmiştir.³⁶⁵ Vedat Demircioğlu, polis tarafından öldürülen ilk gençti diyor Oral Çalışlar.³⁶⁶ Dönemin gazetecilerinden Ergin Konuksever, Vedat Demircioğlu’nun öldürülüşünü şöyle açıklamaktadır:

“Polis Teknik Üniversite’ye hücum etti, içeri girdi. Bu arada artık önüne geleni copluyor, yerlerde sürüklüyor. Derken arkadaki yurdun içine kadar giriyorlar. O yurttan boğuşma oluyor. Bu arada Vedat Demircioğlu camdan atılıyor dışarıya. Oradaki damın üzerinden sokağa düşüyor. Yerler böyle kan içinde kaldı. Hemen İlk Yardım Hastanesi’ne götürdüler. Oradan alıp götürülene kadar zaten komadaydı. İki gün komada kaldıktan sonra Vedat Demircioğlu öldü.”³⁶⁷

³⁶³ Zülküf Oruç, a.g.e., s.16.

³⁶⁴ M. Ali Birand vd., a.g.e., s.179.

³⁶⁵ Tarkan Tufan, a.g.e., s.106-107.

³⁶⁶ Oral Çalışlar, *Denizler...*, s.18.

³⁶⁷ M. Ali Birand, a.g.e., s.180.

9 Aralık 1968 günü ise İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yaklaşık iki bin beş yüz öğrencinin katıldığı bir forum düzenlenmiştir. Burada öğrenciler 'demokratik üniversite' tezini ortaya atmıştır. Yayımladıkları bildiride ise şu açıklamayı dile getirmişlerdir:

'Sağcımız solcumuz hep birlikte ilk defa bir amaç etrafında birleştik. Demokratik üniversitedir bu amaç. Demokratik üniversite, onun vazgeçilmez bir parçası olan öğrencilerin yönetime katıldığı bir üniversitedir. Demokratik üniversite, herkesin her şeyi tartışacağı; herkesin öğrenmek istediği konularda hiçbir gizli yanı kalmamacasına açıklıkla öğrenim yapacağı bir kurum olmalıdır.. demokraitk üniversite, öğretim üyelerinin bütün çalışmalarını üniversiteye hasretmeleri, genç öğretim üyelerinin bilim basamaklarında haklarıyla yükselmelerinin engellenmemesi demektir. Demokratik üniversite, iktidarın, milli olmayan çevrelerin, emperyalizmin baskılarından uzakta; eğitimini halkının kalkınmasına en uygun yola yöneltmiş, gerçek bilime ve hür düşünceye saygılı olan üniversite demektir....'³⁶⁸

Aydın Çubukçu, 1968 kuşağının karakteristik özelliği "mevcut sistem size vermiyorsa, siz teşkilatlanarak ondan alın"³⁶⁹ anlayışydı demektir. Toktamış Ateş ise 1968 ile ilgili olarak; "... 68 olayı Kemalist bir harekettir. Yani Mustafa Kemal baş tacı edilen bir liderdi. Mustafa Kemal'in yolundan sapmış yöneticilere karşı tepkiler önemli ölçüde dile getirilmiştir"³⁷⁰ demektir. Fakat bu tespite katılmak mümkün değildir. Çünkü o dönemin devrimci hareketi Marksist-Leninist bir yapılanmayı benimsemiştir. Bu türde bir hareketin Atatürk'ün düşünceleriyle bir alakasının bulunmadığı kanaatindeyiz.

Türkiye Öğretmenler Sendikası'nda toplanan sosyalist düşünceli öğretmenler de kendilerince devrimci bir yol izlemişlerdir. 1968 yılının Eylül ayında 'Devrimci Eğitim Şurası' toplanmış ve kapanış şu sözlerle gerçekleşmiştir: Devrimci eğitim şurası devrimci güçlerin Türkiye'de bağımsız, demokratik ve sosyalist bir düzen kurmak yönündeki ortak çabalarında ileri doğru atılmış büyük bir adımdır.³⁷¹

1968 yıllarında gelişen olaylar, 1969 yılında da artarak devam etmiştir. 1969 yılının Şubat ayında İstanbul'a tekrar gelen 6. Filo'ya karşı öğrenciler protesto girişimlerinde bulunmuşlardır. Oral Çalışlar bu olayla ilgili olarak anılarında; "Gemiden inen Amerikan Bahriyelilerin gözünü yıldırıp, karaya çıkarmamak için, şehrin sokaklarında gece gündüz gösteriler yapıyorduk"³⁷² diye bahsetmektedir.

³⁶⁸ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.203.

³⁶⁹ Aydın Çubukçu, a.g.e., s.65.

³⁷⁰ Bedri Baykam; *68'li Yıllar Tanıklar*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.39

³⁷¹ Tefik Çavdar, a.g.e, s.187.

³⁷² Oral Çalışlar, *'68 Anılarım*, s.17.

1969 yılında gerçekleşen bir diğer olayda Vietnam'da görev yapan ve sol çevrelerce 'Vietnam Kasabı' olarak nitelendirilen CIA³⁷³ şefi Robert Kommer'in Türkiye'ye büyükelçi olarak atanmasıyla meydana gelmiştir. Bu durum ülkedeki Amerikan düşmanlığının daha da artmasına neden olmuştur. Sol basın ve devrimci gençler Kommer'i protesto etmek için çağrılarda bulunmuşlardır. Bu çağrılara uyan, aralarında Deniz Gezmiş'in de bulunduğu birtakım devrimci grup, Kommer'i geldiği gün havaalanında protesto girişiminde bulunurken polisler tarafından tutuklanmışlardır. İstanbul'daki bu gösteriler Ankara'da da devam etmiştir. ODTÜ Rektörlüğü tarafından üniversiteye konuşma yapmak için çağırılan Kommer, burada da üniversitelilerin protestolarına maruz kalmıştır. Birtakım öğrenciler Kommer'in arabasını ters çevirmiş ve ateşe vermişlerdir. İtfaiyenin söndürme girişimine de engel olan öğrenciler arabanın tamamen yanmasına sebep olmuşlardır.³⁷⁴

Tarihler 3 Mayıs 1969'u gösterdiğinde ise Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreni vardır. Sağcılar cenaze namazının kılınacağı gün, İmran Öktem'in dinsiz olduğunu bu yüzden de cenaze namazının kılınmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu olay üzerine imamların kıldırmadığı cenaze namazını ise törendekilerden biri kıldırmıştır. Namazdan sonra ise, Öktem'in cenaze namazının kılınmasına karşı gelenler namazın kılınmasını sağlayan İnönü'nün üzerine yürümüşler ve korumalarla saldıranlar arasında arbede yaşanmıştır. Bu yaşananlar, hukuk çevrelerince ve cenazede yaşanan olayları kınayan kişi ve gruplarca protesto edilmiştir.³⁷⁵ Sağcılar bu harekete yönelten pek tabii bir takım sebepler vardı. İmran Öktem'in 1968 yılında yaptığı bir konuşmada 'Tanrıyı insan yaratmıştır'³⁷⁶ açıklaması, açıktan açığa sağcıların bu görüşünü kuvvetlendirmiştir.

1969 yılında, öğrencilerin bir başka boykotu ise, AP Hükümeti'nin, Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunlarının, Hukuk Fakültesi'nin fark derslerini vererek avukat olabilmelerini sağlayan haklarının iptal edilmesiyle ilgilidir.³⁷⁷

1969 yılının Aralık ayında ise Harp Okulu'nda eğitim gören deniz subaylarından 69 kişi, '69 Deniz Subayının Bildirisi' olarak tarihe geçen bildirimlerini

³⁷³ Amerikan Haber Alma Teşkilatı.

³⁷⁴ Tarkan Tufan, a.g.e., s.110-111.

³⁷⁵ M. Ali Birand vd, a.g.e., s.186.

³⁷⁶ Ahmet Turan, a.g.e., s.78.

³⁷⁷ Oral Çalışlar, '68 Anılarım, s.15.

yayınlanmışlardır. Bu bildiride: ‘Bu savaş bir avuç insanın değil ki, dursun. Bu savaş senin; bu savaş ezilenlerin. Bu savaş Mustafa Kemal’in savaşı. Milli Kurtuluş Savaşı’mızın en büyük dayanağı yiğit halkımızsa, onun yumruğu devrimci gençliktir. Onun yumruğu bizleriz. Gece yarılarında alacakaranlıklarda, gençliğe sıkılan kurşun gerçekte Mustafa Kemal’e sıkılıyor.’³⁷⁸ şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

İsmet İnönü, 1969 yılının Aralık ayında mecliste CHP grubu adına söz almış ve aşırı sol hakkında yani komünizm hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bugün memlekette ciddi olarak bir bunalım var. parlamento rejimini, demokratik rejimi istemeyen [istemeyen], keşfetmeye çalıştığımız, aslını bilmediğimiz, kimin çizdiğini anlamadığımız meçhul hedeflere memleketi götürecektir bir ihtilal rejimini tahakkuk ettirmek amacıyla bir cereyan var. Adeta denilebilir ki, bugün memleketin huzuru aşırı solun irticasına karşı ve aşırı sağın irticasına karşı müdafaasız bir haldedir.

Aşırı sol irtica ne istiyor? Aşırı sol, ‘Bu demokratik rejim uydurmadır’ diyor ‘Bu demokratik rejimden kurtulmak lazımdır diyor.’

Kurtulup ne olacaksınız? Diyorlar ki; kurtulacaksınız, demokratik rejimden kurtulacaksınız, Atatürk rejimi asıl o zaman gelecek, Atatürk namına yapılacak, bu.

Ondan sonra? Ondan sonra, asıl hedefleri ne ise, karmakarışık bir hayat içinde o hedefe doğru memleket, sürüne sürüne çürüyüp gidecek.

Aşırı solun istediği; engelleri bertaraf ettikten sonra, değersiz ve ölçsüz bir ihtilal rejimini, kimin elinde olursa olsun, getirdikten sonra, ondan sonrası kendi kendine, yuvarlana yuvarlana işler, onun hedefine varır arzusudur. Aşırı sol yordakçıları bu zandadırlar.

....

Aşırı sol memleketi zayıflatamaz. Çünkü, sol irticai bu memleket tutmaz. Ne kadar azgın olsalar 24 saat içinde bunlardan eser kalmaz.’³⁷⁹

İsmet İnönü bu konuşmasında aşırı solun ülkeyi bir çıkmaza götürdüğünü, yaptıklarının ülke değerleriyle ve insanıyla hiçbir örtüşen yanı olmadığını, konuşmasının son paragraflarında yaptığı açıklamayla gayet güzel anlatmaktadır.

1970 yılına gelindiğinde de öğrenci hareketleri devam etmiştir. Birtakım öğrenci örgütleri 14 Mart 1970’de DTCF’de bir forum düzenlemiştir. Forumda ilk TBMM’de toplanılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Ulus’taki ilk TBMM’ye gelen öğrenci örgütleri, burada şu duyuruyu yapmışlardır:

‘Mustafa Kemal’in yürüttüğü milli kurtuluş savaşımızın başarıya ulaşması için 23 Nisan 1920’de ilk toplantısını yapan Türkiye Büyük Millet Meclisi, onurlu bir ulusun parlamentosuydu. Mustafa Kemal’in başkanlığında toplanan parlamento emperyalizmin

³⁷⁸ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s.217.

³⁷⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt:1, Toplantı:9, Birleşim:3, 17.12.1969, Oturum:1, s.23.

kovulması, halkımızın kurtulması için kararlar alıyor. İşgal kuvvetlerini atmak için planlar yapıyordu. Biz, Türkiye'nin milli kurtuluşçu devrimci gençliği olarak böylesine onurlu bir parlamentoyu özlüyoruz... Yaşasın Mustafa Kemal'in milli, onurlu, parlamentosu! Yaşasın işçi-köylü asker ve gençliğin devrimci dayanışması!³⁸⁰

1970 yılının Nisan ayında ise Güven Partisi Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, artarak devam eden öğrenci olaylarına dikkat çekerek Meclis'te şu konuşmayı yapmıştır: “Yurtlar silah deposu, resmi okullar silah deposu, Devletin parası ile kurulmuş laboratuvarlar molotof kokteyli – molotof bombası imalathanesi ve Devlet binalarının duvarları aşırı akımların ilan tahtası halinde, her türlü kanun dışı faaliyete açık bir halde bulunmaktadır.”³⁸¹

12 Haziran 1970 günü de, İstanbul Üniversitesi Asistanlar Birliği, üniversite yönetimini, hükümeti, yargıyı suçlayan bir bildiri kaleme almışlardır. Bu bildiri de özetle şu açıklamalara yer verilmiştir:

‘Senelerdir akan talebe kanına anarşist marksistler tarafından bir yenisi daha ilave edildi. Bu cinayetlerin son bulacağı beklenemez. Çünkü, üniversite yönetimi suçludur. Hadiseleri uzak görüşle değerlendiremeyip, gerekli tedbirleri almayan, her hadisede sanki tedbirmiş gibi akan kanların arkasından kapatmaya veya tatil kararı alan sorumlular suçludur. Çünkü, bütün bunlar ciddi tedbir almaktan uzaktır. Esefle görülmektedir ki, üniversitemiz Türk üniversitesi olmaktan çıkarılmış, bir grup silahlı zorba tarafından Lenin ve Mao üniversitesi haline getirilmiştir. Buna rağmen, yöneticiler disiplin yönetmeliklerini dahi tatbik etmemişlerdir. Ve etmemektedirler.

Yargı organları suçludur. Yargılanan anarşistler serbest bırakılarak cesaretlendirilmektedir. Hatta anarşistlere kendi nöbet süresince garanti verdiği herkesin malumu olan bir savcı yardımcısı hakkında herhangi bir soruşturma bile açılmamıştır.

Hükümet suçludur. Hükümet, bütün hadiseleri sanki olanlar sağ-sol çatışması imiş gibi değerlendirmekte ve göstermektedir. Halbuki hadiselerin temelinde Türkiye'nin milli güvenliği ve bütünlüğü meselesi yatmaktadır. Ordu birliklerimizin Doğu'da eşkıya takibini “Doğu'da faşizm” olarak suçlayanların, milli ordumuza “Burjuva ordusu” diyenlerin, aynı zamanda üniversitemizi karıştıran Türk ve Türklük düşmanları oldukları bir gerçektir. Bunlara karşı devlet otoritesi nerededir?

Bizler, tabancalı, bombalı, dinamikli, molotof kokteylli ve kanlara bulanmış üniversite muhtariyeti anlayışı içinde değiliz. Can ve mal emniyetimiz, ilmi çalışma hürriyetimiz sağlanamadığı için, üniversitemiz “Milli üniversite” olmadığı için, asli görevimizi yapamadığımızı üzüntü ile açıklar, olayları ve talebe katillerini şiddetle protesto ederiz.³⁸²

Üniversitelerde yaşanan şiddet olaylarını meclise taşıyan dönemin Güven Partisi Milletvekili Turhan Feyzioğlu şöyle bir açıklamada bulunmuştur: ‘Sağduyu sahibi her Türk vatandaşı, bugün Türkiye'nin başlıca ihtiyacının huzur ve güven

³⁸⁰ Turhan Feyzioğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s. 218.

³⁸¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:69, 14.04.1970, Oturum:1, s. 284.

³⁸² Turhan Feyzioğlu, *Fırtınalı Yıllarda...*, s.154-155.

ihtiyacı olduğunu’ ve ‘olaylara katılan öğrenciler daimi tard cezasıyla, üniversite ve yüksek okul camiasından kovulmalıdır ve askerlik tecilleri kaldırılmak suretiyle silahlı kuvvetlerde bir terbiye döneminden geçmelidir.’³⁸³ diyerek çekincelerini dile getirmiştir. Alparslan Türkeş ise o dönemdeki gençlik eylemleriyle ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

‘1968’den itibaren Türkiye’de Marksist ve Bölücü çok faal gençlik hareketleri başladı: bunlar Üniversitelerde yuvalandı. “Üniversite özerkliği” nedeniyle buralara güvenlik güçlerinin girememesi onların hareketlerini kolaylaştırdı. Üniversitelerin kalorifer daireleri silah deposu, cephane deposu oldu. Dışarıda suç işleyenler kaçıp, üniversiteye sığıyordu. Bu arada Üniversitelerin dershanelerin duvarlarına, tavandan yere kadar Lenin’in resimleri, Stalin’in resimleri, Mao’nun resimleri asılıyor, ayrıca kanlı bir ihtilal ile Devrim’in, Marksist Devrim’in gerçekleşeceği yazıları yazılıyordu; bu yazıları ise kimse silemiyordu....’³⁸⁴

1969 yılında İ.Ü Talebe Birliği’nin ikinci başkanlığını yapan Kazmir Pamir dönemin üniversite ortamını şöyle anlatmaktadır:

“Öğrenci olduğum 1964-65 ile 1970 dönemi arasında üniversite ortamı o dönemin siyasal ve ekonomik durumu ile bir paralellik gösteriyordu. Öğrenciler, üniversitelerin çağın gerisine düştükleri savı ile bir üniversite reformu istiyorlardı. Üniversitelerin öğrenci, öğretici ve yöneticileri ile ilgili bir bütün olduklarını savunuyor ve öğrencisiz veya öğrenci sesinin duyulmadığı bir yerin üniversite olamayacağını söylüyorlardı. Üniversite özerkliğinin yanı sıra öğrencinin yönetimde söz sahibi olmasını, öğretim görevlilerinin tam gün çalışmasını ve bütün koşulları ile üniversitelerin çağdaş olmasını öncelikle istiyorlardı.

O dönemde yine yaşam pahalılığı sıkıntısı çekiliyor, Kıbrıs’a çıkartma bir mektup ile önleniyor, üniversiteye giremeyen öğrenci sayısı çoğalıyor ve elbette ki işsizlik önemli boyutlara ulaşıyor, bütün bunlar gençlik tarafından dile getirilip anlatılıyordu. Çünkü o dönemde gençlik ‘gençliği ülke sorunlarıyla uğraşmayan, ilgilenmeyen bir ulusun sonu gelmiş demektir’ sözleriyle Atatürk’ü yollarını çizen ve aydınlatan en büyük güç kaynağı olarak görüyordu.’³⁸⁵

Ülkenin kaderi açısından olaylar öyle bir boyut kazanmıştı ki, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Talebe Cemiyeti eski Genel Sekreteri Kalman Yüksel, şu sözleri söyleme cüretini kendisinde bulabilmiştir: ‘Kürtün kürt, Arnavut’un Arnavut olduğu Türkiye’de Türklükten bahsedilemez. Doğu Anadolu’da bir kürt devletinin kurulması yetmez, lazlar ve çerkezler de teşkilatlanmalıdır.’³⁸⁶ İşte o dönemin “özgürlük” ortamında dile getirilen bir düşünce. Böyle bir düşünceye sahip insanların amacı ülkeyi bölmekten, kardeşi kardeşe kırmaktan başka bir şey değildir. Ne yazık ki düşünce özgürlüğü adı altında o dönemde bölücülük adına propagandalar

³⁸³ Ferit Tolga Ayan; a.g.t., s.50.

³⁸⁴ Ertuğrul Alath, *Belgeleriyle...*, s.69.

³⁸⁵ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yılların...*, s.83.

³⁸⁶ Turhan Feyizoğlu, *Fırtınalı Yıllarda...*, s.95.

da yapılmıştır. Dönemin gençlik liderlerinden Mahir Çayan ise öğrenci hareketlerini şöyle değerlendirmiştir:

“... demokratik öğrenci hareketleri, önce her fakültenin kendi fakülte içi mesleki hak istemlerinden başlamış ve bir süre sonra kendine özgü hak istemenin ötesine geçmiş ve Amerikancı iktidara hatta sisteme karşı siyasal bir takım belirtiler haline dönüşmüştür. Başlangıçta öğrenci hareketlerini destekleyen CHP bir süre sonra bu hareketlerin karşısında yer almıştır. Bu son gençlik hareketlerinde şu açık seçik ortaya çıkmıştır: Bugün gençlik CHP'nin dilediğini kanalize ettiği 1960 öncesinin gençliği değildir. Köprünün altından çok sular aktı, artık gençlik gerçeğin temeline indi. Bugün Türkiye gençliği anti-emperyalist ve anti-feodal mücadelede doğru sloganlar atan öğrenci kesimindeki bilimsel sosyalistlerin peşinden gitmektedir....”³⁸⁷

1970 yılında yapılan mitinglerden en yüksek sayı, siyasal iktidarı protesto için yapılmış olanlarıdır. Aynı yıl toplam 53 boykot eyleminden 41 tanesi siyasi içeriklidir.³⁸⁸ 24 Temmuz 1968 ile 13 Nisan 1970 yılları arasındaki sağ-sol çatışmalarında meydana gelen toplam ölü sayısı ise 11'dir.³⁸⁹

1971 yılının Şubat ayında da öğrenci olayları devam etmiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde karşıt grup öğrencileri arasında kavga çıkmış ve bu kavgada bir kız öğrenci bacağından kurşunla yaralanmıştır. Bu olaylar nedeniyle de adı geçen fakülte 4 gün tatil edilmiştir.³⁹⁰ 5 mart 1971 günü ise ODTÜ'de çatışma çıkmış, güvenlik güçleriyle öğrenciler arasında meydana gelen olaylarda 32 kişi yaralanmıştır.³⁹¹

4. İŞÇİ EYLEMLERİ

1960 sonrası dönem, işçi kesiminin bir sınıf çatısı altında mücadele verdiği, meydanlara çıktığı, yürüyüşler düzenlediği, devlet güçleriyle çatışma içine girdiği, işçilerin kendisini etkili bir biçimde gösterdiği bir dönem olması bakımından işçi tarihi açısından önemlidir. 1960'ların başından başlayarak kendisini göstermeye çalışan işçi eylemleri, 1968-1970 arası dönemde yoğunlaşarak devam etmiştir. 1964'de 6.600 olan işçi grevci sayısı, 1966'da 10.400'e, 1969'da ise 123.190'a ulaşmıştır.³⁹²

1963 yılında kabul edilen toplu sözleşme, sendikal haklar, grev hakkı gibi yasalarla işçiler birlik olup örgütlenme hakkına sahip olmuşlardır. Oluşturdukları

³⁸⁷ Ali Yıldırım, a.g.e., s.299.

³⁸⁸ Fulya Gürses ve Hasan Basri Gürses, a.g.e., s.411.

³⁸⁹ Ali Haydar Soysüren, a.g.e., s.54.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, 16.02.1971, s.1.

³⁹¹ *Cumhuriyet*, 06.03.1971, s.1.

³⁹² Tarkan Tufan, a.g.e., s.120.

örgütlenmelerle de yasal yollardan haklarını korumuş ve güvence altına almışlardır. Bu yasalardan 274 sayılı olanı Sendikalar Kanunu, 275 sayılı olanı ise Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile alakalıdır. Bu yasaların yürürlüğe girmesinden sonra sendikalı işçi sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Yasanın çıkmasından önce sendikalı işçi sayısı 295.710 iken, yasa çıktıktan sonra bu sayı hızla artmış, 1970 yılına gelindiğinde 2.088.219'a ulaşmıştır.³⁹³ Başlangıçta, grevlerle ve boykotlarla harekete geçen işçiler, daha sonraları fabrikaları işgal etmeye başlamışlar, polisle çatışma içine girmişlerdir.³⁹⁴

İlk işçi eylemi, 1962 yılında İstanbul'da Kavel fabrikasındaki işçiler tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁹⁵ Kavel Kablo Fabrikasındaki grevin en önemli özelliği, o tarihte daha grev ve toplu sözleşme yarasının çıkmamış olmasıdır. İşçiler buna rağmen greve gitmişlerdir. İstekleri ise şu yöndedir: "İşverenin, tek yanlı, keyfi idareyi bırakması. İş koşullarının düzeltilmesi, insanca çalışabilir duruma getirilmesi. İşten atmaların durdurulması."³⁹⁶ Yine ilk işçi eylemlerinden biri de Petrol-İş Sendikası tarafından gerçekleştirilmiştir. Petrol-İş'in Batman Rafinerisinde başlattığı grevde olaylar çıkmış, 1 komiser, 3 polis ve 4 jandarma yaralanmıştır.³⁹⁷ 1964 yılında da Berec Transistörlü ve Pil Fabrikasında işçiler eyleme geçmiş, güvenlik güçleri ile çatışmalar yaşanmıştır. 1965 yılında Zonguldak'ta meydana gelen işçi eylemleri de "ocaklardaki çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma saatinin kısaltılması, işletmenin yükselen karından işçilere pay verilmesi" gibi isteklerle başlamıştır. Burada da işçilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda iki işçi ölmüş, on kadar işçi de yaralanmıştır.³⁹⁸ 1965 yılında Eskişehir'de de Özel Basma Fabrikası ile Tekstil Sendikası arasında toplu sözleşmenin süresi yüzünden çıkan anlaşmazlık giderilememiş ve sendika greve gitmeye karar vermiştir.³⁹⁹

1968-1969 yıllarında da işçiler tarafından bazı iş yerleri işgal edilmiştir. Bu işyerleri arasında; Akiş Dokuma, Altinel Pers, Bell Kimya, Çelik Halat, Deniz Nakliyat, Alpagut Kömür İşletmesi, Derby Lastik, Diyarbakır Belediyesi, Emayetaş, Gabriyel Gavriyeoğlu Dokuma, Güven Boya, Kavel Kablo, Krom Manyezit, Singer,

³⁹³ Davut Dursun, a.g.e., s.26-27.

³⁹⁴ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.116.

³⁹⁵ Hikmet Çetinkaya; *Sancı Yıllar (1965-1971)*, Tekin Yayınevi, Yayın yeri ve tarihi yok s.10.

³⁹⁶ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.124.

³⁹⁷ Hikmet Çetinkaya, a.g.e., s.23.

³⁹⁸ Tarkan Tufan, a.g.e., s.113.

³⁹⁹ *Akşam*, 20.10.1965, s.5.

Türk Demir Döküm, Yarımca Seramik, Şehzadebaşı Sineması, Şişli’de bir ekmek fabrikası gibi iş merkezleri bulunmaktadır. İşçilerin buraları işgal amacı ise, işyerlerindeki sorunların çözülmesi, sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması meseleleridir.⁴⁰⁰

Yine 1969 yılında İstanbul’daki Rabak ve Topçular Horoz Çivi Fabrikasında çalışan işçiler ülkedeki huzursuzluğun bir an evvel son bulması için ve sendika özgürlüğü için işgale girişmişlerdir. Ankara’da Lili Deterjan Fabrikasında çalışan işçiler de fabrikalarını işgal etmişlerdir. Hatay’da da Ak-İş Fabrikasında ücretlerini alamadıkları iddia ettikleri çalışanlar depodaki mallara el koymuşlardır. Tüm Türkiye’de ise Armutcuk Kömür İşçileri, İstanbul’da Kartal Ege Sanayi, Hisar Çelik, EAS Akü, Güven Apre ve Boya, Hoechst İlaç, Levent Madeni Eşya, Sancak Tül Fabrikası işçileri, İzmit’te Pireli Lastik Fabrikası, Adana’da Çimento Fabrikası, Ankara’da Selnikel işçileri greve gitmişlerdir.⁴⁰¹ Yine bu yıl içinde çiftçilerin topraklara el koyup işleme damgasını vurmuştur.⁴⁰² Topraksız köylüler Trakya’da, Ege’de, Güneydoğu’da köy ağalarının topraklarına el koymuşlar ve ağaları bu topraklara sokmamışlardır. İşgalci köylüler, jandarma yoluyla bu topraklardan çıkarılmışlardır.⁴⁰³

İzmir’in Torbalı ilçesinin Atalan köyünde yaklaşık sekiz yüz kadar köylü 26 Ocak 1969’da devlete ait hazine topraklarını işgal etmişler, 3 Şubat 1969’da da Göllüce köylüleri, köyün sınırlarını aşarak hayvanlarıyla başkalarının özel arazisine girip otlakları ele geçirme eyleminde bulunmuşlardır. İzmir’de okuyan öğrenciler de köylere giderek işgalleri desteklemişlerdir.⁴⁰⁴ Yine 1969’un ilk aylarında Kartal Cevizlideki Singer Fabrikasında işçiler işgal başlatmışlardır. Gereçeleri ise; işten çıkarılan yedi kişinin tekrar işe alınmaları ve haklarını aramak istemeleridir.⁴⁰⁵

16 Şubat 1969 günü ise işçilerle öğrencilerin katıldığı ‘Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü’ düzenlenmiştir. Yürüyüş, Beyazıt’tan başlayıp Taksim’de sona erecektir. 16 Şubat’tan iki gün önce ise MTTB ve Komünizmle Mücadele Derneği liderliğinde ‘Bayrağa Saygı’ mitingi tertip edilmiştir. Bu mitingin

⁴⁰⁰ Yıldırım Koç, a.g.e., s.114.

⁴⁰¹ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyile...*, s.120-121.

⁴⁰² Ali Haydar Soysüren, a.g.e., s.54.

⁴⁰³ İsmail Cem, a.g.e., s.130.

⁴⁰⁴ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.213.

⁴⁰⁵ Hikmet Çetinkaya, a.g.e., s.75.

amacı ise, Beyazıt Kulesi'ne çekilen kızıl bayraktı.⁴⁰⁶ Yürüyüşün örgütleyicilerinden olan Harun Karadeniz o günü şöyle anlatmaktadır:

‘Sağın hazırlıklarını yakından izliyorduk. Zamanın İçişleri Bakanı Faruk Sükan ve Ulaştırma Bakanı Sadettin Bilgiç bize karşı olan kampanyayı beraber yürütüyordu.... Sağın saldırı hazırlıklarını sağ basından açıkça görmek mümkündü. 14 Şubat'ta Beyazıt'ta yapılan ‘Bayrağa Saygı Mitingi’ Cuma namazı sonrasında rastlıyor ve din adına komünistlere cihad açılıyordu. Sağcı gazete sütunlarında ‘Ya tam susturacağız ya kan kusturacağız’, ‘Kızılları boğmanın vakti geldi’... gibi sloganlar çarşaf çarşaf yayımlanıyordu. Biz ise olaylara genel çizgisiyle hakimdik fakat kendi aramızda da her alanda bir birlik söz konusu değildi. Aksine aramızda cuntaya oynayan birçok arkadaş vardı.... 16 Şubat 1969 günü ilk haber Dolmabahçe Camisi'nden geldi. Kalabalık bir grup cami çevresinde toplanmış namaz kılıyordu. Saat 10 sularında durumu bizzat görmeye gittim. Topluluğun çoğunluğu sakallı bereli kimselerdi.... Yaptığımız çağrılar ve çatışmalar etkili olmuş ve gerçekten büyük bir kalabalık toplanmıştı. Beyazıt'tan yürüyüşe geçtiğimiz anda kalabalığımız 25-30 bin civarındaydı. Bu topluluk yürüyüş boyu daha da artarak 40 binlik bir yürüyüş olacaktı. Yol boyunca çeşitli sloganlar söyleyerek ilerliyorduk. Sultanahmet, Sirkeci, Karaköy ve Tophane'ye kadar topluluğa tam olarak hakimdik.... Bizim yürüyüş konvoyu oldukça uzundu. Yürüyüşün önü Taksim'deki Sular İdaresi'nin önünü dönerken bombalar patladı. Bombaların çoğu Ayaspaşa'dan meydana çıkan yerde patlamış ve yürüyüşün büyük çoğunluğunun Taksim'e çıkması önlenmişti. Bende tam meydana çıkış noktasındaydım. Patlayan bombalar arasında yukardan taş ve sopa yağıyordu.... Kalkanlı toplum polisleri üstümüze saldırdı ve geri çekilmek zorunda kaldık. Aramızda patlayan bombalar üstümüze yağın taşlar ve dehşet saçan yüzlerce toplum polisi ve aralarında birkaç tane sağcı sivil meydana çıkışımızı engelledi. Ara sokaklara dağıldık. Sonuç: Yüzlerce yaralı ve iki ölü: Duran Erdoğan, Turgut Aytaç⁴⁰⁷

16 Şubat 1969 yılında yaşanan ve iki kişinin öldüğü bu olaylar tarihe “Kanlı Pazar” adıyla geçmiştir.

1970 yılında AP milletvekili Şevket Yılmaz tarafından sendikalar hakkında bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Amaç ise DİSK'in faaliyetlerini sınırlandırmaktır.⁴⁰⁸ Adalet Partisi de konu hakkında 13 Haziran 1970 günü mecliste görüşmelere başlamıştır. Dönemin DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler de; ‘Değişiklik, DİSK’i kapatmayı hedeflemektedir. Tasarı Anayasa’ya aykırıdır, işçi sınıfımız DİSK’in kapatılmasına izin vermeyecektir.’⁴⁰⁹ diye açıklamalarda bulunmuştur. Sendikalar Yasasında yapılmak istenen değişiklik ise şu yöndedir:

“İşçinin sendikaya üye olabilmesi için sadece başvuru yeterli değildir, sendikanın yetkili organının bu başvuruyu kabul etmesi gerekiyordu.

Üyelikten ayrılma, istifaların noter kanalından geçmesi şartına bağlanıyordu.

⁴⁰⁶ Mümtaz'er Türköne; *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2008, s.85.

⁴⁰⁷ Alpay Kabacalı, a.g.e., s.210-211-212.

⁴⁰⁸ M. Şehmus Güzel, a.g.e., s.130.

⁴⁰⁹ Tarkan Tufan, a.g.e., s.117.

Tasarı, sendikaların Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu buldukları işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü üye yazmalarını gerekli şart olarak öngörüyordu.

Federasyonların kurulmasında, aynı işkolunda kurulmuş sendikalarından en az ikisinin bir araya gelmeleri ve o iş kolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü bir araya getirmesi şartı aranıyordu.

Konfederasyonlarda ise; yukarıda belirtilen şartlara uygun kurulan sendikaların en az 1/3'ünün kararı ve Türkiye'deki sendikalı işçilerin, yine en az 1/3'ünün bir araya getirilmesiyle kurulabiliyordu.

Sendika kuracak işçilerin o iş kolunda en az üç yıl çalışmış olması koşulu, tasarıyla getirilmek isteniyordu.

Sendikaların uluslararası federasyonların kurucusu ya da üyesi olmaları, Türk-İş'in müsaadesine bırakılıyordu.

Sendikaların kooperatifler kurması, bazı sanayi girişimlerinde bulunmaları, Türk-İş'in olur şartına bağlanıyordu.⁴¹⁰

Bu düzenlemeleri kabul etmeyen DİSK'e bağlı işçiler 15 Haziran 1970 günü büyük bir eylem hazırlığına girişmişlerdir. İşçiler, sokaklarda, caddelerde boy göstererek yasanın yürürlüğe girmesini engellemek istemişlerdir. İşçiler, 'Anayasa Çiğnenemez', 'DİSK Kapatılmaz' sloganları atarak yürüyüşe geçmişlerdir. Vinlex, Sungurlar, ECA, Otosan, Silvan, Auer, AEG-Eti, Tikbaş, Doğu Galvanez, Arıtış, Arçelik, Singer, Türk Demir Döküm, Profilo, Rabak, Kavel, İşsan gibi işyerlerinde çalışan işçiler büyük bir eylem düzenlemişlerdir.⁴¹¹ Kocaeli'nden de İstanbul'a yürüyüşler düzenlenmiş işçilerin toplam sayıları ise yaklaşık yetmiş bine kadar ulaşmıştır. 16 Haziran'da ise gösterilerin boyutu daha da büyümüştür. DİSK, artık kendi işçisine hakim olamayacak derecede gücünü yitirmişti. Bunun üzerine de vapur seferleri durdurulmuş, Unkapanı ve Galata köprüleri trafiğe kapatılmıştır. İşçiler, Kadıköy Kaymakamlık binasını abluka altına almış ve ateşe vermişlerdir. Gün sonunda ortaya çıkan bilanço ise ağır olmuştur: 1 polis, 3 işçi yaşamını yitirmiş, yüzden fazla kişi yaralanmış, yaklaşık yüz elli kişi de tutuklanmıştır.⁴¹²

15-16 Haziran 1970 olaylarından sonra, İstanbul ve Kocaeli illerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Demirel sıkıyönetim kararını vermekteki haklılığını ise şöyle açıklamıştır. 'Bu düpedüz bir ayaklanmadır. Devlet kuvvetlerine silah atılmıştır. Yurdun bu köşesini huzur ve sükuna kavuşturmada en son çaremiz, başvurabileceğimiz en çabuk netice alabileceğimiz çaremiz de sıkıyönetimdir.'⁴¹³

⁴¹⁰ Tevfik Çavdar, a.g.e., s.165-166.

⁴¹¹ Tarkan Tufan, a.g.e., s.117.

⁴¹² M. Ali Birand vd, a.g.e., s.202-203.

⁴¹³ Ferit Tolga Ayan, a.g.e., s.53.

Sıkıyönetim uygulamalarına göre, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, gösteri düzenleme eylemlerine son verilmiş, silah taşıma yasağı getirilmiş , grev ve lokavt haklarının kullanılması da bir süre askıya alınmıştır.⁴¹⁴

15-16 Haziran 1970 günü DİSK'e bağlı işçilerin yürüyüşe geçip hükümeti protesto ettiği günlerde, işçilerin elinde Türk Bayrağı olmayışı, komünist liderlerin posterlerini taşımaları, orak-çekiç figürlü bayrakları taşımaları⁴¹⁵, meydanlarda hangi düşüncenin kol gezdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Türk-İş, bu işçi eylemiyle ilgili olarak DİSK'i komünizm propagandası yapmakla suçlayarak şu açıklamada bulunmuştur: 'İstanbul ve Kocaeli civarında başlatılan can ve mal güvenliğini tehdit eden yürüyüş ve direnişlerin, taşlı-sopalı saldırıların ekmek kapımız olan fabrikaları tahriplerin başlıca teşvikçilerinin Türk hakimi tarafından yıllarca önce mahkum edilmiş militan komünistler ve onların işbirlikçileri oldukları kesinlikle ortadadır.'⁴¹⁶ Oral Çalışlar ise anılarında, 15-16 Haziran günü işçilerin eyleme geçtiği günleri şöyle belirtmektedir:

"15-16 Haziran 1970 büyük işçi gösterilerinin nedeni, Demirel Hükümeti'nin 274-275 sayılı Sendikalar Kanunu'nu işçiler aleyhine değiştirmek istemesiydi. DİSK, bu kanun aleyhinde bir kampanya başlattı. Ama olayların böylesine büyüyeceğini onlar da hesap edememişler, gösterilerin aldığı boyuttan paniğe kapılmışlardı.

Yürüyüşün ana gövdesini işçiler oluşturuyordu. Az sayıda devrimci öğrenci ve sendikacı da yürüyüşe katılanlar arasındaydı. DİSK'li sendikacıların önemli bir kesimi en yoğun işçi semti olan Eyüp civarına gelmişti, buradaki olayların büyümesinden çekiniyorlar ve yürüyüşü kontrol etmek istiyorlardı.... Demir Döküm'ün önünden başlayan gösterinin amacı, İstanbul Valiliği'nin bulunduğu Cağaloğlu'na yürümektir.... Akşam Demir Döküm Fabrikası önüne gelip dağıldığımızda haberleri dinlemek üzere kahvelere koştuk. Anadolu yakasında önemli olaylar cereyan etmişti.... Kartal'dan, Pendik'ten, Maltepe'den harekete geçen işçilerin üzerine Kadıköy civarında polislerin ateş açması ve bazı işçilerin ölümüne neden olması kitlelerin öfkelerini doğurmuş, binlerce gösterici polis otolarını ateşe vererek Kadıköy Kaymakamlığı'na ulaşmıştı. Öfkeli kalabalık bir anda Kadıköy Kaymakamlığı'nı da [Kaymakamlığı'nı] ateşe vermiş ve bu çatışmalar sırasında polislerden de ölenler olmuştu.⁴¹⁷

Yine 1970 yılında çay üreticileri, çay fabrikalarını işgal etmiş, güvenlik kuvvetleriyle çatışmış, bazı imalathaneleri yakmaya çalışmıştır.⁴¹⁸ Yaz aylarında ise, Giresun, Ordu, Fatsa, Bulancık, Tirebolu, Espiye, Vakıfkebir gibi yerleşim merkezlerinde fındık işçileri, tefeci-tüccar sömürüsüne karşı mitingler

⁴¹⁴ Zafer Üskül; *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 1997, s.183.

⁴¹⁵ Süleyman Yeşilyurt, *İhtilalci...*, s.118.

⁴¹⁶ Tefik Çavdar, a.g.e., s.173.

⁴¹⁷ Oral Çalışlar, *'68 Anılarım*, s.26-27.

⁴¹⁸ İsmail Cem, a.g.e., s.332.

düzenlemişlerdir.⁴¹⁹ 1970 yılında toplam 111 iş yerinde 29.727 işçinin katılımıyla grev yapılmıştır.⁴²⁰

1971 yılının ilk aylarında, Adel Kalem Fabrikası işçilerinin greve gitmesinin nedeni ise sendika özgürlüğü istemeleri ve işten atılan 15 arkadaşlarının işe alınmalarını istemesidir. Yine ilk aylarda, yaklaşık sekiz bin tekstil işçisi grev yapmış, köylüler de köy ağalarının topraklarını işgal etmişlerdir.⁴²¹ Şubat ayında ise yabancı petrol şirketleri olan; Mobil, BP, Shell'in depolarındaki akaryakıt dağıtımını durdurulmuştur.⁴²²

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASINA DIŞ GÜÇLERİN ETKİSİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutba ayrılan dünyada, Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle dünya siyasetinde tek başına hareket etmesi mümkün değildi. Çoğu dünya ülkeleri gibi, Türkiye'de tarafını belirlemeliydi. Bir tarafta yanı başımızda Sovyet Rusya, diğer tarafta bambaşka bir kıtadan Asya'ya ve Avrupa'ya kısacası tüm dünyaya hükmeden bir Amerika vardı. Rusya bizim için devamlı bir tehlike oluşturmaktaydı. Tarihsel düşmanlığımız bulunmaktaydı ve Türkiye hakkında tarihin hiçbir devresinde hiçbir olumlu düşünceleri bulunmamaktaydı. Rusya hiçbir zaman bizim toprak bütünlüğümüzün korunmasından yana değildi ve Bolşevik İhtilalinden sonra, komünizm Rusya'sıyla dostluk kurmak "milli değerler" açısından tehlike arz etmekteydi. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'yle bizim tarihsel hiçbir bağımız olmamakla beraber özellikle Cumhuriyet'imizin kurulmasından sonra bizim için gerek siyasi, gerek "milli değerler" açısından tehlike arzedecek bir girişimde bulunmamıştı. En azından

⁴¹⁹ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.130.

⁴²⁰ İsmail Cem, a.g.e., s.445.

⁴²¹ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.134.

⁴²² *Cumhuriyet*, 05.02.1971, s.1

direkt olarak bir tehlike oluşturmamaktaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yepyeni bir dünyada Türkiye eğer bir taraf tercih edecekse, bu gibi nedenlerden dolayı ABD yanında yer almak daha akıllıca idi.

Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın bizden toprak talep etmesi, ABD'ye daha çok yakınlaşmamıza neden olmuştur. Yani başımızdaki Rusya tehlikesini önlemek sebebiyle NATO'ya girmek için önemli mücadeleler verilmiştir. Çünkü böyle bir tehlike karşısında Sovyet Rusya'ya tek başımıza karşı koyma şansımız yoktu. Neticede, NATO'ya girmemizle ABD ile yakın dostluk münasebetleri başlamış, Sovyet Rusya'dan biraz daha uzaklaşma fırsatı bulmuşuzdur. Ancak 1965'in ikinci yarısından sonra ülkemizdeki aşırı sol düşünceli kişiler, NATO aleyhtarı bir tavır sergilemişlerdir. Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden Alparslan Türkeş, Amerika ve NATO hakkında şu sözleri söylemiştir:

‘NATO milletlerarası bir ittifaktır. Türkiye bu ittifaka kendi arzusu ile girmiştir. Ve bunda büyük bir isabet göstermiştir. Çünkü bugünkü dünya şartları ve Türkiye'nin Jeopolitik durumu bunu emretmektedir... Bugün Türkiye'de Amerika ile dostluğumuzu istemeyenler ve NATO'dan ayrılmamızı isteyenler vardır. Sokaklara dökülerek (Go Home-Amerika Defol) çılgınlıkları ile, NATO'ya hayır mitingleri ile milletimizi rahatsız etmekle, dostlarımızı da kuşkuya düşürmektedirler. Şu husus iyice bilinmelidir ki, bunları yapanlar devlet, millet ve vatan sevgisinden yoksun anarşistler ve komünistlerdir. Fakat yaptıkları şiddetli ve ısrarlı propaganda ile bazı saf, temiz vatandaşlarımızı hatta, çok acıdır ama, bazı siyasetçilerimizi bile yanıltmışlardır. Türk milletine buradan bir daha ilan ediyorum: NATO'ya hayır diyeceğimize, NATO'yu Türk Devlet ve milletine daha hayırlı yapmanın çarelerini bulmalıyız. Hem de elbirliği ile. Akıl ve ilim bunu emreder.’⁴²³

Türkiye 1960'dan sonra Amerika ile olan askeri ve ekonomik bağlarını azaltırken, dış politikada daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır.⁴²⁴ Özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra AP'nin iktidara gelmesiyle, çok yönlü bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği, İslam Ülkeleri, Ortadoğu, Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir.⁴²⁵

1964 Kıbrıs krizine kadar ABD ile ilişkiler normal seyrinde devam etmiştir. Ancak Kıbrıs konusunda ABD başkanı Johnson'un Türkiye'yi yalnız bırakması, hatta Rusya'ya karşı bile Türkiye'yi korumayacağını açıklaması, ilişkileri bir anda germiştir. 1965 yılında Demirel'in iktidara gelmesiyle Amerikancı politikaları

⁴²³ Mete Turhan, a.g.e., s.60.

⁴²⁴ Roderic H. Davison; *Kısa Türkiye Tarihi*, Çev: Durdu Mehmet Burak, Babil Yayınları, Ankara 2004, s.196.

⁴²⁵ Sedef Bulut, a.g.t., s.50.

gütmesi beklenirken, tam aksi olmuş, Amerika bir kenara itilivermiş, Sovyet Rusya ile dostluk kurulmaya çalışılmıştır.

1. KIBRIS KRİZİ

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda 1958 Zürih ve 1959 Londra antlaşmaları ile ilk adımlar atılmış, 1960 yılında ise Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kıbrıs'ın garantörlüğünü ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere üstlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevini Rum kesimden Makarios, yardımcılığını ise Türk kesimden Fazıl Küçük üstlenmiştir.

Kıbrıs'ta Rum bir vatandaş olan Albay Grivas tarafından EOKA adlı bir örgüt kurulmuştur. Bu örgütün amacı, Kıbrıs Adası'nı komple Yunanistan'a bağlamak için çalışmalarda bulunmaktır. EOKA, bu amacı doğrultusunda 1963 yılı sonlarında Türklere karşı yürüttüğü saldırı politikasının şiddetini arttırmıştır.⁴²⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık dönemindeki 1963 ve 1964 buhranları Adada yaşayan Rumların ENOSİS'ten yani Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a bağlanması fikrinden vazgeçmemeleri neticesinde ortaya çıkmıştır.⁴²⁷ Bu amaçla da çeşitli faaliyetler altında, Rumlar Türkleri katletme eylemlerine girişmişlerdir.

Diğer yandan Cumhurbaşkanı Makarios ise, 1963 yılında Türklerin haklarını sınırlandırmak maksadıyla anayasayı değiştirmek istemiştir. Bunun sonucunda iki taraf arasında çatışmalar çıkmıştır.⁴²⁸ Kıbrıs Anayasası'na göre 5 ilde; Lefkoşe, Limasol, Magusa, Baf ve Larnaka'da Türkler ve Rumlar ayrı ayrı belediyeye sahip olacaklardır. Fakat oluşturulacak belediyelerin sınırını çizmek ve işleyiş yapısını tespit etmek konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Makarios da, adı geçen bu 5 şehirde bir belediye kurulmasını, Türklerin de bu belediyelerde nüfusuna göre temsil edilmesini ileri sürmüştür. Adada yaşayan Türkler tarafından Makarios'un bu yaptırımını kabul edilmemiş ve iki toplum arasında çatışmalar çıkmıştır.⁴²⁹

Kıbrıs'ta, Rumların Türklere saldırılarıyla Ada'da huzur ve güvenlik denen bir şey kalmamıştır. Tarihler 23 Aralık 1963'ü gösterdiğinde Kıbrıs Adası'nda 3 Türk öldürülmüştür. Bunun akabinde 24 Aralık günü bizim tarafımızdan Rumlara

⁴²⁶ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.62.

⁴²⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 : 1914 - 1995)*, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 15.Baskı, İstanbul 2005, s.785.

⁴²⁸ Songül Aydın, a.g.t., s.89.

⁴²⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.785.

karşı uyarılar yapılmaya başlanmıştır.⁴³⁰ Yine aynı gün, 24 Türk öldürülmüş, 41 Türk yaralanmıştır. Cumhurbaşkanı Makarios ise, 1 Ocak 1964'de Kıbrıs'ın kurulmasına yol açan anlaşmaları feshettiğini açıklamış, böylece Kıbrıs Cumhuriyeti sona ermiştir. 1964 yılı içinde de onlarca köy yıkılmış, binlerce Türk evlerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. Adada fiilen yönetim Rumlara geçmiştir. 2 Haziran 1964'te İnönü Kıbrıs'a çıkarma yapılacağını açıklamıştır.⁴³¹

İnönü'nün Kıbrıs'a bir harekatta bulunacak olması ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. 5 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye "nota" şeklinde bir mektup göndermiştir. Mektupta özetle; Amerika'nın böyle bir müdahaleye olumlu bakmadığı, olası bir müdahalenin kesinlikle Türk-Yunan savaşına sebep olacağı, Adaya Birleşmiş Milletler barış gücünün gönderildiğini ve NATO'ya üye ülkelerin birbirleriyle asla savaşamayacağını açıklayan bildirimler yer almıştır. İnönü ise Johnson'un mektubuna cevaben gönderdiği mektupta özetle; ABD Başkanı Johnson'un yazmış olduğu mektubun üslubunu ve içeriğini hoş karşılamadığını, müdahalenin sadece Türklere karşı yapılan saldırılara bir son vermek amacıyla yapılacağını, Türk-Yunan savaşının ise, sadece Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırması halinde çıkabileceğine dair açıklamalarda bulunmuştur.⁴³²

ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs Adası'na müdahalesini engellemesi, ülkemizde çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle NATO'dan çıkmamızı isteyen sol çevreler, ABD'yi mitinglerle, gösterilerle protesto etmişlerdir. Kıbrıs buhranında ABD'nin Türkiye'nin karşısında yer alması üniversite gençliğinde Amerikan karşıtlığı duygusunun perçinleşmesine sebep olmuştur.⁴³³ Bütün bu durumlar Türkiye-ABD ilişkilerini bozulma nedenlerinden birisidir.

2. HAŞHAŞ KRİZİ

Bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki sorunlarından biri de haşhaş ekimi konusudur. Amerika'ya göre Türkiye'de yetiştirilen haşhaş uyuşturucu haline getirilip, Amerika'ya satılıp, oradaki gençler uyuşturucu bağımlısı yapılmaktadır. Bu yüzden de ABD, Türkiye'den haşhaş ekme işlemini derhal terk etmesini istemiştir.

⁴³⁰ Erol Kılınç, a.g.e., s.60.

⁴³¹ Bülent Ruscuklu, a.g.e., 62.

⁴³² Erol Kılınç, a.g.e., s.61.

⁴³³ Serhat Hürkan; *Ortanın Solu'nun Ulusal Ülkücülere (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Öyküsü)*, Sinemis Yayınları, Ankara 2007, s.10.

ABD Adalet Bakanı John Mitchell, 1970 yılında bu konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

‘Bugün sadece New York’da eroinden günde üç kişi ölmekte ve 300 bin kişi eroin kullanmaktadır. Bununla mücadele edebilmek için yılda 4 milyar Türk lirasına yakın para harcıyoruz. Bu eroinin çıkarıldığı afyon da Türkiye’de yetiştirilmektedir. Kaçak yolla Amerika’ya giren eroinin yüzde 70-80 kadarı Türkiye’den gelmektedir. Diğer ülkelerle de işbirliği yapıyoruz. Meksika’nın kaçakçılığı kontrol altına almasını sağladık. Hindistan da aynı şekilde. Mesela Hintliler sizden daha fazla afyon ekmektedir. Ancak öylesine iyi kontrol etmektedirler ki, bütün mal ilaç sanayine gitmektedir.’⁴³⁴

“Amerikalılara uyuşturucu sadece Türkiye’den mi sağlanıyor? Türkiye haşhaş ekimini durdurursa gençlerin zehirlenmesinin önüne geçilebilecek mi? Başka ülkelerden bunu sağlayamazlar mı?” sorularına Mitchell şöyle cevap vermektedir:

‘Bazıları bunu sık sık ileri sürüyor ve tamamen yanılıyorlar. Sadece Türkiye değil Fransa, Meksika gibi ülkelerle de çalışıyoruz. Eğer Türkiye’deki ekim durursa meselemiz yüzde yetmiş halledilecektir. Türkiye’den alamayınca eroinin fiyatı artacaktır. Herkes kullanamayacaktır. Böylece gençleri kurtarabileceğiz. Meselenin büyük kısmını halletmiş olacağız. Türk afyonu dünyanın en kaliteli afyonu olduğu için aranmaktadır. İçerde de çok sıkı tedbirler alıyoruz. Sınır kontrolünü arttırdık; polisi çoğalttık. Fakat Amerika’nın etrafı o kadar açık ve giriş noktaları o kadar çok ki; sadece kontrol ile başa çıkmak imkansız. Ben kanun adamıyım. Bu kaçakçılığın durdurulması için gereken bütün tedbirlerin alınmasına taraftarım. Ancak Türkiye’nin cezalandırılıp cezalandırılmamasına Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı Nixon karar verir. Biz burada Adalet Bakanlığı olarak, dış politikaları ilgilendiren kararlar almalıyız. Türkiye yakın dostumuz ve NATO üyesidir. Böyle bir şey en sonra düşünülebilir, belki de hiç düşünülemeyecek bir şeydir. Fakat ben kanun adamı olarak bu gidişin durdurulması için alınacak her türlü karara katılırım. Vatandaşlarımızı korumak istiyoruz. Ancak işin içine Amerika’nın politik menfaatleri de girerse ne olur bilmem.’⁴³⁵

Yine bir başka açıklamasında Mitchell şu açıklamayı yapmıştır: ‘Türkiye’nin uyuşturucu maddelerin kaçakçılığının önlenmesi amacıyla ekim sahasının kısıtlanması kararını almaması halinde, bu ülkenin cezalandırılmasını destekleyeceğim.’⁴³⁶ Beyaz Saray Danışmanı Henry Kissinger’in şu sözleri dehşet verici niteliktedir: ‘Hükümetleri değişme pahasına, eroin akımını durdurun.’⁴³⁷ Amerika’dan gelen haşhaş ekimi ile ilgili baskılara Demirel ise direnmiş ve şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

‘Gayet yüksek seviyeli birisi geldi ‘yasaklayın’ diyor. Ona dedim ki; Biz bu afyonu yasaklayamayız. Biz bunu yasaklarsak sizin gençliğinizi zehirleyen Türkiye olduğunu kabul etmiş oluruz. Halbuki Türkiye’de 120 ton afyon yetiştiriliyor. Bu sizin gençliğinize bir hafta yetmez. Bizi suçlamayın. Ama ben ne yaparım, bunu kontrol altına alırım. Ekim

⁴³⁴ *Milliyet*, 13.11.1970, s.9.

⁴³⁵ *Milliyet*, 13.11.1970, s.9.

⁴³⁶ İsmail Cem, a.g.e., s.294.

⁴³⁷ İsmail Cem, a.g.e., s.295.

sahalarını daraltırım. Ama afyonun kalesi olan, ismini afyondan alan bir şehrin bulunduğu bir Türkiye’de ben afyon yasaklayamam.’⁴³⁸

3. ORTADOĞU KRİZİ

Demirel Hükümeti’nin izlediği Ortadoğu politikası, Türkiye’yi Ortadoğu coğrafyasında daha aktif bir rolle buluşmasını sağlamıştır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı’nda ABD’nin İsrail’i desteklemesi, Sovyetlerin Arapları desteklemesi, Türkiye’nin Sovyet savaş gemilerine boğazlardan geçiş izni vermesi,⁴³⁹ direk olmasa bile Türkiye’nin de Arapların yanında yer alması, Arapları desteklemesi Türkiye ile ABD’nin aralarının açılmasına yol açmıştır.

21 Ağustos 1969’da İsrail’in Kudüs’teki El Aksa camisini bombalaması, Türkiye’nin İsrail’i kınamasına yol açmıştır. Yine 22 Eylül 1969 yılında Rabat’ta düzenlenen ‘Birinci İslam Zirve Konferansı’na katılan Türkiye, Müslümanlara karşı izlediği politika sebebiyle İsrail’e, daha geniş ifadeyle İsrail’in en büyük destekçisi olan ABD’ye karşı tavır almıştır.⁴⁴⁰

Demirel, 1970 yılında yaptığı bir açıklamada ‘Ortadoğu’ya asker taşıyacak hiçbir yabancı uçak Türkiye’den havalanmayacaktır.’⁴⁴¹ ifadelerini kullanması, Türkiye üzerinden hava sahasını kullanmak isteyen ABD’nin tepkisini çekmiştir. Buna rağmen Sovyet askeri uçaklarının Türkiye’den yakıt ikmali yaparak Ortadoğu’ya gitmesi, ABD’nin olayları endişeyle izlemesine neden olmuştur. Amerika’ya göre, Türkiye iniş izni için kendisinden izin alması gerekiyordu ama Türkiye böyle bir izin için girişimde bulunmamıştır.⁴⁴² Yaşanan bu Ortadoğu krizi de ABD ile Türkiye’nin arasını açan nedenlerden birisidir.

4. U-2 KRİZİ

U-2, Adana’nın İncirlik Üssü’nden kalkıp bilimsel araştırmalar yapmak için uçuşlar gerçekleştiren Amerika’ya ait uçakların isimleridir. Amerika, bu uçakları “bilimsel uçuşlar yapıyorlar” diye kamuoyuna yansıtıyordu. Türkiye’nin de düşüncesi bu yöndeydi. Ama durum hiç de gözüktüğü gibi değildi. Amerikalılar, Türkiye’den kalkan U-2 uçaklarıyla, Sovyetler üzerinde uçuşlar yapıp, bu ülke

⁴³⁸ Sedef Bulut, a.g.t., s.54.

⁴³⁹ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.73.

⁴⁴⁰ İsmail Cem, a.g.e., s.280.

⁴⁴¹ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s.72.

⁴⁴² İsmail Cem, a.g.e., s.284.

hakkında kendilerine gerekli olan askeri faaliyetleri ve silah sistemleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

1 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde ise bir U-2 uçağı Sovyetler tarafından kendi topraklarında düşürülmüştür. Bu ise Türkiye ile Sovyetlerin arasının açılmasına neden olmuştur. Yine 1965 yılında da, Adana'dan kalkan Amerika'ya ait istihbarat uçağı Karadeniz'de düşmüştür. Tüm bu yaşanan olaylar da Sovyetleri tedirgin etmiş ve Türkiye'nin kendi toprağını bu tür tehlikeli olaylar için kullanmamasını istemiştir.⁴⁴³

Bu gelişmelere paralel olarak, 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşında Türkiye, üslerinin yakıt ikmali için, silah ve cephane transferi için kullanılmasına izin vermemiştir. Yine 1969 yılında Suriye ile Lübnan arasındaki gerginlikte, Amerika'nın İncirlik üssünü olası kullanmasına karşılık, Demirel buna müsaade etmeyeceğini bildirmiş ve şöyle demiştir: 'Türk hükümetinin muvafakati olmadan bu tesisler hiçbir şekilde kullanılamaz, komşu ülkelerimizin endişe duymasını istemiyoruz.'⁴⁴⁴ Tüm bu yaşanan gelişmeler yani Sovyetler lehinde kararlar çıkması Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştirmiştir.

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri gergin tutan bir gelişme de Demirel'in Başbakan olmasından sonra Sovyetler Birliği Başkanı Kosigin ile birbirlerini ziyaret etmeleri olmuştur. Ancak bununla da yetinilmemiş; Sovyetler, Türkiye'deki demir-çelik, petrol gibi sanayi dallarına kaynak aktarmayı da taahhüt etmiştir.⁴⁴⁵ Demirel de Sovyetlerle finansman konusunda anlaşma sağlamıştı. Doğal olarak bu durumda Türkiye-ABD ilişkilerini gerginleştirmiştir. Demirel şöyle anlatmaktadır:

'Bizim 1967'de bazı projelerimiz vardı. Maden kaynaklarımızı kullanmakta çok sıkıntı içindeydik. Biz cevher ihraç eder, metal ithal ederdik. Mesela 5 ton cevher veririz, karşılığında 1 ton metal alırız. Soyulmadır bu. Bu cevheri işleyen fabrikalar kurmak düşüncesineydin, zaten devletin de bir planı vardı, o plana da bunu koymuştuk. Bir demir-çelik fabrikası daha yapalım, bir alüminyum, çinko, kurşun ferrokrom, boraks, cıva, krommanyezit, volfram fabrikası yapalım istiyorduk.

Bir de o günkü şartlar içinde Türkiye'nin rafinerilerinin kapasitesi hemen hemen şöyleydi: Mersin'deki rafineri 3 milyon ton, İzmit 1 milyon ton, batman 4.5 ton. Yine Türkiye, ham petrol yerine işlenmiş petrol aldıkça çok para ödüyor. Dışarıya. Biz de rafineri kapasitelerini arttıralım, yeni rafineri yapalım dedik. Ayrıca, Mersin ile İzmit arasında bir rafineri yok. Taşıma yapıyorsunuz. Bunu ortası İzmir'dir. İzmir civarında bir rafineri

⁴⁴³ Adem Çelik vd, a.g.e., s.475-476.

⁴⁴⁴ Adem Çelik, a.g.e., s.477.

⁴⁴⁵ Sedef Bulut, a.g.t., s.51-52.

yapalım; bir de İstanbul ile Hopa arasında rafineri yok, mesela Samsun, Trabzon gibi bir yerde bir rafineri yapılabilir, belki erkendir ama münasip bir zamanda Orta Anadolu’da bir yere de rafineri yapalım ki, taşımacılıktan kurtulalım gibi düşüncelerimiz vardı. Bunları batılılara söyledik. Bunları finanse eder misiniz, dedik. Etmeyiz, dediler. Sovyetlere sorduk, siz bunları finanse eder misiniz? Ederiz, dediler.

Sovyetler ile müzakere ettik, bunların inşasına geçtik.

Bundan da rahatsız oldular. Batı rahatsız oldu bundan. Gayet iyi hatırlıyorum, 1967’de Amerikan Sefiri Başbakanlığa geldi, beni ziyaret etti. Hala gözümün önünde olay. Kapıdan girdi, daha oturmadan. “Are you changing axis?” diye bana sordu. Yani, “Aks mı değiştiriyorsunuz?” Sovyetlerle bizim münasebetlerimizi düzeltmemizden çok rahatsız olmuştu Amerika⁴⁴⁶

Demirel izledikleri dış politikanın ABD’yi rahatsız ettiğini, özellikle Sovyetlerle ilişkilerinin düzelmesini hazmedemediğini söylüyor ve şöyle bir açıklama getiriyor: ‘Biz komşularımızla iyi münasebetler içinde olmaya, ticari ve kültürel münasebetlerimizi geliştirmeye, etrafımızda bir dostluk halesi kurmaya giriştiğimiz zaman Birleşik Amerika Devletleri bundan rahatsız oldu. Bilhassa, bizim Sovyetlerle münasebetlerimizi düzeltmeye girişmemizden rahatsız oldu.’⁴⁴⁷ İsmail Cem, Adalet Partisi’nin tek başına iktidarda bulunduğu dönemini, ‘Demirel’in 1965-1970 iktidarı, ABD ve NATO açısından ‘güven vermeyen’ bir iktidardır, belirsizdir, hatta tehlikelidir’⁴⁴⁸ şeklinde yorumlamaktadır.

Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’e göre, ‘Amerika Adalet Partisi iktidarından gayrimemnun olmuştur, muayyen sebeplerden dolayı: Haşhaş, Ortadoğu, U-2 meseleleri, vesaire. Amerikalılar kafi derecede kendilerine yatkın ve yakın bulmamışlardır Adalet Partisi iktidarını.’ diyerek, 12 Mart’ta ABD’nin rolüne dikkat çekmiştir. CIA Başkanı Helms’in şu sözü de bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. ‘Evet, 12 Mart’ı hazırlayan oluşumları, biz ajanlarımız aracılığıyla düzenledik’⁴⁴⁹ “9 Mart’çı” Hasan Cemal’in, ‘bilmeden emellerine ait olduğumuz bir “üçüncü güç”⁴⁵⁰ vardı demesi CIA’in sözlerini doğrular niteliktedir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler ışığında 12 Mart Muhtırası’nda elbetteki Amerika’nın rolü olduğunu söyleyebiliriz. Amerika, II. Dünya Savaşı’ndan sonra süper güç olarak dünya siyasetindeki yerini almıştır. Az gelişmiş ülkeleri ve

⁴⁴⁶ Çetin Yetkin; *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971- 12 Eylül 1980*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 4.Basım, Antalya 2007., s.113-114.

⁴⁴⁷ Çetin Yetkin, a.g.e., s.112.

⁴⁴⁸ İsmail Cem, a.g.e., s275.

⁴⁴⁹ İsmail Cem, a.g.e., s.317-318.

⁴⁵⁰ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle...*, s.25.

gelişmekte olan ülkeleri kendi ekseninden uzaklaştırmaya hiç de niyetli değildir. Bu yüzden bu ülkeleri kendi politikası etrafında şekillendirmek istemiştir. Türkiye'nin de Amerika'nın en büyük rakibi olan Sovyet Rusya'ya doğru yakınlaşma politikası izlemesi, ülkemizde muhtırayı oluşturacak nedenlerin arkasında Amerika'nın olduğunu açıkça göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MARKSİST BİR DARBE GİRİŞİMİ: 9 MART 1971

1. 9 MART 1971 ÖNCESİ SİYASİ DURUM

1965 seçimleriyle iktidarı tek başına ele alan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi kendisinin çok zorlu günler beklediğinin belki de farkında değildi. Her iktidar sahibi gibi; ülkenin başına geçirim, görevimi yaparım, nasıl demokratik yollardan iktidara geldiysem yine demokratik yollardan da iktidardan çekilirim düşüncesi Adalet Partisi'nde de mevcuttu. Ancak Adalet Partisi pek de umduğunu bulamamıştı, evet demokratik yollardan iktidara gelmişti ama demokratik yollardan iktidardan çekilmemişti. 1965 yılından beri ülkeyi yöneten AP, siyasi ve sosyal birçok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Kendisinden önce de var olan işçi ve öğrenci eylemleri, iktidarından sonra daha da katlanarak devam etmiştir.

1965-1971 arası her sene üniversitelerde olaylar yaşanmış, boykotlar işgaller süregelmiştir. Öğrenci eylemleri, işçi grevleri, aşırı sol faaliyetler, ülkede büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Hükümet ise bu olayları durdurmak için herhangi bir tedbir almaktan yoksun idi. Bu konuda Alparslan Türkeş ile Süleyman Demirel arasında,

daha 1965 seçimlerinden sonra Türkeş öğrenci olaylarına dikkat çekerek, yani komünizm ideolojisini savunanların eylemlerini kastederek, ülkenin huzurunu bozduğunu dile getirirken, Demirel ise cevaben: “Demokraside miting olur, yürüyüşler olur. Bu hürriyetçi demokrasinin gereğidir. Bunlardan endişe duymayın. Biz, onların her faaliyetini takip ediyoruz, polis takip etmektedir. Gözümüz üzerlerindedir.”⁴⁵¹ diyerek ülkeyi kendisinin istifasına yol açacak ordu müdahalesine kadar götürecektir.

Bu dönemde yine işçiler de keza yeri geliyor öğrencilerle beraber, yeri geliyor kendi başlarına birtakım eylemlerde bulunmuşlardır. Ordu ile siyaset zaten 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra pek barışık bir ortam içinde bulunmamaktadır. O dönemden bu yana bir türlü sivil siyasete geçilememekteydi. Türkiye bunun en aşikar örneklerinden birini 1966 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşamıştır. Cumhurbaşkanlığı için sivil biri yerine ordu içinden birisi tercih edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, AP ile CHP’nin ittifakı neticesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin beşinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ordu devamlı müdahalede bulunmak istemiş ve 1967 yılından itibaren cuntalaşma faaliyetleri kendisini göstermiştir.

Yine bu dönemde dış siyasette ABD’den ziyade Sovyetler Birliği ile yakınlaşma içine girilmiştir. Demokrat Partililerin siyasi affı meselesi de ordu ile Demirel’in arasını gerginleştirmiştir. Ülkenin en önde gelen ve en büyük iki partisi AP ve CHP çeşitli sebeplerden dolayı parçalanmıştır. Türkiye İşçi Partisinden umudunu kesenler ise parlamento dışı faaliyetlerine hızla devam etmiştir. 9 mart 1971 günü öncesi siyasi ortam iyiden iyiye kızılmaya başlamıştır.

Bu dönemde komünizm ideolojisine sahip, darbe taraftarı bir parti daha kurulmuştur: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi. Bu parti de bölücülük adına her şeyi yapar hale gelmiş, ülke birliğini, bütünlüğünü bozucu söylemlerde bulunmuştur. O kadar ileri gitmişlerdir ki; Kürtçe’nin de Türkçe gibi resmi dil olacağını, hatta isterlerse Kürtlerin ayrı bir devlet kurmaları gerektiğinin üzerinde durmuşlardır.⁴⁵² Ne yazık ki bazı bir grup komünizm ideolojisine sahip kişiler de bölücülük faaliyeti içine girdiklerini bu açıklamalarıyla gözler önüne sermişlerdir.

⁴⁵¹ Erol Kılınç, a.g.e., s.189.

⁴⁵² *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1974, s.430.

Demirel, bu dönemde yaşanan sıkıntıların bir nedenini de muhalefete, yani CHP'ye yüklemiştir. CHP'nin anarşik faaliyetler içerisinde bulunduğunu belirtmiş, sözlerine ise şöyle devam etmiştir: ‘Anarşist bir ortam yaratmak için zümreler arası denge, sınıflar arası çatışmayı teşvik ederler. Hiçbirisi ne meşakkati, ne çileyi, ne pazarlığı, ne fukaralığı bilmez. Hepsi siyasi komisyoncu yahut anarşistlerdir. Maksat ya muayyen koltukları ele geçirmektir, yahut her şeyi rayından çıkarmaktır.’⁴⁵³ Yine Demirel sol cenahı eleştirerek ‘Sol acayip bir kılık içindedir’ demiş ve sözlerine şöyle demiştir. “Sol kendisini Türk halkına izah edebilmiş değildir. Ne istediğini, hangi hedefe gitmek istediğini ortaya koyabilmiş değildir. Sadece münferit meseleleri ele alır.”⁴⁵⁴

1.1 CHP’NİN BÖLÜNMESİ

Daha 1969 genel seçimlerine gelmeden önce CHP kendi içinde bölünme yaşamıştır. Bu bölünmenin en önemli sebebi ise partinin bir bütün olarak aynı ideolojinin etrafında birleşmemesi oluşturmuştur. Parti, İnönü’nün aracılığıyla 1965 seçimlerinden önce, “ortanın solu” ideolojisini benimsemiştir. Ancak CHP, 1965 seçimlerinden yenilgiyle çıkınca bu fikrin pek bir getirisinin olmadığı anlaşılmıştır. Ancak parti, bu görüşü benimsemekte ısrarlı bir tutum içine girmiştir.

1966 yılında “ortanın solu” partinin resmi ideoloji haline gelmiş, aynı zamanda “ortanın solu”nun büyük bir savunucusu olan Bülent Ecevit partinin genel sekreterliğine seçilmiştir. İsmet İnönü ile Bülent Ecevit de bir olunca, bu durum muhaliflerin sesinin daha gür çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bu muhalif grup, “ortanın solu” ideolojisinin partiyi sosyalizme doğru kaydırıldığını iddia etmiştir. İnönü ise partiyi sosyalizme kaymakla suçlayanlara; ‘Tekrar size söylüyorum, bütün memlekete de ilan ediyorum, CHP’nin adı Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Sosyalist Parti değildir. Sosyalist Parti olmayacaktır.’⁴⁵⁵ açıklamasını yapmıştır. Ecevit ise “ortanın solu” için şu açıklamayı yapmıştır.

‘Ortanın soluna karşı koyanlar Atatürk ilkeleriyle çelişme halindedirler. Bir parti, toprak reformuna bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye çalışınca ortanın solundadır. Ortanın solu, İnönü’nün dediği gibi partinin sosyal yenileşmenin bilincine varışı demektir. Devletçiliği daha ileri götürmek gerekir. Yabancı şirketlerin petrolümüzü ipotek altına almalarına karşı mücadele ediyoruz. Ortanın solu

⁴⁵³ *Hürriyet*, 27.05.1968, s.1.

⁴⁵⁴ *Tercüman*, 12.05.1968, s.1.

⁴⁵⁵ Feroz Ahmad, a.g.e., s. 322.

yüzünden seçim kaybetmedik. İç ve dış sömürücüleri karşımıza aldığımız için kaybettik. Gene bunları karşımıza alacağız. Çünkü Türk halkının kurtuluşu buradadır.⁴⁵⁶

İsmet İnönü ve Bülent Ecevit her ne kadar partinin sosyalist bir çizgide olmadığını söyleseler de muhalifler ikna olmamışlar ve ayrılma noktasına gelmişlerdir. ‘Sekizler’ olarak bilinen parti içindeki muhalif milletvekilleri; Turhan Feyzioğlu, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Emin Paksüt, Fehmi Alparlan, Coşkun Kırcı, Süreyya Koç, Turhan Şahin devamlı olarak “ortanın solu”na dolayısıyla İnönü ve Ecevit’e karşı mücadele içinde bulunmuşlardır. Bu olumsuzluklar sürüp giderken parti tüzüğünde yapılan değişiklikle TBMM grubuna ait bazı yetkilerin genel merkeze devredilmesi partide daha fazla kalamayacağını belirten 47 senatör ve milletvekilinin CHP’den istifa etmesine yol açmıştır. Muhalif gruba göre bu değişiklikle Ecevit ve ekibi daha güçlü çıkacaktır. Bütün bu nedenlerinden dolayı CHP’den istifa eden milletvekilleri 12 Mayıs 1967 tarihinde resmen Güven Partisi’ni kurmuşlardır.⁴⁵⁷

Parti daha bölünmemişken, 1 Ocak 1967 tarihinde, CHP Parti Meclisi’nin yayımladığı bildiriye şöyle bir açıklamada bulunulmuştur: ‘.... Kamu sektörü ile özel sektörün ahenkli bir tarzda ve güvenlik içinde çalıştıkları karma ekonomi iktisadi görüşümüzün temelini teşkil eder....’⁴⁵⁸ Böyle bir iktisadi politika Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından da benimsenmiştir. Atatürk, sadece devletçiliğin ya da liberalizmin ülkemiz için pek faydalı olamayacağını, bu iki politikanın beraber yürütülmesinin ülkemiz adına daha iyi sonuçlar vereceğine kanaat getirmiştir. CHP’nin de bu dönem için Atatürk ile görüşü devam ettirmesi ülkemiz adına olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

1.2. DEMOKRAT PARTİLİLERİN AFFI MESELESİ

27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidardan indirilen ve bütün Demokrat Partililere getirilen siyasi yasaklar bu dönemin önemli konuları arasında yer almaktadır. 27 Mayıs’tan sonra demokrasiye geçiş için yapılan seçimlerden AP-CHP koalisyonunun çıkması ile Adalet Partililer, mirasçısı oldukları DP’nin milletvekillerinin affi meselesini gündemlerine almışlardır. Ancak ordu pek tabii buna müsaade etmemiştir. Darbe yaparak iktidardan uzaklaştırdıkları kişileri affederek, onların tekrar siyasete atılıp iktidarı ellerinde bulundurma olanağına ordu izin vermemiştir. Sadece sağlık

⁴⁵⁶ Tefik Çavdar, a.g.e., s.156.

⁴⁵⁷ Sedef Bulut, a.g.t., s.161.

⁴⁵⁸ Hikmet Çetinkaya, a.g.e., 18.

nedenlerinden dolayı kısmi bir af getirilmiş ve mesleklerini yapmalarına imkan tanınmıştır.

DP'lilerin affi meselesinde ilk adım 12 Ekim 1962 yılında çıkarılan kısmi bir af yasası ile atılmıştır. Bunun üzerine de 29 Ekim 1962 günü beş yıla mahkum olan tutuklular tahliye edilmişlerdir. 8 Ağustos 1966 tarihine onaylanan yasa ile de; DP'lilerin mesleklerini icra etmelerinin önü açılmış, memuriyete dönmeleri sağlanmış, müebbetle mahkum olanlar affedilmişlerdir. Ancak siyasi haklar anayasa değişikliği gerektirdiğinden DP'lilerin siyasi affi sağlanamamıştır.⁴⁵⁹

1960'lı yılların sonuna kadar tekrar söz edilmeyen af meselesi 1969 yılında tekrar gün yüzüne çıkmıştır. DP'lilere siyasal hakların iadesi yasası 14 Mayıs 1969'da meclisten geçmiştir. Ancak dönemin iki meclisli yapısından dolayı af yasasının Cumhuriyet Senatosu'ndan da geçmesi gerekmektedir. Fakat ordu bu duruma karşı sert bir tavır sergilemiştir. Bu durumdan yola çıkarak dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, yasanın geçmesi halinde kendisinin ve kuvvet komutanlarının istifa edeceğini Cumhurbaşkanı Sunay'a bildirmiştir. Bu durum da Sunay'ın üzerinde baskı yaratmış, O da askerinin yanında yer alarak çizgisini belli etmiştir. Yeni bir askeri darbe olmasından çekinen Demirel ise, AP'li senatörlerden tasarıyı reddetmelerini istemiştir. Af yasası Senato'dan geçmeyince DP'lilerin affi meselesi bir süre daha uzamıştır. Çünkü af yasası senatodan geçmeden meclis tatile girmişti. Böyle olunca da affin yasalaşması ertelenmiştir.⁴⁶⁰ Demirel o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Ben anladım ki, biz kanunu Senato'dan geçirirsek, bunlar (askerler) arabayı devirecekler. Kanunu geçirmesine geçiririz, zaten Senato'da çoğunluğumuz var. CHP destek vermiş. Geçirmesine geçiririz ama araba devrilecek. Demokrasi gidecek, parlamento kapanacak. Durumu değerlendirmek lazım. Ben, önce Bakanlar Kurulu'nu topladım. Dedim, durum ciddi. Cumhurbaşkanı durum ciddi diyorsa, dikkate almak lazımdır.... Ertesi gün, Senato grubumuzu topladım. Durumu anlattım. Lütfü Tokoğlu diye bir senatörümüz vardı. Hem cesur, yiğit bir adam hem de akıllı, akil bir adam.... Senato toplandı. Lütfü Bey başkanlık ediyor. Öyle bir oturum yönetti ki, kanunu görüştürmedi. Kimine söz verdi, kimine vermedi, zamanı doldurdu. Senato, zaten tatile giriyor. Kanun görüşülemedi ve kadük kaldı. Kanunu çıkarmadık ama, arabayı devirmelerine de engel olduk. Parlamentosu kurtardık.”⁴⁶¹

Demirel'in niyeti 1969 yılının Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra affi tekrar yasalaştırmaktı. Amacı ise; arkasına milleti de almak, böylece ordu karşısında

⁴⁵⁹ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.96.

⁴⁶⁰ Ümit Cizre, a.g.e., s.85-86.

⁴⁶¹ Mümtaz'er Türköne, a.g.e. s.102.

daha dik bir vaziyette bulunma gücüne erişmekti. 12 Ekim 1969 seçimlerinden sonra tekrar AP'nin seçimi kazanması Demirel'i iyice güçlendirmiştir. DP'lilere siyasal haklarını verecek olan af yasası 6 Ocak 1970 tarihinde senatodan geçebilmiş ve böylece af yasalaşmış, anayasa değişikliği sağlanmıştır. Ancak TİP, yasanın iptal edilmesi yönünde Anayasa Mahkemesine 9 Ocak 1970 günü dava açmıştır. TİP neden iptal davası açtığını ise şu görüşleriyle açıklamaktadır:

'Anayasa'nın 68. maddesinin değiştirilmesi ve geçici 11. maddesinin yürürlükten kaldırılması aslında bir geriye dönüşün ilk adımını teşkil etmektedir. Celal Bayar ve arkadaşları siyasi haklarına kavuşunca onları iktidardan zorla uzaklaştırılmış olan hareket ve onun tüm neticeleri meşruiyet temellerini kaybeder ve ister istemez bir sökülme dönemi açılır. Her şey geriye doğru sökülmeğe başlar. Temelli senatörlük müessesinden hareket edilerek, sırasıyla Milli Birlik Komitesi tasarrufları, Yassıda Mahkemesi ve hükümeti, nihayet 27 Mayıs direnişi ve onun getirdiği 1961 Anayasası ve bu Anayasa'nın doğurduğu yüksek mahkememiz gibi çeşitli müesseseler ve bunların tasarrufları, bütün bu tarih gelişmesi red ve inkar düzeyine girer.'⁴⁶²

Anayasa Mahkemesi ise 16 Haziran 1970 tarihinde TİP'in yaptığı iptal başvurusunu kabul etmiş ve görüşmeler başlamıştır.⁴⁶³ Yapılan görüşmeler sonucunda ise 29 Haziran 1970 günü Anayasa Mahkemesi, yapılan değişikliği iptal etmiştir.⁴⁶⁴ DP'liler siyasal haklarına ise ancak 16 Haziran 1974 günü kavuşabilmiştir.⁴⁶⁵

1.3. 12 EKİM 1969 GENEL SEÇİMLERİ

1969 seçimlerine CHP bölünmüş bir vaziyette, CKMP'nin isim değişikliğiyle MHP olduğu, üniversite olaylarının ve işçi eylemlerinin tırmandığı DP'lilere af getirilmesi yoluyla ordu ile hükümetin arasının açıldığı bir ortamda gidilmiştir.

12 Ekim 1969 seçim sonuçları ise şu şekildedir.⁴⁶⁶

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy %	Milletvekili Sayısı
AP	4.229.712	45.5	256
CHP	2.487.006	27.4	143
CGP	597.818	6.6	15
MP	292.961	3.2	6

⁴⁶² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.190-191.

⁴⁶³ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.191.

⁴⁶⁴ Anadolu Ajansı, s.237.

⁴⁶⁵ Ümit Cizre, a.g.e., s.86.

⁴⁶⁶ Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de...*, s.11.

MHP	275.091	3	1
TBP	254.695	2.8	8
TİP	243.681	2.7	2
YTP	197.929	2.2	6
Bağımsızlar	511.023	5.6	13

Bu seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan tablo yasal olmayan yollarla mücadelesini sürdüren parlamento dışı muhalefetin ekmeğine yağ sürmüş, her koşulda parlamenter sisteme inanan ve bu sistemi savunan, devamlı demokrasinin işlemesini isteyen sol kesimi memnun etmemiştir. Yine bu seçim sonuçları Demirel'e iktidarı bir kez daha kullanma yetkisini verirken, diğer yandan da Adalet Partisi'nin parçalanmasına sebebiyet vermiştir. CHP ise seçim sonuçlarına göre yine muhalefetteki yerini almıştır.

1.4. AP'İN BÖLÜNMESİ

1964 yılında Ragıp Gümüşpala'nın vefat etmesinden sonraki başkanlık yarışında Süleyman Demirel ile Sadettin Bilgiç karşı karşıya gelmişlerdir. O zamana kadar Genel Başkan Vekilliğini sürdüren Sadettin Bilgiç'in başkan seçilmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Ancak seçim sonuçları Bilgiç'in ve taraftarlarının istediği gibi sonuçlanmamıştır.

1965 seçimlerinde Adalet Partisi, Süleyman Demirel'in genel başkanlığında tek başına iktidara gelmesiyle, muhaliflerle parti yönetimi arasında sürtüşmeler başlamıştır. Muhaliflere göre Süleyman Demirel partide tek adamlık vazifesi görmekte ve partiyi istediği gibi yönetmektedir.

Parti içinde, Süleyman Demirel'in daha ilk başkanlık yıllarında, ilk ayrılıklar yaşanmaya başlamıştır. Alparslan Türkeş gibi bir milliyetçinin CKMP'nin başında bulunması nedeniyle, AP içindeki milliyetçiler partiden ayrılarak CKMP saflarına geçmişlerdir. Gökhan Evliyaoğlu ve Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimler, AP'den ayrılmışlar ve CKMP'ye katılmışlardır.

Parti içinde sular durulmamış, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Ferruh Bozbeyli gibi partinin ağır topları Demirel'i parti içi demokrasiyi yok etmekle suçlamışlardır. Demirel'in eleştirildiği diğer bir konuda DP'lilerin affı meselesinde

gerekli adımları atmamış olmasıdır. Muhalif kesim, Demirel'i af meselesinde ağırdan almakla suçlamıştır. Buna paralel olarak 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlere karşı "pasif" kalmakla suçlanmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen Adalet Partisi 1969 seçimlerinde birinci parti olarak çıkmıştır.⁴⁶⁷

1969 seçimlerinden sonra da bazı partililer; Talat Asıl, Yüksel Menderes, İhsan Gürkan, kabineye giremeyince, onlar da Demirel'e karşı muhalif hareketlerde bulunmuşlardır. 1969 yılının Aralık ayında da AP'li Ethem Kılıçoğlu'nun açıkça Demirel'e muhtıra vermesiyle, kazan iyice kaynamaya başlamıştır. Demirel ise kendisine başkaldıran Ethem Kılıçoğlu ile diğer muhaliflerden Cevat Önder'i partiden ihraç etmiştir. Bu ihraçlardan sonra da artık muhalifler tümüyle başkaldırmış ve 72'ler adıyla bilinen muhalifler, Demirel'e bir muhtıra daha vermişlerdir.⁴⁶⁸ Sadettin Bilgiç muhtıranın niteliğini şöyle belirtmektedir: "Bu muhtıra, meşru platformlarda partinin içine düşürüldüğü durumun dile getirilmesinin imkansız hale geldiği ve bütün müzükare [müzakere] yolları tıkanıdığı için son çare olarak hazırlanmış ve arzedilmiştir."⁴⁶⁹

1970 yılının Şubat ayında ise 3 milletvekili ve 1 senatör partideki disiplini bozduğu gerekçesiyle partiden ihraç edilmişlerdir. Muhalif kesim ise bu ihraçları içlerine sindirememiştir. Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan gibi partinin ağır topları bunun üzerine partinin Genel İdare Kurulu'ndan istifa etmişlerdir. 11 Şubat 1970 günü ise Meclis'te yeni hükümetin bütçe oylaması vardı. Bütçenin, oylamada 214 kabul oyuna karşılık 224 red oyu alması Demirel Hükümetinin istifasına yol açmıştır. Yani 41 milletvekili bütçeye red oyu vermiştir. Red oyu verenler de, Demirel'in emriyle partiden ihraç edilmeye başlanmıştır. Partiden ihraç edilen milletvekilleri de Demokratik Parti'nin kurulmasına yol açmıştır.⁴⁷⁰ Sadettin Bilgiç, 5 Eylül 1970 günü yaptığı basın toplantısında yeni parti kurma hazırlığı hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

"Türk halkının artık AP'li yöneticilerinin milli demokratik hukuk devleti çerçevesi içinde müessir bir idareyi gerçekleştiremeyeceği, siyasi ve sosyal huzuru sağlayamayacağı, iktisadi istikrarı koruyamayacağı yolundaki kanaate ittifak ettiği görülmektedir. Parlamenter nizamın kökleşmesinde ağırlığı bulunacak milliyetçi, maneviyatçı, sosyal adalet içinde milli

⁴⁶⁷Tanel Demirel, a.g.e., s.56-57-58.

⁴⁶⁸ Arsev Bektaş, a.g.e., s.160.

⁴⁶⁹ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.201.

⁴⁷⁰ Arsev Bektaş, a.g.e., s.161-162.

huzuru gaye edinen hürriyetçi insan hak ve haysiyetini yüceltmek amacını taşıyan bir partinin kuruluş hazırlıkları içindeyiz.⁴⁷¹

18 Aralık 1970 yılında kurulan Demokratik Partinin Genel Başkanlığına ise Ferruh Bozbeyli seçilmiştir.⁴⁷²

2. 9 MART 1971'E GİDEN SÜREÇ

1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı, Türkiye'ye, 1961 ile 1971 arasında, bütün fikirlerin serbestçe tartışabildiği, insanlara geniş hürriyetler verdiği bir dönem yaşatmıştır. Özellikle aşırı sol ideolojiler dönemin genç subayları, aydınları ve öğrencileri arasında benimsenmiş ve tartışılır hale gelmiştir. Devrimciler “özgürlük”, “eşitlik” adı altında sosyalizm ve komünizm nidaları atar hale gelmişlerdir. Onlara göre Mustafa Kemal Atatürk'ün bu ülkeye getirmiş olduğu demokrasi ile bu ülke artık yönetilemezdi. Özellikle Yön dergisinin çıkarılmasıyla sosyalizm ve komünizm iyice dillendirilmeye çalışılmıştır. Ülkenin kurtuluşunu “devrim” de “sosyalizm”de “komünizm”de arayanların sayısı günden güne artmıştır. İşte Doğan Avcıoğlu'nun çıkarmış olduğu bu Yön ve ardından onun devamı olan Devrim dergileri de 9 Mart'ın altyapısı oluşturma yolunda gençler, öğrenciler, işçiler ve genç subaylar hatta yüksek rütbeli subaylar arasında okunur ve kabul görmüştür.

Bir de bu dönemde Doğan Avcıoğlu'nun yayımlamış olduğu ‘Türkiye'nin Düzeni’ adlı bir kitabı vardır. Bedri Baykam'ın, 9 Mart 1971 günü darbe yapmayı planlayanlardan biri olan Tümgeneral Celil Gürkan ile yaptığı röportaja göre, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in bu kitabı okumayanın adam olamayacağı yönünde bir iddiası vardır.⁴⁷³

1965'den sonra çığ gibi büyüyen öğrencilerin komünizm yolundaki eylemleri, 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra başlayan cuntacılık hareketleri; ordu-aydın işbirliğinde parlamenter düzeni yıkmayı, tek partili, işçi sınıfı öncülüğünde bir rejim kurmayı öngörmüştür. Onlara göre bu düzen değişmeliydi. Bu yüzden kendilerine göre “DEVİRİM ANAYASASI” bile hazırlamışlardı. Onlara göre, Amerika'dan ziyade Sovyetler'e yakın bir politika izlenmeliydi. Bunun içinde çok partili demokrasi hayatı son bulmalı, darbeye yepyeni bir düzen; tek parti düzeni

⁴⁷¹ Sedef Bulut, a.g.t., s.129.

⁴⁷² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.218.

⁴⁷³ Bedri Baykam, a.g.e., s.213.

gelmeliydi. Bunu yapabilmek için de, yani darbeyi gerçekleştirebilmek için de daha 1966'lı 67'li yıllarda cuntacılık hareketleri başlamıştı.

CHP içinde de darbeyi dört gözle bekleyen ve destekleyen milletvekilleri bulunmaktaydı. CHP Konya Milletvekili olan Fakih Özfakih'in, o zamanlar 2. Ordu da görev yapan Faruk Gürler Paşa'ya "daha neyi bekliyorsunuz" tarzındaki haykırışı buna bir örnektir. Yine Özfakih: " 'Vatan parçalanıyor. Sokakta evlatlar ölüyor, siz burada bakıyorsunuz. Bildiğiniz, bizim aklımıza gelmeyen bir çare peşine misiniz? Var mı böyle bir çareniz? Yoksa böyle seyirci kalacak mısınız?' diye sohbetlerde bazen ayıplayıcı konuşmalar yapmışım. Ordunun mutlaka devreye girmesinde fayda mülâhaza ediyorduk. Zaten kanun da buna müsaitti."⁴⁷⁴ diyerek ordudan medet ummuş ve 27 Mayıs'a da bu arada gönderme yapmıştır.

Darbeyi yapacak olan cuntalaşma hareketleri ise üç şekilde kendisini göstermiştir: Bunlardan birincisi; asker ağırlıklı bir cuntadır ve içinde Kara Kuvvetleri Plan ve Prensipler Daire Başkanı Celil Gürkan, Amiral Vedii Bilget, Hava Kuvvetleri Genel Sekreteri Ömer Çokgör, Deniz Kuvvetlerinden Binbaşı Erol Bilbilik, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, MBK'dan ihraç edilen 14'lerden İrfan Solmazer, Orhan Kabibay, işadamları gibi çok büyük çoğunluğunu yüksek rütbeli subayların oluşturduğu bir cuntalaşma vardı. İkinci grubu ise; Cemal Madanoğlu'nun liderliğini yaptığı subay ve sivil karışımı bir cunta oluşturmaktadır. Bu cuntalaşma içinde Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, gibi isimler bulunmaktaydı ve Celil Gürkan'ın bu grupta da bağlantısı vardı. Üçüncü grubu ise; ordu içindeki genç subaylar ve üniversite öğrencileri oluşturmuştur.⁴⁷⁵

Bu cuntacıların hepsinin de amacı aynıydı, darbe yaparak idareyi ele almak ve kendi istedikleri gibi bir tek partili rejim kurmak. Özellikle 1970'li yılların ilk aylarından itibaren, eylemlerine, kendi aralarında toplanmalarına, nasıl bir hareketle ordunun iktidarı devirebileceğini görüşmekteydiler. Ordunun bir numaralı ismi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu ise böyle bir cuntalaşma hareketinin içinde hiçbir zaman

⁴⁷⁴ M.Ali Birand vd., a.g.e., s.207.

⁴⁷⁵ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle...*, s.272.

yer almamıştır. Memduh Tağmaç demokrasi insanıydı ve son raddeye kadar herhangi bir müdahaleye karşıydı.

Muhsin Batur, daha Kava Kuvvetleri Komutan olmazdan evvel, Lojistik Başkanı iken, yüksek rütbeli subayların ve 14'lerden birkaçının toplanıp ülkenin durumu hakkında görüşler bildirdiğini şöyle anlatmaktadır:

“Ben Lojistik Başkanı iken, Korg. Faruk Gürler önceleri Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı'ydı. Orgeneral olunca Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'na atandı. Koramiral Kemal Kayacan ise Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı'ydı, sonrasında Donanma Komutanlığı'na atanınca Ankara'dan ayrıldı.

Arada sırada birbirimizin evlerinde toplanır, görüşürdük. Ne mi görüşürdük?... öncelikle konular ve sırasında Türkiye'nin genel durumu. Bazen 14'lerden Orhan Kabibay (o dönemde CHP Milletvekili) ve Milli Birlikçilerden Ekrem Acuner, Mucip Ataklı bizlerle görüşme isteğinde bulunurlar, biz de toplanıp konuşurduk. O dönemlerde sola dönük düşünce akımları, düzen değişiklikleri istekleri ve önerileri basın ve kitaplarda yer almağa ve taraftar da toplamaya başlamıştı. Meclis'te bu düşünceleri Türkiye İşçi Partisi, dışarıda Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları temsil ediyordu. Doğan Avcıoğlu'nun 'Türkiye'nin Düzeni' adlı kitabı subaylar tarafından çok okunur hale gelmişti.

Kabibay ve Acuner arkadaşlarımız, 27 Mayıs'ta tamamlayamadıkları misyonu yerine getirmek ister bir hava içindeydiler. Genelde ileri sürdükleri düşünce, bu sistem ve düzenle Türkiye'nin problemlerinin çözülemeyeceği noktasında toplanıyordu. Hissettiğime göre her ikisinin de Silahlı Kuvvetler mensupları ile, Acuner'in ise Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu ve çevresi ile irtibatları vardı.”⁴⁷⁶

9 Mart'a giden yolda önemli cuntacılık faaliyetlerinde bulunanlardan biri Cemal Madanoğlu'dur. Cemal Madanoğlu, 27 Mayıs 1960 darbesini yapmakla yetinmemiş, her an yeni bir darbe için fırsat kollamaya başlamıştır. Madanoğlu cuntasının düşünsel altyapısını ve hedeflerini ise Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Hasan Cemal gibi isimler çizmişlerdir. Amaçları ise askerlerin sol bir darbe yapması, hükümete ise kendilerini ya da kendilerinin tayin ettiği kişilerin geçmesiyle baskıcı bir yönetim kurmaktır. Bu faaliyetleri doğrultusunda bazı askerlerle de görüşmede bulunmuşlardır. Bu doğrultuda bazı askerler ve aydınlar arasında ise sosyalizme bir sempati duyulmaktaydı. Doğan Avcıoğlu'nun 'Türkiye'nin Düzeni' adlı kitabı elden ele dolaşır hale gelmişti. Ancak bu cuntanın faaliyetleri uzun süreli olmamış Milli İstihbarat Teşkilatı mensubu Mahir Kaynak tarafından açığa çıkartılmak suretiyle çökertilmiştir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Muhsin Batur; *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”*, Milliyet Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1985, s.139-140.

⁴⁷⁷ Sedef Bulut, a.g.t., s.61.

Mahir Kaynak, cunta içinde nasıl deşifre olmadığını ise şöyle anlatmaktadır: “Ben onların bir parçasıydım. Hiç sahtekarlık yapmadım. Onun için beni anlamaları mümkün değildi. Yani o açıdan arkadaşlarımın eğer beni teşhis etmemişlerse, bunda onların bir kusurunu bulmak da yanlıştır.”⁴⁷⁸ Madanoğlu’nun neden sivillere yani Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi isimlere ihtiyaç duyduğunu Mahir Kaynak şöyle açıklamaktadır:

“Madanoğlu onların yaygın etkinliklerinden yararlanacaktı. Doğan Avcıoğlu’nun, İlhan Selçuk’un popülaritesinden istifade edecek, sonra da onları bertaraf edecekti. Madanoğlu, toplumda askeri bir hakimiyetin tek başına kurulamayacağını biliyordu. Onun için İlhan Selçuk’a ve Doğan Avcıoğlu’na ihtiyacı vardı. Madanoğlu, bu popüler insanları cuntaya pazarlıyordu. Tabiri caizse, katalizörlük görevi yapıyordu.”⁴⁷⁹

Demirel ise böyle bir cunta hareketinden haberi olduğunu ancak neden mahkemeye vermediğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Elde delil yok, Mahkeme, teyp kayıtlarını delil saymaz. Onları mahkemeye serip de beraat etselerdi, devlet daha büyük bir yara alırdı. Cuntacılar da cesaret ederdi. Sizin hükümetin başı olarak cuntalardan haberiniz vardır. Onların orduya çengel attıkları da malumunuzdur. Ama kime çengel attığı ve Silahlı kuvvetlerde kimlerin işin içinde olduğu konusunda tıkanırsınız”⁴⁸⁰

12 Mart sonrası Sıkıyönetim Mahkemeleri tarafından görülen Madanoğlu Davası’nda cunta yapılanmasıyla ilgili Askeri Savcılığın şu iddianamesinde gözler önüne serilen durum olayın vahameti açısından önemli bir bilgi niteliğindedir. Madanoğlu cuntası dahilinde üç grup vardı ve bu üç grup birbirleriyle bağlantı kuran elemanlar vasıtasıyla haberleşmekteydiler. Bu durum Alatlî’ya göre İddianamede şöyle anlatılmaktadır:

“1-) “Sivil Grup”: Bu grup , Aşırı Solcu ve İhtilalci’dir; bunlar, Çok Partili Rejim’e karşı ve bilhassa sandıktan hep aynı iktidarın çıkmasından şikayetçidirler. Halk’ın –Köylü ve İşçi’nin- Aşırı Sol’u tasvip etmediğini, Türkiye’de bir Halk Ayaklanması’nın mümkün olmadığını bildiklerinden “Halk’a rağmen ve Asker Öncülüğü’nde” bir ihtilal peşindedirler; fakat, Askeri İhtilal onlar için bir amaç değil, bir araçtan ibarettir; çünkü, ihtilal Sosyalist Karakterde gerçekleştirildiğinde, Ordu alaşağı edilecektir. Mensup buldukları Yayın Organlarındaki ve Gizli Örgüt’teki faaliyetleri hep bu istikamette ayarlanmıştır. Bu “Grup”un mensupları –Halk gibi- Ordu’nun da Aşırı Sol’u gayri meşru kabul ettiklerini bildikleri için, bütün propagandalarını meşru Atatürk Düzeni’ni gayri meşru ve gayri meşru tutumlarını meşru imiş gibi göstermeye doğru yönelmişlerdir. Halkı kandırmak, Ordu’ya el atmak ve bütün tasavvurlarını Kemalizm Maskesi altında gerçekleştirmek sevdasındadırlar. İddianame’deki tabir ile, Aşırı Sol’un Temsilcileri durumundaki bu Grup mensupları: Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüpoğlu, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk, Atatürk

⁴⁷⁸ Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s.109.

⁴⁷⁹ Mahir Kaynak; *Darbeli Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler*, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2006, s.62-63.

⁴⁸⁰ Sedef Bulut, a.g.e., s.62.

Devrimlerini kaldığı yerden devam ettirmek ve tamamlamak iddiasında görünmekle beraber, aslında bütün yazılarında:

a) Müesses (kurulu) Atatürk Nizamı'nı çağını yitirmiş geri bir Düzen olarak tanıtmaktan;

b) Tek kurtuluş yolunun Sosyalizm –Yani, Komünizm- olduğu ve Sosyalizm –Cici Demokrasi dedikleri- Demokratik Parlamenter Sistem'de gerçekleştirilmeyeceği için mevcut Düzen'in yıkılması gerektiği fikrini telkin etmekten;

c) Atatürk'ün çağdaş Uygarlık Amacı'nı –Sömürsüz Uygarlık Çapı'nın ilk müjdecisi saydıkları- 1917 Sovyet ihtilali ile aynı gibi göstermekten;

d) Atatürk'ün, daima siyasetin üstünde tutmak istediği Ordu'yu siyasete alet etmek; Atatürk Nizamı'nın koyucularını “Tanzimat Paşaları!” diye tahkir etmekten bir an geri durmamışlardır. Bu Grup'un 4 mensubu, ilk defa 1961 Aralık Ayı'nda YÖN Mecmuası'nda bir araya gelmişlerdir. Bu bakımdan kendilerine “Yöncüler”, “YÖN Grubu”da denilmektedir.

YÖN Dergisi, Lenin'in “Ne Yapmalı?” adlı eserini izlemiştir. Yöncüler, evvela Asker Orijinli Siviller ile birleşmek ve bunlar aracılığı ile Ordu'ya çengel atmak kararına varıp bu kararlarını uygulamışlardır.

2) “Asker Orijinli Grup”: İddianame'de aynen ifade edildiği gibi: Bu grubun kuruluş tarihi Milli Birlik Komitesi'nin infisahından sonraya, yani 1961-1962 yıllarına kadar dayanmaktadır. Cemal Madanoğlu etrafında Osman Köksal, Necdet Düvencioğlu, Hıfzı Kaçar'dan oluşmuştur. Lider Cemal Madanoğlu'dur. Bu Grubun başlangıçta mevcut iktidarı devirmekten başka bir görüşü yoktur; fakat, zamanla tamamen Aşırı Sol'a kaymıştır. Cemal Madanoğlu –mutavassıf sınıf kabul ettiği- Albaylarla bir Cunta kurma kararını 1967'de tatbik başlamıştır. 1966 yılında Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) İkinci Başkanı Cengiz Balıklaya, 1967 Yılı'nda da Avukat Abidin Sezen “İttifak”a dahil olmuşlardır. Madanoğlu ve Köksal'ın Senato Komşuları dikkat çekince de Yöncüler evvela Tabii Senatörler Cuntası'ndan, sonra da yeminle bağlandıkları Orhan Kabibay Cuntası'ndan ayrılarak “Cemal Madanoğlu Gizli İttifakı'na dahil olmuşlardır.

3) “Asker Grup”: İddianame'de aynen ifade edildiği üzere: “Asker'in Grup'un teşekkül tarihinin 1967 yıllarına -1960'lı yılların ikinci yarısına- kadar dayandığı anlaşılmaktadır. Harp Akademileri çevresinde teşekkül etmiş görünmektedir. Kimlikleri tespit edilen Kurmay Albaylar şunlardır: Adnan Kaptan, Adnan Arabacıoğlu, Fahrettin Tezel, İbrahim Artuç, Orhan Seyfi Güven ve Albay Cemalettin Korkut. Ayrıca, Madanoğlu Grubu'ndan Necdet Düvencioğlu ile Hıfzı Kaçar da bu Cunta'ya dahil olmuşlardır. Bu Grup, Kurmay Albay Adnan Kaptan aracılığında Cemal Madanoğlu ile temasa geçmiştir.... “Bu grup, daha sonra çevresini genişletmiş ve İstanbul ve Marmara Grubu olarak adlandırılan 20 Subay'dan müteşekkil bir Askeri Cunta haline dönüşmüştür.” İddianame'ye göre birleşme, önce iki “Sivil Cunta Grubu” arasında olmuştur. 1969 Yılı'nda Tümgeneral Celil Gürkan'ın Adapazarı'nda Tümen komutanı olduğu tarihlerde “Asker Grubu'nun da katılması ile “Gizli İttifak”, Madanoğlu'nun Başkanlığı'nda faaliyetine devam etmiştir. Gizli Komite'nin Tüzüğünü Cemal Madanoğlu, 1965 Seçimi'nden artan kendi Oy Pusulaları'nın arkasına, yine kendi el yazısı ile “Kadro Örgütü” başlığı ile yazmıştır. İddianame'de aynen belirtildiği gibi “Kadro Örgütü”, İttihat Terakki Tüzüğü'nün zamanımız şartlarına adapte edilmesi ile hazırlanmıştır. Bu Tüzüğe göre kendi aralarında yaptıkları yeminle, gizli hüviyetli “Ulusal Devrim Partisi'ni kurmuşlar, ancak legal hale gelinceye kadar ki devrede Parti Tüzüğü uyarınca hepsinin bir araya gelmesiyle meydana gelen ve “Devrim Genel Kurulu” adını verdikleri bir kurul ihdas etmişlerdir. İddianame'den anlaşıldığına göre, bu kurul Darbe muvaffak olunca kendi arasından bir Başkan ve yardımcılarını, Örgüt'ten de bakanlar ve 100 kişilik “Devrim Kurultayı'nın, “Devrim Genel Kurulu” dışında kalan 67 üyesini seçecek ve

memlekette tek söz sahibi haline gelecektir. Üç “Grup’un kenetlenmesinden doğan “Gizli İttifak” mensupları da İhtilal’in ancak Halk’a rağmen yapılabileceği kanaatindedir. Müşterek amaç, yine Ordu Öncülüğü’nde mevcut Parlamenter Nizamı yıkmaktır! “Gizli İttifak”ın müşterek sesi olmak üzere 21 Ekim 1969 tarihinde Devrim Gazetesi’nin stratejisi, bir Darbee’ye [Darbe] göre hazırlanmıştır. İddianame’de bu hususta şu bilgi verilmiştir: “Gizli örgüt’ün fikirlerinin ortaya konulduğu Devrim Gazetesi’nin daha Birinci Sayısı’ndan yayınladığı Bildiri’deki sloganlarla “Milli Demokratik Devrimcilerin –yani Komünistlerin- sloganları arasında bir art niyet müşahade edilmektedir. Gerçekten: “Tam Bağımsız Türkiye”, “Sömürsüz Düzen” sloganları “Milli Demokratik Devrimciler”in olduğu gibi, DEVRİM Gazetesi’nin de sloganı olmuştur. Bu Gazete, ilk nüshasından beri: Milli İrade’nin seçimle gerçekleşmediğini; bu sebeple bizdeki Parlamenter sistem’in “Cici Parlamentoculuk” olduğunu ileri sürmektedir”⁴⁸¹

Bu bilgilerden anlaşıldığı gibi Cemal Madanoğlu’nun ve etrafına toplananların, ülke için nasıl bir oyunun içinde olduğunu görebilmekteyiz. Tamamen kendilerince bir darbe teşebbüsü içine girişmişlerdir. Amaçları diktatörlük kurmak, halkın değerleriyle uyuşmayan bir rejimi Türk Milletine benimsetmektir. Cemal Madanoğlu cuntasını, MİT mensubu Mahir Kaynak çökertmiştir. Mahir Kaynak cuntanın içine sızmış ve faaliyetleri hakkında MİT’e haberler götürmüştür. Bunları da vücuduna monte ettiği teyplerle sağlamıştır. Bu cuntanın banda alınmış kayıtları, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığı’nın iddianamesinde şöyle yer almıştır:

“23 Nisan 1967 Toplantısı: Bu Toplantı’da: “Evvela Milliyetçilik Sloganları’ndan faydalanılacağı ve İhtilal’in gerek hazırlık döneminde ve gerekse muvaffak olmasından sonra Milli bir vasfın/niteliğin bulunmasının şart olduğu, bilahare ve adı zikredilmeden Komünist ve Sosyalist bir İdare’nin empoze edileceği ve İhtilal’in yapılması halinde Sovyet Rusya’dan yardım alınmasının şart olduğu” görüşülmüştür.”

“31 Ağustos 1969 Toplantısı: Bu Toplantı’da: “Orhan Kabibay Grubu” ile “Cemal Madanoğlu Grubu” arasındaki temaslar gözden geçirilmiştir.

a) 7-8 ay evvel Orhan Kabibay’ın bir “İhtilal Grubu” kurduğu ve bu Grubun içinde, İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Güney Özcebe ve Fakih Özfakih’in bulunduğu ve Cemal Madanoğlu’nun Başkan olmak şartıyla bu Grup tarafından yapılan teklifi kabul ettiği;

b) Devrim Hükümeti’nin başına Doğan Avcıoğlu’nun getirileceği;

c) Askerleri organize etmek işinin, Deniz Kurmay Albay Adnan Kaptan ve Emekli Hava Yarbay Necdet Duvencioğlu’na verildiği;

d) Cunta hakkında görüştüğü askerlerin, Madanoğlu’na: “Türkiye çapında zincirin tamamlanmak üzere olduğunu” söyledikleri hususları konuşulmuştur.⁴⁸²

Bu gelişmelerle beraber tüm hızıyla 1970 yılına gelinmiştir. Darbe artık her an her zaman beklenir hale gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda toplantı üstüne toplantı yapılır hale gelmiştir. Ülkenin durumu; komutanlar, cuntacılar, genç subaylar

⁴⁸¹ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.216-217-218.

⁴⁸² Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.193-194.

arasında görüşülmektedir. Milli Güvenlik Kurulları toplanıyor, Muhsin Batur genç subaylarıyla bir araya geliyor, ve onlara sürekli brifingler veriyor hale gelmiştir. Muhsin Batur, İnönü'nün; 'Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilal meşru bir haktır, bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam'⁴⁸³ şeklinde 27 Mayıs öncesi için söylediği sözü, kendisine vazife olarak saymıştı ki her an darbe için zemin yoklamıştır.

Muhsin Batur, 1970 yılının ilk ayında 20-21 Ocak tarihlerinde Hava Kuvvetleri'nin Karargahında 21 havacı generalle bir araya gelerek ülkenin genel durumu hakkında ne düşündüklerini öğrenmek istemiştir. Bu toplantıdan çıkan sonuç ise özetle; devletin görevini yapamadığı, sağ ve sol hareketlerin Silahlı Kuvvetleri etkilediği, seçmenlerin kalitesiz olduğunu dolayısıyla seçilenlerinde kalitesiz olduğunu, vazifelerinin aşırı cereyanlara kapılmaksızın, birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiğiydi.⁴⁸⁴ Burada vahim olan durum, Batur'un anılarında adı verilmeden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Hava Kuvvetleri'nde görev alan general düzeyindeki subayların Türk Milleti için ve milletin oy vererek ülkenin yönetimini emanet ettikleri insanlar için "kalitesiz" tabirini kullanmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ni, devletini ve milletini iç ve dış tehditlere karşı koruyan generallerin, ülkemiz insanı için "kalitesiz" tabirini kullanması, şaşkınlıkla izlenecek bir durum olarak yorumlanmalıdır.

Muhsin Batur'un bu toplantısına katılan generallerden biri, belki de kendisi, çünkü isim verilmiyor, Demirel ve Adalet Partisi için şu ifadeleri kullanmıştır: "İyi idarecilere sahip değiliz. Üç-beş sene evvel bir Amerikan firmasının temsilciliğini yapan şahsın, Başvekil olmasını tasvip edemiyor ve dolayısıyla hükümete güvenemiyorum. Sağ'a çok taviz veriliyor. Hükümette iffetsiz insanlar var, dirayetsiz olan hükümet esaslı tedbirler alamamaktadır."⁴⁸⁵

25 Ocak 1970 tarihindeki Milli Güvenlik Kurulu'nda ise, bu toplantılarda alınan kararlar; ülkenin içinde bulunduğu durum, alınması gereken tedbirler, generallerin görüşleri, HKK Orgeneral Muhsin Batur tarafından masaya yatırılmıştır.

⁴⁸³ Muhsin Batur, a.g.e., s.73.

⁴⁸⁴ Muhsin Batur, a.g.e., s.146-147 .

⁴⁸⁵ Muhsin Batur, a.g.e., s.148.

10 Mart 1970 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın liderliğinde Yüksek Komuta Konseyi toplanmış, bu toplantıda Tağmaç, memleketin durumu hakkında komutanların ne düşündüğünü öğrenmek istemiştir. Muhsin Batur bu toplantıda “Yönetime el koymak” gerektiğini yinelemiş, ayrıca sözlerine, “Eğer bütünüyle bir müdahale zaruret haline gelirse, Devlet Başkanı; tayinli bir hükümet; yarısı seçimle yarısı tayinle oluşturulacak bir kurucu meclis, bir süre devleti kararnamelerle yönetmek”⁴⁸⁶ şeklinde devam etmiştir.

24 Nisan 1970 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda ise Tağmaç; yapılması muhtemel bir darbenin sol bir darbe olacağını ve genç subayların bunu desteklediğini belirtmiştir.⁴⁸⁷ Yine bu toplantıda Tağmaç; ‘Solcu gençlik, orduya karşı cephe almış vaziyettedir. Silahlı Kuvvetler üst kademesi, hükümet paralelinde emperyalizme hizmet eden kişiler olarak gösterilmektedir. Bu ortam içinde ‘Silahlı Kuvvetler bir ihtilal yapmaz’ diye kimse garanti veremez.... Bu seferki ihtilal 27 Mayıs’a benzemez, 1917 Rus İhtilaline benzer. Anayasa, Üniversite, TRT ve benzeri kanunlar hemen değiştirilmelidir.’⁴⁸⁸ diyerek tehlikenin boyutuna dikkat çekmektedir. Bu MGK’da Demirel ise olası bir müdahalenin karşısında durma nedenlerini anlatmıştır:

‘.... Basın, TRT, Üniversite ve talebe disipline alınmalıdır dendi. İhtilal olsa; ordu iç sıkıntıları veya memleketin sıkıntılarını bir zile basmakla hal mi edecek? Ben, komutanların söylediği fikirlere önem veririm. 1960 İhtilalinin sebepleri basın, TRT, üniversitedir. Gene bu mevzua döner ve sert tedbirler alırsak, ihtilale hak verdirecek davranışlar gireriz. Çünkü bu tedbirler demokrasi ile bağdaşmaz.... Silahlı Kuvvetler niçin bir Madanoğlu’nu veya Avcıoğlu’nu başa geçirip desteklesin? Cuntalar cunta doğurur.... Aslında Türkiye’de yeni bir ihtilal iç savaşı doğurur. Bu yüksek heyetin vazifesi, Türkiye’nin emniyetini sağlamaktır. Birkaç grubun faaliyetine mağlup olacak değiliz. Bunlar rejim düşmanlarıdır. Atatürk ilkelerine bağlı olması icap eden Silahlı Kuvvetler mensupları Lenin’ci, Mao’cu olamazlar.’⁴⁸⁹

24 Nisan 1970 günü yapılan MGK’da, rahatsızlık duyulan problemler görüşülmüş ve bu görüşme sırasında Tağmaç ile Batur fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Tağmaç, yürürlükteki anayasanın değişmesi gerektiği fikrini savunurken, Batur ise, iktisadi ve sosyal problemlerin çözümü için reformlara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

⁴⁸⁶ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyile...*, s.349-350.

⁴⁸⁷ Ümit Cizre, a.g.e., s.90-91.

⁴⁸⁸ Muhsin Batur, a.g.e., s.179.

⁴⁸⁹ Muhsin Batur, a.g.e., s.180-181.

Muhtemel darbe girişimlerinin de görüldüğü toplantıda Demirel sonuna kadar demokrasiyi savunmuştur.⁴⁹⁰

Tarihler 10 Ağustos 1970'i gösterdiğinde ise Demirel hükümeti devalüasyon yapma kararı almıştır. Böylece 9 lira olan 1 dolar, devalüasyonla 15 dolara fırlamıştır. Gıda maddeleri ve benzinde buna paralel olarak zamlanmıştır. Bu durumdan ise halkın etkilenmemesi mümkün değildi. İşçiler ayaklanmış, öğrenciler boykot ve işgallerini devam ettirmiş, orduya davetiye çıkaranlar olmuştur. Bu olayların ardından Demirel bir basın toplantısı düzenleyerek şu açıklamayı yapmıştır:

‘Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi devralmalarına şunu sorarız: o zaman yurt savunmasını kim yapacaktır? Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyetin ve rejimin bekçiliği ve yurdun iç ve dış tehlikelere karşı savunulması görevlerini bırakıp memleket idaresini ele alması halinde, bizahiti korumakla mükellef oldukları rejim; Cumhuriyet ne hale gelir? Kim bu oyuna gelecek?’⁴⁹¹

Demirel, kendisinin iktidarda bulunduğu dönemin, 1961'den sonra CHP'nin koalisyonlarla iktidarda bulunduğu dönemden daha istikrarlı geçtiğini söylemekte ve şöyle demektedir: ‘1961-1965 döneminde dört yılda dört hükümet değiştiği halde, 1965-69 döneminde, 4 yılda 1 hükümetle idare edilmişti. Bu istikrar demektir.’⁴⁹² Süleyman Demirel bu durumu istikrar olarak yorumlamaktaydı. Şeklen bakıldığında Demirel'in bu açıklaması istikrar niteliğindedir. Fakat, özellikle Demirel'in iktidara gelmesinden sonra (1965 Ekim) ekonomik, siyasi ve sosyal alanda yaşanan buhranlar göz önüne alındığında, ülkede istikrar olduğundan söz etmek pek mümkün olmasa gerek.

25 Ocak 1970 günü Muhsin Batur'un MGK'da sunduğu bilgilerden sonra ve alınması gerek tedbirlerden sonra, herhangi bir iyileşme görülmemesi üzerine bu sefer, 21 Kasım 1970 günü Cumhurbaşkanı Sunay'a bir muhtıra vermiştir. Bu muhtıranın konu başlıkları; Türkiye'nin hali hazır durumu, bugüne nasıl gelindi, 25 Ocak'tan bugüne kadar geçen sürede gelişen olaylar, hali hazır durumun başka sebepleri idi.⁴⁹³

Muhsin Batur, Cumhurbaşkanı Sunay'a verdiği bu muhtırayla hemen gereken tedbirlerin alınmasını, yoksa Silahlı Kuvvetler içinde gruplaşan cuntacıların idareye

⁴⁹⁰ Davut Dursun, a.g.e, s.43.

⁴⁹¹ M. Ali Birand, a.g.e., s.204-205.

⁴⁹² Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.62.

⁴⁹³ Muhsin Batur'un muhtırası için bakınız Ek 3, Muhsin Batur, a.g.e., s.189

el koyacağından dem vurmıştır. Aslında Muhsin Batur burada cuntalaşma var derken kendisinden söz etmektedir. Ancak bunu bariz bir şekilde Sunay'a belli etmemektedir. Zaten ordu içinde cuntalaşan genç subaylarda kendilerine lider olarak Muhsin Batur'u seçmişlerdir. Doğal olarak bunların liderliğini de Batur üstlenecektir. Çünkü ordu içindeki bu cuntacıların, örnek aldığı tek bir kişi vardı o da Muhsin Batur'du. Havacı olmasından gerek, yakın çevresinde 'Uçan General'⁴⁹⁴ namıyla ünlenmişti.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da; 'Anayasa'nın, Sosyal Hukuk Devleti yerine getirilmelidir; sorunların çözümünü bu yolda görüyorum; Anayasal kuruluşlardan biri olan Milli Güvenlik Kurulu'ndaki kanuni üyeler, kurulun başkanına, yani Cumhurbaşkanı'na da doğruca başvurabilir.'⁴⁹⁵ diyerek Muhsin Batur'un kendisine verdiği muhtırayı olumlu karşılamıştır.

Komutanlar toplantı üstüne toplantı yapıyor ve çareler aramaya devam etmişlerdir. 10 Aralık 1970'de toplanan Komuta Konseyi'nde, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları bir araya gelmiştir. Muhsin Batur, toplantıda şu açıklamayı yapmıştır: 'Sosyo-ekonomik düzen değişmedikçe, otorite ve yasa boşlukları doldurulmadıkça bugünkü sistemle durum düzelmez. Bu sebeple, müştereken yapacağımız bir ikazla, meseleleri parti ve şahıs görüşleri dışında ele alarak 'milli mutabakat' şeklinde halletmek veya yönetime el koymak gerekir.' Hemen her toplantıda Muhsin Batur, darbe darbe diye komutanların ve genç subayların kanına girerek, bir darbe havası oluşturmaya ve onları kendi yanına çekmeye çalışmaktadır. Amacı ise Türkiye'yi başbakan olarak yönetmektir yönetmektir.

28 Aralık 1970 tarihindeki Milli Güvenlik Kurulu'nda ise, Batur'un Sunay'a vermiş olduğu muhtıranın içeriği tartışılmıştır. Sivil ve askeri üst düzey devlet ricalinin katıldığı bu toplantıda, 21 Kasım günü Batur'un verdiği muhtıra hakkında sadece Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan S. Çağlayangil tepki vermiş, diğer devlet ricali ise memnun karşılamışlardır.⁴⁹⁶

Demokrasi odaklı, demokrasinin gereği olan kurumlarla ülkenin problemlerinin çözülemeyeceğine inanan sosyalist ideolojisine sahip kişiler, özellikle

⁴⁹⁴ M. Ali Birand vd, a.g.e., s.209.

⁴⁹⁵ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle...*, s.353.

⁴⁹⁶ Geniş bilgi için Bkz: Muhsin Batur, a.g.e., s.206.

aydın grup ve bu fikirleri paylaşan ordudaki genç subaylar ve komutanlar 1971 yılına girildiği günden beri müdahale girişimlerinden açıktan açığa bahseder olmuşlardır.⁴⁹⁷ Darbe isteyen komünizm eğilimli öğrenciler, yaptıkları eylemlerle sivil idarenin acizliğini, güçsüzlüğünü kanıtlayacak, darbeyi gerçekleştirecek olan komutanlar ve genç subaylar da bundan yararlanarak hükümeti devireceklerdir.⁴⁹⁸ Bu dönemde aşırı solcular, saldırgan bir niteliğe bürünmüşlerdir. Bankalar soymuşlar, üniversiteleri işgal eder hale gelmiştir

1971 yılı gelip çattığında ise, artık git gide hava ısınıyor darbe kokusu, Ankara'dan tüm Türkiye'ye yayılır hale gelmiştir. Demokrasi adına zelzeleler meydana geliyor, büyük deprem gün geçtikçe daha da yaklaşıyordu. Tüm hazırlıklar nerdeyse tamamdı. Sadece bardağı taşıran son bir damla beklenmekteydi. 1971 yılına girilirken ise Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve Ana muhalefet partisi lideri İnönü yeni yıl mesajları yayınlamışlardır. Sunay yeni yıl mesajında şöyle demektedir:

‘ “1 Ocak gününe geleceğe ümit duyarak değil, devletimiz aleyhinde anarşik faaliyetler gösteren aşırı sol ve aşırı sağın ideolojik gayeleri için, milli birlik ve bütünlüğümüz ile, rejimimizi tehdide yeltenen bazı gafillerin çıkardıkları kanlı hadiseler sonucunda bir hiç uğruna kaybettiğimiz gençlerin derin acısı ve hasıl olan kuşkulu durumun memleketin her köşesine yaydığı türlü endişeler içinde girdik.”

....

Devlet başkanlığı görevine başladığım tarihten itibaren milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Cumhuriyetimizi, hür niteliği zararına, her ortamda baş gösteren menfi eğilimlere karşı korumak ve kuvvetlendirmek için, gereğinde vazife aldım ve aşırı akımlar üzerinde ısrarla durdum. Bu yoldaki gayretlerime devam edeceğim.

Siyasi hüviyet ve maksatlarıyla hedefleri artık tamamen ortaya çıkmış olan aşırı akımların ve anarşistlerin son zamanlarda silahlı olarak sokaklara kadar yayılan ve birçok yerlerde cereyan eden zararlı faaliyetleri karşılıklı zayiata yol açan, günlük emniyet ve asayiş vukuatı haline gelmiş bulunmaktadır.

Son hadiseler, her hadise için yapılmakta olan kanuni kovuşturmalar, arama ve tutuklamalar, aşırı uçların başlangıçta istismar ettikleri öğrenci konularını terk ederek, üniversite ve yüksekokullar içinde ve dışında, silahlı olarak teşkilatlandırıldıklarını, bilimsel ve idari özerklik tanımadıklarını, bilim ve sanat hürriyetlerini ihlal ettiklerini, rejimi yıkıcı, millet ve memleketi bölücü faaliyetlere giriştiklerini, hatta intikamcı bir tutuma girdiklerini, açıkça göstermektedir. Keyfiyet son günlerde can ve mal güvenliği kalmayan bazı üniversite ve yüksekokullarımızın sorumluları tarafından yayınlanan bildirilerle de teyit edilmiştir.

Memleketin huzurunu, rejimin selameti bu durumun süratle düzeltilmesini ve benzer hadiselerin önlenmesini gerektirmektedir. Çabuk ve kesin sonuçlar alabilmek için, yalnız hadise çıkarıcıları ve yerlerini değil, onları teşvik, tahrik eden ve destekleyen kişi ve

⁴⁹⁷ Davut Dursun, a.g.e., s.47.

⁴⁹⁸ Ahmet Turan, a.g.e., s.86.

teşekkülleri de arayıp bulmak ve hepsini adalete teslim etme zorundayız. Bu maksatla, ilgili bütün makamların hep birden görevlendirilmesini ve aralarında gerekli işbirliğinin yapılmasını lüzumlu görüyorum. Bu hususta hiçbir ihmâl müsamaha ile karşılanmamalıdır.

Son hadiseler karşısında, üniversite ve yüksekokullarımızın vatansever öğretici ve öğrencilerini birliğe ve kurumlarını cesaretle korumaya davet ediyorum. Hükümetçe en müessir şekilde desteklenecek olan bu işin icaplarını önümüzdeki günlerde ayrı iki grup halinde devlet ve yüksek okul sorumlularıyla etraflı bir şekilde konuşacağım.

Sevgili vatandaşlarım,

Hemen hemen bütün hadiselerin saiki ve çekilen sıkıntıların kaynağı iktisadi ve sosyal sorunlarımıza dayanmaktadır.

Bunları giderecek, organların tesis idame ettirecekleri iyi münasebetlerle, milli konularda fikir ve işbirliği halinde bulunmaları gereken TBMM ile hükümet ve onların çıkarıp samimiyetle uygulayacakları kanunlar ve kalkınma çabalarıdır.

Karşılıklı bir inan ve güven havası içinde, verimli bir surette çalışmalarını temenni ettiğim yasama ve yürütme organlarının münasebetlerini tanzimde yararlı olacağı düşüncesiyle önümüzdeki günlerde siyasi partilerimizin sayın genel başkanlarıyla da ayrı ayrı temaslar yapmak arzusundayım. Kendilerinden, alacağım kararlara esas olmak üzere, iç ve dış siyaset konuları hakkındaki mütalaa ve tekliflerini rica edeceğim. Ayrıca iktisadi ve sosyal alanlarda ferahlık sağlayacak ve sosyal adalet ile sosyal güvenliğin temellerini teşkil eden müktesep hakları koruyacak iş, tarım-iş, işsizlik sigortası, tarım ve üniversite reformları, sermaye piyasası, seçim, emeklilik, mağdur durumda kalan emekli inkılap subaylarıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri malulleriyle, şehit, dul ve yetimleri, trafik, sosyal hizmetler kurumunun teşkili, güvenlik ve benzer önemdeki ivedilik taşıyan hususların Büyük Meclis'e sunulan veya bazıları hazırlanmakta olan tasarılarını bir an önce kanunlaştırmalarını, emlak ve işletme vergileri kanunları gibi, üzerlerinde değişiklik yapılması ihtiyacı beliren diğer kanunlar ile noksan teşkilat kanunlarını ele almalarını temenni edeceğim.

Bu arada büyük ve girift bir mahiyet taşıyan devlet memurları kanunu ile genel kadro kanunlarının uygulanmalarını incelemek, işçilerimizin asgari ücretlerini günümüzün şartlarına uydurmak ne kadar önem taşıyor ise, bunlarla sağlanacak sonuçların tutarlı çıkması ve bugünkü geçim endekslerinin yükselmemesi ve ağustos kararlarının⁴⁹⁹ umulan gelişmeleri sağlayabilmesi için hükümetçe pahalılığa karşı esaslı ve sürekli tedbirler alınmasını gerektiğini belirtmek isterim.

Netice itibariyle, devletin iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini makbul olmayacak sebeplerle geciktirmek yerine azami bir hız sağlayacak imkanların aranmasında kesin zaruret vardır.”⁵⁰⁰

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ise yeni yıl için Türk Silahlı Kuvvetlerine şöyle bir mesaj veriyordu:

‘Şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri,

Barışın en büyük teminatı, yurdun bekçisi, kahraman silahlı kuvvetlerimizin üstün bir disiplin anlayışı içinde Türk yurdunu ve anayasayla tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak yolunda geliştirdiği hizmet yarışmasıyla, 1970 yılı çalışmalarını her türlü övgünün üstünde, gerçekçi bir plan ve programlı bir başarı aşamasına

⁴⁹⁹ Adalet Partisi Hükümeti’nin 10 Ağustos 1970 günü devalüasyona gitmesinden bahsedilmektedir.

⁵⁰⁰ Nihat Erim; *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, Ed: Raşit Çavaş, s.18-19

ulaştırdığını görmekten duyduğum kıvancı belirtir, bütün silahlı kuvvetlerin yeni yılını en iyi dilekelerimle kutlarım.

1971 yılına girerken hakiki bir barıştan uzak kararsız bir dünyada bölgemiz için ayrı bir özellik arz eden Ortadoğu ve Akdeniz çevresindeki önemli dış tehlike ve tehditlerle karşı karşıya bulunan silahlı kuvvetlerimizin, her geçen gün biraz daha şiddetini, anlamını genişleterek, devletin ana temellerini sarsacak bir düzeye ulaşan eylemlerden çok ciddi endişe ve huzursuzluk duyduğunu açıkça ifade etmek isterim.

Aziz Atatürk'ün her şeyimizi emanet ettiği ve milletin en büyük umudu olan Türk gençliğinin bugün aşırı sol, aşırı sağ, aşırı milliyetçi gibi çeşitli ideolojik kamplara bölünmüş, birbirlerini öldürmeye kadar varan çatışmalarıyla memleketi bir iç savaş meydanı haline getirme eğiliminde olduğunu esefle müşahade etmekte, bunun da ötesinde bir kısım gafillerin Türk halklarından, bölücü örgütlerden pervasızca söz edecek cesarete ulaştıklarını ibret ve nefretle izlemekteyiz.

Bütün bu eylemlerin tek hedefi milli bütünlüğümüzü, cumhuriyeti ve Atatürk devrimlerini tümüyle yıkmak demek olduğundan memleketi her türlü iç ve dış tehlikelere karşı korumakla görevli ve her çeşit aşırı cereyanların üstünde olarak, Silahlı Kuvvetler Komutanı'nın emrinde bulunan, Türk ordusunun milli varlığımızın yüksek menfaatleri gerektirdiği an şehit kanlarıyla karış karış sulanmış ve Atatürk'ün en büyük armağanı olan bu mübarek yurda uzanan elleri kıracağından kimsenin şüphesi olmamalıdır.

Ancak, sürüp giden bu kanun ve nizam dışı anarşinin, sorumlu bütün anayasa organları tarafından, demokratik bir düzen içinde giderilerek huzur ve güvenin sağlanacağına, demokratik rejimin ve anayasaya bütün varlığıyla bağlı olan silahlı kuvvetlerimizin şaşmaz inancı olduğunu bir kere daha mesul komutan olarak açıklamayı vazife sayarım.⁵⁰¹

CHP lideri İsmet İnönü ise, yeni yıl mesajında 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra artarak devam eden öğrencileri sorunlarına değinmiş, üniversitelere değinmiş, gerekli tedbirleri almadığı için hükümeti suçlamıştır. İnönü'nün verdiği mesaj şu şekildedir:

'Sevgili Vatandaşlarım

Yeni yıla girerken memleketin durumunu sizinle açıkça konuşmak istiyorum. Bugün memleket bir öğrenci meselesi karşısındadır. Bu mesele öğrencinin okuma ihtiyacından, eksikliklerinden şikayet ederek çare aramak gibi, masum bir arzuyla başladı. Bugün memlekete kumanda etmek hevesine gelmiştir. Şu anda öğrenci meselesi, yurdun iç ve dış politikası, iç ve dış huzurunu ve güvenliğini yakından ilgilendiren dolaşık bir manzara almıştır.

Önce başlangıcımı söyleyeyim. İki yıl evvel öğrenciler ihtiyaçlarını dile getirerek üniversitelerde reform yapılmasını istediler. Kamuoyu önünde boykotlarla ve türlü şekillerde talepleri üzerine dikkati çekmeye çalıştılar. Biz meseleyi, bu safhasında, öğrencilerin gerçekten ihmal edilmiş bulduklarını bilerek ciddi bir reform meselesi olarak karşıladık. Gençlerin bu eylemlerinin bir yararının varlığının delilini teşkil ettiğini söyledik. Hiçbir şiddet yoluna gitmeksizin dertleri dinlemek, eksiklikleri gidererek çare bulmak yolunu öne sorduk.

Öğrenci meselesi bu mahiyetiyle Batı memleketlerinde de meydana çıkmıştı. Sonradan orada dönüşümler oldu. Refah toplumlarında işçilerin de burjuvalaşmış olduğuna

⁵⁰¹ Nihat Erim, a.g.e, s.19-20.

inanan aşırı ideolojiler kendilerine eylemci olarak bu gençleri kullanmak yolunu tuttular. Fakat Batı memleketleri bizim kendimiz için tavsiye ettiğimiz gibi meseleyi kendi temel tabiatı içinde çare arayarak tetik ettiler. Nihayet bir buçuk-iki sene zarfında üniversitelerde okumayı sağladılar, öğrencilerin büyük ihtiyaçlarına çare buldular ve üniversitelerde kesin bir okuma disiplini kurdular.

....

Bizde vaziyet, her yeni safhada daha fena oldu. Siyasi iktidarın akıl almaz kayıtsızlığı içinde, hatta bir tarafı öteki tarafa karşı teşvikiyle, bir kısım öğrencilerimiz süratle büyük siyaset akımlarının aşırı uçlarına sürüklendiler ve yanlışlıkla aldatılarak sürüklendiklerini tahmin ettiğimiz bu yollarda artık geri dönmez bir halde, aşırı uçların gözü kapalı aletleri haline geldiler.

Şimdi açık oturum yapıyorlar, büyük bir ihtilale şebekesinin icra vasıtası gibi memleketin bütün siyasi konularına ihtilal metotları tatbik edeceklerini ve bunun için silah kullanacaklarını açık söylüyorlar.

Bir de aşırı sol irticaa kendini saptırmış olan bir teşekkül var. İlericilik ve devrimcilik parolalarını saptırarak, gerçekte Atatürkçü öğrencilerden, asıl Atatürk ilkelerinin tam aksi yönde eylemler isteniyor.

Yine bizde aşırı sağ irticain aleti olan bir öğrenci hareketi var. gençliğin milliyetçi duygularını istismar ediyor ve her ikisi silahlı olan belki kendilerinden habersiz, ipleri başkalarının elinde bulunan bu teşekküller karşısında, bir de silahsız öğrenci meselelerini takip etmek, okumayı sağlamak için çabalayan çokluk gençlik kitlesi var.

Aşırı sol ve aşırı sağ irtica, ikisi de silahsızlanmayı reddettiler. Mücadeleye çarpışmaya hız verdiler. Şimdiye kadar, 17 öğrenci çarpışmada can verdi. Kimisinin sağcı ve kimisinin solcu olduğu söyleniyor. Hepsi bu memleketin çocuklarıydı. Çarpışmalar hırsı arttırıyor. Üniversiteler içinde huzuru daha çok bozuyor. Üniversiteler içinde gücü yeten aşırı uçlar, ne kürsü emniyeti, ne okuma hevesi hiçbir şey tanımadan baskılarını yürütmeye çalışıyorlar ve yürütüyorlar.

....

Üniversite hayatındaki bu üzüntü verici anarşi ihmal gördükçe toplumun ve devletin bütün bölümlerine yeis verici bir tesir yapmaktadır. Her yerde bu anarşinin sonu ne olacak endişesi toplumu temelinden sarısmaktadır. Yeis içinde, devası olacağı dertten bile zararlı çareleri aklından geçirenler bile olmaktadır. Toplumumuzun gene en sağlam bölümü ordusudur. Onun demokratik rejim içinde kuvvetli bir millet düzenine mesnet olma ülküsü devlet ve millet olarak başlıca teminatımız halindedir.

....

İlk önce üniversiteler içinde güveni korumak lazımdır. üniversite özerkliği, zorbaların kanundan kurtularak üniversitelerde baskı yapmaları yetkisi değildir. Silah taşıyorlar ve onunla veya silahsız kanun dinlemiyorlar, hoca dinlemiyorlar. Çalışmak isteyen öğrenciyi zorla alıkoyuyorsa öğrenci adına layık olmayan bu kimseler ister sol irticain aleti olsunlar, ister sağ irticain; devlet kuvvetleriyle derhal tesirsiz ve yersiz bırakılmak lazımdır. Yurtlar için de durum budur.

İkincisi, üniversite idarecileri, yani hocalar, kendilerine devlete ve çokluk öğrencilere güvenerek, ciddi bir azim ve metanetle ödevlerine sahip çıkmalı ve hiçbir tehdit karşısında tereddüt göstermemelidirler. Hocalar bileceklerdir ki, bütün millet onlarla beraberdir. Hükümetin ve devletin bütün kuvvetleri, onların güven ve intizam içinde ders vermelerini sağlamaya hazırdır.

Üçüncüsü, her şeyden evvel ve her şeyden sonra, üniversite içinde başlıca sorumluluğun bu tükenmiş siyasi iktidarda olduğunun bilinmesi ve kabul edilmesi ve onun gereğinin demokratik parlamenter rejim usulleri içinde yapılmasıdır. İşlerin bu hale gelmesinde en büyük amil, başlıca kusur ve siyasi iktidarın kayıtsızlığı ve baştan beri sürdürdüğü marifet sandığı oyunlarıdır.

....

Öğrenci hareketleri derhal ilk başladıkları noktaya götürülüp, bütün Batı memleketlerindeki sokuldukları kendi hudutları içine sokulmalı ondan sonra dünyada genel olan ve adına gençlik bunalımı denilen meselenin üzerine ilerici ve gerçekçi bir görüşle eğilmelidir. Fakat bu hareketlerin tüm memleket huzuruna, yurdun sükunet ve bütünlüğüne, toplumun istikrarına kasteden ve onlara hakim olan, bugünkü haline daha fazla müsaade olunamaz.

....

Vatandaşlarımız emin olsunlar ki, Türkiye'nin bünyesi kuvvetlidir, cumhuriyet ve demokrasi sağlam temelleredir. Türkiye'de vatandaşlar arasında tedavi kabul etmez ayrılıklar, uyuşmazlıklar yoktur. Sağduyuyla akıllarımızı bir araya getirirsek, bu derdimize çare buluruz. Geçmişte böyle oldu, gelecekte de böyle olacaktır. Bugünkü üzücü olayları söylemem daha ziyade bir an önce milletçe bir araya gelmemizi sağlamak içindir.

Bütün vatandaşlarımıza huzur ve sükun içinde mutlu ve müreffeh yeni bir yıl dilerim.⁵⁰²

İsmail Cem'de 1970'lerin ilk yıllarındaki Türkiye'nin içinde bulunduğu durum hakkında, yani sosyal ve siyaset hayatının tıkanıdığı noktada tüm yaşanan bu gelişmelerin nedenlerini dışarıda aramak gerektiğini vurgulayarak şöyle bir yorum getirmiştir:

“Türkiye'nin, daha doğrusu büyük şehirlerin anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve huzursuzluk içinde olduğu söylenebilir. Ancak bunun tamamen ‘parlamento ve hükümetin tutum ve icraatı’ndan, sadece ‘toprak reformunun yapılmaması’ndan ve ‘inkılap kanunlarının uygulanmaması’ndan ileri geldiğini söylemek, bir yorum meselesidir. Karşıt bir yorumda bulunarak, bu etkenlerin varlığı ancak bunalımın temelde başka nedenlere de dayandığı söylenebilir. Sosyal ve ekonomik huzursuzluk, işçi ve köylü kitlelerinin ekonomik hatlarını genişletme mücadelesinin doğal sonucudur; dünyanın çeşitli toplumlarında olduğu gibi, hakların genişlemesi kaçınılmaz sürtüşmelere; değişen toplumlara özgü bir bunalım görünümüne yol açmıştır. Anarşi hareketleri ise, doğrudan doğruya hükümetin ve parlamentonun suçu olmaktan çok Türkiye'yi belirli bir çıkmaza getirmek amacını güdenlerin hesaplı bir planının ürünü izlenimini vermiştir”

Adalet Partisi İzmir Milletvekili Burhanettin Asutay'da mecliste yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Çeşitli nedenlerden ötürü, bunalım içerisinde bulunan toplumumuzu, büsbütün huzursuzluğa sürüklemekten fayda umanların eylemleri arttı ve o kadar ki, bu eylemler Devletimizin dolayısıyla [dolayısıyla] toplumumuzun güvenliğini korumakla vazifeli polislerin nöbet mahallinde vurulmasına ve en son Atatürk Panosunun taşlanmasına kadar yürüdü ve bir gün, en büyük işçi hareketini temsil eden Türk-İş Genel Merkenin [Merkezin] dinamitlenmesi cüretine kadar ulaşıldı.

⁵⁰² Nihat Erim, a.g.e., s.23-24-25.

Toplumumuzun her kesiminin içinde bulunduğu huzursuzluk giderek artmış, bir bunalıma dönüşmüştür. Bugün yurdumuz bir bunalım içinde, hem de tahammül edilmez bir bunalım içinde bulunmaktadır. Birtakım çevreler, açık ya da gizli örgütler ise bu bunalımı patlama noktasına ulaştırmak için ellerinden gelen çabayı sarf etmekte ve maalesef bunlar da bir ölçüde başarılı olmaktadır.

....

... huzursuzlukların temelinde hiç şüphesiz demokratik sıkıntılar yatmaktadır. Huzursuzlukların en büyüğü, tepkiye dönüştüğü öğrencilerimizi ele almak isterim. Üniversiteye giremeyen öğrencilerimizin huzursuzluğunu haksız görmek mümkün değildir.... Gördüğü derslerden yeterince yararlanmadığını, ders kitaplarının çok pahalı olduğunu, yurt imkanlarının kısıtlı olduğunu söylüyen [söyleyen] bir öğrencimizin haksız olduğunu söylemek insafsızlık olmaz mı? Bu huzursuzlukların yanı sıra, Türk halkalarını bağımsızlığa kavuşturmaktan söz edenlerin yaratmak istediği, haksızlıktan da öte iğrenç diye nitelendirilebilecek [nitelendirilebilecek] bir huzursuzluk da vardır.⁵⁰³ Eğitim sistemimizi ele alıp köklü bir değişiklik yapmak, okumak isteyen her çocuğumuza bu imkanı yaratmak, ucuz kitap ve yurt imkanları sağlamak bizim başta gelen görevlerimizdir. Sayın milletvekilleri, bir fakülteye kapağı atıp, işgal, boykot derken yıllarca arkadan gelen kuşakların önünü tıkayanlara engel olmak da görevimizdir.

....

Öğrenci huzursuzlukları dışında, toplumumuzun birçok kesiminde kötü ekonomik nedenlere dayanan huzursuzluklar bulunmaktadır. Üreticiden tüketiciye herkes bir bunalım içindedir. Üretici malını ucuz sattığı için sıkıntıdadır. Tüketici aynı malı pahalı almak zorunda kaldığı için sıkıntıdadır.”⁵⁰⁴

İçel Milletvekili Celal Kargılı ise, ülkenin içinde bulunduğu durumun nedenleri olarak Başbakanı, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlarını sorumlu tutmuş ve bunlar hakkında mecliste bir gensoru vermiştir. Hükümetin hiçbir zaman öğrenci sorunlarına, üniversite reformu gibi konularla ilgilenmediğini, sorunların çözümü için herhangi bir çaba harcamadığını belirtmiştir.⁵⁰⁵

CHP’den Uşak Milletvekili Adil Turan da 1971 yılı başlarında mecliste yaptığı konuşmalarda ülkede büyük bir huzursuzluğun vuku bulunduğunu, öğretmen, öğrenci, veli, işçi, çiftçi, memur, aydın toplumun her kesiminden insanların bu huzursuzluktan etkilendiğini belirterek tek bir suçlu bulunduğunu onun da iktidar olduğunu açıklamıştır.⁵⁰⁶

⁵⁰³ “Türk halklarını bağımsızlığa kavuşturmaktan söz edenler” den kasıt, ülkenin o dönemde bağımsız olmadığını savunan “devrim”cilerdir. Bu “devrim”ciler güya halk savaşı vererek ülkeden dış güçleri atacak, sonrada ardından sosyalizmi, komünizmi bu ülkeye getireceklerdir. Asutay’da bu rahatsızlığı dile getirmiştir.

⁵⁰⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:9, Toplantı:2, Birleşim:33, 11.01.1971, Oturum:1, s.679-680.

⁵⁰⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:9, Toplantı:2, Birleşim:33, 11.01.1971, Oturum:1, s.683.

⁵⁰⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:10, Toplantı:3, Birleşim:37, 18.01.1971, Oturum:1, s.76.

27 Ocak 1971 tarihine gelindiğinde ise, Gen. Kur. Baş. Memduh Tağmaç'ın isteği üzerine kuvvet komutanlarının katıldığı Yüksek Komuta Konseyi toplanmıştır. Tağmaç burada, 'şartlar ve durum her gün kötüleşiyor' diyerek muhtemel bir müdahalenin nasıl olması gerektiğini belirten bir açıklama yapmıştır. Tağmaç'a göre:

"Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından istifa ettirilecek. Cumhurbaşkanı Meclise giderek: Memleketin durumu hakkında iyi hazırlanmış bir konuşma yapacak, gösterilecek Başbakan adayının Kabinayı kurmasını, bu hükümete geniş ve olağanüstü yetkiler verilmesini isteyecek. Muayyen merkezlerde sıkıyönetim ilan edilecek. Yeni zaruri kanunlar, yeni seçim kanunu ve yeni Anayasa meclise hazırlanacak. Bu iki senede meselelere çözüm yolu bulunarak seçime gidilecek, Cumhurbaşkanı bu faaliyeti gösterirken, Silahlı Kuvvetler hiç ortaya kendini koymayacak...."⁵⁰⁷

Tağmaç'ın açıklamalarına dikkat edilirse, ordunun sivil siyasete müdahalesine son raddeye kadar karşı çıkmıştır. Tağmaç da biliyordur ki ordu içinde cuntalaşma hareketleri hızla devam ediyor ve her an bir darbeye ülke kaosa sürüklenecektir. Tağmaç'ın bu yorumu, yapılmasını istediği şey, demokrasiyi bu yönüyle olsa bile sonuna kadar korumaktır. Ordunun müdahalede bulunmaması gerektiği her defasında tekrarlayan Tağmaç, bu sözleriyle de kuvvet komutanlarına da bir mesaj iletmış ve kendi çizgisini belli etmiştir. Gürler ve Batur Paşalar zaten sonuna kadar hep Tağmaç'la ters düşmüşlerdir. Yapılacak bir müdahalede Tağmaç'a yer vermemişler, o yüzden de 9 Mart günü Tağmaç'sız toplanmışlardır.

22 Şubat 1971 günü yapılan MGK toplantısında Tağmaç; 'sol, silahlı Kuvvetler üzerinde çalışmalarını arttırmıştır. Sol silahlı kuvvetleri ele alıp, devleti ele geçirmek istemektedir'⁵⁰⁸ diyerek kaygılarını dile getirmiştir. 24 Şubat 1971 tarihindeki, Genelkurmay Karargahı'ndaki toplantıda ise Tağmaç; 'Gerektiğinde Büyük Millet Meclisine 7 dakikada kilit asmasını bilirim, fakat beni düşündüren, ondan sonra memleketi nasıl idare edebileceğimiz sorusudur. Biz askerler bu yeteneğe sahip değiliz ki'⁵⁰⁹ sözleriyle her defasında Batur ve Gürler Paşa'ya göndermede bulunmuş, ancak tabii onlar yine darbe hevesiyle düşüncelerinden vazgeçmemişlerdir.

Tağmaç, "yedi dakikada kilit asmasını bilirim" sözleriyle, ellerinde böyle bir gücün bulunduğunu, sonuçta ülkenin en güçlü teşkilatlanması olarak ordunun bunu başarabilecek güçte olduğunu belirtmiştir, ancak görevlerinin de bu olmadığını,

⁵⁰⁷ Muhsin Batur, a.g.e., s.268.

⁵⁰⁸ Çetin Yetkin, a.g.e., s.166 .

⁵⁰⁹ Celil Gürkan; *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 2.Basım, 1986, s.141.

ordunun bir numaralı adamı olarak çok iyi bilmektedir. Bilinçli, demokrasiye sonuna kadar bağlı, görevini çok iyi bilen bir generaldir. Diğer taraftan darbe hazırlığı içinde bulunan generallere bakacak olursak, onlar için bunun pek de önemi yoktur, demokrasi onlar için sadece bir araçtır. Onlar için önemli olan iktidarı ele geçirip kendi ideolojileri uğruna, ülkeyi bir bataklıkta içine çekmektir. Celil Gürkan, Muhsin Batur, Faruk Gürler Paşa'lar son raddeye kadar bu ideolojiyi gütmüşlerdir.

3 Mart günü subay ve komutanların katıldığı bir toplantıda Tağmaç, ülkenin içinde bulunduğu, sosyal bunalımın temelinde anayasanın çok özgürlükçü bir yapısının olduğunu, subayların politika dışında kalması gerektiğini ve komutanlara güvenmelerini istemiştir.⁵¹⁰

9 Mart'a beş kala yani 4 Mart günü ise Ankara'da dört havacı Amerikalı asker, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu tarafından kaçırılmıştır. Askerleri kaçıran teröristler dört yüz bin dolar ve tüm devrimci arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemişlerdir. ABD'nin Türkiye Büyükelçisi ise, Türk yetkililerden dört askerin canlı olarak bulunmasını istemiştir.⁵¹¹ Polis de gelişen bu olaylar üzerine hemen THKO'nun sığınağı olan ODTÜ'yü kuşatarak, teröristleri ve kaçırılan erleri aramaya koyulmuş ancak hiçbirinin izine rastlayamamıştır. THKO militanları kaçırılma eyleminin üçüncü gününde ise Amerikalı askerleri bırakmışlardır.⁵¹² 4 Mart'taki Amerikalı askerlerin kaçırılma eylemi ile beraber THKO silahlı eylemi başlattığını açıklamıştır.⁵¹³ Olayın ardından açıklama yapan Başbakan Demirel ise; 'Bir cinayet şebekesiyle karşı karşıyayız. Meşruiyet ve hukukun içinde kalınarak bu çetenin hakkından gelinecektir.' açıklamasını yaparak aşırı solcuların, devletin şeklini değiştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir.⁵¹⁴ Bu kaçırılma olayı ise 9 Mart'ın fitilini ateşlemiştir. 4 Mart 9 Mart'ı, 9 Mart da 12 Mart'ı tetiklemiştir.

Öğrenciler adam kaçırmaya banka soyma eylemlerine devam etmiştir. 5 Mart 1971 tarihinde de DEV-GENÇ örgütüne mensup kişilerce Selamiçeşme'deki Akbank şubesi soyulmuş, bu olay Milliyet Gazetesi'nde şöyle yer edinmiştir.

⁵¹⁰ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s.84.

⁵¹¹ *Cumhuriyet*, 05.03.1971, s.1.

⁵¹² M. Ali Birand vd, a.g.e., s.232.

⁵¹³ Davut Dursun, a.g.e., s.54.

⁵¹⁴ *Cumhuriyet*, 10.03.1971, s.1.

“Bebek’te bir evde yakalanan Selman Kaya’nın yanında bulunan 5 arkadaşının kimliği polis tarafından açıklanmadı. Selamiçeşme Akbank şubesi dün saat 11’de silahlı 5 genç tarafından soyulmuş ve kasada bulunan 5 bin lira alınmıştır. Polis, soyguncuların Dev-Genç üyesi Selman Kaya, Veysi Yavuz, Osman Bahadır, Hasan Yalçın, Mustafa İlker Gürkan olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹⁵

Yine aynı gün, Ankara’daki Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nda sağcı ve solcu gruplar arasında çatışma çıkmış ve iki öğrenci yaralanmıştır.⁵¹⁶

Gelişen bu olaylar üzere, ülkenin içinde bulunduğu durumu görüşmek için Gen. Kur. Baş. Tağmaç, kuvvet komutanlarını ve ordu komutanlarını 7 Mart günü toplantıya çağırmıştır. Tağmaç’ın bu çağrısı darbe yapacak olanları kuşkulandırmıştır. Çünkü Tağmaç, darbeye karşıdır. Tağmaç’ın bu çağrısı üzerine tedirginlik içinde kalan darbeciler, artık zamanın geldiğini, bir an evvel darbenin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunarak, 9 Mart günü toplanmaya karar vermişlerdir.⁵¹⁷ Celil Gürkan, 9 Mart günü nasıl toplanıldığını şu sözleriyle açıklamaktadır.

“9 Mart günü; saat iki üç falan civarında ben kara kuvvetleri plan prensipleri başkanım. Yanılmıyorsam Muhsin Batur, Faruk Gürler’ geldi. Odada oturdular birlikte konuştular çıkıp gittiler. Öğleden sonra Hava Kuvvetleri’nden yanılmıyorsam Ömer Çokgöz general, bana telefon etti. ‘Paşam böyle böyle, Faruk Paşa’yla görüştüm, bugün saat 6’da mesai bittikten sonra, bizim komutan Muhsin Batur’un odasında bir toplantı yapılacak. Toplantıya Faruk Paşa’da gelecek, Muhsin Paşa bulunacak, hava kuvvetlerinden kurmay başkanı Ahmet Vural bulunacak, kara kuvvetlerinden siz bulunacaksınız’ dedi. Şükrü Köseoğlu, Amiral Medihi Bilge, İhsan Ömer Paşa bulunacak, Atif Erçikan bulunacak, Hava Kuvvetleri Harekat Başkanı Hulusi Kaymaklı bulunacak olan diğer komutanlar. Belli saatte bulduk. Ondan sonra saat 17’ye doğru ya da 18’e doğru karargahlar boşaltılmış, biz de kalktık gittik Muhsin Batur’un odasına girdik.”⁵¹⁸

Akşam üzeri saat 17:30’da yapılan toplantıya; Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Korgeneral Atif Erçikan, Tümgeneral Celil Gürkan, Hava Kuvvetlerinden Korgeneral Ahmet Dural, Tümgeneral Hulusi Kaymaklı, Tuğgeneral Ömer Çokgör, komutanlar katılmıştır. Hava Kuvvetleri Komutanlığı’nda toplanan paşalardan ilk sözü ev sahibi Muhsin Batur almıştır. Yaptığı konuşmada Gürler Paşa’nın Devlet Başkanı kendisinin ise Başbakan olacağından bahsetmiştir. Toplantıda çıkan sonucu ise en kıdemli komutan olarak Faruk Gürler Paşa verecekti. Ancak Faruk Gürler Paşa, hala nedeni tam olarak bilinmeyen bir şekilde “tamam hareket başlasın” diyeceği yerde “Hele bir yarın

⁵¹⁵ *Milliyet*, 06.03.1971, s.1.

⁵¹⁶ *Milliyet*, 06.03.1971, s.9.

⁵¹⁷ M. Ali Birand, vd, a.g.e., s.233.

⁵¹⁸ Bedri Baykam, a.g.e., s.186-187.

olsun, Genişletilmiş Komuta Konseyindeki durum açıklığa kavuşsun. Ona göre durumu yeniden tezekkür ederiz. Şimdi Memduh Paşa'nın yemeğine geç kalmayalım” demiş ve aylardır hatta yıllardır süregelen darbe planları Gürler Paşa'nın bu sözü üzerine boşa çıkmıştır.⁵¹⁹ Muhsin Paşa, Faruk Paşa'ya güveniyordu, yanında bir kuvvet komutanı olursa işinin daha rahat olacağını düşünüyordu ancak bütün planları suya düşmüştür. Kendisi de risk alamayarak hareket emrini vermemiştir. Diğer bir paşa olan Celil Gürkan ise neden hareket emri vermediğini şöyle belirtmektedir.

“Evet o sırada eldeki kuvvet yeterli idi. Ankara içindeki ve dışındaki birlikler yukarıdan... bir haber, bir işaret bekliyorlardı. Kuşku yok ki, toplantının yapıldığı Hava Kuvvetleri Karargahı... denetimimiz altında idi. İnsanın aklına şu gelebilir: GÜRLER ve BATUR'u nötralize edip müdahaleyi planlanan şekilde uygulamak mümkün olamaz mı? Ama her ikisi de Silahlı Kuvvetler içinde tanınmış, sevilen, sayılan komutanlar idiler. Bu gerçek ortada iken onların dahil bulunmadıkları bir müdahale hareketi başlatılmış olsaydı büyük olasılıkla kan dökülebilirdi. Bunu kimse ... göze alamazdı. Şahsen ben, Orduda bir çatışma çıksın istemedim. O anda bizim için her şeyin bitmiş olduğunu teşhis etmiş, anlamıştım.”⁵²⁰

Ülkeyi tek parti yönetimine, “devrim konseyi”, “devrim anayasası” gibi yapılanmalara götürecek, Atatürk'ün kurduğu sistemle hiçbir alakası olmayan bir kurumsallaşma hareketine gidecek yol bu şekilde önlenmiştir. Muhsin Paşa mağlup olmuş, istediği ülkeyi yönetmek hevesi gerçekleşmemiştir. Çünkü Muhsin Batur Paşa, sürekli olarak siyasi hayatı kendi isteği doğrultusunda şekillendirme çabası içine girmiştir.

Eğer 9 Mart 1971 günü darbe gerçekleşseydi, ülke'ye sosyalistler hakim olacaktı. Hiçbir değer yargılarımızla örtüşmeyen, Atatürk'ün benimsemiş olduğu kurumlarla alakası olmayan bir yapılanmaya gidilecekti. Askeri rejim kurulacak, ordu-aydın işbirliğinde ülke yönetilecekti. Baskıcı bir rejim uygulanacaktı. 1961-1971 arasındaki komünizm nidaları daha da artarak devam edecekti. Çok partili hayat sona erecek “devrim partisi” adıyla bir parti kurulacaktı. Demokrasi ortadan kalkacaktı. Atatürkçüyüz diyerek, Atatürk'le alakası olmayan eylemlere girişilecekti.

9 Mart günü darbe yaparak iktidarı ele geçirmek isteyen Celil Gürkan yaptıkları eylemin tamamen Atatürkçü bir çizgide olduğunu söylemektedir. Darbeyi gerçekleştirmek isteyenler, o kadar tehlikeli bir iş içine girişmişlerdir ki, “Türkiye

⁵¹⁹ Celil Gürkan, a.g.e., s.249-251.

⁵²⁰ Celil Gürkan, a.g.e., s.253-254.

Cumhuriyeti Devrim Anayasası” adı altında bir anayasa bile hazırlamışlardır. Celil Gürkan bu anayasanın Atatürkçü bir ruhla hazırlandığını söylemektedir.⁵²¹ Yani Gürkan’a göre bu anayasaya karşı olanlar Atatürkçülüğe karşı gelmişlerdir. Devrim Anayasası’nın 13. maddesinde, 18. maddesinde 51. maddesinde ve 63. maddesinde aynen şu ifadeler yer almaktadır.

“Madde 13- Devrim Konseyi, Türk halkı, Türk gençliği ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına Yönetim’i devralmış bulunanlar arasından gelen 50 üyeden seçilir.

Devrim Konseyi’nin Doğal Üyesi bulunmayan Genelkurmay Başkanı, Kara Deniz Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı bu görevleri süresince, Devrim Konseyi’ne Geçici Üye olarak katılırlar.

Madde 18- Devrim Meclisi, Devrim’in oluşumuna fikir ve eylemleri ile katkıda bulunmuş, Devrim Bilinci’ne sahip olduğu Devrim Konseyi’nce saptanan yetenekleri ile Devrim’e ve Ülke’nin kalkınmasına yararlı oldukları anlaşılan, sivil ve asker, en çok 150 kişiden kurulur.

Madde 51- Tüme ekonomik olanaklar, toplumsal yapıyı güçlendirecek, halkı harcadığı emek ve ulusal ekonomiye katkısı oranında yararlandıracak şekilde düzenlenir.

Temel sanayi, ulaştırma, enerji ve doğal kaynaklar ve ormanlar Devlet’in mülkiyetindedir. Bunlar, ancak Devlet’in eliyle işletilebilir.

Dış Ticaret, bankacılık ve sigortacılık Devleştirebilir. Devlet, bunların toplum yararına ve etkin olarak işletilmesi için gereken tedbirleri alır.

Diğer ekonomik kuruluşların da sahipleriyle, fikir ve bedenen işçilerinin yönetiminde toplumsal yapıyı güçlendirecek ve adil bir gelir dağılımını gerçekleştirecek biçimde çalışması esastır. Yönetimi kanunla düzenlenir.

Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık devleştirebilir.

Devlet iç ticaret alanında da, toplum yararının gerektirdiği tedbirleri alır.

Madde 63- Yönetimi, Türk Toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacıyla Devrimci bir kadro yaratarak, bu kadroya devretmek üzere ele alan Devrim İdaresi, Devrim’i hedeflerinden saptırmayacak ve Atatürk ilkelerini çağdaş düşünce ve bilim ışığında yorumlayarak uygulamayı ülkü edinen bir Devrim partisi kurulmasını sağlar.

Devrim Partisi, yukarıda belirtilen ilkelere göre yetişmiş bir kadro ile ve halk içinde örgütlenerek en kısa zamanda kurulur.”⁵²²

Anayasanın bu maddelerinden anlaşılacağı üzere tamamen tek parti, askerlerin içinde bulunduğu bir idare tarzı benimsenmiştir. Baskıcı bir rejim kurulmak istenmiş, demokrasi yok edilmek istenmiştir. Bu ülkeye demokrasiyi getiren Atatürk adına bunları yaptıklarını söylemeleri de bir o kadar ilginçtir. Atatürkçülükle hiçbir alakası olmayan bir yol izlenerek, Devrim Konseyi’nde askerler bulunacak, Devrim Meclisi’nde darbenin alt yapısını oluşturan sosyalist ve

⁵²¹ Celil Gürkan, a.g.e., s.231.

⁵²² Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle...*, s.398.

komünist ideolojisine sahip kişiler yer alacaktı. Devrim Partisi ise tek başına ülkeye hükmedecekti. Enteresandır tüm bunlar halk tarafından seçilerek değil, darbeyi yapan kişilerce atanarak oluşturulacaktı. Ekonomide ise her şeyin devlet kontrolüne geçtiği sosyalist ve komünist bir sistem benimsenmiştir. Özel teşebbüse hiç yer verilmemiştir. Yani tüm bunlarla demokrasiye, ülke değerlerine güle güle denmiş, hiçbir şekilde Atatürkçülükle alakası olmayan dikta rejimi uygulanmak istenmiştir. Baas tipi bir rejim benimsenmiştir. Ancak kurulu düzen bunları bir şekilde kendi içinde alt etmiş ve kaybetmişlerdir.

9 Mart'çılardan Hasan Cemal'e göre, benimsenecek olan Baas tipi rejim: 'Devletçi, Milliyetçi, Ekonomi'de Merkezi Planlama'dan yana, NATO'ya ve Batı'ya karşı olan, Üçüncü Dünyacılık ve Bağımsızlık Politikası benimseyen; ve bu çerçevede Washington'dan çok Moskova'ya yakın duran' bir çizgi olarak açıklanmaktadır.⁵²³

Mahir kaynak edindiği bilgiler doğrultusunda darbenin Avrupa kökenli ve CHP ittifaklı olduğunu kanaatini taşımış, MİT ise tehlikenin Ruslar olduğunu, böylece Rusların Türkiye'yi ele geçirmek istediği tezini benimsemiştir.⁵²⁴ "Nasıl bir sol ihtilal düşünülüyordu?" sorusuna ise Kaynak şu cevabı vermektedir:

"Avrupa ülkeleri milli gelirlerine göre birtakım kategorilere ayırıyordu.... Biz onlara göre, sosyalizmin Arapçası olan Baasla idare edilmeliydik. Böyle bir rejim münasip görülmişti. Zannederim, 1971 hareketının temelinde bu vardı. Türkiye'de Baas tipi bir iktidar kurmak, asker ve sivillerin oluşturduğu sol görünümlü bir siyasi partiyle ülkeyi yönetmek istiyorlardı."⁵²⁵

Hasan Cemal, 9 Mart'ı şöyle değerlendirmektedir: "... 9 Mart 12 Mart'ı hızlandırdı ve bir yerde getirdi. Yani 9 Mart, o dönemde, hakikaten o dönemdeki siyasi düzene ya da anayasal düzene karşı bir hareketti. Başarılı olsaydı, hakikaten Parlamento yıkılıp, yeni bir düzen kurulmak istenecekti."⁵²⁶ Süleyman Demirel ise 9 Mart'ı şöyle değerlendirmektedir: "1971 Buhranı'nın özünde bir anlamda, Parlamenter Demokrasi Rejimi'ni beğenmemek yatar! Yeni bir sosyal ve ekonomik düzen arayışı vardır."⁵²⁷

⁵²³ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.5.

⁵²⁴ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.185.

⁵²⁵ Mahir Kaynak, a.g.e., s.63.

⁵²⁶ Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s.429.

⁵²⁷ Ertuğrul Alathı, *Belgeleriyle...*, s.36.

Yaşanan bu 9 Mart 1971 sürecinden sonra ise yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde 9 Mart günü darbe yapılmasını isteyen tüm potansiyel güçlerin neredeyse hepsi, üç gün sonra yaşanacak olan 12 Mart 1971 Muhtırası ile etkisiz hale getirilmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI ve SONRASI

1. MUHTIRA ÖNCESİ

Genişletilmiş Komuta Konseyi'nde Gen. Kur. Baş. Memduh Tağmaç, üç kuvvet komutanı ve yirmi yedi generalle bir araya gelmiştir⁵²⁸ Tağmaç, toplantıya 'Durum tehlikeli' diye başlamıştır. Sözlerine ise 'görevimiz rejimin devamını sağlamaktır' diye devam etmiştir. Konsey'in yaklaşık altı saat süren toplantısında, komutanlar artık tavırlarını belirlemişlerdir. Müdahale yapılacaktır. Müdahalenin nasıl yapılacağını ise dört komutan, kendi aralarında yapacakları toplantıda Demirel'i nasıl devireceklerini kararlaştıracaklardı.⁵²⁹ 10 Mart 1971 günü Cüneyt Arcayürek, Başbakan ile olan konuşmasını şöyle anlatmaktadır:

“Bugünkü yazınızı gördüm” dedi. “Evet efendim” dedim. “Bendeki bilgi o. Yarın yapacaklar” dedim. “Ama istihbarat kaynaklarından bana gelen bilgi öyle değil. Yok böyle bir şey” dedi. “Sizi yanıltıyorlar efendim” dedim. “Mektup mu, muhtıra mı, nedir onu bilemiyorum, ama böyle bir şey olacak” dedim. Öylece kalakaldı. Gayet soğukkanlı görünüyordu ama kafası hep bununla meşguldü.”⁵³⁰

11 Mart günü saat 17:30'da dört komutan arasında başlayan toplantının konusunu işte bu müdahale şekli oluşturmuştur. Muhsin Batur, o günü şöyle anlatmaktadır:

“11 Mart günü Memduh Paşa'nın çağrısı üzerine saat 17:30'da üç Komutan Genelkurmay'a gittik.... Başbakanın görevden çekilmesinin temini şekli üzerinde tartışıldı. Ben muhalefet ettim ve bütün Meclisi karşıya almanın daha doğru olacağını belirttim. Hemen planlamaya başlamanın elzem olduğu kararlaştırıldı. Meclise gönderilecek mektubun içeriği üzerinde tartışıldı. Genelkurmay Harekat Başkanı Korg. Kemal Taran'a bir müsvedde hazırlaması görevi verildi ve dağıldık.”⁵³¹

Tağmaç artık daha fazla direnmenin yersiz olduğunu, yoksa kendisini de çiğneyip geçeceklerini düşünerek hareket etmiş ve son olarak Sunay'ın da fikrini

⁵²⁸ Muhsin Batur, a.g.e., s.277-278.

⁵²⁹ M. Ali Birand vd., a.g.e., s.244., Ayrıca bkz: Vasfiye Çelik; *12 Mart Müdahalesi ve Demokrasiye Geçiş*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2003

⁵³⁰ M. Ali Birand vd., a.g.e., s.243.

⁵³¹ Muhsin Batur, a.g.e., s.294-295.

almak istemiştir. MİT Müsteşarı Fuat Doğu'yu Sunay'a göndererek haberdar olmasını sağlamıştır. Fuat Doğu olayı şöyle anlatmaktadır:

“Anlattı. “Siz şimdi gidin. Cumhurbaşkanı'na bunu söyleyin” dedi ve Cumhurbaşkanı Sunay, Paşa'ya telefon etti. Ben Sunay Paşa'ya gittim dedim ki, “Sayın Cumhurbaşkanım, beni Genelkurmay Başkanı gönderdi. Şimdi toplantıdalar. Yarın bir darbe yapacaklar. Size bildirmemi emrettiler” dedim. Sunay Paşa tabii “Pek iyi oldu” veyahut da “Kötü oldu” şeklinde bir şey söylemedi. Fakat simasında bir üzüntü hissettim. “Peki Fuat Paşa” dedi ve ayrıldım.”⁵³²

12 Mart 1971 günü ise gelip çatmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri sivil idareye ikinci kez müdahale edecekti. 12 Mart gününü ise Muhsin Batur şöyle anlatmaktadır:

“12 Mart sabahı 9.30'da, dördümüz Genelkurmay'da toplandık. Korg. Kemal Tahran, hazırladığı metni okudu. Aramıza müzakere ettik, metni çok uzun bulduk, içeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsveddeyi yazarken, Faruk Paşa ve Oramiral Eyiceoğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazırды. Memduh Paşa gene derin bir düşünceye daldı, uzun süre imzalamak istemedi, gözleri yaşardı. Haklı idi de, sonunun neye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05'de metin hazırlandı ve Tuğgeneral Musa Ögün başkanlığında bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi. Böylece 12 Mart Muhtırası 13 haberlerinin başında Türkiye'ye ve dünyaya duyuruldu.”⁵³³

1.1 MUHTIRA'NIN VERİLMESİ ve SONRASI GELİŞMELER

12 Mart 1971 günü verilen Muhtıra şu şekildedir:

“1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamu oyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak [uygulayacak] kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize”⁵³⁴

Verilen bu muhtıranın altında ise 4 komutanın imzası bulunmaktadır: Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler,

⁵³² M. Ali Birand vd, a.g.e., s.245-246

⁵³³ Muhsin Batur, a.g.e., s.296

⁵³⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*; Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:70, 12.03.1971, Oturum:1, s.236

Deniz Kuvvetleri Komutanı Celil Eyiceoğlu, ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur.

12 Mart Muhtırası üç ayrı adrese yani, üç ayrı makama gönderilmiştir. Bunlar; Cumhurbaşkanlığı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı ve Millet Meclisi Başkanlığı idi.⁵³⁵ Komutanlar, radyoda okuttukları metnin Meclis Genel Kurulu'nda da okunmasını istemişlerdir. Meclis'te ise saat 15:00'de oturum açılmıştır. Meclis Başkanvekili Fikret Turhangil, komutanların, meclise gönderdikleri muhtırayı okutacağını bildirmiştir. Böylelikle askeri bir muhtıra ilk kez Meclis'te Genel Kurul'da okunacaktı. Fakat Demokratik Parti Grup Başkanvekili Hasan Korkmazcan buna itiraz etmiştir. Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli olayı şöyle anlatmaktadır: “Tek itiraz bizden geldi. “İç tüzük açıktır. Burada ya Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunur. Ya Başbakanlık tezkeresi okunur. Ordu tezkeresi okunamaz. Okuyamazsınız bunu” diyen biziz.” Ancak bu itiraz meclisteki milletvekilleri tarafından dikkate alınmamış ve muhtıra mecliste okunmuştur. Demirel de bu olaydan sonra istifasını hazırlamış ve bakanlarına imzalatmıştır.⁵³⁶ Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay'a göndermiş olduğu istifa mektubunda, “Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir” demiştir.⁵³⁷ Hükümetin istifasını ise Devlet Bakanı Turhan Bilgin kamuoyuna sunmuştur.⁵³⁸ Dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu, müdahale girişimini neden Demirel'e haber vermediğini ve kendisince haklılığını şöyle anlatmaktadır:

“... Eğer bu haberi verirsem, haklı olarak Sayın Demirel seçimle işbaşına gelmiş bir Başbakan olarak karşı çıkacaktı. Ve kendisiyle beraber partisi de karşı çıkacaktı. Halbuki durum çok kritikti. Karışıklık çıkacak, belki de kanlı ve sert bir mücadeleye dönüşecekti. Sayın Demirel, “Ben halk iradesiyle geldim. Binaenaleyh böyle bir emirle yerimi bırakmam” diyecekti. Ve bir mukavemet başlayacaktı. O mukavemet neyle karşılaşacaktı? Öyle yumuşak değil, belki daha sert bir darbeye. Menderes'in durumunu gördünüz. Kızılay'da vesairede ne hale geldi. Binaenaleyh o tabloların bir daha tekerrür etmemesi bakımından ben şahsen Demirel'e bunu söyledim. Söylemediğim için bugün çok memnunum”⁵³⁹

Tağmaç ise 12 Mart'ın ertesinde şu açıklamayı yapmıştır: ‘Biz 12 Mart'ta muhtıra vermesek, 9 Mart'ta bazı radikal cuntacılar yönetime el koyacaklardı. Şimdi onların tasfiye edilmeleriyle meşgulüz.’⁵⁴⁰ Bu amaçla 12 Mart Muhtırasını verenler,

⁵³⁵ Celil Gürkan, a.g.e., s.136.

⁵³⁶ M. Ali Birand vd, a.g.e., s.255-256.

⁵³⁷ *Milliyet*, 13.03.1971, s.1.

⁵³⁸ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.64.

⁵³⁹ M. Ali Birand vd, a.g.e., s.246-247.

⁵⁴⁰ Süleyman Yeşilyurt, *İhtilalci...*, s.168.

ordu içinde sol bir darbe yapma hazırlığı içinde olan subayları tasfiye işlemlerine girişmişlerdir.⁵⁴¹

Muhtıranın ertesinde ise Cumhuriyet Gazetesi; “Komutanlar Ültimatom Verdi ve Demirel Hükümeti İstifa Etti”, “Türk Ordusu İdareyi Üzerine Almaya Kararlı”⁵⁴² başlıklı yazısıyla, Akşam Gazetesi; “Ordu İdareye El Koyacak”, “Kabine Olağanüstü Toplandı ve Hükümet Dün İstifa Etti”⁵⁴³ başlıklı yazısıyla, Milliyet Gazetesi ise “Silahlı Kuvvetler Sunay’a ve Meclislere Muhtıra Verdi”, “Demirel İstifa Etti”⁵⁴⁴ başlıklı yazısıyla çıkmıştır.

Muhtıranın verilmesinden sonra lehte ve aleyhte çeşitli fikirler öne sürenler olmuştur. Sol çevreler bir darbe bekledikleri için 12 Mart 1971 günü verilen muhtırayı kendi lehlerinde yorumlamışlardır. Çünkü onlara göre AP devrilecek yerine aşırı sol; yani komünizm eğilimli bir iktidar gelecekti. Aynen 27 Mayıs 1960’da olduğu gibi bu müdahalenin de sağa yapıldığını zannetmişlerdir.⁵⁴⁵ Ancak sonuç hiç de onların beklediği gibi olmamıştır. Muhtıradan sonra ilk bildiriye DİSK yayınlamıştı ve müdahaleye tam desteklerini açıklamışlardır.⁵⁴⁶ Muhtırayı desteklediğini açıklayan diğer dernekler, örgütler arasında ise; Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Derneği, Mimarlar Odası, ODTÜ Mezunlar Cemiyeti, Dev-Genç bulunmaktadır.⁵⁴⁷

Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli’nin görüşü, “önemli olanın hükümetin çekilmesi değil, parlamentonun görevine devam etmesi”⁵⁴⁸ olduğu yöndedir. İsmet İnönü ise 12 Mart Müdahalesi hakkında partisinin görüşünün zamanla açıklanacağını belirtmiş, ancak dört gün sonra, 16 Mart günü müdahale hakkında şu görüşlerini açıklamıştır.

‘Bir Meclise askeri bir kıta gibi şunu şöyle bunu böyle yapacaksın demeye imkan yoktur. Böyle bir tartışmada bizim yerimiz bellidir. Biz, demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz. Ordumuzun hareketiyle parlamentonun çalışmasına imkan verilmiyor, anayasa düzeninde hükümetin kurulması denetimi usulü rahnedar oluyor. Yapılan hareket, fiilen, parlamento hayatının işlemlerini imkansız kılmıştır. Şimdiden söyleyebilirim ki,

⁵⁴¹ Şükrü Karatepe, a.g.e., s.229.

⁵⁴² *Cumhuriyet*, 13.03.1971, s.1.

⁵⁴³ *Akşam*, 13.03.1971, s.1.

⁵⁴⁴ *Milliyet*, 13.03.1971, s.1.

⁵⁴⁵ Davut Dursun, a.g.e., s.64.

⁵⁴⁶ Sadi Koçaş, a.g.e., s.33.

⁵⁴⁷ Sedef Bulut, a.g.t., s.74.

⁵⁴⁸ Sedef Bulut, a.g.t., s.70.

parlamento böyle bir baskı altında kaldıktan sonra artık görevini yapacak halde değildir. İceranın emri altında bulunan kumandaların takdir edeceği veya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak, böyle bir düzen demokratik düzen değildir. Demokratik düzenin bir an önce avdet etmesi için Sayın Cumhurbaşkanının yapacağımız teklif, geçici bir hükümet kurulmasıdır. Bu hükümet asayışı muhafaza etmekle görevli olsun, seçimi uygulama görevini de yerine getirsin. Benim bulabildiğim yol budur.⁵⁴⁹

Dönemin gazetecilerinden Mete Akyol 12 Mart lehinde bir tavır alarak şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

‘Atatürk’e ihanet edildiğini ileri sürerek son zamanlarda Anayasayı rafa kaldırmak ve Atatürk’ün yerine kendi liderini ikame etmek, Türkiye’de sosyalizm maskesi altında komünist rejim kurmak hevesine kapılanlar vardır. Bu kimseler, hedeflerine ulaşmak için orduyu vasıta kılmak sevdasına kapılmışlardır. Silahlı kuvvetlerin hareket tarzının nedeni, bu açıdan değerlendirilmelidir.⁵⁵⁰

12 Mart döneminin askeri savcılarında olan Baki Tuğ ise, 12 Mart’ı şöyle değerlendirmektedir:

“12 Mart Muhtırası: Marksist Sistem’in pençesindeki olaya “Dur!” demiş; Demokratik Sistemi gündeme getirmiş; ve Demokratik Sistemi bir kartalın pençesinden kurtarmıştır. 12 Mart Muhtırası’nın hedefi, özü, Demokratik Sistemi kurmaktır! Eğer bugün biz, rahat konuşabiliyorsak, özgürlükleri rahat savunabiliyorsak, herkes istediği konuda istediği noktayı koyabiliyorsa, bunun temelinde, özünde 12 Mart Muhtırası’nın kendisi vardır; özü vardır. 12 Mart Muhtırası, bir Marksist İhtilal’den, Proletarya Dikatoryası’ndan Türkiye’yi kurtarmıştır!”⁵⁵¹

Baki Tuğ, 12 Mart’a geliş sebebini; ‘devlete karşı silahlı hareket başlamıştı’⁵⁵² olarak değerlendirmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir.

“12 Mart, başlangıçta, bir iktidara son vermek, onun yerine yeni bir hükümeti icra etmektir. Nitekim, 12 Mart Muhtırası öyle yapmıştır. Sayın Nihat Erim’in Başbakanlığında Hükümet kurulmuştur. Ancak, Türkiye’de terör, anarşi ve şiddet olayları 12 Mart Muhtırası’yla durmamıştır, devam etmiştir. Yani, bu anarşi, terör ve şiddet olaylarının bir hedefi vardır, gayesi vardır. Hedef ve gaye, ... mevcut anayasal düzeni yıkmak, onun yerine komünist düzeni kurmaktır. Olay, bu kadar açık ve nettir.”

Dönemin gazetecilerinden Abdi İpekçi ise 12 Mart’a şöyle bir yorum getirmiştir. ‘Kuvvet Kumandanları alttan gittikçe artarak geldiği belli olan baskılar karşısında yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere parlamenter rejimi yaşatabilmek için bir imkan tanınması yolunu seçmişler, bu davranışları ile de demokrasiye bağlılıklarını göstermişlerdir.⁵⁵³ diyerek 12 Mart lehinde bir tavır sergilemiştir.

⁵⁴⁹ Davut Dursun, a.g.e., s.74.

⁵⁵⁰ İsmail Cem, a.g.e., 53.

⁵⁵¹ Ertuğrul Alath, *Belgeleriyle...*, s.31-32.

⁵⁵² Hulki Cevizoğlu, a.g.e., s.136.

⁵⁵³ Hayati Tek; *Darbeler ve Türk Basını*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2006, s116.

Günümüzde ise 12 Mart hakkında lehte tavır sergileyenlerde, aleyhte tavır sergileyenlerde olmuştur. Çetin Yetkin, “Komutanlar 12 Mart Muhtırasını vermişler ve ‘Atatürkçü’ kesimi saf dışı bırakmışlardır” demektedir.⁵⁵⁴ Yani Yetkin’e göre, ülkeyi tek partili rejime götürmek isteyenler, bu ülkeye sosyalizmi, komünizmi, dikta rejimini getirmek isteyenler, Atatürkçülük ile eşdeğerdir. Başka bir yönden bakacak olursak; ordu içinde sadece saf dışı bırakılanlar Atatürkçüdür, geri kalan kısmın ise Atatürk ile, düşünceleriyle bir alakası bulunmamaktır. Pek tabii ki Yetkin’in bu düşüncelerine katılmak mümkün değildir.

Demirel de ta o zamanlar, Yetkin’in sanki bu sözünü sanki duyacak gibi olmuş ve şöyle demiştir. “16 Mart günü... ordudan tekaüd edilen 16 adet yüksek rütbeli subayın evraklarını imzalamadım. Çünkü onların memleketi götürmek istedikleri istikamet başkadır!”⁵⁵⁵ diyerek haklı bir tavır sergilemiştir. Besim Tibuk ise, 12 Mart’a hem Memduh Tağmaç açısından hem de muhtıranın niteliği bakımından şu açıdan bakmaktadır:

“Burada Memduh Tağmaç’da hakim olan Erdelhun Kompleksi’dir. Erdelhun Kompleksi nedir? Erdelhun 27 Mayıs öncesi Genelkurmay Başkanı’dır ve Türk tarihin en başarılı Genelkurmay Başkanlarından biridir. Çok büyük bir vatanseverdir, tabii ki hükümetine bağlıdır. Fakat 27 Mayıs’cular, Erdelhun’u, onu apar topar içeri atmışlardır ve idamla yargılamışlardır ve idam cezasına çarptırmışlardır. Büyük hakaretler etmişlerdir, aşağılamışlardır. Her Genelkurmay Başkanı, altında ve toplumda böyle bir hareket olunca kendisini Erdelhun’un durumuna düşürülmesinden korkar. Memduh Tağmaç, Paşa’da yaşlı bir zattı. Erdelhun’un durumuna düşmekten korktuğu için duruma müdahale etti. Duruma müdahale edince de, Faruk Gürler sesini çıkaramadı. Muhsin Batur fazla oynayamadı, çünkü Hava Kuvvetleri esas değildir, Kara Kuvvetleri’dir herhangi bir darbede. Ve 9 Mart’ta hazırlanan darbe önlendi. Bu aslında çok şanstır. Önlenmeseydi, tekrar ediyorum, tam hazırlıklı, Marksist bir darbe yapılacaktı.”⁵⁵⁶

2. I. NİHAT ERİM HÜKÜMETİ

12 Mart günü muhtıra verilmiş, hükümet devrilmiş, kabine dağılmıştır. Bu durum üzerine, yeni bir hükümet ve yeni bir kabine kurulması gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu “partiler üstü” bir hükümet kurmaktır ve bu hükümetin de tarafsız bir başbakan öncülüğünde kurulmasıydı. Bunu için arayışlara girişilmiştir. Muhtırayı veren generallerde tarafsız bir başbakan istemekteydiler. Sunay, parti liderleriyle, Köşk’te 14 Mart günü bir araya gelmiştir. Sunay parti liderleriyle, memleketin durumu hakkında fikir teatisinde bulunmuş ve kurulacak yeni hükümetin ivedilikle

⁵⁵⁴ Çetin Yetkin, a.g.e., s.155.

⁵⁵⁵ Celil Gürkan, a.g.e., s.146.

⁵⁵⁶ Hulki Cevizoglu, a.g.e., s.179-180.

desteklenmesi sağlamak için yardımda bulunmalarını istemiştir. Demokratik Parti, TBMM üyesi birilerinin başkanlığında hükümetin kurulmasını; MHP, meclisteki milletvekili sayılarına bakılmaksızın milliyetçi bir hükümet kurulmasını; YTP, bütün partilerin katılımıyla oluşturulan bir koalisyon hükümetinin kurulmasını aksi takdirde AP-CHP koalisyonuna gidilmesini; TİP, biran evelerken seçime gidilmesi gerektiğini; CHP ise acilen bir hükümet kurulması yönünde fikir beyan etmişlerdi. Demirel, , önceleri kurulacak “partiler üstü” hükümetin dışında kalacağını belirtmiş, ancak daha sonra Sunay ile yaptığı görüşmede hükümette yer alabileceklerini belirtmiştir. Sunay ise parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde, yeni hükümeti kuracak kişinin parlamento içinden ve tarafsız biri olacağını belirtmiştir. Bu kişi de CHP Milletvekili Nihat Erim’dir.⁵⁵⁷

Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Cihan Alpan tarafından Nihat Erim’e telefon edilerek Köşk’e çağırılmış ve burada da kendisine Başbakanlık teklif edilmiştir. Erim’de kendisine gelen bu resmi teklif üzerine partisinden istifa ettiğini bildirmiştir.⁵⁵⁸ Nihat Erim’e hükümet kurma görevi resmi olarak 19 Mart’ta verilmiştir.⁵⁵⁹ Nihat Erim, o günleri şöyle anlatmaktadır:

“18 Mart günü Cihan Alpan bana telefon etti, görüşmek istediğini söyledi. Onun evine gittim. Muhtemel başbakan adayları arasında benim de ismimin geçeceğini, bazı şeyleri öğrenmek istediğini ve en başta tarafasız bir başbakan arandığı için, benim Cumhuriyet Halk Partisi’nden çekilmem isteneceğini, bunu kabul edip etmeyeceğimi sordu. Kendisine bunu kabul edebileceğimi, ancak her ne teklif gelirse gelsin önce gidip İnönü ile görüşeceğimi, halen Cumhuriyet Halk Partili olduğum için, dürüst hareketin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı’na bunu haber vermek olduğunu söyledim....

Ertesi gün, 19 Mart 1971 günü, Cihan Alpan bana eve geldi.... Bugünkü şartlarda bağımsız ve tarafsız bir başbakan olabilmem için Halk Partisi’nden istifamın uygun görüldüğü söyleniyordu. Bu mektubu alınca İnönü’ye gittim ve izin istedim. İnönü olumsuz karşıladı, buna razı olmadı. Aramızda uzun ve çetin bir tartışma geçti. İnönü, başbakanlığı kabul etmeme karşı çıkışını, ısrarla CHP’nin içinde büyük gürültü kopması endişesine dayıyordu. Bir ara şöyle dedi: ‘Kurulacak yeni hükümete CHP’den bakan istenmesi halinde seni dışişleri bakanı olarak önermeyi düşünüyordum. Bir CHP’linin başbakan olması, sorumluluğu, yıpranmayı partiye bulaştırır.’ ‘Partiden çekilmekle bu sakınca ortadan kalkacak’ cevabım üzerine de, ‘bu bir şey değiştirmez’ karşılığını verdi. İnönü ile bu görüşme sonunda ben, ‘bu gece gideyim sizin bu sözleriniz üzerine yatayım, yarın sabaha kadar düşünüyüm, yarın sabah vereceğim kararı size arz ederim’ dedim. Ertesi sabah İnönü’ye erkenden Cumhuriyet Halk Partisi’nden istifa ettiğimi bildiren mektubu gönderdim.”⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s.127-129.

⁵⁵⁸ Ali Haydar Soysüren, a.g.e., s.129-130.

⁵⁵⁹ Sadi Koçaş, a.g.e., s.57.

⁵⁶⁰ Nihat Erim, a.g.e., s.174-176.

Dönemin CHP Milletvekili Turan Güneş, Sunay'ın İnönü'ye bir mektup gönderdiğini, bu mektupta da kendisinin Erim Hükümeti'ne destek ve güvenoyu verilmesini istediğini açıklamaktadır.⁵⁶¹

Nihat Erim'e 19 Mart 1971'de Başbakanlık görevi tebliğ edilmiştir. Erim'de 26 Mart'ta kabinesini açıklarak I. Erim Hükümeti'ni ilan etmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da kabine listesini meclise göndererek hükümetin kurulduğunu resmen ilan etmiştir.⁵⁶² Kabinede, AP'den 6, CHP'den 4, Meclis dışından 11, MBK'den 1, Bağımsızlardan ise 4 milletvekili bulunmaktaydı.⁵⁶³ Başbakan Yardımcılıklarını ise Sadi Koçaş ile Atilla Karaosmanoğlu üstlenmiştir.⁵⁶⁴ Nihat Erim, hükümeti kurma görevi hakkında şu açıklamada bulunmuştur:

'Türkiye'de bugün olağanüstü bir durum var. Olağanüstü durumun gerektirdiği koşullara göre, kuracağım hükümet 'milli hükümet' olacaktır. En kısa sürede hükümeti kuracağım. Bu hükümet reformcu bir hükümet olacaktır ve reformlara hemen başlayacaktır. Seçim yasasında gerekli değişiklik yapıldıktan sonra da hemen seçime gidilecektir.'⁵⁶⁵

Nihat Erim, hükümetini sol bir anlayışla kurduğunu, şu sözleriyle açıklamaktadır:

'Sağ-sol çekişmelerine neden olucu hareketlerden kaçınmak gerekir. Bu sözlerim yanlış anlaşılmasın. Sadece yanlış yorumlara sebep olmamak için üzerinde duruyorum. Yoksa, bizim programımız zaten sola açık bir program olacaktır. Bunun başlıca nedeni, hükümet başkanı olarak, benim Sol anlayışımdır. Rahatça söyleyebilirim ki, içinizde, benim daha solumda görüşlere sahip hiç kimse yoktur.'⁵⁶⁶

I. Erim Hükümeti'nin misyonunu, 'anarşiye, güvensizliğe, anayasanın lüks özelliklerine'⁵⁶⁷ bir son verip Türkiye'ye huzur getirmek oluşturmaktadır. Nihat Erim, kuracağı hükümetin nasıl bir zihniyetle göreve başlayacağını ise şu sözlerle ifade etmiştir:

'Önce ülkenin yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacağım. Ve Atatürk reformlarını tamamlamak ve yapılmış olanlara saygı göstermek, Türkiye'nin var olması, ya da yok olmasıdır. Yeni hükümet, önce memleketimizin rahat yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacaktır. Kızgın vatandaşlar haline geldik. Bunları giderme imkanlarını arayacağız. Ben şahsen düşünce serbestliğinin, tartışma serbestliğinin, son haddine kadar gözetilmesi taraftarı bir insanım. Ama yasalara da saygı isterim.

⁵⁶¹ Mehmet Barlas; *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayıncılık, 3.Baskı, Yayın yeri ve tarihi yok s.218.

⁵⁶² *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:78, 26.03.1971, Oturum:1, s.382

⁵⁶³ Ertuğrul Alathı, *Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002 s.23.

⁵⁶⁴ M. Ali Birand vd, a.g.e., s.269.

⁵⁶⁵ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.67.

⁵⁶⁶ Sadi Koçaş, a.g.e., s.89.

⁵⁶⁷ İsmail Cem, a.g.e., s.449.

Türkiye'nin varolması ya da yok olmasıdır, Atatürk reformlarını tamamlamak ve yapılmış olanlara saygı göstermek. Eğer biz o yoldan ayrılırsak, Türkiye bu dünya şartları içinde bağımsız kalamaz, yaşayamaz. Binaenaleyh, yurdunu seven her insan, bütün gücüyle, varlığıyla bunlara kendiliğinden sarılmak mecburiyetindedir.⁵⁶⁸

İsmet İnönü, I. Erim Hükümeti'nin özelliği hakkında mecliste yaptığı konuşmada görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Bu Hükümet bir koalisyon hükümeti değildir. Hiçbir parti, koalisyon ortağı olarak Hükümete katılmamıştır. Biz, Cumhuriyet Halk Partisi olarak bunun gibi bir koalisyona dahil değiliz, koalisyonda da değiliz. Bu hükümet bütün icraatından kendisi mesuldür. Hiçbir parti, buna üye vermiş olan partilerin hiçbirisi Hükümetin sorumluluğuna katılmış değildir. Hükümet meclisin tam bir denetimi altındadır. Her güven oyunu Meclisin rızası ile alacaktır ve güven oyu neticesine göre vazifesine devam edip muvaffak olacaktır.”⁵⁶⁹

İsmet İnönü bu açıklamasıyla CHP üye vermiş dahi olsa bundan CHP'nin sorumlu tutulamayacağını, bütün mesuliyetin bu hükümette olacağını vurgulamıştır. Nihat Erim Hükümeti'ne CHP'nin destekte bulunarak bakanlık vermesiyle bu duruma şiddetle karşı çıkan Bülent Ecevit ise CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Çünkü Ecevit, 12 Mart müdahalesinin “ortanın solu”na yapıldığı düşüncesindeydi.⁵⁷⁰ O yüzden de böyle bir müdahalenin ardından kurulan hükümete Ecevit'in mensubu olduğu parti üye veremezdi. Bu olaydan sonra artık İnönü İle Ecevit'in yolları ayrılmıştır. Bir sene sonra 5 Mayıs 1972'de ise 5. Olağanüstü Kurultayı'nda Parti Meclisi, İnönü yerine Ecevit'i desteklemiştir.⁵⁷¹ 8 Mayıs günü ise İnönü'nün Kurultay'ı kaybetmesi üzerine yıllardır sürdürdüğü Genel Başkanlık görevinden istifa etmiştir. 14 Mayıs 1971 günü ise Bülent Ecevit, CHP'nin; Atatürk ve İnönü'den sonra üçüncü genel başkanı seçilmiştir.⁵⁷²

Nihat Erim, 5 Nisan 1971 günü, kuracağı hükümetin programı üzerinde çalışmalar sürerken şu açıklamada bulunmuştur:

“Birinci görevimiz, ülkede huzur ve sükunu sağlamak olduğunu gayet iyi biliyoruz. Böyle devlet olmaz. Böyle üniversite özerkliği olmaz. Uygur bir ülkede kürsüde geniş kürsü özgürlüğü içinde Mao'yu, Che Guevera'yı övsün, kimi isterse övsün. Ama karşılığında kapitalizm de övülsün. Ona zorla engel olmak yok. Sokağa çıkıp “eylem yapıyorum” diye cam kırmak, kurşunlamak yok. Bunu yapan devleti karşısında bulacaktır. Bunun yanında öğrencilerin sorunları olabilir. O sorunların üzerine eğiliriz, çözümlerini ararız. Ama illa

⁵⁶⁸ Nihat Erim, a.g.e., s.179.

⁵⁶⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:81, 05.04.1971, Oturum:1, s.410

⁵⁷⁰ Davut Dursun, a.g.e., s.75.

⁵⁷¹ Sina Akşin; *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 2008, s.269.

⁵⁷² Anadolu Ajansı, a.g.e., s.250.

“ben devrim, ihtilal yapacağım” diyene ben devletin boynunu uzattırmam. “Seni öldüreceğim” diyeni, ben daha önce öldürürüm. Bunun hiç şakası yoktur”⁵⁷³

7 Nisan 1971 tarihinde I. Erim Hükümeti için yapılan güven oylamasında oylamaya katılan 370 üyeden 321 kabul, 46 ret, 3 çekinse [çekimser] oy çıkmasıyla I. Erim Hükümeti güvenoyu alarak görevine başlamıştır.⁵⁷⁴ Görevine başlayan Erim Hükümeti’nin ilk işi ordunun da desteğiyle gerekli olan reformları yapmaktır. Ancak 12 Mart’tan sonra huzursuzluklar son bulmamış adam kaçırmalar, güvenlik güçleriyle çatışmalar devam edegelmiştir. Bu gibi durumlar da Erim Hükümeti’nin öncelikli hedefinin değişmesine yol açmıştır.

17 Mayıs 1971 günü Türkiye Halk Kurtuluş Partisi - Cephesi adlı komünizm eğilimli aşırı sol örgüt, İsrail Başkonsolosu Elrom’u kaçırmış ve devrimcilerin serbest bırakılmaması durumunda Elrom’u öldüreceklerini duyurmuşlardır. Haber alan Erim ise yardımcısı Sadi Koçuş vasıtasıyla bu bildiriye akşam haberlerinde tüm Türkiye’ye duyurmuştur: ‘Konsolos derhal serbest bırakılmazsa örgütle uzak yakın ilişkisi bulunanları, gençleri kışkırtanlar hemen göz altına alınacak. Adam kaçıranlar ve onlara yataklık edenler idamla yargılanacak. Elrom öldürülürse bu kanun geçmişe dönük olarak da uygulanacak.’⁵⁷⁵

Bu bildiriye rağmen teröristler Elrom’u bırakmamışlardır. Toplum ve devletlerarası ilişkilerin huzurunu ve iyiliğini bozmaya yemin etmişçesine rahatsızlık vermeye devam etmişlerdir. İstanbul’da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, her bir taraf didik didik aranır hale gelmiş, ancak yine de Elrom bulunamamıştır. Nihayetinde 23 Mayıs günü Nişantaşı’ndaki Hamarat Apartmanında Elrom bulunmuştu, ancak öldürülmüştü. Güvenlik güçleri Elrom’u kaçıranların peşine düşmüş, kaçıranlardan bir grup Feriköy’de yakalanmıştır. Kaçırma eyleminde bulunanlarla bağlantılı oldukları sürülen iki kişi ise Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir güvenlik güçleriyle çatışmışlar, bu çatışmalar sonucunda Hüseyin Cevahir ölü, Mahir Çayan yaralı olarak ele geçirilmiştir.⁵⁷⁶

Bu olaylar üzerine 26 Nisan 1971 tarihinde 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 27 Nisan günü, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’nın kararıyla şehirdeki

⁵⁷³ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.242.

⁵⁷⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:82, 07.04.1971, Oturum:1, s.463

⁵⁷⁵ M. Ali Birand vd., a.g.e., s.274.

⁵⁷⁶ Geniş bilgi için Bkz: M. Ali Birand vd, a.g.e., s.277.

Dev-Genç, Ülkü Ocakları ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın şubeleri kapatılmıştır. 28 Nisan günü ise; İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Ülkü Ocakları, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Türkiye Öğretmenler Sendikası, İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği ve Mücadele Birliği ile Dev-Genç'i kapatmıştır.⁵⁷⁷ Gerekçesi ise şöyle belirtilmiştir: 'Memleketimizde uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzeni ve güvenliğini bozucu maksatlarla Devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve laik cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma mahiyetini aldığını gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması'⁵⁷⁸ Sadece örgütler, dernekler kapatılmamış, ülkenin büyük şehirlerinde, sanayisi gelişmiş şehirlerinde tüm grevler yasaklanmıştır. Sendikal çalışmalar, toplantı ve gösteri düzenleme eylemleri ikinci bir emre kadar yasaklanmıştır.⁵⁷⁹

Cüneyt Arcayürek anlatıyor: "... 12 Mart 1971 sonrasında... mahkemelere cereyan etmiş ve bu mahkemelerde, rahatsızlık yaratanların, suç işleyenlerin hiçbirisi "biz, Demirel'i haksız çıkarmak için bu işleri yaptık", "Yolların yürümeyle aşınmak istediğini göstermek istedik" dememişler, aksine, "biz, Cumhuriyet rejimini yıkıp, başka rejim kurmak istiyorduk" demişlerdir..."⁵⁸⁰ Arcayürek'in bu açıklaması, eğer istedikleri bu eylem gerçekleşseydi, bizi nelerin beklediğini açıkça ortaya koyması yönünden önemlidir. Ve bugün bile, bazı kesimler hala onlara, "ilerici", "devrimci", "aydın", Atatürkçü" gözüyle bakmaktadırlar. Umarız böyle düşünenlere, bu bilgiler bir yol gösterici olma niteliği taşır.

Erim'in kurduğu hükümet gerekli reformları yapmak için işbaşına gelmişti fakat, bu reformlar düzen bozucu faaliyetlerin tekrar ortaya çıkması üzerine gerçekleştirilemiyordu. Ayrıca, Nihat Erim'in kurduğu hükümet bir koalisyon hükümetiydi, bu yüzden de aynı ideoloji etrafında birleşmeleri pek mümkün değildi. Dönemin Hürriyet Gazetesi Başyazarı Ecvet Gürses'in tespiti ise bu iddiayı kanıtlar niteliktedir: "Problemin düğüm noktası sayın Erim'in daha kabinesini kurarken belli bir sosyal görüşe dayanmaması, gerek hükümette, gerek hükümet dışı kuvvetler arasında sadece denge sağlamanın yeterli olacağını zannetmesidir."⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Anadolu Ajansı, a.g.e., s.242.

⁵⁷⁸ Sedef Bulut, a.g.t., s.77.

⁵⁷⁹ İsmail Cem, a.g.e., s.412.

⁵⁸⁰ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.252.

⁵⁸¹ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s.232.

Nihayetinde de hükümetin gündeminin, reformlardan ziyade asayiş sağlama yönelmesi, ülkenin içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik bunalımlar, komünizm odaklı eylemlerin dinmemesi ve reformların yapılamaması gibi nedenlerle hükümetin reformcu kanadı diye bilinen on bir bakanın 3 Aralık 1971 günü⁵⁸² istifa etmesine yol açmıştır. Çalışma Bakanı Atilla Sav aracılığıyla, on bir bakanın istifasını şu gerekçe oluşturmaktaydı: ‘Yurdumuzun muhtaç olduğu kalkınma hamlesini ve reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek amacıyla kurulan hükümette görev aldık. Bu amaçları gerçekleştirme olanağı kalmadığı inancı ile görevimizden çekildiğimizi belirten gerekçeli istifamızı Başbakana sunduk.’⁵⁸³

3. II. NİHAT ERİM HÜKÜMETİ

Nihat Erim, on bir bakanın istifasından sonra, kendisi de hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Sunay’a sunmuştur. Ancak Sunay, hükümeti kurma görevini 7 Aralık 1971 günü tekrar Erim’e vermiştir. Nihat Erim’in yeni kurduğu kabinesi 11 Aralık 1971’de açıklanmış, 13 Ekim 1971 tarihinde de Sunay tarafından onaylanmıştır. Kurulan yeni hükümet; 301 kabul, 45 red, 3 çekimser oy alarak 22 Aralık 1971 günü görevine başlamıştır.⁵⁸⁴

Demirel, 1971 yılının Ekim ayında Erim için şu tanımları yapmıştır: ‘Siyasi hayatı, yıllık, aylık ve günlük zigzaglarla dolu olan ve anti-demokratik zihniyeti malum, gönlü demokratik inanıştan mahrum hiçbir davası bulunmayan, siyasi fırsatçılığı kendi kişiliğine damga olarak kabul etmiş bir zat.’⁵⁸⁵

II. Erim Hükümeti döneminde de asayiş sağlanamamış, sıkıyönetimler durmadan uzatılmış, terör eylemleri devam eder hale gelmiştir. Bunun üzerine de formül arayışına giren Erim, 1973 yılındaki genel seçimlere kadar hükümete kararnamelerle yönetme yetkisi verilmesini ve özel olarak güvenlik mahkemeleri kurulmasını istemiştir. Erim’in bu kararı Sunay tarafından da destek görmüştür. Ancak bu talep, TBMM’nin üstünde bir güç oluşturacağı nedeniyle ve TBMM’nin denetleme mekanizmalarını ortadan kaldıracığı için partiler tarafından reddedilmiştir. Tüm bu isteklerin reddedilmesi ve 10 Nisan 1972 günü Erim Hükümeti hakkında gensoru önergesi verilmesi nedeniyle, Erim 16 Nisan 1972 günü

⁵⁸² Anadolu Ajansı, a.g.e., s.245.

⁵⁸³ Tefik Çavdar, a.g.e., s.208.

⁵⁸⁴ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.83-84.

⁵⁸⁵ İsmail Cem, a.g.e., s.451-452.

Cumhurbaşkanı Sunay'a istifasını sunmuştur.⁵⁸⁶ Erim, II. Hükümeti'nin görev süresini şu sözlerle noktalamıştır: 'Aşırı yorgunluktan istifa ediyorum. Şimdiki fiziki ve moral halimle çok yorgun olduğum için hükümet sorumluluğunun gereklerini bir gün daha bile üzerimde taşımak, devlet menfaatlerine uygun olmaz.'⁵⁸⁷

4. FERİT MELEN HÜKÜMETİ

Nihat Erim kurduğu iki hükümetle de gereken başarıyı sağlayamayınca Sunay bu kez hükümet kurma görevini Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir. Ancak Ürgüplü'nün oluşturduğu kabine Sunay tarafından kabul görmeyince hükümet kurulamamıştır.⁵⁸⁸ Cumhurbaşkanı bu durum üzerine hükümeti kurmakla Ferit Melen'i görevlendirmiştir. 22 Mayıs 1972 günü açıklanan hükümet programında öncelikli hedef ekonomiyi düzeltmek ve anarşiyi önlemek olmuştur. CHP'nin, 4 Kasım 1972 günü bakanlarını hükümetten çekmesi sebebiyle bir hükümet bunalımı doğmuştur.⁵⁸⁹ Melen Hükümeti'nin bitiş dönemini ise Cumhurbaşkanlığı seçimleri oluşturmuştur. Yeni Cumhurbaşkanının seçilmesiyle Melen Hükümeti de sona ermiştir.

5. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Cumhurbaşkanlığı seçimi, daha doğrusu cumhurbaşkanının kimin olacağı, 12 Mart döneminin bitip bitmediği açısından önemliydi. 12 Mart'ın devamını isteyenlerden en önemli isimlerden birisi de Faruk Gürler'di. Faruk Gürler, Kara Kuvvetleri Komutanı olmuş, Genelkurmay Başkanlığı görevini sürdürmekte ve şimdi de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başına geçmek istemekteydi. O dönemde cumhurbaşkanı olabilmek için TBMM üyesi olmak gerekmektedir. Ancak Faruk Gürler o sorular Genelkurmay Başkanı olduğu için, bu konumundayken cumhurbaşkanı seçilmesi imkansızdı. Bu yüzden Faruk Gürler 5 Mart 1973 günü⁵⁹⁰ görevinden istifa etmiştir.

Daha Cumhurbaşkanlığı seçim günü yaklaşmamışken, 6 Mart 1972 günü toplanan Genişletilmiş Komuta Konseyi'nde ki gündem cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Konsey'e dört komutan dahil toplam 52 general ve amiral katılmıştır. Bu komutanlar, kimin cumhurbaşkanı olmasını istersiniz sorusuna şu cevapları vermiştir: Asker

⁵⁸⁶ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.85.

⁵⁸⁷ İsmail Cem, a.g.e., s.457.

⁵⁸⁸ Tefik Çavdar, a.g.e., s.208.

⁵⁸⁹ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.87.

⁵⁹⁰ Ertuğrul Alatl, *Müdahale*, s.88.

olmasını isteyenler 15, sivil olmasını isteyenler 6, sivil veya asker olmasını isteyenler 19, Sunay'ın süresinin uzatılmasını isteyenler 4, bu işe karışmayalım diyenlerin sayısı ise 3 kişiydi.⁵⁹¹ Orduya göre yeni cumhurbaşkanı seçilecek kişi; “27 Mayıs ve 12 Mart'a karşı olmamalı, 12 Mart'ı tartışmamalı, Atatürkçü olmalı, AP'li olmamalı, ordu ile meclis arasında iyi diyalog kurmalı, temsil kabiliyeti bulunmalıydı.”⁵⁹²

Sonunda cumhurbaşkanlığı seçimi gelip çatmış, Faruk Gürler istifa ettiği gün kontenjan senatörü olarak Cumhurbaşkanı Sunay tarafından, istifa ettirilen bir senatör yerine atanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi, 13 Mart 1973 tarihinde başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi için üç aday yarışmaktaydı. Bunlar; AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve Faruk Gürler. Askerler de 12 Mart'ın devamını istiyormuş gibi gözükerek meclise gelerek gövde gösterisi yapmışlardır. İlk tur seçimlerinde Tekin Arıburun 282, Faruk Gürler 175, Ferruh Bozbeyli ise 45 oy alabilmiştir. İkinci ve üçüncü turlarda da fazla bir değişiklik olmamıştır.⁵⁹³

Bu durum üzerine ise Sunay'ın görev süresinin iki yıl daha uzatılması kararlaştırılmış ancak mecliste yapılan oylamada bir oy farkıyla reddedilmiştir. Yeni çareler aranmaya başlanmış, AP ve CHP birlik olup Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan üzerinde karar kılmışlardır. Tek yapılacak iş, kontenjan senatörü olarak atanmasıydı. Fakat Sunay bu talebi reddetmiş, kendisinin görev süresinin 28 Mart'ta dolacağını, vekaleten bu göreve Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün atanacağını bildirmiştir. Bu ilaç da yaraya merhem olmayınca Demirel ve Ecevit, senatör emekli Oramiral Fahri Korutürk üzerinde anlaşmışlar ve yapılan oylamada, 6 Nisan 1973 günü Fahri Korutürk, altıncı cumhurbaşkanı olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başına geçmiştir.⁵⁹⁴

6. NAİM TALU HÜKÜMETİ

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Ferit Melen 7 Nisan 1973 günü hükümetin istifasını Fahri Korutürk'e sunmuştur. 10 Nisan günü istifayı kabul eden Korutürk, hükümeti kurma görevini Naim Talu'ya vermiştir. Talu, açıkladığı kabinesinde AP'den 13, CGP'den 5, bağımsızlardan 4 ve meclis dışından da 2 kişiye

⁵⁹¹ Muhsin Batur, a.g.e., s.372-374.

⁵⁹² Davut Dursun, a.g.e., s.84.

⁵⁹³ Bülent Ruscuklu, a.g.e., s.117-118.

⁵⁹⁴ Tefik Çavdar, a.g.e., s.221-222.

görev vermiştir. Hükümetin ilk amacı ise, ülkedeki terör havasını sona erdirmek ve asayişini sağlayarak ekim ayında yapılacak seçimlere güvenli bir şekilde gitmektir. Ülkede asayiş yavaş yavaş sağlanarak 1971 yılının Nisan ayında ilan edilen sıkıyönetim, 1973 yılının Ocak ayından itibaren kaldırılmaya başlanmıştır.⁵⁹⁵

1971 ile 1973 yılları arasında 1961 Anayasası'nın elli beş maddesi üzerinde değişiklik yapılmıştır.⁵⁹⁶ 12 Mart sonrasında anayasada yapılan değişikliklerle Silahlı Kuvvetler güçlkle çıkmıştır. Şöyle ki: "Milli Güvenlik Kurulunun görüşlerine biraz daha ağırlıklandırılmış; sıkıyönetimi gerektirecek durumların kapsamı genişletilmiş... askeri yargı sivil yargı aleyhine genişlemiştir."⁵⁹⁷ Yine yapılan değişikliklerle memurların sendika üyesi olma hakları kaldırılmış, hükümete kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi verilmiş, TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır.⁵⁹⁸ Anayasada yapılan değişikliklerden biri de, Anayasa Mahkemesi'ne açılacak iptal davalarıyla ilgilidir. 1961 Anayasası'na göre, TBMM'de temsil edilen siyasi partiler iptal davası açarken, yeniden düzenlenen anayasaya göre TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler iptal davası açabilecektir.⁵⁹⁹ Bu durumda bir nebze olsa yasama organını güçlendirmiştir.

1973 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle 12 Mart 1971 günü sona eren demokrasi hayatı yeniden işlemeye başlamıştır. Yaklaşık üç yıla yakın asker vesayeti altında sürdürülen siyasi hayat, bu seçimlerle son bulmuştur. 1973 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidar olmayı başaramamış, Ecevit'in liderliğindeki CHP ile, Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti kurarak 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürecek olan yeni bir dönemi başlatmışlardır.

SONUÇ

⁵⁹⁵ Ferit Tolga Ayan, a.g.t., s.91.

⁵⁹⁶ Ümit Cizre, a.g.e., s.117.

⁵⁹⁷ Agah Sabri Atay, *Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, İstanbul 1998, s.101-102.

⁵⁹⁸ Şükrü Karatepe, a.g.e., s.230.

⁵⁹⁹ Uğur Güler, a.g.t., s.77.

12 Mart Muhtırası, Cumhuriyet tarihimizin 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yaşadığı ikinci bir müdahaledir. Demokrasi bir kez daha, biraz da mecbur kalınarak kesintiye uğramak zorunda kalmıştır. Çünkü bu dönemde yaşanan olaylar, geçmiş dönemde yaşanan olaylardan oldukça farklı bir boyut oluşturması yönünden diğer dönemlerden ayrılmaktadır.

Ordu, Cumhuriyetimizin kuruluşundan 27 Mayıs 1960 darbesine kadar siyasi arenada pek gözükmezken, darbeden sonra bir anda kendisini siyasetin içinde bulmuş ve kendisini kolay kolay siyasetten soyutlayamamıştır. Ordu gerçekleştirdiği 27 Mayıs darbesinin arkasında durmuş, dönem içinde 27 Mayıs'a karşı yapılan tüm eleştirileri yasaklamış, eleştirenlere de sert çıkışlar göstermiş, rejimin muhafızlığını kendilerine görev bilmişlerdir.

Darbe gerçekleştirildikten sonra bir müddet askerlerin yönetiminde kalan iktidar, darbeyle bir getirisi olarak 1924 Anayasası'nı rafa kaldırmış yerine yepyeni daha "özgürlükçü" bir anayasa hazırlamıştır. Bu anayasa belki ülkemizin gördüğü en özgürlükçü, en geniş hakları içinde barındıran bir anayasaydı ama dönemin bazı kesimlerince yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiştir. Ülkede o zaman kadar açıktan açığa dillendirilmeyen "Sosyalizm, Komünizm, Marksizm" gibi ideolojiler ve bu ideolojileri benimseyen kişiler ve kuruluşlar, anayasanın bu özgürlükçü yapısından faydalanmışlardır. Bu özelliğinden dolayı da 1961 Anayasası dönemin Adalet Partisi hükümetince eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu anayasayla ülkenin yönetilemeyeceğinden bahsetmişlerdir. 1961 anayasası özü itibarıyla bazı çevrelerce iyi bir anayasaydı. Ancak her iyi şeyin mutlaka bir kötü yanı bulunmaktaydı. Kötü yanlarından biri de benimsemiş olduğu iki meclisli bir yapılanma içine girilmesiydi. İki meclisli bir yapı her şekilde ülkede işlerin daha geç ilerlemesine neden olmaktadır. Bu anayasayla getirilen yeni kurumlar yasamanın gücünü önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. Hangi yönden bakacak olursak olalım 1961 Anayasası'nın ülkemiz adına pek de bir yararı dokunmamıştır. Bunun neticesini de 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra yapılan değişikliklerle, yapılan düzenlemelerle almıştır. Getirilerinden çok götürüleri olmuştur. Ancak o dönemce yanlış anlaşılmıştır.

1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle demokrasinin gerçek sahiplerine, teslim edilmiştir. Ülke her ne kadar demokrasiye tekrar geçiş yaptıysa da, ordu sivil hükümeti rahat bırakmamakta hep kararlı davranmıştır. 1961 seçimlerinden sonra 27 Mayıs'ta devirdikleri DP'nin devamı olarak gördükleri AP'nin büyük bir zaferle çıkması, ordudaki tehlike çanlarının çalmasına neden olmuştur. Onlara göre AP de DP gibi "sağ" ve "muhafazakar" bir partiydi ve ülkenin başına geçmesi olanaksızdı. Bunun içinde seçimlerden hemen sonra yayınladıkları bildirilerde ülkenin gerçek sahibine yani onlara göre "CHP" ye terk edilmesi gerekirdi. Ancak araya Cumhurbaşkanı'nın girmesiyle ordu ile siyaset arasında gerginleşen ortam bir nebze de olsa yumuşama göstermiştir.

1961-1965 arasında oluşturulan koalisyon hükümetleri, doğal olarak pek istikrarlı bir dönemi Türkiye'ye yaşatamamıştır. Devamlı olarak pusu da bekleyen ordu ve ordunun gölgesinde icraatlarını yapmaya çalışan hükümetler silsilesi bu döneme damgasını vurmuştur. Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs krizi ve dolaylı yoldan Amerika'nın da ortak olduğu bu kriz, Türkiye'yi ülke içinde ve ülke dışında çatışmalı bir ortama doğru sürüklemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı çıkan Amerika, yurt içinde özellikle üniversite gençliğinin saldırılarına, protestolarına maruz kalmıştır. Amerika çıkarıcı davranmış ve "müttefikim" dediği ortağı Türkiye'yi yalnızlığa doğru itmişti. Bunun sonucunda da Türkiye-Amerika ilişkileri bozulma sürecine girmiştir.

1965 yılında Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesiyle Türkiye Siyasi Tarihi'nde yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem içinde komünizm propagandalarının yapılması da fikir hayatında yepyeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi tek başına iktidar olmuş olmasına ama, bu seçimlerin belki de en büyük sürprizini Türkiye İşçi Partisi yapmıştır. Türkiye Tarihi'nde ilk kez sosyalizmi, komünizmi benimseyen bir parti meclis çatısı altında kendisine yer edinebilmiştir. Bu döneme kadar pek fazla açıktan dillendirilmeyen aşırı sol ideolojiler, kendi ideolojilerinden bir partinin meclise girmesiyle büyük bir sıçrayış göstererek bu ideolojileri uğruna her türlü faaliyetlere, legal olsun olmasın her türlü yapılanma içine girmişlerdir. Ancak TİP'den pek umutlu olmayan bazı komünizm eğilimli kişiler ülke kaderine el koyarak komünizmi bu ülkeye getirmek için yasadışı yolları benimsemişlerdir. Türkiye'deki aşırı sol ideolojisine sahip kesim

komünizm furyası altında daha “özgürlükçü” daha “bağımsız” bir ortam için her türlü faaliyetlere girişmekten kendilerini alamamışlardır.

Her birey ya da ülke içindeki yasal olarak kurulmuş her kurum, kendisinin, içinde yaşadığı toplumun, ülkesinin birlik ve beraberliği için, kalkınması için, daha çağdaş, daha yaşanabilir bir hayat için elbetteki yeni arayışlar içine girebilirler ve bu arayışların gerektirdiği eylemlere başvurabilirler. Yalnız bu eylemlerden kasıt, benimsedikleri fikirleri, ülke insanına, yaşadığı topluma zorla kabul ettirmek değildir. Önce benimsenen ideolojinin ülke değerleriyle, toplumsal, siyasal yapısıyla örtüşüp örtüşmediğine bakılır. Eğer örtüşmüyorsa bunu zamana yayarak, yaptıkları yasal faaliyetlerle bu benimsenen fikirler halka anlatılmaya çalışılır. Belli bir sürece yayılarak geçen bu zaman içinde eğer halk o düşünceyi benimsemişse bunu yasal yollardan belli eder. Eğer benimsenmemişse, zaman içinde tamamen yok olmasa bile sistem bir şekilde kendisine aykırı düşüncelerin yok olup gitmesini sağlar.

Bu değerlendirmeyi 1965-1971 yılları arasında yaşanan sol eylemler için yapacak olursak; bu dönemde sosyalizm, komünizm, üniversitelerde öğrenciler, fabrikalarda işçiler vasıtasıyla ve en önemlisi de aşırı sol ideolojileri benimseyen aydınlar tarafından ülke insanına benimsetilmek istenmeye çalışılmıştır. Belli bir süreç beklenmemiştir. Hemen bir çırpıda, sosyalizm ve komünizm Türkiye’ye gelsin beklentisi içinde olmuşlardır. Bu yüzden de üniversitede eylemler meydana gelmiş, işgal ve boykotlara girişilmiş, aydınlarda yazdıkları yazılarla bu hareketleri desteklemiştir. İş yerlerinde de işçiler çalıştıkları yerleri işgal etmişler, grev düzenlemişlerdir. “Devrimci” diye anılan komünizm ideolojisine sahip gençler, attıkları Marksizm nidalarıyla ülkeye yeni bir düzen getirmek istemişlerdir. Hatta kendi çaplarınca “ordu” kurarak devletin güvenlik güçleriyle çatışma cesaretini kendisinde bulabilmişlerdir. Böyle bir yol izlemek yerine, benimsedikleri ideolojiyi hiçbir zor kullanmadan, çeşitli platformlarda tartışarak, iyi yanını kötü yanını ortaya dökerek açıklasalar, ülkedeki fikir hareketlerinin gelişmesi için daha sağlıklı bir yol izlemiş olurlardı. Türkiye, gelişen bu fikirleri kendi arasında tartışır ve kabul edip etmediğini oylarıyla belli ederdi. Ancak bu dönemde, böyle bir şeye gerek duyulmamış, illegal yollarla aşırı sol düşüncelerin benimsenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Olaya diğerk yönünden bakacak olursak, böyle aşırı uç bir ideoloji olan komünizm, Türk insanı tarafından ekseriyetle, ciddi bir şekilde hiçbir zaman kabul görmemiştir. Kabul edenler ise çok az bir kesimi oluşturmuştur. TİP'in, solun en hararetli döneminde, 1965 seçimlerinde aldığı yaklaşık 280.000 oy da bunun bir kanıtıdır.

Türkiye'nin neden komünizmi benimsemeyeceği üzerinde duracak olursak; bunu milletimizin tarihsel sürecine bakarak belirleyebiliriz. Komünizmin ülkemize kattığı hiçbir şey olmamakla beraber ülkeden götürdüğü çok şey bulunmaktadır. Komünizm de öncelikle din yoktur. Kendisini dinden soyutlamıştır. Dini uyuşturucu olarak telakki etmektedir. Komünizmde millet kavramı daha geniş bir ifadeyle milliyetçilik kavramı yoktur. Komünizm, sınıf esasını dikkate alır ve işçi sınıfının öncülüğünü kabullenirler ve dünya ülkelerinin işçileriyle beraber hareket etmeyi savunurlar. Milli bir politikaları kesinlikle söz konusu değildir. Örf, adet, gelenek, görenek gibi kavramlar üzerinde pek titizlikle durmamaktadırlar. Tarihsel sürece baktığımızda da, geçmişten şimdiye kadar, benimsemiş olduğumuz siyasi ve sosyal kültürümüz gereği aşırı sol düşünceler ülke insanı tarafından ekseriyetle kabul görmemiştir.

Bu dönemin devrimcileri "Atatürkçülük" adı altında, Mustafa Kemal'in görüşlerini benimsediklerini ileri sürerek, eylemlerine bir geçerlilik kazandırmak istemişlerdir. Onlara göre Mustafa Kemal son derece devletçi, emperyalizme karşı, gerçekte sosyalizmi benimseyen ama sosyalizmin temellerini atmaya fırsat bulamamış bir liderdir. Kanaatimizce bu fikirler Atatürkçülükle pek bağdaşmamaktadır. Atatürk emperyalizme karşıydı, zaten bu yüzden Milli Mücadele'yi verdi ama hiçbir zaman katı bir devletçi, sosyalizm görüşünü benimsemiş, sınıf mücadelesini savunmuş bir lider değildi. Atatürk ile, "devrimci" olarak addedilen aşırı sol ideolojiyi benimseyen kişilerin ayrıştıkları bir diğer noktada; aşırı solcuların, tek parti; yani işçi partisi liderliğinde bir baskıcı rejim kurmak istemeleri, Atatürk'ün ise tam tersi olarak demokrasi içinde, çok partili bir rejimi benimsemek istemesiydi. Görüldüğü gibi; Atatürkçülükle, aşırı sol ideolojilerin benzeyen tarafları bulunmamaktadır.

TİP'in kurulmasıyla daha açık bir şekilde dillenen komünizm, basın ve yayın hayatında da kendisine yer bulmuş, komünizm hakkında çeşitli propagandalar yapılagelmiştir. Bu dönemde Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı aşırı uç ideolojiye sahip Yön dergisi; gençler, aydınlar ve hatta genç subaylar arasında da okunur hale gelmiştir. Yine Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" adlı eseri genç subaylar arasında elden ele dolaşır hale gelmiştir. Bu gibi durumlarda ordu içinde komünizm yanlısı askerlerin bulunmasına neden olmuş, "bu düzen böyle gitmez" diyerek ayrılıkçı bir tutum sergilemişlerdir.

1970 yılının sonlarına doğru o dönemde ülkenin iki büyük partisi Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi bölünmüş, siyasi depremler yaşanır hale gelmiştir. Yine bu ara dönemin ikinci yarısından sonra cuntalaşma faaliyetlerine girilmiş, ülkenin çok partili sistemle bir yerlere gelemeyeceğini savunan fikir sahipleri bir araya gelmişlerdir. Bu fikir sahiplerinin ekseriyetini ise komünizm eğilimli "aydın", "asker" ve üniversiteli bir takım öğrenciler oluşturmuştur. Bu cuntalaşmanın amacı, çok partili düzeni yıkıp, tek partili komünist bir rejim kurmaktır. Bu amaçla, özellikle 1971 yılına girildikten sonra her gün toplanır hale gelmişler ve darbe için fırsat kollamışlardır. 9 Mart günü gelip çatığında ise Genelkurmay Başkanı hariç, diğer üç kuvvet komutanının ve diğer paşaların katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda "harekat başlasın" diye bir emir beklenirken, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler Paşa'nın ani bir manevrasıyla ülke Marksist bir ihtilalden korunmuştur. Bu durum da 12 Mart'ı beraberinde getirmiş, 12 Mart'la beraber 9 Mart günü darbe yapmayı planlayan askerler saf dışı bırakılmışlardır.

12 Mart 1971 günü uygulanan eylem bir muhtıradır ancak bununla beraber aşırı sol ideolojiye indirilmiş bir darbe niteliği taşımaktadır. 12 Mart 1971 muhtırasıyla, ordu parlamentoyu ve cumhurbaşkanını saf dışı bırakmamış, doğrudan olmasa bile sivil idareye dolaylı olarak müdahale etmiştir. Ordu, ülkede asayiş sağlayamadığı gerekçesiyle Demirel hükümetini istifaya zorlamış, yerine "partiler üstü" hükümet kurduarak ülkedeki asayiş yeniden temin etmeye çalışmıştır.

12 Mart'ı Amerika ile ilişkilendirdiğimizde ise, Amerika'nın istekleri doğrultusunda yapılan bir hareket olduğunu apaçık bir şekilde görebiliriz. Amerika için Sovyet tehdidi her zaman bulunmaktadır. Bunu daha II. Dünya Savaşı

sonrasında yayınladığı Marshall Planı ve Truman Doktrini ile ispatlamıştır. Buna göre; Sovyetlerden uzak durulacak ve Sovyet tehdidi altında ülkelere gerekli yardımlar yapılarak Sovyet tehlikesine karşı ABD yanlısı bir politika izlenecektir. Türkiye'nin o zamanki durumuna bakacak olursak, Türk-Amerikan ilişkileri askıya alınmış, Sovyetlere yakın bir politika izlenilmeye başlanmış, ülkede aşırı uç ideolojiler olan sosyalizm komünizm furyası almış yürümüştür. Bu durum da ABD'nin çıkarlarını tehlikeye düşürdüğünden, 12 Mart Muhtırası ile beraber ABD rahat bir nefes almıştır. Hemen akabinde de kurulan hükümetlerle beraber “sol” a karşı baskı politikaları izlenmeye başlanmış, Demirel döneminde ekimi durdurulamayan haşhaş Erim hükümetince durdurulmuştur. Yani 12 Mart ile ABD'nin çıkarları kesinlikle uyuşmamaktadır.

12 Mart muhtırasından 1973 seçimlerine demokrasinin kesintiye uğradığı bu ara dönemde peşpeşe gelen Nihat Erim Hükümetleri, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri zamanında sol baskı altına alınmış, 1961 Anayasası'nın gücü kısıtlanarak önemli ölçüde sayılabilecek maddeleri değiştirilmiş, ancak yapılması istenen düzenlemeler bir türlü yapılamamıştır. 1973 yılının Ekim ayında yapılan seçimlerle beraber yedi yıl sürecek bir demokrasi dönemi başlamıştır.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan, Ahmet Önal ve Uğur Demir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.
- AHMAD, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKGÜN, Seçil Karal. *27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009.
- AKSOY, A. Şerif. *İttihat ve Terakki*, NoktaKitap Yayınları, İstanbul, 2008.
- AKŞAM, 03.08.1960.
- AKŞAM, 04.08.1960.
- AKŞAM, 16.08.1960.
- AKŞAM, 15.10.1961.
- AKŞAM, 16.10.1961.
- AKŞAM, 19.10.1961.
- AKŞAM, 20.10.1961.
- AKŞAM, 21.10.1961.
- AKŞAM, 24.10.1961.
- AKŞAM, 08.10.1965.
- AKŞAM, 10.10.1965.
- AKŞAM, 13.10.1965.
- AKŞAM, 20.10.1965.
- AKŞAM, 13.03.1971.
- AKŞİN, Sina. “Siyasi Tarih (1789-1908)” *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi 2 1600-1908*, Haz: Sina Akşin, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Yayın tarihi yok. s.96.
- AKŞİN, Sina. “Siyasi Tarih (1789-1908)”, Ed. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Tarihi 1600-1908*, Cem Yayınevi, 5.Basım, İstanbul 1972. s.151.
- AKŞİN, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul,2008.
- ALATLI, Ertuğrul. *Belgeleriyle 09 Mart 1971 “Antiparlamentarist-Baasçı” Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- ALATLI, Ertuğrul. *Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- ALPAY, Şahin. “Otuz Yıl Sonra”, *Milliyet*, 23.05.1996, s.20
- ALTUĞ, Kurtul. *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.
- ALTUĞ, Kurtul. *Demokrasinin Yaralı Yılları*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993.

- ANADOLU Ajansı İç Haberler Müdürlüğü. *Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi*, Anadolu Ajansı Yayını:3, 2.Baskı, Ankara, 2004.
- ARCAYÜREK, Cüneyt. *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Ankara, 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914 1985)*, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 15.Baskı, İstanbul, 2005.
- ATAR, Yavuz. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1961 Anayasası TBMM İç Tüzüğü*, Mimoza Yayınları, Konya, 1996.
- ATAY, Agah Sabri. *Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, İstanbul, 1998.
- ATEŞOĞLU, Elçin. *Türk Siyasal Yaşamında Milli Demokratik Devrim, Yeniden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Antalya, 2006.
- AVCI, Gültekin. *Genelkurmay Cumhuriyeti Ordunun Devleti Mi – Devletin Ordusu Mu?*, Metropol Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008.
- AYAN, Ferit Tolga. *XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 2006.
- AYDIN, Songül. *12 Mart Öncesi Ant Dergisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, 2008
- AYDINOĞLU, Ergun. *Türk Solu 1960-1971 Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.
- BARLAS, Mehmet. *Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayınları, 3.Baskı, Yayın yeri ve tarihi yok.
- BATUR, Muhsin. *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”*, Milliyet Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1985.
- BAYKAM, Bedri. *68’li Yıllar Tanıklar*, İmge Kitabevi, Ankara,1999.
- BEHRAM, Nihat. *Darağacında Üç Fidan*, Everest Yayınları, 27.Basım, İstanbul, 2004.
- BEKTAŞ, Arsev. *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- BİLGİÇ, Sadettin. *Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.
- BİLGİÇ, Sadettin. *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2002.
- BİRAND, Mehmet Ali, Can Dündar ve Bülent Çaplı. *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, 9.Baskı, Ankara,2008.
- BULUT, Sedef. *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

- BÜYÜK Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Interpress Basın ve Yayıncılık, C.1, İstanbul, 1992.
- BÜYÜK Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Interpress Basın ve Yayıncılık, C.5, Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- BÜYÜK Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Interpress Basın ve Yayıncılık, C.6, İstanbul, 1992.
- BÜYÜK Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Interpress Basın ve Yayıncılık, C.12, İstanbul, 1992.
- CEM, İsmail. *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1993.
- CEMAL, Hasan. *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap Yayıncılık, 18.Baskı, İstanbul, 2008.
- CEVİZOĞLU, Hulki. *Kod Adı: 68 68'lilerin Dünü Bugünü*, Ceviz Kabuğu Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2009.
- CİZRE, Ümit. *AP-Ordu İlişkileri Bir İnkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2002
- CUMHURİYET, 13.10.1960.
- CUMHURİYET, 14.11.1960.
- CUMHURİYET, 28.11.1964.
- CUMHURİYET, 30.11.1964.
- CUMHURİYET, 02.12.1964.
- CUMHURİYET, 05.02.1971.
- CUMHURİYET, 16.02.1971.
- CUMHURİYET, 05.03.1971.
- CUMHURİYET, 06.03.1971.
- CUMHURİYET, 10.03.1971.
- CUMHURİYET, 13.03.1971.
- ÇALIŞLAR, Oral. *'68 Anılarım*, Güncel Yayıncılık, 6.Baskı, İstanbul, 2008.
- ÇALIŞLAR, Oral. *Denizler İdamaya Giderken*, Güncel Yayıncılık, 6.Baskı, İstanbul, yayın tarihi yok.
- ÇAVDAR, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 2008.
- ÇAYAN, Mahir. *Toplu Yazılar*, Su Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008.
- ÇEÇEN, Anıl. *Ulusal Sol*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2.Basım, İstanbul, 2005.
- ÇELİK, Adem, Adem Üzümcü, B. Berat Özipek, Birol Akgün, Cemal Fedayi, Deniz Özyakışır, Faruk Çakır, E. Fuat Keyman, Hüseyin Baran, İsmail Akbal, İsmail Hacıfettahoğlu, M. Seyfettin Erol, Muhittin Ataman, Murat Belge, Murat Çemrek, Murat Yılmaz, Mustafa Çufalı, Nasuh Uslu, Ömer Çaha, Sedat Laçiner, Süleyman Seydi, Şükrü Nişancı, Yılmaz Çolak. *Osmanlı'dan*

- İkibinli yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Savaş Yayınevi, Ed: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Ankara, 2009.
- ÇELİK, Vasfiye. *12 Mart Müdahalesi ve Demokrasiye Geçiş*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2003
- ÇETİNKAYA, Hikmet. *Sancılı Yıllar (1965-1971)*, Tekin Yayınevi, Yayın yeri ve tarihi yok.
- ÇUBUKÇU, Aydın, Ed. *Bizim '68*, Evrensel Basım Yayın, 11.Baskı, İstanbul, 2008
- DARENDELİOĞLU, İlhan. *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, Toker Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1976.
- DAVISON, Roderic H. *Kısa Türkiye Tarihi*, çev. Durdu Mehmet Burak, Babil Yayınları, Ankara, 2004.
- DEMİREL, Tanel. *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- DURDUN, Davut. *12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERDOĞAN, Aydın. *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Türk Siyasi Yapısına Etkileri (1923-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007.
- ERİM, Nihat. *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, Ed: Raşit Çavaş, İstanbul, 2007
- ESMER, Gülsüm Tütüncü. *CHP: 1965-1970 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu, Yeniden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Antalya, 2006.
- FEYİZOĞLU, Turhan. *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, Ozan Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 2005.
- FEYİZOĞLU, Turhan. *Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor*, Ozan Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 2007.
- FIRAT, Gökçe. *Atatürkçülük ve Sosyalizm*, İleri Yayınları, İstanbul, 2008.
- FRASER, Ronald. *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, Belge Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008.
- GÜLER, Uğur. *Türkiye'de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İzmir, 2006.
- GÜRKAN, Celil. *12 Mart'a 5 Kala*, Tekin Yayınevi, 2.Basım, Yayın yeri yok, 1986.
- GÜRSES, Ecvet. "Günün Notları", *Cumhuriyet*, 13.10.1965, s.1
- GÜRSES, Fulya ve Hasan Basri Gürses. *Dünya'da ve Türkiye'de Gençlik*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.
- GÜZEL, M. Şehmus. *İşçi Tarihine Bakmak*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007.

- HALE, William. *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- HEKİMOĞLU, Müşerref. "Bana Kalırsa", *Akşam*, 06.08.1960, s.2
- HÜRKAN, Serhat. *Ortanın Solu'nun Ulusal Ülkücüleri (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Öyküsü)*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2007.
- HÜRRİYET, 09.05.1968.
- HÜRRİYET, 12.05.1968.
- HÜRRİYET, 20.05.1968.
- HÜRRİYET, 22.05.1968.
- HÜRRİYET, 27.05.1968.
- HÜRRİYET, 12.06.1968.
- HÜRRİYET, 13.06.1968.
- HÜRRİYET, 15.06.1968.
- HÜRRİYET, 18.06.1968.
- HÜRRİYET, 25.06.1968.
- IRMAK, Sadi. *İlk Mücahitler Milli Mücadelede Atatürk'ün Çevresi*, Genç yayınları, İstanbul, 1986.
- İNAL, Halil İbrahim. *Osmanlı Tarihi*, NoktaKitap Yayınları, İstanbul, 2008.
- İSLAM, Taha. *Zirvedeki Mankurtlar*, Birikim Yayınları, Ankara, 2003.
- KABACALI, Alpay. *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Gürer Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2007.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmalar*, Birey Yayınları, İstanbul, 1998.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayınları, 3.Baskı, Yayın yeri ve tarihi yok.
- KAFLI, Kafli. "Merhaba", *Tercüman*, 20.06.1968, s.3
- KARA, Muzaffer Ayhan. *Yön'ün Devrim'i Devrim'in Yön'ü*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006.
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi VII. Cilt Islahat Fermanı Devri*, Türk Tarih Kurumu, 2.Baskı, Ankara, 1997.
- KARATEPE, Şükrü. *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İz yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2009.
- KARPAT, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYALI, Kurtuluş. *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs 12 Mart*, İletişim yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2005.

- KAYNAK, Mahir. *Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler*, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.
- KILINÇ, Erol. *İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.
- KİLİ, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler –Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976.
- KOÇ, Yıldırım. *100 Soruda Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.
- KOÇAŞ, Sadi. *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, İstanbul, 1978.
- LENİN. *Sosyalizm ve Din*, çev. Öner Ündan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1994.
- LEWIS, Bernard. *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2007.
- MERT, Nuray. *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.
- MEYDAN Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Yayın ismi ve yeri yok, C.13, 1992.
- MİLLİYET, 17.09.1961.
- MİLLİYET, 18.09.1961.
- MİLLİYET, 12.11.1962.
- MİLLİYET, 11.06.1968.
- MİLLİYET, 13.06.1968.
- MİLLİYET, 27.06.1968.
- MİLLİYET, 13.11.1970.
- MİLLİYET, 06.03.1971.
- MİLLİYET, 13.03.1971.
- NADİ, Nadir. “Neyin Zaferi”, *Cumhuriyet*, 12.10.1965, s.1
- ORUÇ, Zülküf. *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖNGİDER, Seyfi. *Çankaya’nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2006.
- ÖZ, Birsen. *Türkiye’de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli]*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÖZBUDUN, Ergun. *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, çev. Ali Resul Usul, Doğan Kitap Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2007.
- ÖZTUNA, Yılmaz. *II. Abdülhamit Zamanı ve Şahsiyeti*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008.

- ÖZTÜRK, Metin. *Türkiye’de Asker ve İktidar*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Yayın yeri ve tarihi yok.
- PALMER, Alan. *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Bilgin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- RAMSAUR, Ernest Edmondson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Ülken, Sonder Yayınları, İstanbul, 1972.
- RUSCUKLU, Bülent. *Demokrat Parti’den 12 Eylül’e*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008
- SARGIN, Nihat. *TİP’li Yıllar (1961-1971) Anılar – Belgeler I*, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.
- SARGIN, Nihat. *TİP’li Yıllar (1961-1971) Anılar – Belgeler II*, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.
- SAYILGAN, Aclan. *Türkiye’de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, Ed: Erol Cihangir, 5.Baskı, İstanbul, 2009.
- SOLUS, G.P. *Sosyalizmin Ekonomi Politikası*, çev. Muzaffer S. Kabagil, Sol Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1979.
- SOYSÜREN, Ali Haydar. *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- ŞENER, Sami. *Beklentileri, Problemleri ve Düşünceleriyle Türkiye’de Gençlik Olayı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.
- TEK, Hayati. *Darbeler ve Türk Basını*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2006.
- TERCÜMAN, 12.05.1968.
- TERCÜMAN, 12.06.1968.
- TERCÜMAN, 13.06.1968.
- TERCÜMAN, 16.06.1968.
- TUFAN, Tarkan. *Deniz Fırtınalı Yıllar*, NoktaKitap Yayınları, 10.Baskı, İstanbul, 2008.
- TURAN, Ahmet. *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs – 12 Mart – 12 Eylül Anılar Gözlemler Tanıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- TURHAN, Metin. *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.
- TUTAR, Hilmi. *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2006.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Cilt:1, Toplantı:9, Birleşim:3, 17.12.1969, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:69, 14.04.1970, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:9, Toplantı:2, Birleşim:33, 11.01.1971, Oturum:1.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:10, Toplantı:3, Birleşim:37, 18.01.1971, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:70, 12.03.1971, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:78, 26.03.1971, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:81, 05.04.1971, Oturum:1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem:3, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:82, 07.04.1971, Oturum:1.
- TÜRKİYE İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1974.
- TÜRKÖNE, Mümmaz'er. *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti III. Cilt 1. Kısım II.Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara, 1995.
- ÜSKÜL, Zafer. *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 1997.
- YAVUZ, Mehmet Niyaz. *Kurucu Atatürk Tutucu İnönü*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- YENİ Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992, C. 10
- YEŞİLYURT, Süleyman. *Türkiye'nin Başbakanları*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2006.
- YEŞİLYURT, Süleyman. *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2008.
- YETKİN, Çetin. *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971 – 12 Eylül 1980*, Yeniden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 4.Basım, Antalya, 2007.
- YILDIRIM, Ali. *FKF/DEV-GENÇ Tarihi 1965-1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, Doruk Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2008.
- YILMAZ, Hakan. *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2008.

EKLER

	Sayfa
Ek 1: YÖN Bildirisi.....	170
Ek 2: THKO Bildirisi.....	176
Ek 3: Muhsin Batur'un 21 Kasım 1970 tarihli Muhtırası.....	178
Ek 4: 13 Mart 1971 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi.....	184
Ek 5: 13 Mart 1971 Tarihli Akşam Gazetesi.....	185

EK 1

YÖN Bildirisi*

“Türk halkının çok çetin iktisadi, siyasi, ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirin meselelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1. Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızlı kalkınmakta, yani milli istihlal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

a. Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, en geniş anlamıyla, Batının istihlal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye’deki istihlal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkanlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akılcı düşünce kütlelere yayılacaktır.

b. Ne kadar çok gayret sarfedilirse edilsin, düşük bir istihlal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama iç güdüsü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

c. Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerinde titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihlal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir.

□ Muzaffer Ayhan Kara; *Yön’ün Devrimi Devrim’in Yönü*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006, s.292.

d. Milli gelirin hızla artmasına önem vermeyen bir sosyal adalet politikası da, yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemeyecektir. Buna karşılık, sosyal adalete yer vermeyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkumdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlardan biri de istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

2. Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz.

a. 20. yüzyılda, haberleşme araçlarındaki gelişme sonucunda, kütleler, başka memleketlerdeki veya başka tabakalardaki yüksek hayat standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standarda erişmenin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz, bu yüzden, artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı ve meselelerimizin bu artışa uygun bir tempo ile ele alınmayışı, durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye, bugün, ciddi bir iktisadi ve sosyal buhranın içindedir. Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Geri bir tarım, artan ithal ihtiyacımızı karşılayacak kaynakları sağlamak şöyle dursun, hızla çoğalan nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır.

Topraksızlık, artan nüfusu şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan bu nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gecekondular ve işsizlik, önümüzdeki yıllarda millet hayatının tehlikeli bir yarası haline gelerek sosyal siyasi düzenin bozulmasına yol açabilecektir.

Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısını 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olayların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b. İşin en hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hakim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılammıştır.

Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılamayacağı ve buna karşılık, kalkınma sonucunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmamalıdır. Bu yüzden hem kalkınma istenmekte, hem de köklü reformlara karşı konulmakta ve yeni davranışlar yadırganıp kötülenmektedir. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidişinde söz sahibi birçok kimse, dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyve ihracının artmasıyla kalkınma davasının çözülebileceğine içten inanmaktadır.

c. Türkiye'nin kalkınmasını belli bir amaca yöneltmek, siyasi iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatının yetkisini aşan bir iştir. Gerçi, memleketin seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Planlama Teşkilatını bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda ilk gayreti göstermiştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak planların yön kazanması ve başarıyla ulaşması, ancak, Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır.

3. Kalkınma felsefemizin hareket noktalarından biri olarak, bütün imkanlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere maletmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.

a. Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü birlikte yaşatan karma bir sistem kalacaktır. Fakat ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirilebileceğini sanmıyoruz. İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması, az gelişmiş bir memlekette, imkansızdır. Böyle bir kalkınma, siyasi gücü geniş ölçüde iktisadi güce tabi kılması yüzünden, demokratik de değildir.

b. Özel teşebbüs kara dayanır. İktisadi sistemin itici kuvveti kardan ibaretse, kalkınmanın çok yavaş bir tempo ile gerçekleşmesine, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artmasına 'her mahallede bir milyoner' felsefesinin yerleşmesine, milli servetin en faydalı işlere değil, en karlı işlere akarak israf edilmesine,

durgunluğun ve işsizliğin sık sık baş göstermesine katlanmak gerekir. Günümüzde, hiçbir az gelişmiş memleket bunları göze alamaz.

Batı memleketlerinin kalkınmaları sırasında, çok elverişli şartlara ve sömürgeciliğe rağmen, gelişme yavaş, israflı, sıkıntılı olmuş, liberal fakat gücünü genel oydan almayan idareler altında gerçekleştirilmiştir. Ancak, yirminci yüzyılda, esas itibariyle istihlal seviyesinin yükselmesi sayesinde ki, Batı memleketlerindeki iktisadi sistem, az çok tatmin edici şekilde işleyebilecek hale gelmiştir. Bununla birlikte, Batı sosyalist partileri, düşünürleri e hatta liberal eğilimli siyasetçiler, kendi memleketlerindeki iktisadi sistemin israflı olduğunu, zaruri ihtiyaçları ihmal ettiğini, hızlı bir gelişmeyi ve sosyal adaleti sağlamak bakımından da yetersiz kaldığını delilleriyle belirtmektedir.

c. Bu sebeptir ki, günümüzün gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik anlayışını Türkiye için zaruri sayıyoruz. Ayrıca, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan geniş bir propaganda ile beslenen bir inanç olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Verimli çalışma imkanlarına kavuşmak için, mesela İngiltere ve Fransa'da, bazı sanayi kollarının devletleştirilmesine gidildiğini hatırlatmak isteriz.

Birtakım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini, devletçilikte değil, aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda ve devletçiliği sistemli bir şekilde uygulayamayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.

4. Yeni devletçiliği, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

a. Kalkınmayı hızlandırmak maksadıyla milli tasarrufun çoğaltılması ve milli gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yönelmesi, ancak, geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Belli başlı tasarruf kaynaklarından biri olan vergilerde verimin artırılması, devletçilikle mümkündür. Çağımızda, vergilerde adalet şarttır. Fakat vergi adaletini sağlamak maksadıyla yüksek gelirlerden alınan vergilere karşı bugün yöneltilen en önemli itiraz, bunların yatırımları azaltmasıdır. Devletçilik, milli tasarrufu yatırımlara yönelttiği için, bu itirazı önler. Bundan başka, devletçilik, kalkınmanın

nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratarak, tasarruf fikrinin geniş halk kitlelerince benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca, devlet işletmelerinin kazançları, vergi yoluna sapmadan sağlanan önemli bir tasarruf kaynağı olur.

Yatırım imkanlarını arttırmak maksadıyla, boş duran işgücünün istihsale yöneltmesi de, devletin demokratik, fakat planlı teşkilatlandırma gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

b. Bugünkü imkanlarımızla, daha iyi bir teşkilat ve idare içinde şimdikinden çok daha fazla ve çok daha verimli şekilde yatırım yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Bunun için, iktisadi hayatı bütünüyle planlamak şarttır. Plan, iktisadi hayatı istenen amaçlara zamanında ve bütünüyle yöneltmeye imkan verecek yetkilerle araçları da beraberinde getirmelidir. Bunu sağlayacak belli başlı şartlardan biri de, iktisadi hayatın çeşitli kesimlerine hakim olan kilit sanayilerin mutlaka devlet elinde bulundurulmasıdır. Devletçiliği, ciddi bir planlamanın vazgeçilmez unsuru sayıyoruz.

c. Planlama, büyük iktisadi birimlere geçmeyi zaruri kılar. Halbuki Türkiye'nin iktisadi hayatı; tarım, sanayi ve ticaret alanlarında çok ufak işletmelere dayanmaktadır. Bu bakımdan, çiftçiyi teşkilatlandırarak istihsal kooperatiflerinin geliştirilmesi, küçük sanatlarda kooperatifçiliğin yaygın hale getirilmesi, perakende satış yerlerini azaltarak ve malların müstahsilden müstehlike geçiş yollarını kısaltarak, sanayide olduğu gibi, tarım ve ticarete de büyük birim esasının mümkün olduğu ölçüde yerleştirilmesi lüzumludur.

Devlet kesiminin yanı sıra, geniş bir kooperatif kesimi, Türk iktisadi sisteminin temelini teşkil etmelidir.

d. Devletçilik, aynı zamanda, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek, sosyal güvenliği gerçekleştirmek, müstahsil ve müstehlikin mutavassıt bir zümre tarafından ezilmesini önlemek, bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak için de en elverişli sistemdir.

Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek, çalışmaya dayanan kazançları yüksek seviyeye çıkarmak, devletçiliğin temel hedefleridir. Kol ve kafa gücünü satarak geçinenlerin ezilmesine seyirci kalan, arsa spekülörlüğünün ve ticaret alanında istismarcı mutavassıtların haksız kazançlarına göz yuman ve bu gibilerin bir

yüksek devlet memurundan, fikir ve bilim adamından fazla kazanmasına ses çıkarmayan bir sistemin yirminci yüzyılda daha fazla sürüp gitmesine imkan yoktur.

e. Devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtasıdır Planlı bir eğitim seferberliğine girişmek, Köy Enstitüleri ile açılan yolu genişletmek, milyonlarca köylü ve işçi çocuğunu eğitim alanında ve memleket idaresinde herkesle eşit imkanlara kavuşturmak, yetişkinlerin eğitimi yoluyla kütlelere yükselme fırsatı hazırlamak ancak şuurlu bir devletçilikle mümkündür.

Sendikaların kuvvetlendirilmesi, ağanın yerini teşkilatlanmış çiftçinin ve kooperatifin almasını sağlayacak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Varmak istediğimiz amaçların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin yayınlanmasındaki maksat da bu çeşit tartışmalara yol açmaktır.

Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.”

EK 2

THKO Bildirisi*

“Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Sesidir:

1. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu halkımızın bağımsızlığının silahlı mücadele ile kazanılacağına ve bu yolun tek yol olduğuna inanır

2. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu bütün yurtseverleri bu kutsal mücadele saflarına çağırır ve hainlere karşı giriştiği kavgada son savaşçısına kadar devam edeceğini bildirir.

3. Amacımız Amerika'yı ve tüm yabancı düşmanları temizleyerek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye'yi kurmaktır.

4. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ezilen halkımızın öncü gücüdür, halkımızın kurtuluşu dışında hiçbir harekete girişmez

5. Halkımıza sunu duyuruyoruz. Düşmanın zenginliğine, sayısına, imkanlarına ve dehşetine aldanmayınız. Düşmana boyun eğmeyiniz, haklarımızı zorla alacağız, çünkü onlar her şeyi bizden zorla alıyorlar.

Bütün Yurtseverler:

Şerefsiz yaşamaktansa şerefle ölmek, yalvarmak yerine zora başvurmak, başkasına değil kendine ve kendin gibi olanlara güvenmek, nerede ve nasıl olursa olsun hainlere boyun eğmemek parolamızdır.

Devrimciler:

Barışçıl şartlar içinde mücadele metodlarını bırakınız. Halk kitlelerini kurtuluşa götürecek olacak olan şiddet politikasını temel alan silahlı mücadeleye THK Ordusu'nun saflarında katılınız. Ulusal kurtuluş savaşının haklı bayrağını emperyalizmin saldırgan politikasına karşı hep beraber dalgalandıralım.

İşçiler, Köylüler:

□ Tarkan Tufan; *Deniz Fırtınalı Yıllar*, Nokta Kitap Yayınları, 10.Baskı, İstanbul 2008, s.148

Hainler sürüsünün jandarması ve polisi her gün yeni katliamlar hazırlamaya devam ediyor. Doğu'da Komando saldırılarında, 16 Haziran'da, Bossa'da ve daha birçok yerlerde, kurşunlanan ve işkence edilen kardeşlerimizin intikamını henüz alamadık. Alinterimize el koyan hainler sürüsüne karşı isyan bayrağını hep birlikte açalım.

Öğretmenler, Küçük Memurlar:

Bir kuru ekmek parasını zorla veren, hesabına gelmeyince diyar diyar sürgün çocuğu yapan ve sizleri elinin altında bir uşak gibi kullanmak isteyen bu satılmışlardan aman dilemeyiniz.

Ezilenlerin tek kurtuluş yolu ezenlere karşı giriştikleri kutsal isyandır.

Daha şimdiden polisinden, Devlet Başkanına kadar hiç birisi evinde rahat uyuyamaz, çoğu ise evine rahat gidemez olmuştur. Onlar yarın ne olacağını çok iyi biliyorlar ve bugün bir avuç savaşçısı olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun, yarın binler ve milyonlar olduğu zaman ne yapacaklarını düşünüyorlar.

Tekrar ediyoruz: Düşmanın sayısına, zenginliğine, dehşetine ve imkanlarına aldırmayınız. Onun elindeki silah ve imkanlarına aldırmayınız. Onun elindeki silah ve imkanları aldığımız zaman, bizi durduracak hiç bir güç kalmayacaktır. Kendimize ve kendimiz gibilere olan güvensizliği yok edelim. sunu iyi bilelim ki, halkın, yani bizlerin gücü karşısında hiç bir kuvvet dayanmaya muktedir değildir.

Bu şerefli kavgada, kutsal görevimizi alalım. Yarının Türkiye'si bize cennet, düşmana zindan olacaktır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, bu mücadeleye en son neferine kadar ve kanının son damlasına kadar devam edeceğini bildirir.”

EK 3

Muhsin Batur'un 21 Kasım 1970 tarihli Muhtırası*

“I. TÜRKİYE’NİN ÖZET OLARAK HALİ HAZIR ÖNEMLİ PROBLEMLERİNİN TASVİRİ:

1. Çeşitli fikir ve menfaat gruplarının, belirmiş gayeler etrafında; idame, gelişme ve sorumsuzca tartışmaları,
2. Çatışmaların çoğu hallerde birbirleri ile ve devlet kuvvetleri ile silahlı hale gelmesi,
3. Anayasa dışı sayılan komünizm ve teokratik faaliyetlerin rahatlık ve fütursuzluk içinde yürütülmesi,
4. Irkçılık, bölücülük, bölgecilik faaliyetlerinin hızla artması
5. Kamplara bölünmüş ve bölündürülmüş talebe ve işçi hareketlerinin artması, bilhassa talebe hareketlerinin talebelikle ilgili olmayan sahalara kayması,
6. Anayasa anlayış ve tatbikatı üzerinde hatalı tartışmalar
7. 27 Mayıs ve Silahlı Kuvvetler üzerinde; resmi sıfatlı kişilerin, resmi sıfatlı ve kişisel davranışları arasındaki gayrisamimi tutumları,
8. Bozuk ve hiç de milli iradeyi temsil etmeyen bir seçim sistemi üzerinde ısrar edilmesi
9. Seçilmek, ‘seçmenin genel vekaletini almaktır, seçildikten sonra ne istersek yapabiliriz.’ gibi yanlış bir demokrasi ve parlamento anlayışının belirmesi,
10. Hükümet ve parlamentonun gün geçtikçe kuvvet ve itibarını yitirmesi
11. İşlemeyen ve çoğu hallerde milli menfaatleri anlamaz görünür bir adli mekanizma,
12. Çoğu hallerde vazifesinin yalnız Hükümet karşısında olmak olduğuna inanan Anayasa müesseseleri,

□ Muhsin Batur; *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”*, Milliyet Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1985, s.189

13. Yanlış anlaşılabilir bir özerklik müessesesi,
14. Ekonomik durumun gittikçe bozulması,
15. Mütemedi dış borçlanmalar dolayısıyla ile ekonomik bağımsızlıktan gittikçe uzaklaşmak,
16. Devalüasyon sadmesi geçmeden beliren enflasyon tehlikesi,
17. Mevcut düzen ve kazanç menfaatleri üzerinde her türlü değişikliğin aleyhinde, 'Karşılıksız az faizli kredi, çok kazanç, az vergi' parolası ile hareket eden bir özel sektör,
18. Özel sektör ve siyasi tesir altında çalışan bir Devlet Planlama Teşkilatı
19. Bu düzeni değiştirmek için 'var olanı da' yıkma çabasına bilerek veya bilmeyerek katılanların gittikçe artması,
20. Devlet, Hükümet, Silahlı Kuvvetler erkânı üzerinde seviyesiz eleştiri yapan, komünizmi ve irticayı destekleyen, bazılarının hangi sürüm ve kazançla faaliyetlerini devam ettirdiği meçhul bir matbuat düzeni,
21. Endişesi gittikçe artan bir kamuoyu,
22. Bu menfi gelişmeler dolayısıyla huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma plan ve hazırlıklarına girişen bir Silahlı Kuvvetler.

II. BUGÜNE NASIL GELİNDİ

Çok eskilere dönmeden kıymetlendirmenin başlangıç tarihini 29 Ekim 1923, yani Cumhuriyetin ilanı olarak tesbiti, daha uygun görüyorum.

1. Atatürk, milli egemenlik esasından ziyade, bu esasa milleti hazırlayıp yetiştirici bir sistem içinde Türkiye için lüzumlu reformist hareketlere giriştiğinde, ilk muhalifler olarak karşısında en yakın arkadaşlarını buldu.

Eski rejime ve hilafete bağlılıkları daha fazla olan ve reformist hareketlerden ziyade zamanla Türkiye'yi geliştirmeyi öngören ve haddizatında TUTUCU diye vasıflandırılabilir olan bu grup, 17 Kasım 1924'de kurdukları yeni partiye 'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası' adını verdiler. Partiye derhal; küskünler ve padişah, hilafet taraftarları ile yeni düzenin menfaatleri icabı karşısında olanlar katıldı, buna ilave olarak bölücülükle ve ırkçılıkla ilgili KÜRT isyanı patlak verdi.

Bunu sonucu 3 Haziran 1925’de parti kapatıldı. Cumhuriyetin ilanını müteakip çok partili olma tecrübesinin özel değerlendirmesi sonucu olarak, memleketin hemen iki kampa ayrıldığını ve yeni kampa katılanların DEVRİM aleyhtarı olduklarını görürüz.

2. Tek parti hükümetlerinde kontrol ve denetlemelerin az olduğu ve şikayetlerin artması üzerine, Atatürk ikinci defa çok partili hayata geçme tecrübesine girişti. Yeni partiyi kurmağa da çok liberal ve modern anlayışlı bir arkadaşını seçti: FETHİ OKYAR. Yeni parti Ağustos 1930’da kuruldu. Aynen bir evvelkinde olduğu gibi ve Fethi Okyar’ın hiç istememesine rağmen, memleket derhal iki kampa bölündü ve kendi kampını DEVRİM aleyhtarları doldurdu. Parti üç ay yaşadıkdan sonra 17 Kasım 1930’da kapandı.

3. Atatürk’ün ölümüne ve bunu takiben İkinci Dünya Harbi sonuna kadar memleket tek parti ile idare olundu. Tek parti devrinde Halk Partisi hiçbir zaman halkla ilişkisi olan bir parti hüviyetini alamadı. Valilerin parti başkanı oldukları bu devrede Devlet-Hükümet-Parti fonksiyonları ayrılmaz hale geldi. Memleket içi zorlamalar, batı dünyasına uyma temayülleri sonucu çok partili hayata geçildi. Kurulma sırası daha sonra olmakla beraber (Aralık 1945) Demokrat Parti, ana muhalefeti temsil eder duruma hemen geldi. Yapılışı bira şüpheli görülen 1946 seçimlerinde de 40 milletvekili ile Meclise girdi. Demokrat Parti kurucularının son 26 eneyi sevap ve günahı ile beraberce paylaşmış aynı ekipten ayrılanlarda oluşu, müteakip yıllarda hislerin rol oynadığı yanlış tutumlar üzerinde memleket hesabına bir talihsizlik olmuştur.

4. Millet Partisi, Türkiye Kalkınma Partisi gibi yan partiler olmasına rağmen, memleket bilhassa 1950’den sonra gene iki kampa bölünmüştür. Her iki ana parti de devrim ve din üzerinde tavizler vermişlerdir. Devre on sene sürmüş, ekonomik düzen bozukluğu ve Anayasa ihlalleri sonunda 27 Mayıs ihtilali ile son bulmuştur.

5. 1962 seçimleri ile görünüşte, hakikaten çok partili demokratik rejime dönmüş, fakat suni yaratıklar olarak görülen diğer partiler çabucak tasfiye olmuşlardır. Herhalde prensiplere, işbirliğine, fedakarlığa, demokratik rejim taraflısı gözükmemize rağmen fikri serbestiyete ve münakaşaya, şahsi ihtiraşlara fazla düşkün bir nesle sahip olmanın sonucu, önce Halk Partisi sonra da zahiren en kuvvetli görüldüğü anda Adalet Partisi ikiye bölünmüştür.

III. İLK RAPORUN VERİLİŞİNDEN (25 OCAK 1970) BUGÜNE KADAR CEREBAN EDEN BAŞLICA ÖNEMLİ OLAYLAR:1.

Bütçenin reddi: Yüksek malumlarıdır ki, bütçe reddi ile hükümet düşürmek dünyada pek az tesadüf edilir bir hareket tarzıdır. Bilhassa iktidar partisi mensuplarının bir kısmının oyları ile bu işlemin yapılması parlamenter rejimimizde ilk defa olmaktadır. Türkiye'nin bu hareketle bir sene daha medeni dünyadan geri kalacağını idrak edemeyecek kalitede milletvekilleri, bu hareketi yapacaklarını millete ifade edip rey alarak mı bu meclise gelmişlerdi?

2. Parlamento içi faaliyetler: Milletvekili alış-verişleri ve bu alış-verişler esnasındaki çirkin söylentiler, Meclisin itibarına bir darbe daha indirmiştir.

3. Haziran 1970 İstanbul Olayları: Sebepleri haklı veya haksız, kuvvetleri yanlış kıymetlendirme sonucu, küçümsenen teşkilatların bir anda ve askeri bir hareketi andırır şekilde 50.000 kişilik bir kuvvetle; cana, mala ve Silahlı Kuvvetlere saldırılabileceğini gösterir ilk büyük olaydır. Bunu başarısız olarak vasıflandırabileceğimiz bir Sıkıyönetim devresi takip etmiştir.

4. Vergi Kanunları: Reformist yeni vergi kanunları kabul edilmiş, fakat baskılar karşısında gerilemeler başlamıştır.

5. Devalüasyon: Şayialı bir devalüasyon yapılmış, yan tedbirlerin eksikliği yüzünden fiyatlar %10-15 artışın çok üstüne fırlamağa başlamıştır. Bütçe reddi, devalüasyon, gelir tahminlerinin tahakkuk etmemesi, Personel Kanunu tatbikatına geçilmesi faktörlerinin menfi yönde bir araya gelmesi enflasyon tehlikesini görünür hale getirmiştir.

6. T.B.M.M. Çalışmaları: 1 Kasım'da açılan Meclis ve Senatomuzun çalışma tarzı ise tam manasıyla iç karartıcıdır.

IV. HALİHAZIR DURUMUN BAŞKA SEBEPLERİ:

1. Anayasa: 1960 öncesi çekilen sıkıntıların tekerrür etmemesi genel amacı ile hazırlanmış bu Anayasa, reaksiyoner bir vasıf taşımaktadır. Maalesef, belki çok daha ileri ve medeni bünyeye uyabilecek bu Anayasa, yanlış anlamalar, Anayasaca emredilen bazı hususların tatbikine dokuz senedir geçilememiş oluşu, cemiyetimizin seviyesi üstünde hürriyetler getirmiş oluşu gibi sebeplerle Türkiye'nin bu hale gelmesinin unsurlarından biridir. Ancak, Anayasa'nın bünyemize uymazlıkları hakkındaki görüşlerin çok çeşitli olması ve en önemlisi 27 Mayıs düşmanlığı hissi

altında değiştirilmek temayülleri, bu arada Türkiye'nin hiçbir meselesini halle yaramayacak siyasi af ve doğrudan doğruya rey avcılığını istihdaf eden orman suçları bölümün değiştirilmesi, bu mevzu üzerinde bilhassa Silahlı Kuvvetler'de alerjik biz izzeti nefis hassasiyeti meydana gelmiştir.

2. Demokratik Rejim ve Parlamento: Halkın idareye iştiraki ve idareyi kontrolü, Parlamento içinde fikirlerin serbest münakaşası, memleketin çeşitli yerlerinden ve çeşitli meslek sahiplerinden oluşan parlamenterlerin; memleket yararına uygun kanunlar hazırlayabilmeleri, hükümetlerin icraatlarının denetlenebilmesi ve değiştirebilmeleri nokta nazarından teorik olarak çok güzel bir devlet idare şeklidir. Ne var ki; nüfusunun %40'ının okuma-yazma dahi bilmediği, nüfusunun %20'sinin bir köyde doğup, büyüyüp öldüğü dar dünyalı insanların ve gene nüfusunun büyük kısmının Türkiye meselelerini yalnız kendi yolu, okulu, camii olduğunu zanneden ve bu kütlenin bir kısmının mahalli, irki, dini çıkarıcı hislerle vereceği, diğer bir kısmının ne yaptığını dahi bilmeksizin ve seçim nutuklarında da halka bildirildiği ve tanıtıldığı gibi, çoğu hayvan amblemlilerden birine oy vermekle beliren milli irade sonucu meydana gelen Parlatentonun durumu, çalışma ciddiyeti, memleket meselelerine el atışı, parlamenterlerin büyük çoğunluğunun durum, tutum ve yetenekleri esas kamuoyunu teşkil eden dünyanın her tarafında varlığı kabul edilen elit sınıfın başlıca üzüntüsünü teşkil etmektedir.

Seçimlere takaddüm eden parti programları ile seçimlerde adayların konuşmaları arasında büyük farklar, aday adaylarının seçim tarzları, asıl kitlenin daha önceden para dahil çeşitli faktörlerin rol oynadığı seçilmiş adaylara, daha doğrusu partilere oy vermesi gibi çeşitli aksaklıklarla dolu seçim kanunu ile meydana gelen Parlamento, işte bugünkü durumdan başka bir şekilde gözükemez.

3. Sosyal ve Ekonomik Düzen: Bugünkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi? Geri kalmışlıktan kurtulma çabasında tutulan yol doğru mudur? bu yolun hızı kafi midir? bu hız nasıl arttırılır? bu hızı arttırmak sanayileşmek, iktisadi, siyasi ve askeri bağımsızlığa kavuşmak için ne gibi reformlar lazımdır? bu reformları yapmak için hangi menfaat grupları ile ne şekilde çarpışmak lazımdır? gibi ana meseleler Maalesef parlamento içinde değil, fakat parlamento ışında münakaşa edilmektedir. Parlamento'nun bu sorular üzerine eğilmediği, eğilemeyeceği (Parti ve seçim

mülâhazası ile), eğilme yeteneğinden yoksun olduğu görüldükçe de bu rejimin bize uygun olmadığı kanısı kamuda ve Silahlı Kuvvetler’de taraftar bulmaktadır.

Evvelce beğenilsin, beğenilmesin hükümetler, Türkiye’de kuvvetli idi ve bir devlet otoritesi mevcuttu. Bugün, sosyal ve ekonomik olarak çeşitli organize menfaat grupları oluşmuş, birbirleri ile ve hükümetle ciddi bir mücadeleye girmişler, buna mukabil hükümet ve devlet otoritesi gittikçe zaafa uğramıştır.

Her hadiseyi küçümsemek demokrasinin icabı saymak, hadiseleri kendi tabii seyrine bırakmak, kamuoyunun ve Silahlı Kuvvetler’in temayüllerini dikkate almamak, memlekette hal ve istikbal için istifhamlı bir hava yaratmaktadır.

4. Silahlı Kuvvetler’in Durumu: Ben, Silahlı Kuvvetler’in sözcüsü değilim. Ocak 1970’deki maruzatımda Silahlı Kuvvetler’de Türkiye’nin gidişatı üzerinde bir endişe ve huzursuzluk müşahede ettiğimi, fakat bunun Silahlı Kuvvetler’in idareyi ele almayı istemesi şekline gelmediğini zannettiğimi açıklamıştım. Aradan on ay geçti ve her gün biraz daha kötüye gittik. MİT’leştiklerinde, Silahlı Kuvvetleri’in; şahsi istikbal kaygılarından ari, en çalışkan, akıllı ve ehil kimselerinin, mevcut sistemle Türkiye’nin meselelerinin halinden ümit keserek teşkilatlanmakta oldukları, Komuta kadına karşı şimdilik nisbi bir itimatları olduğu, fakat bunun gün geçtikçe azalmakta olduğu, bu gidişe dur denilmezse Türkiye’nin kaderinde yazılı on yıllık devrenin bitmek olduğu sonucunu zat-ı alinize ifade edebilirim.

NETİCE

Var olan meseleleri kabul etmek, üzerinde tartışmak, idari, ekonomik ve sosyal reformları kararlaştırmak üzere, önce kendi aramızda çalışıp neticeye varmak, neticeyi başkanlığınızda toplanacak Partilerarası yuvarlak masa toplantısına getirmek, meseleler üzerinde şahıs, parti, menfaat gözetmeksizin birleşerek takip edilecek yolu çizerek millete açıklamanın şimdilik tek çıkar yol olduğuna inanıyorum.

Arz Ederim

MUHSİN BATUR

Hava Orgeneral

Milli Güvenlik Kurulu Üy.

Hava Kuvvetleri Komutanı”

EK 4

13 Mart 1971 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

1001 numaralı yapılmazda...

ORDU İDAREYE EL KOYACAK

Ankara, Özel
Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları dün Cumhurbaşkanı, Senato ve Meclis Başkanlarına bir muhtıra vererek «Parlamento ve hükümetin memleketi anarşiye götürdüğünü» ileri sürmüşler, «Cumhuri-
(Devamı Sa. 1. Ss. 1-4)

Kabine olağanüstü toplandı ve...

HÜKÜMET DÜN İSTİFA ETTİ

Demirel'in istifla mektubunun metni:
«Muhtıra ile Anayasanın

**Komutanların ultiyatomu:
'Cumhuriyetin geleceği tehlikede...,'**

Parlamento ve hükümet süregel görüş, tutum ve icrasıyla yurdumu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine s muş, Atatürk'ün bize hedef verdiğ çağdaş uygarlık seviyesine ulaş ümidini kamuoyunda yitirmiş ve nayasının öngördüğü reformlar hakkuk ettirememiş olup, Tür Cumhuriyetinin geleceği ağır bir like içine düşürülmüştür.

Türk milletinin ve sinesinden Silâhlı Kuvvetlerinin bu ortam kında duyduğu üzüntü ve ümit